BULAK

بۇلاق

2

1993

زهی تخت جاه شکوه بر ابد چرخ بی پایه کیم اول پایه غه سایه چرخ خدا نی تاج نه بکه کو کوهر خواهش
بی کوهر صدق و دین حشر قوباس الالا جهان برکو کوک سنبل ابرور اولوس نقد عمری انکا وقف ابرور
ینگه عروسی جاه قوتی غه پناه تی جانینکا وقف اولسون آله

بو مقدمات دین سونکرا اجتماع اهلیغه روشن و دقایق فیلی غه مبرهن بولسون کیم حق
سبحانه و تعالی با وجود اول کیم عالم نظامی و بنی آدم انتظامی دائمًا غه دربند
و معاون غه حاجتمند ایماس ایردی حکمت الهی کیم سر بر بین هیچ حقیقت جانبو اثر
و هیچ معدنی کو بنکا خفیر ... مقتضی اول بولدی کیم عالم اهلی و بنی آدم خلیفه
عالمیندار خلفا حکم روان و خلافت شعار سلاطین نافذ فرمان بولغایلار بولار غه
خود دیانت مددکاری چاره و کفایت تیغ وزیر دین بی کسر بولا الحاوی ایردی
آیینه کیم سلطنت کارخانه سیداه داغ مناصب دین هر موجه کالایق فراست آیین
هوشمندلارنی و هر هرکا موافق کیاست ترین خرد هوشمندلارنی سلطنت امورغه
متعلق ایشلارکا ... اوچون سایر ناس دین نا طلاب و عامه خلق دین سحب اجارت
نوروزی سی بیله سرافراز و وزارت زیلوجه اوز معامله پرداز قیلدیلار و بو ...
جزوی کلی ... کیشی نی تعیین اتتیلار تا بو فرخنده زمان و بو خجسته دور
کیم بو جمشید جاه قران سلطنت تحسین الدی و بو خورشید جهر رانسان عالم اهلی
یکشینه سایر ... سالمدی بو ... مذکور ... سلطنر بولغانلاری کلی
مناصب نینک کلیاتی دین جزوی امور نینک جزیاتی غه دکیچه منتظم و مکمل بولور دیک

ایلکا واجب

ایلکا واجب و لازم بولدی چون زمان نینک معظم الشان سادات و فضلاسی و دوران
نینک کریم الخلق فضلا و علماسی و تموری نژاد شهزاده لاری و برلس نهاد میرزاده لاری
اسم بیک صدر نشین لاری ... رسم ... کرین لاری و ...
... سپاهی ... امرا ...
... بابانی و اجداد ... ایدی ...
جان سپار لاری و جلایر ... علاالاسی ... ایردی ... برتوع
مقصود پادشاهانه عنایت ... منصب ... سربلند و خسروانه ...
بربیری غه موافق عمل غه شغل سونه قیلدی بری صدر لیقی مقام ایلادی
سنکی سنداوزره خرام ایلادی بری ... برسی ... دیوانیغه ...
بری ... بولدی صدارت ماب بری اسمی بولدی ... بری ... اولدی ...
بری کام جوی اولدی پروانه دین برسی ... بری سی ...
بری ... برلیق ... بری اولدی ... حقیقی ...
بری ... قیلدی ... بارچه بولدی ...
اگرچه بو ... اول حضرت ... اباواجدادی خدمت ...
سلطنت کانی نینک ... شجاعت ... ایردی ... مراتب
سزاوار ... مناصب ... بولغان ایردی ... خدمت
... جهان ... بو ...
بارچه ... ایکین ... اعلام ... ایردیم

وه نه خوش شوراولکا ... رنج ... بیحاب
فرد او ... اکین ... عشق ... خوش ایتار
کونکلوم ... ساقی ... قیش
غفلتیکا ... علم و عمل دین ... نا کرد ... سین ... کون
جهل ... کتاب ... فنون کیش ... کون
کیم ... کیش
عالم ... قیلدی ... ایکر بیدور باقی ... ایکر بیدور
جوابی ... ایکر بیدور تو ... ایکر بیدور
دور ... دور کیرش
عشقینک ... کونکلوم ... کونکلوم
باور ... کونکلوم ای نوایی ... کونکلوم
کرچه ... اول ترک محبت ایلامیش

قل ... ایکین ... صفای ... کلکون ... دور
بوزنک ... تصویر ... بلوری ... افغان ... دور
بنا کوش ... نالوی ... اتصالی دور
بلنک ... کونکلوم ... ایکین ... دور
مسلسل ... کمند ... دور
قد ... دور
کیم ... دور
بولوبمن ... دور

... کا تالب من
و صالینکا ... شاه ... دور

تاریخ ... اوج ... تیل ... بیتسب ازینه کون دا
بو ... کتاب تمامیغه ... تمت الکتاب بعون الملک الوهاب
...

بۇلاق
ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى
پەسىللىك ژۇرنىلى
14 - يىل نەشرى
ئومۇمىي 43 - سان
1993

باش مۇھەررىر: ئوبۇل ئىسلام.
مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن.
مۇھەررىرلەر: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت، پەرىدە ئىمىن، قۇتلۇق قادىر.

تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى (ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە):
ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، ئابدۇسالام ئاببباس، ئابدۇشۈكۈر تۇردى، ئابدۇۋېلى
خەلپىتوپ، ئابلەت ئۆمەر، ئەخەت ھاشىم، رەھمىتۇللا جارى، شەرىپىدىن
ئۆمەر، قەييۇم تۇردى، قۇربان بارات، مەتنىياز يۈسۈپ، مەھەممەتتۇرسۇن
باھاۋىدىن، مەھەممەت رېھىم، مەھەممەت زۇنۇن، ئوبۇل ئىسلام، ئىبراھىم مۇتىئى،
ئىمىن تۇرسۇن.

1993 - يىل 2 - سان

مۇندەرىجە

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

ۋەقفنامە .... ئەلىشىر نەۋائى (6)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەت تۇردى مىرزىئەخمەت

مۇھەببەتنامە .... موللا يۇنۇس (66)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مۇھەممەد سابىر ھاجى

مەھزۇن شېئىرلىرىدىن .... (100)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مۇھەممەت ئوسمان

ياۋا توشقان .... نورۇز ئاخۇن زىيائى (116)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئەخمەت ھەمەت

شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

مەختۇمقۇلى شېئىرلىرىدىن .... (117)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: قادىر ئەكبەر

ئەدەبىي مۇھاكىمە

نورۇز بايرىمى ۋە ئۇنىڭ تارىخىي قاتلىمى توغرىسىدا ....

.... ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن (124)

مەشھۇر كلاسسىكلار

ئوغۇز تۈركمەن شائىرى — مەختۇمقۇلى ...... قادىر ئەكبەر (143)

خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىن

غېرىپ - سەنەم (داستان) ...... (146)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەتقاسىم ئابدۇراخمان
ھەجىنىڭ قوبۇل بولۇشى (چۆچەك) ...... (183)
جازانىخورنىڭ ۋاپاسىزلىقى (چۆچەك) ...... (186)
رەتلىگۈچى: ئابدۇراخمان ھۆدەن
ساندۇقتىن چىققان ۋەسىيەتنامە (چۆچەك) ...... (189)
رەتلىگۈچى: يۇنۇس سەمەت
لەتىپىلەر ...... (191)
توپلاپ رەتلىگۈچى: ئىمىن رازىق
ھېكمەتلەر ...... (196)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: مېھرىگۈل تۇرسۇن
بېيت - قوشاقلار ...... (198)
توپلاپ رەتلىگۈچى: مويىدىن سايىت
يېڭى خەۋەرلەر ...... خاسىيەت روزى (208)

* *

رەسسام: ئىسمائىل ئىبراھىم.
خەتتات: قەييۇم مۇتەللىپ.
تىتول ۋە مۇندەرىجە نەقىشلىرىنى ئىشلىگۈچى: تۇردى قادىر نازىرى.
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: ليۇ پېيچېڭ.

مۇقاۋىنىڭ 1 - بېتىدە: 1991 - يىلى تاشكەنتتە نەشر قىلىنغان «ئۆمەر ھەييام» ناملىق كىتابچىدىن ئېلىنغان قىستۇرما رەسىم. [رەسسام: ھۈسەيىن بېھزاد (ئىران)]

2 - بېتىدە: يۇقىرىسىدىكى «ۋەقفنامە» نىڭ قول يازما نۇسخىسىدىن ئېلىنغان فوتو سۈرەت؛ تۆۋەندىكىسى مەھزۇن شېئىرلىرىنىڭ قول يازما نۇسخىسىدىن ئېلىنغان فوتو سۈرەت؛

3 ، 4 - بېتىدە: پېشقەدەم شائىر، ئەدەبىياتشۇناس شۈكۈر يالقىن تۇغۇلغانلىقىنىڭ 75 يىللىقى، ئىجادىي پائالىيىتىنىڭ 60 يىللىقىنى تەبرىكلەش يىغىنىدىن بىر قىسىم كۆرۈنۈشلەر. (قەييۇم تۇردى، ئابدۇرېھىم توختى فوتوسى)

ۋەقفنامە

ئەلىشىر نەۋائى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەت تۇردى مىرزىئەخمەت

نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن:

«ھاياتى بىر گۈزەل ئەخلاقنىڭ ئۈلگىسى بولغان» ① مۇتەپەككۇر شائىر ئەلىشىر نەۋائى (1441 — 1501) يالغۇز ئۇلۇغ ئەدىب بولۇش بىلەنلا قالماي، «ئۆمرىنى بۈيۈك ۋە گۈزەل ئىشلارغا بېغىشلىغان تەدبىرلىك ۋە ھەيۋەتلىك بىر دۆلەت ئەربابى ئىدى»②. ئۇنىڭ يازغان ئوتتۇز پارچىدىن ئارتۇق بەدىئىي ۋە ئىلمىي ئەسەرلىرى خەلقىمىز ئارىسىدا كەڭ تارقالغان ③. كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدا نەۋائى مىراسلىرى غايىۋى مەزمۇن، ئەخلاقىي پەزىلەت، بەدىئىي ئىستىل ۋە باشقا جەھەتلەردە ئەسىرلەردىن بېرى ئۈلگە بولۇپ كەلدى. «ۋەقفنامە» بولسا ئەلىشىر نەۋائىنىڭ ئىلىم-پەن ۋە جامائەت پاراۋانلىق ئىشلىرى يولىدا كۆرسەتكەن غايەت زور پىداكارانە روھىنىڭ يەنە بىر تىپىك نەمۇنىسىدۇر.

ئەلىشىر نەۋائى ھۈسەيىن بايقارا ئوردىسىدا ئىلگىرى-ئاخىر بولۇپ، مۆھۈردار، دىۋان بېگى، ۋالىي، ئەمىر ۋە نائىب (پادىشاھنىڭ ۋەكىلى) قاتارلىق ئەمەللەردە بولدى. بۇ جەرياندا ئۇ ئۆزىنىڭ مول ئەدەبىي ئىجادىيىتىدىن سىرت، خۇراسان دۆلىتىنىڭ ئىقتىسادى، مەدەنىيەت، خەلق تۇرمۇشىغا ۋە دۆلەتنىڭ تىنچلىقى، مۇستەھكەملىكىگە مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن ئەمەلىي ئىشلارنى قىلدى. ئۇنىڭ ئىلىم ئەھلىلىرىنى ئۇلۇغلاش، ئۇلارغا قولايلىق شارائىت يارىتىپ بېرىش ئۈچۈن سىڭدۈرگەن ئەجىر-مېھنەتلىرى ئۆز زامانداشلىرىنىڭ ئەڭ يۈكسەك باھالىرىغا ئېرىشكەن. زەھىرىددىن مۇھەممەد بابۇر (1483 — 1530) «بابۇرنامە» ناملىق ئەسىرىدە: «پەزىلەت ئىگىلىرى ۋە ھۈنەر ئىگىلىرىگە ئەلىشىر بەگدەك باشپاناھ بولغان ۋە مەدەت بەرگەن يەنە بىر ئادەمنىڭ كۆرۈلۈپ باققانلىقى زادى مەلۇم ئەمەس» ④ دېگەن. مەشھۇر تارىخچى خاندەمىر (ھىجرىيە 880 — 941) ئۆزىنىڭ «خۇلاسەتۇل-ئەخبار» ناملىق ئەسىرىدە ئەلىشىر نەۋائىنىڭ ئىلىم-ئىرپان ۋە ھۈنەر-كەسىپ ئىگىلىرىگە قىلغان تەربىيە ۋە غەمخورلۇقلىرى ھەققىدە خېلى تەپسىلىي توختالغان. ئەلىشىر نەۋائىنىڭ ياردىمى ۋە تەربىيىسىدە يېتىشىپ چىققان ئىستېدات ئىگىلىرىدىن نەچچە ئونلىغان كىشىلەرنى مىسال كەلتۈرگەن⑤. نەۋائى بۇ خىل ئىشلارنىڭ ھەممىسىگە ئۆزىنىڭ شەخسىي مال-مۈلكىدىن چىقىم قىلغان. دۆلەت ھېسابىدىن ھېچ نەرسە ئالمىغان؛ ئۆزىمۇ

دۆلەتتىن ئىش ھەققى ياكى مائاش ئالمايلا قالماستىن، بەلكى دۆلەت چىقىملىرى ئۈچۈن كۆپىنچە ئۆز مەبلىغىنى سەرپ قىلغان. بۇ ئەھۋال «ۋەقفنامە» دىن مەۋ بىلىنىپ تۇرىدۇ. «بابۇرنامە» دىمۇ تىلغا ئېلىنغان[6].

ئەلىشىر نەۋائىنىڭ ئاۋام خەلق ئۈچۈن، بولۇپمۇ پەقىر - مىسكىنلەر ئۈچۈن، ئىلىم - ھۈنەر ئەھلى ئۈچۈن قىلغان خەيرلىك ئىشلىرى ئالاھىدە تەتقىق قىلىشقا تېگىشلىك چوڭ بىر تېما. «ۋەقفنامە» بولسا بۇ تېمىنى يورۇتۇپ بېرىشتىكى بىر كىچىك مەنبەدىنلا ئىبارەت. چۈنكى بۇ ئەسەردە بايان قىلىنغىنى پەقەت «ئىخلاسىيە» مەدرىسسى ۋە «خەلاسىيە» خانىقاسىدىن ئىبارەت ئىككى ئورۇننىڭ نەزىر - چىراق، خەير - ساخاۋەت ۋە ئىلىم - مەرىپەت ئىشلىرى ئۈچۈن ۋەقپە ئۇسۇلى بىلەن مەڭگۈلۈك مەبلەغ قىلىپ قالدۇرغان بىر قىسىم مال - مۈلۈكلەرلا خاتىرىلەنگەن. بۇ سېخىي ۋە ھىممەتلىك ئىنساننىڭ يەنە سانسىزلىغان ياخشى ئىش - ئىزلىرى ئىچىدىن بىر - قەدەر يىرىكرەكلىرى ھەققىدە ئۇنىڭ زاماندا شلىرى ناھايىتى ئىشەنچلىك ئۈچۈرلارنى يېزىپ قالدۇرغان. «خۇلاسەتۇل - ئەخبار» دا ئەلىشىر نەۋائىي ئۆز مەبلىغى بىلەن قۇرغان نەچچىلىگەن مەدرىسلەر، مەسچىت - خانىقالار، ئامىي يوللار، رابات - ۋ تەڭلەر، كۆۋرۈكلەر، ھامماملار، جامائەت بىنالىرى، مۇساپىرخانىلار، شىپاخانىلار، ودا ئورۇنلىرى، سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشلىرى ۋە باشقا نۇرغۇن ئىمارەتلەرنىڭ ىسمى ۋە ئورنى كۆرسىتىپ ئۆتۈلگەن[7]. دەۋلەتشاھ سەمەرقەندى (تەخمىنەن 1435—1495)نىڭ «تەزكىرەتۇش - شۇئەرا» ناملىق ئەسىرىدە ئەلىشىر نەۋائىينىڭ «ئەنە شۇنداق ئورۇنلارغا قىلغان ۋەقپىلىرى مۇئامىلىدە يۈرگۈزۈلگەن پۇل ھېسابىدا بەش يۈز تۈمەن كېپەكىينى ‹1› تەشكىل قىلىدۇ.»، «ئۇلۇغ ئەمىرنىڭ قىلغان خەيرلىك ئىشلىرى بىرمۇ بىر ھېسابلىنىدىغان بولسا، قىسسە سوزۇلۇپ كېتىشى مۇمكىن» دېيىلگەن[8]. بابۇرمۇ بۇ ھەقتە: «ئۇنىڭ قىلغىنىدەك خەيرلىك ئىشلارنى قىلىشقا ناھايىتى ئاز كىشى مۇۋەپپەق بولغان بولغىيدى»[9]. دېگەن. بۇنداق مەزمۇنلار نەۋائىغا زاماندا ش تارىخچىلار ۋە كېيىنكى دەۋر تارىخچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىدە خېلى كۆپ ئەكس ئەتكەن.

دېمەك، «ۋەقفنامە» ئەلىشىر نەۋائىينىڭ خەيرلىك ئىشلىرىدىن ئاز بىر قىسمىنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان ئەسەر، بۇ ئەسەر نەۋائىينىڭ خەلقچىللىق - مەرىپەتپەرۋەرلىك، مۇرۇۋۋەتلىكلەر بىلەن تولغان گۈزەل قەلب دۇنياسىغا نەزەر سالىدىغان كىچىككىنە كۆزنەك. ئۇ ئەلىشىر نەۋائىينىڭ تەرجىمىھالى، سىياسىي، ئىلمىي پائالىيىتى، غايە - ئىستەكلىرى، ھەرخىل پەنلەرگە، جۈملىدىن پېداگوگىكا، پسىخولوگىيە پەنلىرىگە دائىر ئىلمىي كۆز قاراشلىرى، سېخىي ۋە ئالىيجاناب پەزىلىتىنى چۈشىنىشىمىز ۋە تەتقىق قىلىشىمىزدا كەم بولسا بولمايدىغان قىممەتلىك مەنبە. «ۋەقفنامە» ھىجرىيە 886 - (مىلادى 1481 — 1482) يىلى يېزىلغان. ئۇ ئاددىي ھالدىكى بىر ۋەقپە ھۆججىتى بولماستىن، بەلكى ھەر تەرەپلىمە پىشقان بىر ئەدەبىي ئەسەردۇر. بۇ ئەسەر

‹1› كېپەكىي — ئۆز دەۋرىدە قوللىنىلغان بىر خىل پۇل.

«ۋەقفىيە» دەپمۇ ئاتىلىدۇ، ئەسەردە تىلغا ئېلىنىشىچە، ئۇنىڭ پارس تىلىدا يېزىلغان تەپسىلىيرەك نۇسخىسىنىڭمۇ بارلىقى مەلۇم. ئەمما پارسچە نۇسخىسى بىزدە ھازىرغىچە تېپىلمىدى، تۈركىي «ۋەقفنامە» بولسا خەلقىمىز ئىچىدە كەڭ تارقالغان. بۇ ئەسەرنى نەشرگە تەييارلاشتا «ۋەقفنامە»نىڭ ئەلىشىر نەۋائىي تەرمە دىۋانلىرىدىن بىرىنىڭ ئاخىرىغا قوشۇپ كۆچۈرۈلگەن نۇسخىسى ئاساس قىلىندى. بۇ نۇسخا ھىجرىيە 1205 - (مىلادى 1790 - 1791 -) يىلى كۆچۈرۈلگەن بولۇپ، خوتەندىن تېپىلغان. بۇ قول يازمىنىڭ فورماتى 23 × 15 سانتىمېتر. كىتابخانىلارنىڭ چۈشىنىشىگە ئاسان بولسۇن ئۈچۈن، ئەسەرنىڭ ترانسكرىپسىيىلىك تېكىستىدىن كېيىن، ئۇنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى يەشمىسى بېرىلدى. ئەڭ ئاخىرىدا ئىزاھاتلىرى بېرىلدى.

شۇنى ئالاھىدە ئېيتىپ ئۆتۈش زۆرۈركى، بۇ ئەسەرنىڭ ئىچىدىكى دىنىي مەزمۇنلارغا ئەينى دەۋرنىڭ تارىخىي شارائىتى ۋە ئاپتورنىڭ دۇنيا قارىشىنى نەزەرگە ئالغان ھالدا ئىلمىي پوزىتسىيىدە بولۇش لازىم.

«ۋەقفنامە»نىڭ ترانسكرىپسىيىلىك تېكىستى

ئۇلۇم ھەقايىقى، بەلكى ھەقايىق ئۇلۇمىنىڭ فەسىھ كەلاملىق ۋە سەھبە ھەدىسلىق مۇدەررىسلەرىنىڭ كەششاف تىبىئى قۇياشى مۇتالىئەدىن مەئانى تەۋالىئىنى بەيان لەۋامىئى بىرلە رۇبئى مەسكۇن مەئمۇرەسىنىڭ مۇردىبەئ ھۇجرىلەرىداغى مەۋزۇن ئەدالىغ ۋە مەتبۇئ لىقالىغ تىلەبەسىنىڭ زىھىرلەرى مىشكاتىغە ۋە خەياللارى مىسباھىغە ئىزاھ قىلائالماقلارىنىڭ بائىسى ئول بولغايكىم، بىدايەت ئەدا ئەۋراقلارى بىدايەتىن ۋە ئايەت ئاسا سەبدقلەرى نىھايەتىن ئول ئالەم كىتابى ھەمدى ۋە جەۋاھىرى شۇكرى بىلە مۇلەخخەس ۋە مۇنەۋۋەر قىلمۇرلاركىم، ئادەمنى سەلەۋاتۇللاھ ئەلەيھى «ۋەلەقەد كەررەمنا بەنى ئادەمە» ئىكرامى بىلە مۇكەررەم قىلىپ، «ۋە ئەللەمە ئادەمەل - ئەسمائە كۇللەھا» تەشرىفى بىلە مۇشەررەف ئېيتىپ، مەلەكۇت ئالەمىنىڭ مۇقەررەبىن تاقلىق مەدرەسەسىدە كەررۇبىلەر ئىفادە ۋە ئىستىفادەسى ئۈچۈن ئىجلاس قىلدى. «سۇبھانەكە لائىلمەلەنا ئىللا مائەللەمتەنا ئىننەكە ئەنتەل ئەلىمۇل - ھەكىم».

ئاڭا ھەمدكىم، ئىلمى لارەيىب ئېرۇر،
ئوشۇل ئىلم ئىلە ئالىمۇلغەيب ئېرۇر.
ئەلىمىكى ئىلمىدە بىر زەررە فاش،
بىدايەت سپېھرىدە يۈزمىڭ قۇياش.
ھەكىمىكى بىر زەررەئى ھىكمەتى،
توزەتتى مۇھىتۇ فەلەك ھەيئەتى.
دەبىستانى فەسلىدە قونغاچ كۆڭۈل،
ئۆزىن تىفلى مەكتەپ كۆرۈپ ئەقلى كۆل.
شەبىستانى ئىلمىدە جىنىنۇ مەلەك،
ئۇچۇپ كۆڭگۈ لال ئۆيلەكىم شەبپەرەك.
نى ئۇممىكى سۇرگەچ شەرەف خامەسى،
قىلىپ ئانى كەۋنەين ئەللامەسى.
نى ئالىمكى ئىلمىغە مەغرۇر ئېتىپ،
قەبۇل ئەھلىدىن ئانى مەھجۇر ئېتىپ.

جەھان مەدرەسىنى تۆرت تاق ئەيلەبان،
ئاڭا كۆكنى توققۇز رەۋاق ئەيلەبان.
تاشىدا مۇھەندىس زۇھەل پەيكەرى،
ئىچىندە مۇدەررىس‹ 1 › بولۇپ مۇشتەرى.

تەئالەللاھ، ئول قادىرۇ زۇلجەلال،
كى ھەم لەمىيەزەل كەلدى ھەم لايەزال.
ئەيان ئولچە مەۋجۇدۇ مەئدۇم ئاڭا،
ئەزەل تا ئەبەد ئىلمى مەئلۇم ئاڭا.

جەلل سۇبھانەھۇ ۋە ئەزىمى سۇلتانەھۇ ۋە لائىلاھە غەيرۇھۇ.

ۋە فۇنۇن دەقايىقى ۋە مۇلكى دەقايىق فۇنۇنىنىڭ مۇتەۋەل مەئانىلىق ۋە مۇختەسەر بەيانلىق مۇھەددىسلەرى نىقاد زىھىن بەدرى مەشارىقىدىن ئەھادىس مەسابىھىنى ئىفادە شەمائىلى بىرلە سىپھرى مەدرەسەسى تاقى ئاستىنداغى ۋە دەھر خانىقاھى سۇئەسى ئۇستۇندەكى «ئۇتلۇبۇل - ئىلمۇ ۋەلەۋبىسسىن» ئەمرى بىلە سەئيى قەدەمىن تەلەب بادىيەسىغە قويۇپ، ئۇمىد ئەجزاسىن فەقىر جۇزۇۋدانى سالىپ، تەجەررۇد كۇتۇبىن تەھەممۇل ئارقاسىغە كۆتەرىپ، بىر كۈن بىر مەنزىل ۋە بىر ئاي شەھەر مەراھىلىن قەتئ قىلغان مۇبتەدىلەر؛ «ئەلئۇلەمائ ۋەرەسەتۇل - ئەنبىيائ» الى مۇرائى بىلە مەشەققەت تونلارى، ئەفتادە تەرساكلارىن فەلاكەت بورىياسىغە يۇپ، سەبىر قۇلاقلارىن شىكەستەلىك ئىگەكىگە سىتون ئېتىپ، زەئىف دىماغىن مۇدا چىراغى دۇدى بىرلە مۇشەۋۋەش ئېتىپ، جەھد كۆزىن ئەمەل ۋەرەقلەرىغە تىككەن مۇنتەھىلەر تەفەھھۇم ۋە تەئلىمىغە مۇۋەففەق بولۇر ئۈچۈن سەبەب بۇ بولغايكىم، بەلاغەت جەۋاھىرى بىرلە مۇرەسسەئ لۇغاتلارىن ۋە فەساھەت زەۋاھىرى بىلە مۇكەللەل نۇكاتلارىن ئول مەھبۇبى ئاقىبەت مەھمۇد نەئتى بىلە مۇزەييەن ۋە مۇھەللا قىلۇرلاركىم، ئۇلۇۋۋى دەرەجەتىدىن ئۇلەمائ ئۇممەتىمگە «ئەنبىيائى بەنى ئىسرائىل» تەرانەسى بىرلە تەرەننۇم تۈزدى ۋە سۇمۇۋۋى رىفئەتىدىن «فەزلۇل - ئالىم ئەلەل - ئابىدى كەفەزلى ئەلا ئەدناكۇم» فەسانەسى بىرلە تەكەللۇم كۆرگۈزدى.

لى مەئەللاھىنىڭ سەرئەفرازى،
قابە قەۋسەينى مەھرەمى رازى.
تەخت ئاستىدا فەرشى ئەۋئەدنا،
تاج ئۈستىندە دۇررى مائەۋھا.
ساچى تابىندە لەيلەتۇلمىئراج،
شامى مىئراجى چەرخ باشىغە تاج.
ئول شەھى جىننۇ ئىنس خەيلى ئانىڭ،
بەلكى كەۋنەين ئولۇپ تۇفەيلى ئانىڭ.

قايسى تىل بىرلە، يا نەبىيۇللاھ،
سېنى تەئرىف ئېتەي مەنى گۇمراھ.
مەدھى زاتىڭدا ھەق دەبان لەۋلاك،
لەمىيەكۇن زاكىرۇل ئۇلۇۋۋى سەۋاك.
ھەم مەگەر ئۇشبۇ تەۋر ھىيلە بىلە،
مەدھى زاتىڭنى دەر ۋەسىيلە بىلە؛
ئەيتا ھەم ئالىماسام سىفاتىڭنى،
قىلغامەن زىكرى تىلگە ئاتىڭنى.

‹ 1 › ئەسلى قول يازمىدا «مۇھەندىس» يېزىلغان، مەنە ئېتىبارى بىلەن «مۇدەررىس» ئېلىندى،

ۋەسەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە ئەلا ئالىھىت - تەييىبىن ۋە ئەسھابىھىت - تاھىرىن ۋەمىن تەبىئەھۇم ئەجمەئىنە ئىلايەۋمىددىن.

ئەمما ھەمدۇ سەنا ۋەزايىفى ۋە نەئتۇ دۇئا شەرائىتىدىن سوڭرە، جان مەرزە-ئەسىن ۋە كۆڭۈل ھەدىقەسىن ئۇلۇم تەلەبىغە ۋەقف ئەتكەن ۋاقىفلار ھەزرەتىدە ۋە بۇ مەرزەئە ۋە ھەدىقە مەھسۇلىن فۇنۇن كەسبىدە سەرف ئەتكەن سارىفلار خىزمەتىدە مەئرۇز ۋە مەرفۇئ ئولكىم، ئەزەلى ئازالداكىم مەۋجۇدات رەئنالارى ئەدەم شەبىستانى-دىن ۋۇجۇد گۈلىستانىدا جىلۋە ساز بولمايدۇر ئىردىلار.

ئەدەم شامىدا، يوقلۇق خىلۋەتىدە،
ئانىگىدەك ئۇيقۇ مەستى ئىردى ئادەم.
كى ئايىنى ھەياتى كىرمەس ئىردى،
تۇشىگە، بەل ئاڭا يوق ئىردى تۇش ھەم.

كۈنىنىڭ خوتەنى ئۇزار سىپاھى تۈنىنىڭ زەڭگى شىئار چىرىكى شەبىخۇنىدىن فارىغ ۋە شامىنىڭ مۇشكبۇي سىياھ جەردەلەرى سۇبھىنىڭ مۇغۇلچەبىن چابۇكسەۋارى تۈركتازىدىن ئەمىن، نى فەلەك بىنەفشەزارىدا كەۋاكىب ژالەلەرىغە قۇياش ئوتى ھەرارەتىدىن گۇداز، نى بۇلبۇلنىڭ غۇنچەدەك قانلىق كۆڭلىدە گۈل ئىشقى خارخا-رىدىن ئەسەر ۋە نى پەرۋانەنىڭ ئوتلۇق جانىدا شەۋقى شەرارىدىن خەبەر، نى كۆك ئىدى ۋە نى كۆك ئىچرە، نى يەر يۈزىدە مۈلك، نى مۈلك ئىچىندە دىيار ۋە نى ئول دىياردا يار. ھەق سۇبھانەھۇ ۋەتەئالانىڭ ھىكمەت بالىغە ۋە قۇدرەت شايىئەسى «ئىننەما ئەمرۇھۇ ئىزا ئەرادە شەيئەن ئەنيەقۇلۇ لەھۇ كۇن فەيەكۇن» ئىشارەتى بىرلە جەمىئ مەخلۇقاتنى غەيب شادۇرۋانى كۈھەنىدىن شەھادەت مەيدانى فەزاسىغە سۈردى. «كۇنتۇ كەنزەن مەخفىيەن فەئەھبەبتۇ ئەن ئۇئرەفە فەخەلەقتۇل خەلقى» بىشارەتى بىلە ئانداغ زاھىر بولدىكىم، مەۋجۇدات قابىلىيەتى قەددىغە ۋۇجۇد كىسۋەتىن سالماقدىن مەقسۇد ئىنسان ۋۇجۇدى ئىردىكىم، «خەممەرتۇ تىينەتە ئادەمە بىيەدىيە ئەر-بەئىنە سەباھەن» بۇ مەئنىغە مۇشئىردۇرۇر. «ئىننا ئەرەزنەل - ئەمانەتە ئەلەس-سە-ماۋاتى ۋەلئەرزى ۋەلجىبالى فەئەبەينە» بۇ دەئۋاسىغە شاھىد. ئەمما، نىچۈككى ۋەھھاب-لىغى تەقازائى بۇ نەۋئ مۇھىببەت ۋە جەمالىيەت قىلدى، قەھھارلىغى داغى بولار-نىڭ ئەكسى مۇقتەزائى قەھرۇ جەلالىيەت بولدى. ھەر ئايىنەكىم. «خەلەقەل - ئىنسانى مىن تەفاۋۇت» ئەمرىلەرى لازىم كەلدى. ئانداقىكى، مۇسا سەلەۋاتۇررەھمان ئەلەيھى ئىلكىدەكى قۇياش ئۇقرۇسىدا فىرئەۋن تىيرەلىكى زۇھۇرىغە كەلدى. ھەزرەتى مۇھەممەد ئەرەبى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسسەللەم ئىلمى ئەيەزۇلھەياتىنىڭ مۇقابىلەسىدە ئول [ئەبۇ] جەھل زۇلۇماتى جىلۋە ۋە زۇھۇر قىلدى.

دېھقانى ئەزەلكى تۈزدى بۇ تۇرفە چەمەن،
قىلمادى ئانىڭ بارچە نەباتىنى ھەسەن.
بىر سارى ئەگەر ئەكتى گۇلۇ سەرۋۇ سۇمەن،
ئۆزگە سارى تىكتى خەسۇ خاشاكۇ تىكەن.

ئەمما، كارخانە ۋۇسئەتىدىن مۇتەنەۋۋىئ خەلايىق غايەتسىز ۋە خەلق كەسرەتى-
دىن مۇختەلىف فىرقە نىھايەتسىز ۋە فۇرۇق ئىختىلافىدىن شىيئە-مەزاھىب بىسيار ۋە
مەزاھىب شىيئەتىدىن قەبىھ ئەفئال بىشۇمار مۇتەسەۋۋىر ئۈچۈن، ھېكمەتى ئىلاھى
ۋە ئىنايەتى نامۇتەناھى جەھالەت زۇلمەتى تۈشكەن گۇمراھلار ئالىغە ھىدايەت شەم-
ئىن تۇتۇب، تۈز يولغە رەھنەمايلىق قىلماق ئۈچۈن ۋە زەلالەت كۇدۇرەتىدە قالغان
نامە سىياھلار ئايلانىگە ئىنايەت مەشئەلىن يارۇتۇپ، سىراتىن مۇستەقىم كۆرگۈزمەك
ئۈچۈن، بەئزە مەسئۇد فاتىھەلىق سەئادەت پەيۋەندلەر ۋە مەھمۇد خاتىمەلىق دەۋلەت-
مەندلەرنىڭ فەرخۇندە فۇرۇقلارىغە نەبۇۋۋەت تاجىن قويۇپ، شەرىف ئىگىنلەرىگە ھى-
دايەت خىلئەتىن سالىپ، مۇبارەك بەللەرىگە رىسالەت كەمەرىن باغلاپ، بۇ خەلايىق
ئاراسىدا سەرئەفراز ۋە مۇئجىزە پەرداز قىلدىكىم، ھەق جەللە سۇبھانە ئەۋامىرىن
«جەننىناتۇن تەجرى مىن تەھتىھەل-ئەنھارۇ» ۋەئدە ۋە ئۇمىدى بىرلە ۋە نەۋائىسىن
«ئىننا جەئەلنا فى ئەئناقىھىم ئەغلالەن» ۋەئدە ۋە بىيمى بىرلە ئالارغە ئىرسال قىل-
غايلار. ھەركىم تەسلىم يۈزىن قەبۇل تۇپراغىغە قويۇپ ئالارنىڭ ئەمرۇ نەھيىغە
ئىمان كەلتۈرۈپ تائەتلەرىغە ئەمەل قىلسا، «ئىننەللەزىنە ئامەنۇ ۋە ئەمىلۇسسالىھا-
تى فەلەھۇم ئەجرۇن غەيرۇ مەمنۇن» ھەدايا ۋە نىئمەدىن بەرخوردار بولغاي ۋە ھەر-
كىم شەيتان ۋەساۋۋسى نەفسانى «ھۇۋە ئەھسەنە ئەلەيھى»سىدىن دەلىل تىلەمەككە
دەلىل ۋە بۇرھان ئىستەمەككە ئەلىل بولسا، ئالار كۆنەسىدىن رەۋشەنراق مۇئجىزە با-
ىدا يەدى بەيزا كۆرگۈزگەيلەر ۋە «يەسپھۇس-سۇكۇت» ئىئجازى زۇھۇرىدا ئايەنى
بولغايلار.

نې ئايەتۇ نې كەلامىكى ئەھلى فەزلۇ كەمال،
ئىبرۇر ئانىڭ كەبى بىر ھەرفىنىڭ ئەداسىدا لال.

ئانداقكى كەرىمەئى «فەئتۇ بىسۇرەتىن مىن مىسلىھى» ئاندىن خەبەر بېرۇر
ۋە ئەگەر جەھلىلەرى بىمارلىغى بۇ نەۋئ شافى مۇئالىجەلەر بىلە شىفا تاپسا ۋە سەۋ-
دالارى مۇددەئاسى بۇ تەۋر كافى مۇئامىلەلەرى بىلە كىفايەت بولسا، بىززەرۇرەت
ئالارنىڭ قىبلەئى ئىقبال ۋە كەئبەئى ئامالىدەك رىسالەتلەرى دەرگاھىغە باقغايلار.
ئۇمىدكى «مەن قەرئە بابەن ۋەلەجە ۋەلەج» ھۇكمى بىرلە يۈزلەرىگە مەقسۇد ئىشى-
كى ئاچىلغاي ۋە باشلارىغە مۇراد گەۋھەرى ساچىلغاي. ۋە ھەركىم بۇ خىلئەت ناپاك-
لىغى باۋۇجۇدى بۇ نەۋئ سادىق ۋە سىدق رەسائىل مۇستەقىم سەبىل ۋە راست ۋە رىسالەت گەن-

جى مەھرەملەرىنىڭ رازى ۋە نەبۇۋۋەت سىرى ھەمدەملەرىنىڭ ئىنجازى، ئەمما سەھـ
باسىدىن سەرخۇشراق ۋە ئىستىكبار ھەۋاسىدىن سەركەشراق بولۇپ، رەسۇل خەۋارىـ
قىن سىپىرغە توشۇرسە ۋە ئەنبىيا مۆئجىزاتىن ئىرادەت بىلە شۇئبەدەغە ئىندۇرسە،
«ئەششەقىيۇ شەقىيۇ فى بەتنى ئۇممىھى» دەلىلى بىلە دۇنيادە شەقاۋەتى مۇخەللەد ۋە
ئۇقبادا ئەزابى مۇخەللەد بولغاي. «فەئۇلائىكە ئەسهابۇننار، ھۇم فيها خالىدۇن».

خۇدايىكى سۇنئ ئاشكار ئەيلەدى،
كى يوقدىن خەلايىقنى بار ئەيلەدى.
چۇ تىينەتلەرىن قىلدى تەخمىر ئۆزى،
يامان-ياخشىسىن داغى تەقدىر ئۆزى.
بۇ بىر گەر سەۋاب ئەتسە، ئول بىر تەباھ،
ئارادە بۇلارغە نى ئىركىن گۇناھ.
كىم ئول بىرنى ئۆرتەر جەلالىيەتى،
بۇ بىرنى سەۋەرغاي جەمالىيەتى.
كىشى بۇيلە ناگەھ سۇئال ئەتمەسۇن،
سۇئالىن مۇۋەججەھ خەيال ئەتمەسۇن.
كى سىررىلئىلاھىنى بىلمەس كىشى،
كىشى فەھمىدىن تاش ئىرۇر ھەق ئىشى.

كېرەك بۇيلە سۆزنى خەفا ئەيلەمەك،
بۇ مەئنى بىلە ئىكتىفا ئەيلەمەك.
كى تەڭرىگە چۈن مەۋج ئۇرۇب بەھرى جۇد،
جەمىئى خەلايىققە بەردى ۋۇجۇد.
غەزەب ھەم ئەيان قىلدى، رەھمەت داغى،
ياراتتى تامۇغ داغى، جەننەت داغى.
غەزەب- رەھم، ئۇچماق- تامۇغ خىلئەتى،
قىلۇردىن بۇ ئىردى ئىكىن ھىكمەتى:
كى قەھر ئىلە رەھمەت تاپىپ ھەل ئارا،
تۇلا ئەيلەگەي ئىككى مېھمان سەرا.
نەۋائى سۆزۈڭدىن مەلۇل ئولدى ئەل،
ئۇزۇن سۆزنى قوي، ھەرف باشىغە كەل.

ۋە ئەيزەن باۋۇجۇدى «ئىننەللاھە ئەلا كۇللى شەيئىن مۇھىت»كى، ھىچ زەررەئى
زەرراتىدىن ۋە ھىچ شەي ئاشيادىن ئەمەسكىم ھەق جەللە سۇبهانە بىر لەھزە بەلكى تۇرفەتۇلـ
ئەين ئالارنىڭ سىررۇ ئەلانىيەسىدىن ۋاقىف بولماغاي. ئىبراھىم سەلەۋاتۇررەھمان ئەلەيھـ
نىڭ ۋۇجۇدى گۇلبۇنىغە يانار ئوتىنى گۇلزار، بەلكى گۇلنار قىلدى. يۇنۇس ئەلەيھىسسەلامنىڭ
زاتى گەۋھەرىغە دەريا قەئرىن بەلكى بالىق قورساغىن سەدەف ئەتتى. نەمرۇدنىڭ بىلـ
ئاسا دىماغىدىن ھەيبارلىغ فاسىد مادەسى دەفئىغە پەششەنىيشىن ئەتتى. ئاد قەۋمىـ
نىڭ شەمئى جەھالەتىن ئۆچۈرگەلى، بەلكى خىزمەنى ھەياتىن ساۋۇرغالى يەل خەيلىن
تەبرەتتى. بۇ نەۋئ ئەدل ۋە ئىنتىقام بولا تۇرغاچ، باۋۇجۇدى ئەنبىيا ۋۇجۇدى ۋە
رەھنەمايلىغى يانە ئالەم نىزامى ۋە خەلايىق ئارامى ئۈچۈن ئالىجاھ سەلاتىن ۋە ئەنـ
جۇم سىپاھ خەۋاقىننى ئالەمدە قەھرەمان ۋە خەلايىققە ھۆكم رەۋان ئەتتى. «ۋە ئەتىئۇللاھە
ۋە ئەتىئۇررەسۇلە ۋە ئۇلۇلئەمر مىنكۇم» ئەمرى بىلە ئۇلۇھىيەت ۋە نۇبۇۋۋەت مىرئاتىدىن
سوڭرە سەلتەنەت مەرتەبەسىغە تەرتىب بەردى. تا ھەر قايسى ئۆز زەمانى پەيغەمبەرىـ
نىڭ دىنى رەۋاجىدە ۋە ئۆز ئەھدى نەبىسىنىڭ شەرئى تەقۋىيەتىدە سەئيى تەمام
ۋە ئىھتىمامى مالا كەلام كۆرگۈزگەيلەر ۋە جىهاد كەمەرىن ئىجتىهاد بېلىگە باغلاپ ئول
شەرئى كەفەرەسى ۋە ئول ئىسلام فەجەرەسى دەفئىغە كۆشىش قىلغايلار ۋە ئەدل سۇـ
ۋى بىرلە مۈلك بوستانىغە نۇسرەت بەرگەيلەر ۋە سىياسەت قىلىچى بىلە كىشۋەر

ھەرەمىندىن فىتنە ۋە ئاشۇب شەخسىنىڭ بويىنىن ئۇرغايلار، تا سايەرى رەئايا ئەمىن ۋە ئەمان مەھادىدا مۇرەففەھۇ ئەسھال ۋە كافەئى بەرايا لۇتف ۋە ئىھسان ئەۋتانىندە فارىغۇلبال بولغايلار.

ئەلمىننەتۇلىلاھى تەئالا ۋە تەبارەككىم، بىزگە يېتىشتى. بۇ سىفەن مەنسەبى ۋاھالاكىم، تەڭرىلىككە ئول خالىقنى پۇرسىتىش قىلۇر بىزكىم، ھەرزەمان ئىبلى مۇرەببىنىكىم «تەڭرى» دېدىلەر. مىسىل كۇنەس، ۋە ئوت ۋە بۇت ۋە گۇساله ۋە غەيرە بارچە ئانىڭ مەخلۇقىدۇرۇر. ۋە ئەنبىيادىن ئول نەبى دىنىدەدۇرۇر بىزكىم، بارچە رۇسۇل شەرىئەتىغە قەلەم تۇتماغان ئىلكى بىلە بۇتلان رەقەمى چەكتى ۋە كىتابەتلەرىغە نەسىخ خەتى تارىتتى. ۋە سەلاتىندىن ئول سۇلتانى سۇلتان نىشان زەمانىدا، بەلكى ئاستانىدا قۇللۇقغە مەشغۇل بىزكىم،

باری شاھلار ئىچرە زاتى ئانىڭ،
شەھەنشەھلەر ئىچرە سىفاتى ئانىڭ.
مەلائىك ئارا كەلدى «رۇھۇل-ئەمىن»،
رۇسۇل خەيلىدە «سەييىدۇل-مۇرسەلىن».

سۇلتانىكىم، «ئەسسۇلتانۇ زىللۇللاھۇ فىلئەرزىينە» جەۋاھىرى بىلە سۇنئى ئىلكى ھۇمايۇن فال چەترى ھاشىيەسىن مۇرەسسەئ قىلدى. خاقانىكىم «ئەبۋابۇل-مۇلۇكى ھاجات» كاشىسى بىلە قەدەر مېئمارى ئالى دەرگاھى كىتابەسىن مۇزەييەن ئەتتى. ساھىب قىرانىكى، تۇغرا پەيكەر لەۋاسىنى «ئىننا فەتەھنا لەكە فەتھەن مۇبىنا» گۇلىستانىدىن ئەسكەن تەسىمدىن ئۆزگە نېمە مۇتەھەررىك قىلا ئالماس. كىشۋەرىستانىكى، فەتھ جەۋھەر قىلىچىنى «ۋە يەنسۇرەكەللاھۇ نەسرەن ئەزىزا» زورخانەسىدە ۋەرزىش تاپقان قولىدىن ئۆزگە قول چېكە بىلمەس. تاج بەخشىكى، ئالى قەرد تەختىن نەججارى «ئەسلۇھا سابىتۇۋ ۋە فەرئۇھا فىسسەمائ» شەجەرەسىدىن تەركىب باغلادى. ۋە تەختگىرىكىم، ھۇمايۇن فال تاجىن ۋە سۇنئ زەردۇزى «ۋەششەمسى ۋەزۇھاھا» زەر رىشتەسى بىرلە تەرتىب بەردى. خىلافەت پەناھىكى، «ئىننى جائىلۇن فىلئەرزە خەلىفە» ئايەتىدۇرۇر ئانىڭ بابىدا ھاسىل. سىپېھر قەدرىكىم، خۇتبەئى مۇنەببەردىن، «ئىننەللاھە يەئمۇرۇ بىلئەدلى ۋەلئىھسان» رەۋائىھى مۇشتەرىنىڭ ئالتى پايەلىغ مۇنبەرىغە يەتكۇردى. ئەنجۇم سىپاھىكى، سىككەئى ئەختەران «ۋە ئەممەسسىئىلە فەلا تەنھەر» رەۋنەقى بىلە سەۋابىتىنىڭ توققۇز فەردەلىق مەنزىرىدىن ئاشۇردى.

شەھی شەھریاران جەھان خۇسرەۋی،
فەلەك رىفئەتى، مۇشتەرى پەرتەۋى.
ھەمالىكدە جەمشىدى فەرخۇندەئى،
نې جەمشىد، خۇرشىد رەخشەندەئى.

فەلەك شەمئى رايى مۇنيىرى ئانىڭ،
مەلائىك چىراغى زەمىرى ئانىڭ.
سۆزى مەخزەنى رازى گەنجىنەسى،
يۈزى خىلقەتى زاتى ئايىنەسى.

جەمالىدا شەمسۇز-زۇھا جىلۋەگەر،
ھەدىسىدە رۇھۇل-قۇدىسىدىن ئەسەر.
جەبىنىندە ئەنۋارى شاھەنشاھى،
كەلامىدا ئېھيائى رۇھۇللاھى.
بىلىك قەسرىدۇر توققۇزۇنچى فەلەك،
ئۇل ئەتلەسكە يايىغلار ئەل فەردىدەك.
ئۇرۇب كۆنگۈرى مېھردەك تابلار،
مەلەك خەيلىغە تۇرفە مېھرابلار.
فەلەك باغى چاھىدا نىلۇفەرى،
بولۇپ ئاندا ھەر ژالە بىر ئەختەرى.
چۇ ئالتۇن ساچىپ ئىلكى ئانداقكى بەرق،
ھەيادىن بولۇتلار بولۇپ تەرگە غەرق.
فەۋاكىھ چىبكەر تاس تىلىن قەدەھ،
كۆرۈمىدا تەر باستى قەۋسى قۇزەھ.
ھىلال ئىشىكى ھەلقەسىدىن نىشان،
ۋەلې ئاندا زەنجىر ئولۇپ كەھكەشان.
مەگەر بەرق گام ئەشھەبىدۇر سىپېھر،
ئاڭا ئاھە كۆزگۈسى رەخشەندە مېھر.
فەلەكدىن ئىتىكرەك خىرامى ئانىڭ،
قىلىپ بەرقنى تىيرە گامى ئانىڭ.
ئىگەرمەكدە يوق چەرخى دەۋۋاردەك،
كى بىر قەترە دەۋرىندە پەرگاردەك.
يۈگۈرمەكدە چۇنكىم بولۇپ پۇيە سەنج،
نەزەر پەيكى قالىپ تۇتۇپ ئانى رەنج.
بار ئىشدا نې دەي، ۋەزئىدىن سەرگۇزەشت،
فەلەك تەۋسەنىدىن چىقىپ ھەشتى دەشت.
ئۆزى دىۋۇ دىۋانەۋەش پەيكەرى،
نەزەردە پەرى چېھرە، بەلكىم پەرى.
بۇ دىۋۇ پەرى ئۆزرە سولتانى مۈلك،
نې سۇلتانكى ئەلھەق سۇلەيمانى مۈلك.
كى جۇد ئىلكىنىڭ بەھرى ئانداق ئەمىق،
كى يۈز ھاتەمى تائى ئاندا غەرىق.
يارۇق راھىنىڭ مېھر ئانداق مۇنىر،
كى ئالىندا خۇرشىد بىر قۇرسۇ قىر.
فەلەك قەدرىلەرنىڭ نىيازى ئاڭا،
فەلەكدىن لەقەب شاھى غازى ئاڭا.
دېمە ئەينى ئىنسانكى، ئىنسانى ئەين،
ھەم ئىنسانۇ ھەم ئەينى سۇلتان ھۇسەين
زىھى تەختى جاھىڭغە بىر پايە چەرخ
نې پايەكىم، ئول پايەغە سايە چەرخ.
خەد، ئەي، تاجى قەدرىڭغە گەۋھەر قۇياش،
نې گەۋھەر، سەدەفدىن مەھەققەر قۇياش.
ئەلا، تا جەھان ھۇجرە، كۆك سەقف ئېرۇر،
ئۇلۇس نەقدى ئۇمرى ئاڭا ۋەقف ئېرۇر.
تېنىڭ ھۇجرەسى جان قۇشىغە پەناھ،
تەنۇ جانىڭا ۋەقف ئولسۇن ئىلاھ.

بۇ مۇقەددىماتدىن سوڭرە، ھەقايىق ئەھلىغە رەۋشەن ۋە دەقايىق خەيلىغە مۇبەرھەن ئېركىنكىم، ھەق سۇبھانەھۇ ۋە تەئالا باۋۇجۇد ئولكىم ئالەم نىزامى ۋە بەنى ئادەم ئىنتىزامىدا مۇمىدغە دەربەند ۋە مۇئاۋىنغە ھاجەتمەند ئەمەس ئېردى. ھېكمەتى ئىلاھىكىم، سىررىدىن ھېچ مۇھەققىق جانىغە ئەسەر ۋە ھېچ مۇدەققىق كۆڭلىگە خەبەر يوقتۇرۇر. مۇقتەزا ئول بولدىكىم، ئالەم ئەھلى ۋە بەنى ئادەم خەيلىغە ئالىي مىقدار خۇلەفا ھۆكم رەۋان ۋە خىلافەت شىئار سەلاتىنى نافەز فەرمان بولغايلار. بۇلارغە خۇد دىيانەتلىك مەدەدكارەدىن نې چارە ۋە كىفايەتلىغ ۋەزىردىن نې گۈزىر بولا ئالغاي ئېردى. ھەر ئايىنەكىم، سەلتەنەت كارخانەسىداغى مەناسىبدىن ھەر مۇۋەججەھگە لايىق فەراسەت ئايىن ھۇشمەندلەرنى ۋە ھەر جەرگەگە مۇۋافىق كىياسەت تەرىن خىرەد پەيۋەندلەرنى سەلتەنەت ئۇمۇرىغە مۇتەئەللىق ئىشلار كىفايەتى ئۈچۈن سايىرى ناسدىن تانلاب ۋە ئامەئى خەلايىقدىن سۇھۇبى ئەمارەت نەۋرۇزىسى بىلە سەرەفراز ۋە ۋەزارەت زىلىزچە-

سى ئۆزرە مۇئامەلە پەرداز قىلدىلار ۋە بۇ ئەمرىنىڭ جۇزۋى ۋە كۇللى ئىشىگە جۇز-
ۋى كىشىنى تەئيىن ئەتتىلەر.

تا بۇ فەرخۇندە زەمان ۋە بۇ خۇجەستەئى دەۋرانىكىم، بۇ جەمشىدى ساھىب قى-
ران سەلتەنەت تەختىن ئالدى ۋە بۇ خۇرشىدى جەۋاھىر ئەفشان ئالەم ئەھلى باشىغە
سايەئى مەرھەمەتىن سالدى، يۇقارىراق مەزكۇر ۋە بۇرۇنراق مەستۇر بولغاندەك كۇللى
مەناسىبىنىڭ كۇللىياتىدىن جۇزۋى ئۇمۇرىنىڭ جۇزئىياتىغە دىگىنىچە مۇتەزەددىمىن ۋە
مۇتەكەففىل بولۇردەك ئەلگە ۋاجىب ۋە لازىم بولدى. چۇن زەمانىنىڭ ئەزىمۇش-شان
سەئادات ۋە فۇزەلاسى ۋە دەۋرانىنىڭ كەرىمۇل-خۇلۇق قۇزات ۋە ئۇلەماسى «تۆۋز-
رى» نەژاد شەھزادەلەر ۋە «بارلاس» نىھاد مىرزادەلەر ۋە «ئارلاتى» ئىسىملىك
سەدرنىشىنلەر ۋە «تارخان» رەسىملىك ئەيشكۇزىنلەر ۋە «قانات» نەسەبلىق مۇتە-
ئەييىنلەر ۋە «قۇڭرات» ھەسەبلىق مۇتەمەككىنلەر ۋە «ئۇيغۇرى» سىفات باخشىلار
ۋە «ئۇيغۇر» چەرگەلىك ياخشىلار ۋە «چۆلى»لىك بەيابانىدا جان سىپارلىق قىل-
غان جاندارلار ۋە «بايرى»لىق ئەييامىدا خىزمەتكارلىق قىلغان جان سىپارلار ۋە
«جەلايىر» غەۋغاسى ۋە «قاۋچىن» ئەلالاسى مەۋجۇد ئىردى ۋە ھەر مەۋجۇدقە بىر
مەقسۇد ۋە پادىشاھانە ئىنايەت، ھەرقايسىنى بىر مۇناسىب مەنسەب بىرلە سەر بەلەند
ۋە خۇسرەۋانە تەربىيەت، ھەر بىرسىنى مۇۋافىق ئەمەلغە شۇغل پەيۋەند قىلدى.

بىرى سەندەلىينى مەقام ئەيلەدى،
بىرەك مەسنەد ئۆزرە خىرام ئەيلەدى.
بىرى تۇرك ئايۋانىدا ئاستى مۇھر،
بىرى سارت دىۋانىدا باستى مۇھر.
بىرى رەسمى بولدى سەدارەت مەئاب،
بىرى ئىسمى بولدى ۋەزارەت ئى'ياب.
بىرى كامياب ئولدى مۇھرانەدىن،
بىرى كامجوي ئولدى پەرۋانەدىن.

بىرىسى قوشۇن سارى چەكتى رەقەم،
بىرىسى تۇمەن سارى ئۈردى ئەلەم.
بىرى تاپتى دارۇغەلىق ئىززەتىن.
بىرى ئۈردى سەرھەد سارى نەۋبەتىن
قىنىقتى بىرى رىشۋەتى شۇم ئىلە،
بىرى ئىكتىفا قىلدى مەرسۇم ئىلە.
ئەگەر خۇد زەلىل ئىردىگەر ئەرجەمەند،
بارى بولدى ئۆز كانىغە بەھرەمەند.

ئەگەرچە بۇ خاكسارنىڭ ئاتا ۋە بوبۇكام ئول ھەزرەتىنىڭ ئابا ۋە ئەجدادى
خىزمەتلەرىدەكىم، ھەربىرى سەلتەنەت كانىنىڭ گەۋھەرى ۋە شۇجائەت بىيشەسىنىڭ
غەزەنفەرى ئىردىلەر. ئول نەۋئ مۇراتىبغە سازاۋار، بىرەك مەناسىبغە كامكار بولغان
ئىردىلەر. ئەمما، بۇ ھەقىر ھىچ نەۋئ خىزمەتقە ئۆز قابىلىيەتىمنى
چىھەنەمەگەن جىھەتىدىن ۋە ھىچ تۇرلۇك مەشەققەتغە ئۆز قۇۋۋەتىمنى ئاڭلاماغان سەبەب-
دىن بارچە تەمەننالار ئىشىكىن يىزۇمگە مەدرۇس ۋە جەمىئ مۇددەئالار ئەبۋابىن
ئىملايىمگە مەسدۇد قىلىپ ئىردىم. خەيالىم بۇكىم، چۇن ئالەمنىڭ خەيالەتى ۋە ئالەم
ئەھلىنىڭ دىيانەتى رەۋشەن ۋە جەھان ئىشۋە نەما ئەجۇزەسىنىڭ ۋەفاسىزلىغى ۋە
ھەياتىنىڭ رۇھ ئەفزا مەھبۇبەسىنىڭ بەقاسىزلىغى مۇئەييەندۇرۇر.

هەمۇل ئەۋلاكى دەفئ ئەيلەپ ئەلەمنى،
تەجەررۇد كويىدا قويسام قەدەمنى.
فەنا كۈنجىنى مىژگاندىن سۈپۈرسەم،
هەمول مىژگان سىرىشكىدىن سۇ ئۇرسەم.
قىلىپ مەسنەد قەنائەت بورىياسىن،
كېيىپ دىبا كەبى ئۇزلەت فەلاسىن.
نې كۆككە نې قۇياشقە ئىنسە باشىم،
يۇزۇق ئۆي بولسا كۆك، رەۋزەن قۇياشىم.
ئەگەر نەفس ئەتسە مەيلى لالەۋۇ باغ،
يۈزىن «نۇن» نۇقتەسىدىن ئەيلەسەم داغ.
ئەگەر كۆز قىلسا هەردەم ئەشكىنى ئال،
تىلەپ كافۇر كۈن يۈز ئەنبەرىدىن خال.
سۇۋاسام ئانى كۆرمەي دەپ بەلاسىن،
گەجۇ ئاهاك قىلىپ ئاقۇ قاراسىن.
قۇلاقىمە بولسا گەردان خەلق ئۇچۇن فىكر،
ئىشىتتۇرسەم سەدائى هەلقەئى زىكر.
ئاغىز شاخى شەكەر ئىستەرنى بىلسەم،
ئانى مىسۋاك ئىلە خۇرسەند قىلسەم.
دىماغىم زەئفىغە ئەشك ئەتسە هاسىل،
يۈزۈم ئۇزرە فەنا گەردىنى كەهگىل.
تەرەب سىنجابىدىن تەن ئىستەسەكام،
ئاڭا مېهنەت كۆلىدە بەرسەم ئارام.
ئاياقىمە ئەيلەسەم زەنجىرى مانەند،
مۇسەللا دەۋرىنىڭ زەنجىرىدىن بەند.
هەۋاغە جىسمى تۇپراغىن ساۋۇرسام،
كۆڭۈل مۇلكىدە دەۋلەت تەختىن ئۇرسام.
گەهى قىلسام تەۋافى گۈلشەنى قۇدس،
گەهى بولسام مۇقىمى رەۋزەئى ئۇنس.
خەلايىقدەك تىلەپ زاهىر هۇزۇردىن،
جەهانىنىڭ چەكمەسەم جامى غۇرۇردىن.
تۇتۇب بىر شۇغلدىن دۇنيادا گوشە،
مۇهەييا ئەيلەسەم ئۇقبانغە توشە.
ئەجەل پەيكى قاچانكىم يەتسە قىلھال،
ۋەدىئەتنى دېگەچ تاپشۇر، دېسەم ئال.

رۇبائىيە:

مەن جان ۋەرەقىدە بۇيلە ئەيلەپ تەهرىر،
ئول سەهفەدە بۇ نەقشنى ئەيلەپ تەسۋىر.
تەغيىر ئېتەر ئېرمىش ئانى كىلكى تەقدىر،
تەقدىر ئىشىگە، رەفىقلار، نې تەدبىر(1).

كىم، ناگاه سەلتەنەت گۈلشەنىدىن ئېنايەت نەسىمى ئېسە كىرىشتى ۋە خىلافەت بارگاهىدىن هىدايەت قاسىدى يېتىشتى ۋە دەۋلەت مەنشۇرىن ئىلىكىمگە بەردى ۋە ئول مەنشۇر مەزمۇنى بۇ ئېردىكىم:

كى ئەي فەزل جەهانىنىڭ سىپېهرى،
يوق-يوقكى ئۇشول سىپېهر مېهرى.
تەبئىڭغە دەمى بولۇرنى ۋاردى،
يۈز يىل بىتە ئالمايىن ئەتاردى.
سەن گەرچە گۆهەر دۇكانى ئاچتىڭ،
لېكىن بۇ گۆهەرنى ئەلگە ساچتىڭ.
فىكرىڭ چەمەنىدە كۆپ رەياھىن،
لېكىن بولۇپ ئاندا خەلق گۈلچىن،
نەزمىڭ دۇرىدىنكى دەهر تولدى.
دېگىلكى ساڭا نې بەهرە بولدى.
لەفزىڭدىن ئۇلۇسقە ۋەجدۇ هالەت،
يەتمەي ساڭا بەهرە جۇز مەلالەت.

(1) ئەسلى قول يازمىدا بۇ سۆز «تەقدىر» يېزىلىپ قالغان مەنە ئېتىبارى بىلەن «تەدبىر» دەپ ئېلىندى.

سەن قان يوتۇپ، ئەل بولۇپ قەدەھكەش،
ئۇيلە ساڭا يەتمەيىن دەمى خەش.
سەن ئەل باشىغە بولۇپ گۆھەر پاش،
بىر پاك گۆھەر دېمەيكى، شاباش.
ئەمدىكى تەرەب زەمانى يەتتى،
دەۋراندىن ئەلەم نىشانى كەتتى.
ئالدى قولۇمىز جەھان دىياردىن،
ئاچتى كۆچۈمىز فەلەك ھېساردىن.
ئاي-كۈننى نەقارە قىلدى دەۋلەت،
چالدى بىزنىڭ ئاتىمىزغە نەۋبەت.
ئالەمنى بىزنىڭ قۇياش يارۇتتى،
ھەق مەركەزىدە قەرار تۇتتى.
بۇ دەمكى تەرەبقە قالمادى سۆز،
بەختىڭغە ئاچىلدى ئۇيقۇدىن كۆز.
ھەم سۇبھى ئۇمىدىڭ ئولدى لامىئ،
ھەم مېھرى مۇرادىڭ ئولدى تالىئ.
چۈن ساقىيى دەۋر جامى ئىشرەت
تۇتتى، يانا چەكمە زەھرى مېھنەت.
تەۋقىئ يېتىشكەچ ئەيلە لازىم،
كىم جان بىلە بولغاسەن مۇلازىم.
تا لۇتف تېڭىزىگە تۇشۇپ مەۋج،
قىزتغاي بارى ئىشىنىڭ ئول سىفەت ئەۋج.
كىم ئاي ئۇزە قويغاسەن قەدەمنى،
كۈن لەۋھىغە چەككەسەن رەقەمنى.
مېھر ئالتۇنىدىن قەزا قىلىپ ھەل،
ئول سەفھەنى ئەيلەگەي مۇجەدۋەل.
ھەر بەيتنى مېھرى گەۋھەر ئەفشان،
ئەنجۇم بىلە ئەيلەگەي زەرەفشان.
نېچە بىيىڭ ئەيلەسەڭ سۆزۈڭنى،
ئاندىن بىيىڭ ئەتكەبىز ئۆزۈڭنى.
يوقتۇر ساڭا ۋەقت گۇشە تۇتماق،
ئىشرەت گۈلىن ئاھ ئىلە يارۇتماق.
چۈن ھۆكمنى ئاڭلادىڭ دەم ئۇرمە،
بەلكىم دەم ئۇرارغە داغى تۇرمە.
قۇللۇققە كۆڭۈلنى چۇست باغلا،
خىزمەتغە بېلىڭنى رۇست باغلا.
ھەرنېچە بۇ سۆز دېمەك كېرەكمەيس،
چۈن راستدۇرۇر كېرەك-كېرەكمەس.
چۈن خاست بۇ نەۋئ ئىدى، قەزا ھەم،
مەن خەستەنى زار بىنەۋا ھەم.
قۇللارغە ئۆزۈمنى ھەمدەم ئەتتىم،
قۇللۇقغە بېلىمنى مەھكەم ئەتتىم.

ئەگەرچە دەرياغە قەترە مەدەدكارلىقىدىن سۇدى ۋە بەيزاغە زەررە ھەۋادارلىقىدىن مەقسۇدى مۇمكىن ۋە مۇتەسەۋۋىر ئېرمەس. ئەمما ئول قەدەر خىزمەتدەكىم بۇ خەستەغە قۇۋۋەت ئېردى ۋە ئول مىقدار مۇلازىمەتدەكىم، بۇ شىكەستەغە تەگرى تاقەت بەردى. جانسىپارلىق رەسمىنى ئۇنۇتمادىم ۋە ئېھمال ۋە تەساھۇل رەۋا تۇتمادىم. چۈن نىيەتىم گۈلىستانىدا زەرق ۋە رىيا خاشاكى ناياب ئېردى ۋە خىزمەتىم بوستانى سىدق ۋە سەفا سەھابىدىن سىيراب. ھەر ئايىنەكىم، ھەرسابەت روزگارىم دىماغى ئۆزگە نەۋئ نەسىمى فەيزىدىن مۇئەتتەر ۋە ھەرلەھزە ئۇمىدىم چىراغى ئۆزگەچە تەربىيەت مەشئەلى نۇرىدىن مۇنەۋۋەر بولا باشلادى. تا ئاز فۇرسەتدە ئول ھەزرەتنىڭ ۋەھى ئەسەرلىق سۆزى ۋە ئىلھام خاسىيەتلىق ۋەئدەسىدەك سۆزۈمگە پاك مەئانى گەۋھەرى ‹1› تاج ۋە ئۆزۈمگە پاك گەۋھەرلىق ئەھلى مەئانى مۇھتاج بولدى. خىزمەتىمدە ئازادەلەر ئىشى بەندەلىك ئىزھارى ۋە ئىملائىمدا سەرئەفرازلار دەئبى سەرئەفكەندەلىك ئەتۋارى.

‹1› ئەسلى قىل يازمىدا بۇ سۆز ئىككى قېتىم يېزىلىپ قالغان، بىرى ئېلىندى.

ئىقبال مۇتىمۇ بەخت ياۋەر بولدى،
خۇرشىد رەھىيۇ سىپىھر چاكەر بولدى.
ئالەم ئىلىدىن كىمگە مۇقەررەر بولدى.
بۇ مەرتەبەكىم ماڭا مۇيەسسەر بولدى.

بۇ ئىنايەتلەر مۇقابىلەسىدە خىزمەتى تاپاي دەپ، دەستۇپا ئۇرماق مۇشكىل ۋە بىدەستۇ پالاردەك باقىپ تۇرماق ئاندىن مۇشكىلرەك.

مۇشكىلىدۇر ئىشقدىن ھەردەم ماڭا مۇشكىل ئارا.

بۇتەھەييۇردىن مۇتەفەككىر ۋە بۇ تەفەككۇردا مۇتەھەييىر ئىيردىمكىم، خىرەد پىرى بەدھاللىغىم بىلدى ۋە خۇشھاللىق يۈزدىن ئاغاز قىلدىكىم.

نەۋائى، نې بەلا ئەندۇھ ئىرۇر بۇ،
ئۆزۈڭنى سالماغىڭ مۇنداق بولۇرمۇ.
ئاڭا ھەم ئەقلۇ ھىممەت يار بولغاي،
بۇ نەۋئ ئىشلار قاچان دۇشۋار بولغاي.
قۇياشدىن تەربىيەت گەر تاپسا خارا،
قىلۇر يەئقۇت ئىلە لەئل ئاشكارا.
بۇلۇتدىنكىم بولۇر سىيراب تۇفراق،
مۇلەۋۋەن گەر بىرۇر مىنايى يافراق.
كىشىلىكدىن نېچۇك ئۆزگەي كىشى دەم،
بولۇب تۇفراغ بىرلە خارەدىن كەم.
شەھىكىم ئەختەر ئولسا دۇررى تاجى،
دۇئا ۋىردىغە كۆپتۇر ئىھتىياجى.
رەسۇلىكىم، رۇسۇلنىڭ سەرۋەرىدۇر،
سىپىھرى ئافەرىنىش ئەختەرىدۇر.
ئەگەر سىددىق بولغاي يارى غارى،
ھەم ئولدى ئەنكەبۇتى پەردەدارى.
كۇلىكىم، تىيرە بولمىش گۇلخەن ئاندىن،
ئىرۇر كۆزگۇ جەمالى رەۋشەن ئاندىن.
نەچە ئىزھارى ئەجزۇ ناتەۋانلىق،
گۇمان قىلدىڭ بۇئىشنى نۇكتەدانلىق.
قويۇپ بىكارلىغ، فەرزانە بولغىل،
ئىلىك ئۇر ئىشىگە، مەردانە بولغىل.

چۇن خىرەد بۇلبۇلى بۇ نەۋالار تۈزدى ۋە تەۋفىق تۇتىسى بۇ نەغمەلەر كۆرگۈزدى. مەنى ھەقىر ناتەۋان داغى ئەقل گىرىھكۇشايلىغى ۋە تەۋفىق رەھنەمايلىغى بىلە ئول ھەزرەتىنىڭ قۇللۇغىدا نەچچە نەۋئ خىزمەتكىم، دۇنيا سۇدى ئاندىن پەيدا ۋە ئاخىرەت بىھبۇدى ئاندىن ھۇۋەيدا بولغاي، ئۆزۈمگە لازىم تۇتتۇم. ۋە نەچچە نەۋئ ئىشكىم، خەلايىق دۇئاسىغە بائىس ۋە خالىق رىزاسىغە سەبەب بولغاي، قاشىدا مۇقەررەر قىلدىم. ۋە تەڭرى ئىنايەتى بىرلە ئول ئىشلار بارىچە مۇيەسسەر بولدى.

ئەۋۋەل بۇ ئىيردىكىم، كۆڭۈل كىشۋەرىدىن ئول ھەزرەتىنىڭ غەيرىنىڭ خەيالىن ئەزل ئىيتىپ، بەلكى ئىخراج قىلىپ، سىدق بۇلۇتىدىن سەفا ياغىنى بىلە ئول كىشۋەرنى غەيرى گەردىدىن يۇپ، ئول ھەزرەتىنىڭ خەيالىن بۇ تەختىگاھدا سەلتەنەت مەسنەدىغە ئولتۇرتۇپ، ھۇمايۇن ئاتى ۋە رۇزئەفزۇن ئەلقابىغە دۇئايى خەيردىن خۇتبە ئوقۇپ ۋە مەھەببەت داغلارىدىن سىككە ۋە مۇزەييەن قىلىپ، بۇ ئىقلىمنى ئانىڭ سۇلتانى خەيالىغە مۇسەللەم تۇتتۇم.

هەركىمكى بىراۋ ئىشقىغە بولسە دىلبەند،
جان رىشتەسىدىن قىلسا كېرەك يۈز پەيۋەند.
گەر غەير خەيالى كۆڭلىگە تۈشسە پىسەند،
قىلماق كېرەك ئول كۆڭۈلنى يۈزمىڭ پەركەند.

يانا ئول ئېردىكىم، ئول ھەزرەتنىڭ دەۋلەتىدىن باۋۇجۇد ئولكىم، جەمئى تەنەئـ ئۇماتى جىسمانى، مۇراداتى نەفسانىغەكىم، دەست رەسىم، بەلكى ھەۋەسىم بار ئېردى. ئەمما ئانىڭ كىشۋەرى گۈلىستانىنىڭ ھەرنەى ئەترافىدا ۋە مۈلكى بوستانىنىڭ چەـ مەنى ئەكنافىدا كۆرمەس نېمەدىن كۆزۈمنى نەرگىس كۆزىدەك كور ۋە ئىشتمەس نېمەـ دىن قۇلاغىمنى بىنەپشە قۇلاغىدەك كەر ۋە تۇتماس نېمەدىن ئىلكىمنى چىنار ئىلـ كىدەك شەل ۋە بارماس يەردىن ئاياغىمنى سەرۋى ئاياغىدەك لەڭ ۋە ئايتماس سۆزـ دىن، بەتەخسىس مەخفى ئەسرارىكىم گۈل خۇردەسى مىسەللىك غۇنچەدەك كۆڭلۈمدە ئەمانەت تاپشۇردى، ئىفشادىن تىلىمنى سەۋسەن تىلىدەك گۈڭ قىلدىم.

كورۇ كەر، لەڭۇ شەل كېرەكتۇر ھاسىل،
شەھ خىزمەتىغە بىراۋكى بولغاي مايىل.
ئەسرارىنىڭ ئىفشاسىدىن گۈڭ ئەيلەسە تىل،
بۇ مۇشكىل ئېرۇر، بارچەسىدىن بۇ مۇشكىل.

يەنە ئول ئېردىكىم، ئول ھەزرەتنىڭ قۇللۇغىدىن ئېرتىكاب قىلۇردا ھېچ نەۋئ ئۆز غەرەز ۋە مەسلەھەتىم مۇتەسەۋۋەر ئېرمەس ئېردى، بەلكى خەۋاس تەڭرىلىك ئۈچۈن، داغى ئۆزىنىڭ مۇبارەك خاتىرى ئۈچۈن، داغى مۇسۇلمانلار مەسلەھەتى ئۈچۈن ئېردى. بۇ جىھەددىن خىرەد ھاكىمى ئادىل ھۆكمى بىلە راستلىق سىياسەتگاھىدا غەرەز ئوغرىسىنى فەنا دارىغە ئاسىپ، ئىنساف دارۇلقەزاسىدە ھېرس قاراقچىسى بويـ نىن قەنائەت قىلىچى بىلە ئۈزۈپ، ۋۇجۇد شەھرىدە مۇددەئا قەسرىدىن رىيازەت يامغۇرى بىلە يىقىپ، نەفسانىيەت باغىدا ئارزۇ نىھالىنى ئىنقىتائ ئىلكى بىلە قۇتقارىپ، ئەمەل مەزرەئىدە تەۋەققۇئ خىرمەنىن فەقر ئوتى بىرلە كۆيدۈرۈپ، ئول خىرمەن كۈللەردىن فەنا يەلىگە ساۋۇردۇم.

تا ھېرسۇ ھەۋەس خىرمەنى بەرباد ئولماس،
تا نەفسۇ ھەۋا قەسرى بەرئەفتاد ئولماس.
تا زۇلمۇ سىتەم جانىغە بىداد ئولماس،
ئەل شاد ئولماس، مەملەكەت ئاباد ئولماس.

يانە ئول ئېردىكىم، ئەگەرچە ئول ھەزرەتنىڭ رەۋشەن زەمىرى كۆزگۈسى ھەزـ

ھەرى تەجەللىياتى ئىلاھى ۋە ھۇمايۇن خاتىرىنىڭ قۇياشى مەترەھى تەئەييىداتى نامۇتەناھىيدۇرۇر، پاك خەيالى دىن تەقۋىيەتىغە سادىق ۋە ساف زىھنى شەرئى مۇبىن تەمشىيەتىغە مۇۋافىقدۇرۇر. غايەت رىئايەتى ۋە نىھايەت ئىھتىياتى بۇ ھۆكمگە مۇقتەزىي بولدىكىم، نەئۇزۇ بىللاھ، ئەگەر بەشەرىيەت تەغافۇلىدىن شەرىف روزگارى ھەۋاسىدا زۇلم بولۇت [لارى] ئەدل قۇياشى نۇرىدىن ياپاردەك بولسا، بۇ قۇل زەررەئى ئەرزىغە يەتكۈرگەي. تا ئۇل بۇلۇتلارنى نەدامەت ئاھى سەرسەرى بىلە ئالەمدىن چىقارغاي. ۋە پاكىزە ئەۋقاتى شەبىستانىدا ئەگەر بىدئەت نەسىمى شەرىئەت شەمئىغە زەرەر يەتكۈرۈردەك بولسا، بۇ ناتەۋان پەرۋانە بولغاي، تا ئۇل شەمئىنى مۇھافەزەت ھۇللەرىدىن فانۇسغە كىيتۇرگەي. بىھەمدىللاھكى، ئۇل تەۋر‹1› ئەمر ھادىس ۋە بۇ نەۋئ ئىش ۋاقىئ بولمادى، ئەمما، بولدى ئىرسە ھۆكمدىن تەجاۋۇز قىلمادىم ۋە ئۆزۈمنى ئارادە كۆرمەيىن ئۇل ئىش ئاراغە سالدىم.

تەقرىرىم ئەگەر ياخشى ئىدى، يوقسە تەباھ،
ئەلفازىم ئەگەر يامان ئىدى، گەر دىلخاھ.
ئەرز ئەتمەكنى چۇ ھۆكم ئەيلەپ ئىدى شاھ،
شاھ ئاڭلاماسا بۇ خىزمەتىم نىتكەمەن، ئاھ.

يانە ئۇل ئىردىكىم، مەمالىك ھەرگىز، چۇنكى زۇلم يەلى مەزلۇم چەراغىغە مۇشەۋۋىش بولماقدىن ۋە تەئەددى ئوتى ئاسايىش خىرمەنىغە زەرەز يەتكۈرمەكدىن خالى بولمايدۇرۇر. ھەر زالىمنىكى جەببارلىغ تاغىدا بىدادى قاپلانىنىڭ ھەر ھالىدىن بىر كۆز تىكەركىم، مەزلۇم فەراغەتى كىيىكىن قايدا كۆرگەي، دەھر جاڭگالىدىن نىچچە ستەم قۇللابى مۇھەييا قىلۇركىم، ئانى نىچچۇك سەيد قىلغاي ۋە ھەرتىشىدىن بىر نىشى زەھر ئالۇد ئىتروركىم، ئانىڭ جان ئىلتىمەكى مۇمكىن بولغاي. تا ئۇل نامۇراد كىيىك ئەئزا ۋە ئەھشاسىدىن نەفسى ئەممارە سەبۇئىغە كام ۋە سەبوئىيەت ئىشتىھاسىغە ئارام بەرگەي. ۋە بۇ مۇقەددىمەغە زالىم بىلە مەزلۇم ھالىدىن كىنايەت ۋە بىدادگەر بىلە دادخاھ ئەھۋالىدىن ھىكايەتدۇر. ئىلكىمدىن كەلگەنچە زۇلم تىغىنى ئۇشاتىپ، مەزلۇم جەراھەتىغە ئىنتىقام مەرھەمىن قويدۇم ۋە ئىلكىمدىن كەلمەگەنىنى ئۇل ھەزرەت ئەرزىغە يەتكۈردۇم، تا زۇلم پەلەڭى تىررەسىدىن كىيىك سۈرئەتلىك بادەپالار غاشىيەسىغە زىينەت بەردى ۋە مەزلۇم جانى كىيىكى كوزىگە ئەمنىيەت مەرغزارىدا قاپلان داغلارى ئورنىغە لالە داغلارى كۆرگۈزدى.

شەھ ئەدل ئۆيىنى ئەيلەيىن دەپ مەئمۇر،
سەئيى ئەيلەدىم ئۇل قەدەركىم، ئىردى مەقدۇر.

‹1› ئەسلى قول يازمىدا بۇ سۆز « تەۋل » دەپ يېزىلغان، مەنىسى ئېتىبارى بىلەن « تەۋر » دەپ ئېلىندى.

هەرنېچەكىم، تەگرىددىن يېتەر شەمئىغە نۇر،
پەرۋانە ئېرۇر جانى كۆيەردىن مەئزۇر.

يانا ئول ئېردىكىم، ئۇلۇس ئارا ئەكابىرى ئىزامدىن سايىرى ئەۋامغەچە ۋە سى-
پاھى ئارا ئەمارەت مەسنەدىدە بەزم تۈزگەندىن مەزەللەت كەپەنەكىدە ئەجز كۆرگۈز-
گەنگەچە ۋە رىئايا ئارا تەۋانگەرلىك جۇيبار ۋە دەشتىنى سىپېھر مەزرەئەسىدەك
كۆكەرتىپ، تەمەۋۋۇل مەھسۇللاردىن ھاسىل قىلغاندىن، سىپېھردەك ئىككى پۈكۈلۈپ خۇشە
تەرمەكتە ئاقشامغەچە روزگارى كەفافىغە پەرۋىندەك بىر ئاۋۇچ دانە تەگەنگەچە ۋە
ياساغلىق ئارا بايلىق مەرغزارى ئىچرە بىر سۈرۈك قويىدىن يىلدا ھەمەلدەك مىڭ
قوزىغە قانىئ بولماغاندىن، يوقسۇزلۇق شىراملارىدا قوي كۆتۈپ يىلدا جەدىيدەك بەش
ئۆچكۈ مۈزد ئالغانىنى غەنىمەت بىلگەنگەچە كىشى ئاز تاپىلغايكىم، بۇ ناتەۋان بىلە
ئىشى تۈشمەمىش ۋە ئۇ ھەزرەت دەۋلەتىدە جىددۇ سەئيىمدىن ئول ئىش پۈتمەمىش
بولغاي. بۇ ئىشلار مۇقابەلەسىدە مۈزد تىلەپ مىننەت قىلمادىم، بەلكى مۈزد بېرۇرگە
مىننەت داغى تۇتتىلار، قەبۇل ئەتمەدىم.

ئەلدىن ماڭا گەرچە غەيرى رەھمەت يوق ئىدى،
ئەيب ئېرمەس ئەگەر مۈزد ئىلە مىننەت يوق ئىدى.
ئەل بەردىلەر، ئەمما ماڭا رىغبەت يوق ئىدى،
شەھ دەۋلەتىدىن بۇلارغە ھاجەت يوق ئىدى.

يانە ئۇ ئېردىكىم، ئول ھەزرەت ھۆكمى جىھەتىدىن ۋە تەكلىفى سەبەبىدىن
مەئاش مەزرەئەسى يابىس قالماسۇن دەپ، بىرەر نېمە زىرائەتغە ئىشتىغال كۆرگۈزدۈم.
چۈن ئول ئىشىمدا قىلا ئالغانچە شەرىئەت جانىبى مەرئي ۋە ئىنساف تەرەفى مەلھۇز
ئېردى. تەگرى ئېناپەتىدىن كۆپ مەھسۇللار ھاسىل ۋە غەنىمەتلەر ۋاسىل بولا كى-
رىشتى. بۇ جۇملەدىن ئۆز مەئاشىمدىن سايىر ئەۋامدىن بىرىنىڭ مەئاشى ئۆتكۈنچە ئىس-
سىغ-ساۋۇغ دەفئى ئۈچۈن بىر تۆرمە تون داغى مۇڭا مۇناسىب يېمەككە قانىئ بولۇپ،
قالغانىنىڭ بەئزىسىن ئول ھەزرەتىنىڭ مۇلازەمەتى مەسلەھەتى ئۈچۈن، كېلىش-بارىشىغە
ۋە نەۋكەر ۋە مۇتەئەللىقلەر ئۇلۇفەسىغە ۋە چەرىك ياراغىغە سەرف قىلدىم. ۋە بەئز-
ئى ئانىڭ سەباتى دەۋلەتى ئۈچۈن دۇئا ۋە دەۋامى سەلتەنەتى ئۈچۈن تائەت قىلغۇر
مۇستەھىقلەرغە كىم — شامدىن سەھەرغەچە سىپېھردەك رۇكۇئدا خەم بولۇپ، ئەنجۇم كەبى
تەسبىھ ئېۋەرۇرلەر ۋە تاڭدىن ئاقشامغەچە ئالەمدەك ياخشى-يامانىنىڭ نامۇلايىملىغىن
كۆرۈپ، قۇياشدەك بىر قۇرس بىلە مەئاش ئۆتكەرۇرلەر — تېگۇردۇم. ۋە بەئزىنى كىم-
جەمىئ مەئۇنات ۋە بارچە تەكلىفاتىدىن ئارتتى — بىقائى خەير بەنا قىلدىم. ۋە مەزكۇن
بولغان جەمىئى خەيرات ۋە مەبرراتنىڭ ھەسەنە ۋە سەۋابىن ئول ھەزرەتىنىڭ زىنسا-
رى ۋە تۇفەيلى قىلدىم ۋە ئانىڭ خۇجەستە ئەۋقاتى ۋە ھۇمايۇن روزكارىغە كەچتىم

ۋە بۇ دەئۋامەئناسىغە قازىيۇلهاجات ھەزرەتى ۋە قەزاۋۇ قەدەر مەھكەمەسىدە ۋە ئەنبىيائى مۇرسەلەن ۋە مەلائىكى مۇقەررەبىنىنى تانۇق تۇتتۇم.

مەقسۇد چۇ شاھى دىن پەناھ ئولدى ماڭا،
ئۇقبا سارى ھەرنې زادى راھ ئولدى ماڭا.
مەجمۇئىنى قىلدىم ئانىڭ ئالىندا نىسار،
بۇ ھۇججەت ئۇچۇن تەڭرى گۇۋاھ ئولدى ماڭا.

ۋە ئول بىقائى خەير جۇملەسىدىن بىرى بۇدۇرۇركىم، تەئرىخ سەككىز يۈز سەكسەن بىردەكىم، ئول ھەزرەت كۇشكى مۇرغانى يانىندا بۇ فەقىرغە سەرا ۋە ھويلى ياساغالى يەر ئىبنايەت قىلدى ۋە بۇ فەقىر ئانىڭ ئىمارەتىغە مەشغۇل بولدۇم. ۋە ئەلھەق ئول يەردۇرۇر، ھىرات دارۇس-سەلتەنەسىنىڭ رەۋزەئى ئىرەم زىبەتلىق ۋە بەيتۇل-ھەرەم مەنزىلەتلىق بەلەدەئى فاخرەسىنىڭ شىمالى ھەددىدەكىم، گازۇرگاھىنىڭ ئۇششاغ لەئل كانى ۋە گەۋھەر ئۇممانىغە تەنناز ۋە قارا تۇفراغى مۇشكى ئەزفەر ۋە تەبلەئى ئەنبەزغە تەئنساز تاغى ۋاقىئدۇرۇر، ئانىڭ ئېتەكىندەكىم، جەنۇبى ھەددى بولغاي، بۇ تاغ مەئمۇرەئى مەزكۇرەنىڭ مابەينىدە ۋاقىئدۇرۇر. ئول يەرنىڭ ھەۋاسى رۇھپەرۋەرلىقدە جەننەت ھەۋاسىدىن نىشانە ئايتۇر ۋە يەلى ھەيات بەخشلىقدە فىردەۋس نەسىمىدىن نەمۇنە كۆرگۈزۈر. ۋە تاغ جانىبىدىن جۇيى نەۋرۇزى ئۆتەركىم، سەداسى غۇلغۇلەسىدىن لەب تەشنەلەر قۇلاغىغە مۇژدەئى ھەيات تەرانەسى يېتەر ۋە شەھەر جانىبىدىن ئىنجىل سۇيى ئاقاركىم، «ئەينەن تۇسەممى سەلسەبىلا» زۇلالىدەك تەبئىيەت كامىغە ياقار. مازى سەلاتىنىدىن ئول يەردە باغ ياسارغە ئىمارەت سېيتىن سالغان ئەمىرزادەلەر، بەلكى سەلتەنەت كۇسىن چالغان شەھزادەلەر ئارزۇ نىھالىن تىكىپ، مەقسۇد مىيۋەسى تاپىلغان ۋە تەمەننا گۇلبۇنىن ئېكىپ، قەبۇل گۇلى ئاچىلغان. ھاسىل، بۇ فەقىر ئول يەردە ئوتتۇز جەرىب يەرنى دىۋار تارتىپ، سەراي ئىمارەت قىلىپ، باغچەسىغە ھەر تۈرلۈك ئەشجار بىلە سەفا ۋە نەزرەت ۋە چەمەنىغە ھەر نەۋئ رەياھىن بىلە زىيىب ۋە زىينەت بەردىم ۋە ئانىڭ تەئرىفى مۇندىن ئۆتمەسكىم، ئول ھەزرەتىنىڭ مەۋكىبى گەردۇن سايى نەچچە قاتلا ئول مەنزىلنى غەيرەتى بىھىشت بەرىن ۋە مەقدەمى فەلەك فەرسايى نەچچە نەۋبەت ئول مەئمەننى رەشكى نىگارخانەئى چىن قىلدى. ۋە ئۇممىدىم بۇ دۇرۇركىم، ھەمىشە ئول يەر بۇ دەۋلەتغە سازاۋار ۋە مۇدام بۇ خاكسار ھەم بۇ ئىبنايەتدىن بەرخوردار بولغايمەن، ئىنشائەللاھۇ تەئالا.

ۋە بۇ مۇرغانى كۇشكى بۇ ھويلى مۇھەۋۋەتەسىنىڭ ھەددى جەنۇبى بىلە ھەددى غەربىسىنىڭ مابەينىدە ۋاقىئ ئېردى. ۋە ئول ئىمارەتى ئېردى، بۇرۇن چاغدا تەرھ سالغان ۋە قەدىمدە ياسالغان، بىناسى تاشدىن ئېردى، ھەماناكى ئول تاشنى مىھنەت تاغىدىن تاشىپ ئېردىلار ۋە دىۋارى خام كىرپىچىنى ئەندۇھ تۇپراغى ۋە

ھەسرەت سۇيىدىن قۇيۇپ ئىبردىلار. تەرھى ئىككى ئاشام ئىبردى، قويىغى ئاشامى
تىيرەلىكدىن فىراق شامى ۋە ئاندا نۇھۇسەت بۇملارى بىلە زۇلمەت خەففاشلارىنىڭ
ئارامى، يوقارىغى ئاشامى بۇزۇغلۇقدىن فىراق ئەھلى كۆڭلى ئۆيىدىن نىشان ۋە
ئاندا نەۋمىدلىك چۇغزەلەرى بىلە ماتەمى لىباس كەبۇتەرلەر ئاشيانى.

يېقىپ ئەيۋانىنى سېلى زەلالەت،
ياغىپ دىۋارىدىن گەردى مەلالەت.
قاراڭغۇ سەھنى ئانداغ شامى دەيجۇر،
كى خۇرشىد ئاندا كىرسە تاپماغاي نۇر.
بولۇپ مۇتەۋارىلار ئارامى ئاندا،
فۇجۇرۇ فىسق ئەھلى كامى ئاندا.
كۆڭۈلگە كىردى بۇكىم: گەر بىرۇر دەست،
ئانى قىلماق كىرەك تۇپراق ئۇزە پەست.
بىنائى تەرھ قىلماقكىم، ھەمىشە،
ئەل ئەتكەي شەھ دۇئاسىن ئاندا پىشە.

چۇن بۇ مۇۋەججەھ خەيال كۆڭۈلدە ئۇستۇۋار بولدى ۋە بۇ مەقبۇل ئەندىشە خاتىردە قەرار تۇتتى. ئۇل بىنائى دەير پەيۋەندنى ھەمۋار قىلىپ، ئۇرنىدا مەدرەسە بەنا قىلىندى ۋە ئۇل ئەساسى كەلىسا مانەندنى بۇزۇپ، يەرىدە مەسجىدى تەرەھ سالىندى.

شەھ دەۋلەتىدىن ئىتتى بۇ دەيرۇ كەلىسا،
ئۇرنىدا بولدى مەدرەسەۋۇ مەسجىد بىنا.

ۋە مەدرەسە ئىشىكىدىن كىرگەچ مەسجىد ئانىڭ ھەددى غەربىكى، قىبلەسى سارى بولغاي، ۋاقىئ بولدى. ۋە خۇشخان ئىمام ۋە خۇش ئاۋاز مۇقرى مۇقەررەر بولدىكىم، سەلاتى خەمسەنى مەھەللە ئەھلى بىلەن قايىم تۇتۇپ، ئۇل ھەزرەت دۇئا سىغە مەشغۇل بولغايلار. ۋە مەدرەسەنىڭ تۆرىدەكىم، ھەدى شىمالىدۇرۇر ‹1›، گۇنبەزى ياسالدىكىم، [سۇرەئى] قۇرئانى ۋە ئاياتى فۇرقانى ئەداسىدا قىرائەت گۇلشەنىنىڭ ئىيسەۋى نەفەس ئەندەلىبى خۇشئەلھانلارى ۋە تەجۋىد رەۋزەسىنىڭ داۋۇدى نەغمە، فاختەئى شىرىن ئەدالارى ھەر كۇن ھەزرەتى رىسالەت پەناھ مۇتەھھەرى رۇھانىيەتى ئۇچۇن، بىر سىپارە كەلام ئوقۇپ، ئۇل ھەزرەت دۇئاسى بىلە خەتىم قىلغايلار. بۇ گۇنبەزنى «دارۇل-ھۇففاز» دېيىلدى. ۋە مەدرەسەنىڭ شەرقىي ۋە غەربىي سۇففەسىدە ئىككى مۇدەررىس، بىرسى فىقھ ئۇسۇل ۋە فۇرۇئى، ۋە بىرسى ھەدىس فۇرۇئ ۋە ئۇسۇل ئايتغايلار ۋە ھەر دەرس ھەلقەسىدە ئون بىر تالىبى ئىلمىكىم،— مۇۋەززەف بولغايلار،— تەئيىن قىلىندى. ۋە بۇ مەدرەسەغەكىم، خۇلۇسى ئىخلاسىدىن ياسالدى، «ئىخلاسىيە» ئات قويولدى.

ۋە بۇ «ئىخلاسىيە» مەدرەسەسىنىڭ جەنۇبى ھەددىنىڭ تاشىدىنكىم، ئىنجىل ئارىقى ئاقار، ئۇل ئارىقنىڭ جەنۇبى ھەدىكىم، قىبراغى بولغاي، شارىئى ئامدۇركىم،

‹1› ئەسلى قول يازمىدا «شىمالى» دېگەن سۆز تەكرار ئىككى قېتىم يېزىلغان، بىرسى ئېلىندى،

ئول ھەزرەت بەنا قىلغان مەدرەسەدىنكىم، ھەر تاقى ئۇلۇغۋى رەفئەتىدىن سىپېھرى
مۇقەرنەس رەۋاقىغا كۆنگۈرە يەتكۈرۈپتۇرۇر ۋە ھەر گۈنبەزى سۇمۇۋۋى مەنزىلەتىدىن
فەلەكنىڭ كۆك گۈنبەزىدىن باش ئۆتكەرىپتۇرۇر. ھەر مۇدەررىسى قاشىدا مۇشتەـ
رىكىم، ئالتىنچى ئەيۋان دانىشمەندىدۇرۇر، ئامى ۋە نادان. ۋە ھەر تالىبى ئىلىم
ئالىمىدا ئەتارىدكىم، ئىككىنچى سۇففە مۇستەئىددىدۇر، تىفلى ئەبجەدخان. ۋە خادىمـ
لارى سۇفرەسىدە ئاي گىردەسى ۋە قۇياش قۇرسى ئىككى فەتىر ۋە تەباخلارى
تەھىيەسىدە كەھكەشان شەكلى ئۇن سەپكەن بىر زۇلە خەمىر.

بۇ بۇقئەكى تابىناسى بۇنياد ئولدى،
ئەل ھاجەت ئىلە فەقردىن ئازاد ئولدى،
دەرۋىشۇ غەنى نېئمەتىدىن شاد ئولدى،
بۇ ۋەجھىدىن ئاتى «نېئمەت ئاباد» ئولدى.

بۇ شارىئنى ئام بۇ «نېئمەت ئاباد» جانىبىدىن كېلىپ، كۆپرەك يول ئىنجىل ئارىقى ياقەسى بىلە مەھدى ئۇليا ۋە بىلقىسى ئۇزما گەۋھەرشاد ئاغە (نەۋۋەرەللاھۇ مەرقەدەھا) مەدرەسەسى سارىكىم، — كاشىسى گىرىھكارلىغىدىن ئەقل مېئمارى ھەيران ۋە شەمسەسى زەرنىگارلىغىدىن خىرەد مۇھەندىسى سەرگەرداندۇرۇر، — بارۇر.

ۋە بۇ «ئىخلاسىيە» مەدرەسەسى مۇقابىلەسىدەكىم، مەزكۇر بولغان شارىئنىڭ جەنۇبى ھەدى بولغاي، خانەقاھى بىنا قىلىندىكىم، ئول ھەزرەتنىڭ دەۋامى دەۋلەتى، سەباتى سەلتەنەتى ئۈچۈن، قويىراق مەشرۇت بولغان دىستۇر بىلە ھەر كۈن فۇقەرا ۋە مەساكىنگە تەئام بەرگەيلەر ۋە ھەر يىل ئېھتىياج ئەھلىگە كىيگۈلۈك يەتكۈرگەيلەر. ۋە بۇ خانەقاھ تۆرىدەكىم، جەنۇبى تەرەفى بولغاي، گۈنبەزى بىنا قىلىندىكىم، بۇ مەھەللە ئول ھەزرەت دەۋلەتىدىن مەئمۇر ۋە ئەل داغى قالىن مەسرۇر بولۇپتۇرۇر ۋە بۇ جەمائەت بىلە مەسجىدى جامېئلار ئاراسىدا جۇزئى مۇسافەتى يار. قىشدا بەئزى ساۋۇغ ۋە پالچىغ ئۇزرى بىلەن ۋە يازدا بەئزى گەرد ۋە ئىسسىغ بەھانەسى بىلە «يا ئەييۇھەللەزىنە ئامەنۇ ئىزا نۇدىيە لىسسەلاتى مىن يەۋمىلجۇمۇئەتى فەسئەۋ ئىلا زىكرىللاھى ۋەزەرۇلبەيئ»[52] كەرىمەسى بىرلە ئەمردىن غافىل ۋە ئانىڭ سەۋابىدىن ئاتىل ئېردىلەر. مۇقەررەر قىلدىمكىم، ئول خانەقاھ بىلە گۈنبەزدە جۇمئە نەمازى قىلغايلار. شايەد ئول جەمائەت بىر نەۋئ نامەسمۇئ ئۇزر بىلە ئول دەۋلەتىدىن مەھرۇم ۋە بۇ سەئادەتىدىن بىبەھرە قالماغايلار. داغى خەتىب ۋە مۇقرى ۋە ئىمام ۋە ئولچە بۇ ئەمردە زەرۇرەتدۇرۇر، مۇئەييەن بولدى.

ۋە «ئىخلاسىيە» مەدرەسەسى ئۇتزۇسىدا بۇ خانىقاھىغەكىم، ئىمارەتى ھەرنەۋئ رەيا ۋە غەشدىن خالى ئېردى ۋە خاتىرغە كۆپ تەرەددۇددىن خەلاسى بەردى. «خەلاسىيە» ئات قويدۇمكىم، «لا خەلاسە ئىللا بىلئىخلاس» مەزمۇنى سەئادەتىغە مۇشەررەف بولدىلار. ۋە ھىرات دارۇس-سەلتەنەتەسىدە ۋە تەگرەسىدە ھەرنې مۇستەـ

غەل ۋە دەكاكىن ۋە باغ ۋە يەر ۋە كارىزكىم، ئۇل ھەزرەت ئەۋانى دەۋلەتىدە بۇ
فەقىرنىڭ مۈلكى ئېردى ۋە ئۇلارنىڭ بەيئى ۋە شىراسىدا شەرئى قەۋائىدىن كۆپ
مەرئى تۇتۇلۇپ ئېردى ۋە بەھالارىدىن بىر دىرەم مەۋقۇف قالمايدۇر ئېردى. ئانداق-
كىم، بۇ مەئنىغە ئەئىممەئى ئىسلام، بەلكى خەۋاسۇ ئەۋامدىن
كۆپى ۋاقىفدۇرۇرلار ۋە بۇ بابدا تەھسىنلەر قىلىپ، ئىنسافلار بېرۇرلار، ۋە مۇددەت-
لەر بۇ فەقىرنىڭ تەسەررۇف قەبزە ۋە تەملىك ئىلكىدە ئېردى. بۇ ئىقائىغە ۋەقىف
سەھىھ شەرئى قىلدىمكى، بۇ ئىككى بۇقئەنىڭ ئىمارەتى ۋە سەكەنەسىنىڭ ۋەزايىفى
بىلە بارچە مەئۇنەتى ئاندىن ھاسىل بولۇپ، شەرت قىلغان دەستۇر بىلە سەرف
بولغاي.

يانە ئۇل ھەزرەتنىڭ فەلەك مەرتەبە دەرگاھىدا ۋە سىپىھر مەنزىلەت بارگا-
ھىدا ئەرزداشتىم بۇدۇرۇركىم، تىرىكلىك بوستانىدىنكىم ئەدنا نىلۇفەرى سىپىھرى
ئەخزەر بىلە تەڭ تۇتسا بولماس ۋە ھەيات گۇلىستانىدىنكىم جۇزۋى سارىغ گۇلبۇن
ۇرشىدى خاۋەرغە ئوخشاتسا بولماس. غەرەز يىگىتلىك چەمەنىنىڭ گۇلبۇنى خۇجەس-
تەسى ۋە مەقسۇد شەباب گۇلبۇنىنىڭ تازە گۇلدەستەسىدۇرۇر. بىھەمدىللاھى ۋەلمىننە-
كى، مېنىڭ بۇھەياتىم گۇلبۇنىنىڭ گۇللارى ئۇل ھەزرەتنىڭ خىزمەتى بەھارىدا
ئاچىلدى ۋە يىگىتلىكىم ئەشجارىنىڭ شىكۇفەلەرى داغى ئۇل ھەزرەت مۇلازىمەتى
ھەۋاسىدا ساچىلدى. ئۇل گۇللاردىن مۇراد رايىھەسى روزگارىم مەشامىغە يەتتى،
بۇ شىكۇفەلەردىن كۆپ مەقسۇدلار نەۋبادەسى ھەياتىم كامىن بەھرەمەند ئەتتى.
ئۈمىدىمكىم، ھەياتىم گۇلشەنىنىڭ بەھارى خەزانغە يېتىشتى ۋە بۇ گۇلشەندە ئاچىل-
غان يىگىتلىك گۇللارى تۆكۆلە كىرىشتى؛ سەبزەسى تەبىئەت ھەۋاسى بۇرۇدەتىدىن
ئاقاردى ۋە لالەسى كۆھۇلەت ساۋۇغ نەفەسلەرىدىن سارغاردى؛ سۈنبۈلى سەيرابى
مەرغۇلەلەرىدىن تاب كەتتى ۋە نىھالى سەربەلەندى ئەجەل سەرسەرىدىن فەنا تۇفرا-
غىغە يىقىلورغە يەتتى. ئۇل ھەزرەتنىڭ مۇئەببەد دەۋلەتىدىن ۋە رەفىئ ھىممەتى-
دىن كۆڭلۈمگە كەچمەگەن كاملارگە كامكار بولۇپمەن ۋە تۈشۈمگە كىرمەگەن
مەقاسىدغە ئىقتەدار تاپىپمەن. ئىككى ئارزۇ رىشتەسىدىن ئۆزگەكىم، گىرەھى كۆڭ-
لۈم پەردەسىدىن يېشىلمەدى ۋە ئىككى مۇراد غۇنچەسىدىن باشقاكىم، تۇگۈنى جانىم
گۇلشەنىدىن ئاچىلمادى. ئەمما، ئۈمىدىم ئولدۇرۇركىم، بۇ ئىككى ئۈمىدىم
مىۋەسىدىن داغى بەرۇمەند ۋە مۇرادىم بۇ دۇرۇركىم، بۇ ئىككى مۇرادىم گەۋھە-
رىدىن داغى سەربەلەند بولغايمەن ۋە بۇ ئارزۇ خارخارىنىڭ تىكەنى كۆڭلۈمدە
سىنماغاي ۋە بۇ مۇراد گەۋھەرىنىڭ ياغىنىن قەترەدەك تۇپراققە ئايمەگەيمەن.

بىرىسى بۇ دۇرۇركىم، كىشىگە ئەبەدى دەۋلەت ۋە سەرمەدى سەئادەت ۋە ھەيات
چەشمەسىنىڭ نەۋىدى ۋە نىجات مەنزىلىنىڭ ئۈمىدى ئىسلامنىڭ بەش ستونلۇق
زاتۇل-ئىمادىن كىرمەگۈنچە مۇمكىن ئېرمەس. ۋە بۇ خەمسۇل-مۇبارەك پەنجەسىغە
ئىلىك ئۇرماغۇنچە ھېچ ئىش نەتىجە بەرمەس. ئەۋۋەل كەلىمەئى تەۋھىددۇر.
شۈكرىكىم، ئانى ئەلفەدەك جانىم ئاراسىدا نەقش ئېتىپمەن. ئىككىنچى سەلات خەم-

سەدۇر. بەھەمدىللاھكىم، ئانى ھېيدەك زېھنىم ئارا سەبت قىلىپەن. ئۈچۈنچى رەمەزان ئوتتۇز كۈننىڭ رۇزدسىدۇرۇر. شۈكر لىللاھكىم، ئانى لامىدەك قەلبىمدە ياشۇرۇپمەن، تۆرتۈنچى زەكاتتۇرۇر. جانىم نەقدى ئول تەڭرىگە زەكاتكىم، كۆڭلۈمگە نىسابغە يەتكۈنچە مال زەخىيرە قىلماغى مەيلىن سالمادى ۋە نىسابغە يەتكەن مال زەكاتىن ئايرىغۇنچە ئىلكىمدە قالمادى. بەشىنچى ھەجدۇرۇر ۋە ئول بىئۇزر مۇيەسسەر بولمايىن، — ھەماناكى، ئىسلام شەخشى بىر كىشىگە ئوخشاركىم، ھەۋاسى خەمسەدىن تۆرتى بار ۋە بەشى مۇقەررەردۇركىم، بەشەلەسى ھەۋاس كىمدەكىم بولماسا، مۇجىبى نۇقسانى بولۇر، — ۋە بۇ مەزكۇر بولغان ئىككى ئارزۇدىن بىرى بۇ مۇبارەك سەفەردۇرۇر. ئۈمىدىم ئولكىم، ئىسلام شەخسى بەش ھىسسىدىن بىرىنىڭ ئۆكسۈكلۈكى جىھەتىدىن ناقىس بولماغاي ۋە مۇسۇلمانلىغىم پەنجەسى بىر بارماق يوقلۇغى سەبەبىدىن مەئلۇل قالماغاي. ئول سەئادەت ئايىن قافلەكىم، ئول بادىيە سارىكىم — شاھراھى جۇيباردا سەراب ھەيئەتى چەشمەئى ھەيات زۇلالى ۋە ئول زۇلال ئەتىرافىدا ھەر مۇغىلان بوتەسى گۈلشەنى نەجات نىھالىدۇرۇر — ئەزىمەت قىلسا، ئەگەر قافىلە سالارلىق چەترى سايەسىدا يەر تاپماسام، يەر يۈزىدە سايە كەبى جىسمىم بەندىدىن ۋە ئۆزلۈك قەيدىدىن قۇتۇلۇپ، ئول قافلەنى ئەرەشسەم ۋە ئەگەر مىر ھاجىلىق مەھمىلى ھەرەمىدە ھۆكمى رەۋان بولائالماس، جەرەسدەك چاك كۆكسۈم ۋە ئىنزىرابلىق كۆڭلۈمدىن فىغان تارتىپ، ئول مەھمىلى تۇفەيلى مەقسەدغە يېتىشسەم.

مېنىكىم بۇ سەۋدا نىزار ئەيلەدى، كى بولغاي مۇيەسسەر ماڭا ئۇشبۇ كام.
ھەۋەس ئىلكىدە بىقەرار ئەيلەدى. ئەگەر بولسە بۇ يولدا ئۆمرۈم تەلەف،
نې ئىمكانكى تاپقاي قەرارۇ سۇكۇن، چۇ بۇ يولدادۇر ئول ھەم ئېرۇر شەرەف.
بىراۋكىم بۇ فكر ئەتكەي ئانى زەبۇن. ۋەگەر بولسام ئۆز كامىمە بەھرەمەند،
ئۇرارمەن قەدەم تاكى بارغۇنچە گام، زىھى مۇلك جاۋىدۇ بەختى بەلەند.

ۋە بۇ مۇقەددەماتدىن غەرەز بۇكىم، ئول سىدرەئى سىپىھر تىمسال دەۋرىدە سۇھا كىردار ۋە ئول قۇببەئى خۇرشىد مىسال تەۋفىدە زەررەۋار ئۆيرۈلۈردە فىراق زەنجىرى ۋە ئىشتىياق سىلسىلەسى ھەلقى بولغان قەددىمنى تۆزمىتىپ، ئول مەقسۇد ئىشىكى ھەلقەسىغە ئىلكىمنى قۇللاب قىلىپ، ئول ھەزرەتىنىڭ قىبلەئى ئىقبال ۋە كەئبەئى ئامالىدەك دەرگاھىنىڭ سەباتى دەۋامى ئۈچۈن دۇئا قىلغايمەن.

ۋە ئىككىنچى مۇرادىم ئولكىم، ئول ھەزرەتىنىڭ غايەتسىز ئېنايەتلەرى ۋە نىھايەتسىز شەفقەتلەرى مۇقابىلەسىدە يۇقارى مەزكۇر ۋە سەدرىدە مەستۇر بولغان خىزمەتلەردىن بۇ فەقىرى شىكەستە ۋە بۇ ھەقىرى دىلخەستەغە مۇناسىب-راق ئول ئېردىكىم، زۇبدەئى ئەۋقاتىم ۋە خۇلاسەئى ھەياتىمنى ئول ھەزرەتىنىڭ مەدھى زاتى ۋە تەئرىفى سىفاتىدا سەرف قىلسام ئېردى ۋە ئول بابدە غەررا قەسىدەلەر ۋە رەڭگىن غەزەللەر ۋە مەتبۇئ مەسنەۋىيلەر ۋە مەسنۇئ ئىنشالار، بەلكى ھەر نەۋئ نەزم

ۋە نەسردىن كىتابلار تەسنىق قىلىسام ئىردى ۋە مۇجەللەدلەر تەرتىب بەرسەم ئىردى،
تا ئول ھەزرەتنىڭ فەرخۇندە ئاتى بۇ ۋەسىلە بىلە كۆپ يىللار روزىگار سەھىفەسىدە
مەزكۇر ۋە ھۇمايۇن زاتى بۇ ۋاستە بىرلە كۆپ قەرنلەر روزىگار ئەھلى تىلىدا
مەزكۇر بولسا ئىردى.

ئەمما، بۇ جىھەتدىنكىم، ئول ھەزرەتنىڭ بەسكى ئىلتىفاتى سەھابىدىن ئىھتى-
مام يامغۇرى بۇ خاكسار روزگارىغە نازىل ۋە ئىھتىمامى بوستانىدىن ئىلتىفات شە-
مالى بۇ بىنەۋا ھالىغە شامىلدۇرۇر.

ئەلىنىڭ تەرەددۇدى ۋە ئۇلۇسىنىڭ ئىختىلاتى، ئەرازىل تەمەللۇقى ۋە ئەشراف
ئىنبىساتى، خەۋاس ئىكرامى ۋە ئەۋام غەۋغاسى، زالىم ئىبرامى ۋە مەزلۇم ئەلالا-
سى، رىئايا غۇلۇۋسى ۋە ياساغلىق يارغۇسى، تەمەئ ئەھلىنىڭ ناھەمۋار مۇلايەمەتى
ۋە تەلەب خەيلىنىڭ ناھىنجار مۇلازەمەتى، جۇھھال سىتەمىدىن شىيۋەسى ئەزا
بولغانلارنىڭ سۈگۋارلىغى ۋە ئەممال قەلەمىدىن روزىگارى قارا بولغانلارنىڭ بىقەرار-
لىغى، بۇرچلۇغ ئەزابىغە قالغانلارنىڭ يولۇم باشىدا تۇرماغلىغى ۋە فەرزەندىن
گەرەۋ قويغانلارنىڭ ئىتەكىمگە ئىلىك ئورماغلىغى، ئىفلاس ئايىن تەلەبەنىڭ
ئەرزەداشت ۋە رۇقئەسى، فەلاكەت شىئار شۇئەرانىڭ قەسىدە ۋە قىتئەسى، ۋىلا-
يەتدىن كەلگەن دەرماندەلەر ھالىنىڭ تەفتىشى ۋە ئۇلارنى رىزالارى بىلە ئۇزاتماق-
نىڭ تەشۋىشى، سەرھەد بەگلەرى ئەلچىسى تەكلىفىنىڭ زەھمەتى ۋە ئۇلارنى
دىلخاھلارى بىلە قايتارماقنىڭ مىھنەتى، ئۆزگە مەملەكەتدىن ئاز ۋە ئارزۇ ھەميان-
لارىن تىكىپ، تەمەئ خارلىغىن ئۆزلەرىگە تۇتۇپ كەلگەن ئەزىزلەر ئىبتىلاسى ۋە
ئۇلارنىڭ مۇختەلىف مۇددەئاسى بىلە ئىبرام قىلىپ نامەقدۇر مەتلۇبلارى بىلە ۋەتەن-
لەرىغە يىبەرمەكنىڭ بەلاسى، ئازادلارنىڭ ئىنجۇلۇككە كىرمەك تەمەئىدىن تەشەي-
يۇئى ۋە بەندەلەرنىڭ ئازادلىققە چىقار ئۈممىددىن تەۋەققۇئى، تۇش كۆرۈپ كەچ-
كەن مەشايىخ ئىئلامىن كەلتۇرگەنلەر مۇبالەغەسى، يىراق يەردىن ئۆتكەن ئەۋلىيا
سەلامىن يەتكۇرگەنلەر مۇزايەقەسى، توققۇز خىلال تەكلىف بىلە بەرگەنلەرنىڭ تەمەئ
ئىشىن بەركىتكەنى، پالچىغ تەسبىھ رۇزە ئۆتكەرگەنلەرنىڭ تەلەب رىشتەسىن ئۇزات-
قانى، سالىم جىسمىن خەستەلىققە سالىپ شەربەت ۋەجھى تىلەگەنلەر رىزقسازلىقى،
تىرىك كىشىسىن ئۆلۈكدەك ياتقۇزۇپ، كەفەن بەھاسى تىلەپ، ئەفغان قىلغانلارنىڭ ھىيلەپەر-
دازلىغى، ۋەقفىيلەر بىدادىدىن غەرىب تەلەبەنىڭ رۇقئە تىلەمەكى، ئەمەل ئەھلى فەسا-
دىدىن زەئىف رىئايانىڭ سىپارىش ئىستەمەكى ۋە مەجلىسدە ھەمسۇھبەتلىغىغە
تەئەننى كۆرگۈزگەنلەرنىڭ گەران جانلىغى، سەيردە ھەمزانولۇغۇمغە تەمەئتۇك
زاھىر ئەتكەنلەرنىڭ سەبۇك ئىنانلىغى، «مەدىنەدىن كىلىپىمىز» دىپ ئىقامەت
يوكىن ئۆيۈم تۇشۇرگەنلەر زىيافەتى، «مەككەگە بارۇربىز» دىپ، تەۋەققۇئ مەركەبىن
ئىشىكىمگە سۈرگەنلەر رىئايەتى، بۇ خەيلىنىڭ مۇددەئاسىدىن جۇزۋى ئۆكسۈك
مۇيەسسەر بولسە، بارىپ گىلە قىلغانلارنىڭ ھەيرەتى ۋە مۇددەئالارى تەمام ھاسىل
بولغانلارنىڭ بۇ رىئايەتىنى ۋەزىفە قىلىپ يانا كەلۇەكەلەرنىڭ فىكرەتى، يانە داغى

مەشەققەتلەر باركىم، ئايتىلسا سۆز رىشتەسى ئۈزۈلغاي. ۋە مۇجىبى كەرەھ مەلالەت
بولغايكىم، بۇ ناتەۋان بۇ ھالەت ۋۇقۇئىدىن سوڭ فەرراشلارىنىڭ سىيمىن سۇپۇرگۇسى
بىلە گۇنبەزى لاجۇەردى ئەترافى تۈن دۇدەسىدىن قارارغاننى سۇپۇرۇپ، قەزا نەققاشـ
شاشلارى ئۇل لاجۇەرد يۈزىن زەركارلىق قىلىپ، قۇياش جەمشىدى ئۇل گۇنبەزدە
زەرىنگار تەخت ئۈزرە بەزم تۈزگەن چاغدىن، شام كەشمىرىنىڭ سىياھ جەردەلەرىـ
نىڭ ئەنبەرىن زۇلفى نەسىمى شەبگىر پەرىشان قىلىپ، ئانىڭ رايىھەسىدىن تۈن
زەڭگىسىنىڭ سەۋدايى دىماغى مۇشەۋۋەش بولۇپ، دىۋانەلەردەك فەلەك ئاتەشكەدەـ
سىنىڭ كۆلىن ئالەمغە ساۋۇرۇپ، سوڭ ھۆكمى ئانى كەھكەشان زەنجىرىغە تارتار
مەھەلغە دېگىنچە بۇ شىكەستەنىڭ تىيرە روزگارلىغىم ۋە پەرىشانلىغىم كەشمىرى
ساھىر كۆزلۈكلەرىنىڭ نەسىمى شەبگىرى ساۋۇرغان زۇلفىدىن ئەفزۇنراق ۋە ئىزتىـ
راب ۋە بىچارەلىغىم پەرىۋەش تىفللەر شوخلۇغىدىن زەنجىرى جۇنۇن ئەسىرى
بولۇپ، گۇلخەن ئوتىغە يىقىلغان دىۋانەدىن كۆپرەكدۇرۇر.

بىر مەجرۇھمەنكىم، باۋۇجۇدكىم ئۇريان جىسمىمغە زەھرئالۇد نىشلىك چەبىن
ھۇجۇمى بولغاي، قاۋارغە داغى ئىلىك تەبرەتەلمەگەيمەن. ئەگەر بۇلئەجەب ھا-
لىمدىن شەممەئى ئىزھار قىلسام، ئۇل ھەزرەتنىڭ نازۇك مىزاجىغە مۇجىبى غەم ۋ
مۇبارەك خاتىرىغە بائىسى ئەلەم بولغاي.

> تۈگەنمەس سۇبھى يوق شامى غەمىم شەرھىن سەۋاد ئەيلەپ،
> ۋەرەق ئەفلاك ئولۇپ، ئۇل تۈن قاراسىن-ئوق مىداد ئەيلەپ.

كىشى بۇ نەۋئ غەمناكلىق بىرلە نې نىشات ئامىز ئەلفاز رەبت بەرگەي ۋە
بۇ پەرىشانلىق بىلە نې مەئانى گەۋھەرىن جەمئ قىلغاي.

ئەمما، ئۇمىدىم باركىم، ئۇل ھەزرەت دەۋلەتىدىن ئانچە فەراغەت دەست بەر-
گەيكىم، كەچكەن ھەياتىم بەقىيەسىن ۋە ئۆتكەن ئەۋقاتىم تەتىممەسىن بىر ئىشكە
سەرف قىلغايمەنكىم، جەھان ئىنتىھاسىغەچە ئۇل ھەزرەتنىڭ زىكرى خەبەرى بادە-
سىدىن ئولۇس خۇشھال ۋە يانە جەھان ئىبتىداسىغەچە ئانىڭ ئەۋسافى ھەمىدەسى
ئابى ھەياتىدىن خەلايىق كامى مالامال بولغاي. ئىنشائەللاھۇ تەئالا.

سۆز مۇتەۋۋەل ۋە مەقسۇد مۇئەتتەل بولدى. ئەۋلا ئولكىم، ھەم دۇئا سارى
رۇجۇئ ۋە «ۋەقفىيە» تەكمىلىگە شۇرۇئ قىلغاي.

> تا ساكىن ئېررۇر دەھر فەلەك مۇستەئجىل، ئاندىن ماڭا بۇ مۇراد بولسۇن ۋاسىل،
> سۇرسۇن ئىككىسىگە ھۆكم شاھى ئادىل. مەندىن ئاڭا بۇ بەندەلىق ئولسۇن ھاسىل.

ئامىن، يا رەببەل-ئالەمىن. مۇقەددىمات تۈگەندى.

ۋە كەلدى مەھدۇدات: ۋەقف قىلغان مەھدۇدلاركىم، شەھەر تەۋابىئىدەدۇر،
مۇجمەلەن مەزكۇر بولۇر ۋە تەفسىلى فارسى «ۋەقفىيە» لەردەكىم مۇكەررەر ئېتىـ

لىپدۇرۇر ۋە قۇزات سىجىللاتى بىلە مۇسەججەل ۋە سايىر خەلايىق، پادشاھدىن گەداغە دېگىنچە ئەلنىڭ مۇھر ۋە تانۇغلۇقى بىرلە مۇكەممەل بولۇپتۇرۇر ۋە كاففەئى ئەنام ھۇزۇرىدا كاففەغە ھۇكم تاپىپدۇرۇر. مەزكۇر ۋە مەبسۇت ۋاقىبىئدۇرۇر، ئېھتىياج ۋەقتى ئاندىن كۆپ مەئلۇم قىلغايلار. بۇ مەھەل ئولچە مەئلۇم بولۇر، ئىجمال تەرىقى بىرلەدۇرۇر.

ۋە ئول مەھدۇداتدىن ئول مەھدۇدىدۇرۇركىم، شەھەردە، بەلكى بازارى ئىچىنىدە، شەرقى ھەددىدە مەشھۇر تاقىيەفۇرۇشلار تىمىغەدۇرۇر ۋە ئىمارەتى ئىككى ئاشامدۇرۇر ۋە بازار سارى ئىككى دەربەند بار ۋە ھەر دەربەندىدە بىر دەرۋازە بىر ئەيۋان مەۋجۇددۇرۇر. ۋە بۇ تىم مۇتتەسىلى جەنۇبى ھەددىدە بەش دۇكان بىر-بىرىگە مۇتتەسىل ۋە يانە بىر دۇكانكىم، خۇمىئابغە مەشۇۇردۇرۇر ۋە تىمنىڭ شەرقى ھەددىدە. بىر نەمەد فۇرۇشلۇق دۇكانى بالاخانەسى بىلە، ھەم بازارنىڭ غەربىسىدە، بىر پوستىنفۇرۇش دۇكانى ھەم بار. بازار غەربىسىدە بالاخانەسى بىلە-يانە بىر تىمچە، تورت دۇكان بىر-بىرىگە مۇتتەسىل، ئىراق دەرۋازەسى تاشىدا ئەلەيكەبەگ ھەمامىغە ئۇترۇ. يانە بىر تىمچە ئەمەلەسى مەلىك دەرۋازەسى تاشىدا ئىككى ئاشام ئىمارەت ۋە سەككىز دۇكان تىمچەغە تۇتاش. يانە بىر تىمچە ۋە ئىككى دۇكان ئەمەلەسى باغى زاغان كۇچەسىدە ۋاقىئدۇرۇر.

مەھدۇداتكىم، شەھەر تەۋابىئىدەدۇر. ئالىيخان بۇلۇكىدا فەرراشان مەۋزىئىدە يىگىرمە بەش جەرىب باغ، يىگىرمە ئۈچ جەرىب بىر-بىرىگە مەتتەسىل يانە بىر قىتئە باغ بىلە يەر ئون سەككىز جەرىبكىم، ئاندىن ئىككى يارىم جەرىب ئۈزۈم باغى ئاسىيايى بادغە مەشھۇردۇرۇر. بىر قىتئە يۈز تۆرت جەرىب ۋە بىر نىمە ئىنجىل بۇلۇكىدىن بادى مۇرغاندا تۆرت جەرىب. سىياۋۇشاندىن خوجە شىھاب مەھەللەسىدە باغات ۋە يۈز جەرىب يەر؛ سەبغۇر بۇلۇكىدا سەبەدى رەۋان كەنتىدە ئىككى قىتئە ئۈزۈم باغى بىر-بىرىگە تۇتاش ئون ئىككى جەرىب، يانە بىر باغ تۆرت جەرىب؛ يانە سىفلى مەھەللەسىدە پەنجە قىتئە باغات ئاتمىش جەرىب تەخمىنەن، يانە مەزكۇر مەھەللەسىدە يىگىرمە ئالتى جەرىب ئۈزۈم باغى ۋە ۋە تۆرت جەرىب يەر، يانە بىر قىتئە ئون سەككىز جەرىب يەر، داغى ئون ئىككى جەرىب باغ؛ يانە بىر قىتئە ئون تۆرت جەرىب باغ يانە بىر دەفئە باغ بىلە بىر تۇتاش ئون ئۈچ جەرىب، يانە بىر قىتئە تاك تۆرت جەرىب، يانا باغات بىلە يەر رەقەبەسى دەفئات بىلەكىم، بىر-بىرىگە تۇتاشدۇرۇر ۋە يەتمىش تۆرت جەرىبكىم، ئاندىن ئوتتۇز تۆرت جەرىبى ئۈزۈم تاكى ۋە ئۆزگەسى يەر بولغاي. يانە بىر قىتئە يەر ۋە تاك تۇتاش بەش يارىم جەرىب، يانە بىر باغ بىر جەرىب ۋە ئىككى داڭى، يانە بىر باغ تۆرت جەرىب، يانە بىر قىتئە يەر بىر جەرىب ۋە چەھار داڭ، يانە بىر قىتئە باغ سەككىز جەرىب، يانە بىر قىتئە يەر ئۈچ جەرىب، يانە نېچە قىتئە يەر بىر-بىرىگە تۇتاش ئون ئىككى جەرىب، تەخمىنەن. يانە بىر قىتئە يەر تۆرت جەرىب، يانە بىر قىتئە يەر بەش جەرىب، يانە بىر قىتئە باغ ئىككى يارىم جەرىب، يانە ئىككى قىتئە باغ

ۋە يەر تۇتاش سەككىز جەرىب، يانە بىر قىتئە باغ تۆرت جەرىب، يانە ئىچچە قىتئە يەر تۇتاش ئون تۆرت جەرىب، يانە ئىچچە قىتئە بىر-بىرىگە تۇتاش توققۇز جەرىب يانە بىر قىتئە يەر يارىم جەرىب.

ۋە بادغىس ۋىلايەتىدە تۇداجى كارىزى تەمام كەمال بىرلە، ۋە گۇمبۇراق بۇلۇكىدا پەدەگەچ كارىزى مۇكەممەل، ھىرات رۇد ۋىلايەتىدە كۆللى كەنتى، جەمىئ باغات ۋە دەرەختان ۋە سەراي ۋە باغچە ۋە سايىر رازىسى بىلە.

بۇ جەمىئ مەھدۇداتىكىم، ھۇدۇدى «ۋەقفىيە» لەردە مەزكۇر بولۇپتۇرۇر، داغى بۇ ئەۋراق مۇجمەل پىتىلدى. يۇقارى مەزكۇر بولغان بىقائىغە ۋەقفى سەھىھ شەرئى قىلىندى.

ئەربابى ۋەزائىف

ئىككى ئالىمى مۇتتەقى مۇدەررىس بولغاي، ھەر بىرىنىڭ مىڭ ئىككى يۈز ئالتۇن نەقدە، يىگىرمە تۆرت يۈك ئاشلىغكىم، سۇلسى ئارفە سۇلۇسانى بوغداي بولغاي. ھەرھەلقەئى دەرسدە ئون بىر تالىبى ئىلمكىم، بارىسى يىگىرمە ئىككى بولغاي، ئالتە ئەئلا، ھەر بىرىگە ئايلىق نەقدە يىگىرمە تۆرت ئالتۇن، يىلدا بۇغداي بەش يۈك؛ ئەۋسەت سەككىز، ئايلىق ھەر-بىرىگە نەقدە ئون ئالتە ئالتۇن، بۇغداي يىللىق تۆرت يۈك؛ ئەدنا سەككىز، ئايلىق ھەر بىرىگە نەقدە ئون ئىككى ئالتۇن، ئاشلىغ يىللىق ئۈچ يۈك.

ئالتە خۇشخان ھافىزدىن مەسدەرغە يىللىق نەقدە بەش يۈز ئالتۇن، مۇناسەفە ئاشلىغ ئون بەش يۈك؛ سايىردىن ھەر بىرىگە يىللىق نەقدە يۈز سەكسەن ئالتۇن، بۇغداي تۆرت يۈك. شەيخقە يىللىق نەقدە مىڭ ئالتۇن، مۇناسەفە ئاشلىغ ئون يۈك. ۋائىزغە يىللىق نەقدە بەش يۈز ئالتۇن، مۇناسەفە ئاشلىغ ئون يۈك. ئىمامغە — مەسجىدى جامىئدە خەتىپ بولۇپ، مەكتەب داغى تۇتغاي — يىللىق نەقدە بەش يۈز ئالتۇن، بۇغداي ئون ئىككى يۈك. مۇقرىغە يىللىق نەقدە ئىككى يۈز ئالتۇن، بۇغداي بەش يۈك. خانىقاھ تەبباخىنىڭ يىللىقى ‹1› نەقدە ئىككى يۈز سەكسەن ئالتۇن، بۇغداي بەش يۈك. تەبەقچىغە يىللىق نەقدە ئىككى يۈز ئالتۇن، بۇغداي بەش يۈك. بىر فەرراش ۋە ئىككى خادىمدىن ھەربىرىگە ئىككى يۈز ئالتۇندىن، ئالتە يۈز ئالتۇن، بۇغداي بەش يۈكدىن، ئون بەش يۈك. مۇتەۋەللىكىم، ئىككى ئابادان نەۋكەر ئاسىراغاي، ۋىلايەت زىرائەتى نەسەقى ئۈچۈن، يىللىق نەقدە ئۈچ مىڭ ئالتۇن، ئوتتۇز يۈك ئاشلىغكىم، بۇ مەبلەغ مىقداردىن چەھار داڭىن ئۆزى ئالغاي، دۇ داڭىن ئول ئىككەۋگە يەتكۈرگەي. مۇشرىفغە يىللىق بەش يۈز ئالتۇن، ئاشلىغ بەش يۈك. ساھىبجەمئغە يىللىق نەقدە بەش يۈز ئالتۇن، ئاشلىق بەش يۈك.

‹1› ئەسلى قول يازمىدا «يىللىقى» دىگەن سۆز ئىككى قېتىم يېزىلغان، بىرىسى ئېلىندى.

رەۋاتىب

رۇزە ئايىدا ھەركىچە ئەت ئو بەش پاتمان، بۇغداي بەش پاتمان، پالۇدە دۇ-
شابىدىن يا مەۋىزنابىدىن ئوتتۇز تەبەق مەسالىھ ئولچە ئىھتىياج بولغاي. روزە ئىيدىدا
ئۆتمەك يۈز پاتمان، ھەلۋا ئەللىك پاتمان؛ قوربان ئىيدىدا ئەۋۋەل كۈن ئۈي بىر
سان، قوي بەش سان قۇربان قىلىپ مەدرەسە ۋە خانىقاھنىڭ فۇقەرا ۋە مەساكىن ۋە
سايىر - سۇككانىغە ئۈلەشكەيلەر. ئىككىنچى كۈنى يىگىرمە پاتمان ئەت بىلە يىگىرمە
پاتمان بۇغدايىنى ھەلىم قىلىپ، ئەللىك پاتمان ئۆتمەك بىلە قىسمەت قىلغايلار، مە-
سالىھ بىقەدر ھاجەت. ئاشۇر كۈنىدە قىرىق پاتمان ئەتنى بىقەدر ھاجەت مەسالىھ
بىلە ئاش پۇشۇرۇپ، ئەللىك پاتمان ئۆتمەك بىلە تارتقايلار. رەبىيئەلئەۋۋەل ئايىنىڭ
ئون ئىككىسىدەكىم، — رەسۇل سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم خەتمىدۇر، — بەش قوي
مەسالىھى بىلە ئاش پۇشۇرۇپ، ئەللىك پاتمان ئۆتمەك، يىگىرمە پاتمان ھەلۋا تارت-
قايلار. رەجەب ئايىنىك ئورتەسىدە، ئىستىفتاھ كۈنى يىگىرمە پاتمان ھەلۋا، ئەللىك
اتمان ئۆتمەك؛ شەئبان ئايىنىڭ ئورتەسىدەكىم — بەرات بولغاي — چەلپەك ئوت-
ۇز پاتمان، ھەلۋا يىگىرمە پاتمان؛ [قىشنىڭ] تۆرت ئايىداكىم — قەۋس، جەدى،
دەلۋ، ھۇت بولغاي — ھەر كۈنى ئۆتمەك يۈزئەدەدكىم يىگىرمە پاتمان بولغاي، تەخمى-
نەن، ھەلىم ئۈچۈن بۇغداي يىگىرمە پاتمان، ئۈچ تەڭگەلىك ئەت مۇرەتتەب قىلغايلار.
ۋە ئەگەر ئەت بولماسا، جىجىقلىق ئاش پىشۇرۇپ، فۇقەراغە بەرگەيلەر، يانە سەككىز ئاي
ھەركۈن يىگىرمە پاتمان ئۆتمەك فۇقەراغە بەرگەيلەر.

شەرائىت

ئەۋۋەل شەرت ئانداق قىلىندىكىم، مۇتەۋەللى ھەر يىل يۈز پوستىن، يۈزكەپە-
نەك، يۈز بۆرك، يۈز كەفش، يۈز كۆڭلەك، يۈز تەنبان ساتقۇن ئالغاي، داغى ھەرقاي-
سىنى مۇناسىب مەۋسىمدە ئىككى مەدرەسەدەكىلەرغە، مۇستەھىقلەرغە، ھەرقايسى ئىستىھقا-
قىغە كۆرە ئۈلەشكەي. ۋە ھەر يىل تۆرت يۈز ئالتۇن خانىقاھ ۋە گۇنبەز داغى مەد-
رەسە ۋە مەسجىد ۋە دارۇل ھۇففاز فەرشى ئۈچۈن كىيىز بىلە بورىيا ۋە يارۇغلۇق ئۈ-
چۈن خەرخ قىلغاي. ۋە ھەرنىكىم خانىقاھ ۋە مەتبەخى ئۈچۈن دەستارخان، قازان، ئا-
ياق، تەبەق، پىيالە، قاشۇق ۋە غەير زالىكە كېرەك بولسە، تەرتىپ قىلىپ بەرگەي ۋە
خادىم ۋە فەرراشلار ھەر كېچە مەدرەسە مەسجىدى ۋە دالانى داغى دارۇل - ھۇففازداغى
خانەقاھنىڭ گۇنبەزىدە ۋە دەھلىزلەرىدە شەمئ ياندۇرغايلار.

يانە شەرت ئولكىم، مەدرەسە مەۋالىسى مەدرەسەدە بەيتۇتە قىلغايلاركىم، ئەگەر
ئۆزگە يەردە ساكىن بولۇپ، دەرس چاغى ھازىر بولسەلەر، مۇقەررەر قىلغان ۋەزىفەنىڭ
نىسفىن ئالغايلار. ۋە بو مەدرەسە، خانەقاھنىڭ مۇدەررىسىدىن ياتەلەبە ۋە شەيخ ۋە
مۇتەۋەللى ۋە ھۇففاز، سايىر ئەمەلەسىدىن نامەشرۇئ ئەمر سادىر بولسە، ئىككى قاتلا-

غاچە شەرئەن بىر مۇئەخخىزەغە مۇستەۋجىب بولسەلەر، ئاڭا كۆرە تەئزىر ۋە ئىھتىساب قىلىسۇنلار. ئۈچ قاتلا ۋۇجۇد تۇتغاندىن سوڭرا ئىخراج قىلىسۇنلار. داغى ئورنىغە يانە كىشى نەسب قىلسۇنلار.

يانە شەرت ئولكىم، قار ئارتتۇردا مۇقرى ۋە خادىملار ۋە فەرراش ۋە تەبەقچى بارچە بىر-بىرىگە مەدەد بولۇپ ئارتقايلار. ۋە ئارىغ ئارتتۇرداكىم، پالچىغ بىلە قۇمى ئارىغ ياقاسىغە يىغارلار. مۇتەۋەللى مۇزدۇر تۇتۇپ، مەدرەسە ۋە خانىقاھنىڭ ئاراسىداقى پالچىغنى ئارتتۇرسۇن ۋە بۇ مەدرەسە ۋە خانىقاھ ئاراسىداكىم، تاش سالىپدۇلار، بۇزۇلۇردەك بولسە، يىلدىن-يىلغە مەرەممەت قىلدۇرسۇنكىم، مۇسۇلمانلارغە ئۆتەر-بارۇر دۇشۋار بولماغاي.

يانە شەرت ئولكىم، ھەر ئوتتۇز يىلدا مۇ[تەۋەللى مەزكۇر ۋەقفىيە] نى مۇكەررەر ياڭغى تىيىشكەي. تاغى ئەسلى بىلە مۇقابىلە قىلغاندىن سوڭرە، قەزا سىجىللاتى بىلە مۇۋەششەھ قىلغاي. تا ئەييامى مۇرۇرى بىرلە چۈرۈمەگەي.

يانە شەرت ئولكىم، ھىچ زەماندا سۇدۇر ۋە گۇماشتەلەرى ۋە مۇتەۋەللىلەر بۇ سەركاردا مەدخەل قىلماغايلار. مۇدامىكى شەرتى ۋاقىف بىلە مۇۋافىق ئەمەل قىلغايلار. بۇ سەركار ئەمەلەسىدىن جەمئ ۋە خەرج نۇسخەسىن تىلەمەگەيلەر ۋە ھىچ نەۋئ نىمە ئۇلاردىن ئالماغايلاركىم، ئۇلارغە ھەلال ۋە مۇباھ ئىرمەس.

چۈن بۇ فەقىر مەزكۇر بولغان مەھدۇداتنى ۋەقف ئىركەنىگە ئىقرار قىلىپ، بىر كىشى تەسەررۇفىغەكىم، ئۆز قەبىلەمدىن مۇتەۋەللى قىلىپ ئىردىم، قويدۇم. ۋە قۇزاتى ئىزام مۇرافەئەئى شەرئى زەمنىدە ۋەقفىيەت ھۆكمى قىلىپ، بۇ مەھدۇداتنى ئۆز سىجىللاتى بىرلە مۇۋەششەھ، ئۆز تەۋقىئاتى بىلە مۇۋەززەھ قىلىپ، بۇ بىقائىغە مۇخەللەد ۋە مۇئەييەد ۋەقف بولغانىن مۇقەررەر مۇئەييەن قىلدى. لايەمەسۇھۇ ۋە كەررەمەھۇ.

ئالەم ئىشىدىن مىنى مەلۇل ئەت، يا رەب، «ۋەقفىيە» كى تارتىلدى بەسى زەھمەت ئاڭا،
فەقر ئەمگەكى تارتارغە ھەمۇل ئەت، يا رەب. تا بولدى شەرائىت خەتىدىن زىينەت ئاڭا.
بۇ ئىشكى سىنىڭ رىزائىڭ ئۈچۈن قىلمىشمەن، مەشرۇت ئىلە كىم قىلسە ئەمەل رەھمەت ئاڭا،
ھەم ئەينى رىزا قەبۇل ئەت، يا رەب. ئول كىم مۇڭا تەغيىر بىرۇر لەئنەت ئاڭا.

يۈز شۈكر، بۇقئەلەر مۇكەممەل بولدى، بۇ قائىدەنى كىم تۈزەر بار ئولسۇن،
ۋەقفى بۇ ھۇدۇدكىم مۇفەسسەل بولدى. تەكرى بارى ھالەتدە ئاڭا يار ئولسۇن.
سەككىز يۈز ئىدى سەكسەن ئالتى تەئرىخ، كىم بۇزسا، بۇزۇغلۇققە سەزاۋار ئولسۇن،
ۋەقفىيەسى ئول كۈن مۇسەججەل بولدى. ھەق لەئنەتۇ قەھرىغە گىرىفتار ئولسۇن.

* *

تەئرىخى مۇنىڭ ھەزار ھەم دوسەد پەنج،
بىلمەككە كىشى تەئرىخنى تارتماس رەنج.

«ۋەقفنامە» نىڭ يەشمىسى

ئىلىملەر ھەقىيقىتى، بەلكى ھەقىيقەتلەر ئىلىمىنىڭ راۋان سۆزلۈك ۋە ساغلام ھەدىسلىك مۇدەررىسلىرىنىڭ ئىستىبدات قۇياشى تۇغدى. ئۇنىڭدىن نامايان بولغان مەنە نۇرلىرىنى روشەن بايانلار بىلەن بۇ ئاۋات زېمىنىنىڭ تۆت بۇرجەكلىك ھۇجرىلىرىدىكى خۇش پېئىل ۋە يېقىملىق تالىپلارنىڭ كۆڭۈل قەندەللىرىگە ۋە خىيال مەشئەللىرىگە بەخش ئەتتى. بۇنداق قىلالىشىنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇلار يېگىمدىن يازغان ۋاراقلە-رىنىڭ باشلىنىشىنى ۋە بىشارەت بەرگەن ساۋاقلىرىنىڭ ئاخىرىنى ئالەمنىڭ ھەمدۇ سانا خەزىنىلىرى ۋە شۇكرى-تەشەككۇر جاۋاھىرلىرى بىلەن نۇرلاندۇرىدۇ ۋە خۇلاسى-لەيدۇ. ئادەمنى تەڭرىنىڭ ئىلتىپاتى «شەك-شۈبھىسىزكى، بىز ئادەم باللىرىنى ھۆر-مەتلىك قىلدۇق» ⑩ دېگەن ھۆرمەت ئايىتى بىلەن ئەزىز قىلدى؛ «(تەڭرى) ئادەمگە پۈتكۈل شەيئىلەرنىڭ ناملىرىنى ئۆگەتتى» ⑪ دېگەن ئايەتنىڭ شان-شەرىپىگە ئېرىش-تۈردى ۋە پەرىشتىلەر دۇنياسىنىڭ زىننەتدار گۈمبەزلىك مەدرىسىدە تالىپ پەرىشتى-لەرنىڭ ئۆگىنىشى ۋە ئىلىم ئىگىلىشى ئۈچۈن ئولتۇرغۇزدى. «(ئەي تەڭرىم) بىز سېنى پاك دەپ تونۇيمىز، بىز سەن بىلدۈرگەندىن باشقىسىنى بىلمەيمىز. سەن ھەقىقەتەن ھەممىنى بىلگۈچىسەن. ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىسەن.» ⑫

(نەزمە)

ئۆزىنىڭ نۇقسانسىز ئىلمى بىلەن غايىبنى بىلگۈچى تەڭرىگە مەدھىيىلەر بولسۇن.
ئۇ شۇنداق دانىشمەنكى، ئىلمىدىن بىر زەررىچىنى ئاشكارىلاش بىلەن ئەزەل
ئاسمىنىدا يۈزمىڭلىغان قۇياشنى تۇغدۇردى.
ئۇ شۇنداق ھېكمەت ئىگىسىدۇركى، ئۆز ھېكمىتىنىڭ بىر زەررىچىسى بىلەنلا
يەر ۋە كۆكنىڭ شەكىل - سۈرەتلىرىنى تۈزدى.
كۆڭۈل ئۇنىڭ باشلانغۇچ مەكتىپىگە كىرىش بىلەنلا، جىمىكى ئەقىل ئۆزىنىڭ
مەكتەپ بالىسى ئىكەنلىكىنى بىلدى.
ئۇنىڭ ئىلىم تونىدە بارلىق جىن ۋە پەرىشتىلەر ھەيران قالغان ۋە گاڭگى-
راشقان پېتى گوياكى شەپەرەڭدەك ئۇچۇشىدۇ.
نە ئۇنىڭغا ئۇلۇغلۇق قەلىمىنى ئىشقا سېلىپ، ئۇنى ئىككى ئالەمنىڭ دانىش-
مەنى قىلىپ قويغان ئانا بار.
نە ئۆزىنىڭ ئىلىملىرىگە مەغرۇرلىنىپ، ئۇنى قوبۇل قىلىنغۇچىلار قاتارىدىن
يىراقلاشتۇرالايدىغان ئالىم بار.
ئۇ جاھان مەدرىسىنى تۆت گۈمبەز قىلىپ، ئۇنىڭ ئۈستىدە كۆكنى توققۇز
راۋاق قىلدى.
ئۇنىڭ ئىچىدە زۇھەل يۇلتۇزىنى ھەندەسە (گېئومېترىيە) ئالىمى، مۇشتەرى
يۇلتۇزىنى مۇدەررىس قىلدى.

تەڭرى شۇنداق قۇدرەتلىك ۋە مۇقەددەستۇركى، ئۇ ئەبەدىي زاۋال تاپمايدۇ.
پۈتكۈل ئۆلۈك ۋە تىرىك شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا ئايان، ئەزەلدىن تاكى ئەبەدكىچە بولغان ئىلىملەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا مەلۇملۇق.

ئۇ مۇقەددەستۇر، پاكتۇر ھەم بۈيۈك پادىشاھتۇر. ئۇنىڭدىن ئۆزگە ھېچ تەڭرى يوقتۇر.
پەنلەرنىڭ نازۇك ساھەلىرى ۋە نازۇك ساھەلەر مەملىكىتى پەنلىرىنىڭ كەڭرى مەنىلىك ۋە ئىنچام بايانلىق ھەدىسشۇناسلىرىنىڭ زېھىن بايلىقلىرى مەشرىقىنىڭ تولۇن ئايىدىن ھەدىس مەشئەللىرىنى ئۆگىتىش شەكلى بىلەن نامايان قىلدى. بۇ ئارقىلىق، «ئىلىم چىن مەملىكىتىدە بولغان تەقدىردىمۇ ئۆگىنىڭلار» دېگەن پەرمانغا بىنائەن، تىرىشچانلىق قەدەملىرىنى تەلەپچانلىق باياۋىنىغا قويۇپ، ئۈمىد ۋاراقچىلىرىنى پېقىرلىق قاپ-چۇقىغا سېلىپ، تەنھالىق كىتابلىرىنى سەۋرچانلىق مۇرىلىرىدە كۆتۈرۈپ، بىر كۈن، بىر مەنزىل ياكى بىر ئاي شەھەر مۇساپىلىرىنى كەزگەن پەلەك مەدرىسىنىڭ گۈمبىزى ئاستىدىكى ۋە جاھان خانىقاسىنىڭ سۇپەسى ئۈستىدىكى يېڭى تالىپلار ھەم «ئالىملار پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋارىسلىرىدۇر» دېگەن سۆزگە ئەمەل قىلىپ، مۇشەققەت تونلىرى ۋە زەئىپلىك بوغچىلىرىنى پالاكەت بورىسىغا قويۇپ، سەۋر-تاقەت قۇلاقلىرىنى شى-كەستىلىك ئېتەكلىرىگە تىرەك قىلىپ، سولغۇن كۆڭلىنى سەۋدايىلىق چىراغلىرىنىڭ تۈتەكلىرى بىلەن پەرىشان قىلىپ، تىرىشچانلىق كۆزلىرىنى ئىشچانلىق ۋاراقلىرىغا تىككەن كامالەت ئىگىلىرىگە چۈشەندۈرۈش ۋە ئۆگىتىشكە مۇۋەپپەق بولدى. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇلار يېتۈكلۈك جاۋاھىرلىرى بىلەن بېزەلگەن سۆزلىرىنى ۋە گۈزەللىك نۇرلىرى بىلەن جۇلالاندۇرۇلغان ھېكمەتلىرىنى (تەڭرىنىڭ) ئاخىرقى دوستى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مەدھىيىسى بىلەن زىننەتلەيدۇ. (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ) شۇ قەدەر ئەلا دەرىجىسى ۋە پەلەكتەك يۈكسەك مەرتىۋىسى بىلەن ئالىم ئۈممەتلىرىگە «ئىسرائىل ئەۋلادلىرىنىڭ پەيغەمبەرلىرى» دېگەن ئاھاڭدا سۆز قىلدى ۋە «تەقۋادار ئىبادەتچىدىن ئادەتتىكى ئالىم ئەۋزەل» دېگەن مەزمۇندا نۇتۇق سۆزلىدى.

(نەزمە)

(مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) پاكلىق مەرتىۋىسىگە يەتكۈچىلەرنىڭ ئەڭ ئۇلۇغى.
ئۇ جىبرىئىل بىلەن ئىككى ياچاق ئارىلىقى مىقدارىدا يېقىن تۇرۇپ ⑬ سىرداش-قۇچىدۇر.
ئۇنىڭ تەختى ئاستىدا ئۇنىڭدىنمۇ يېقىنلىق ⑭ پاياندازلىرى، تاجى ئۈستىدە بولسا ۋەھىيلەر ⑮ گۆھەرلىرى ناماياندۇر.
ئۇنىڭ چاچلىرىنىڭ ئۆچىدە مېراج كېچىسىنىڭ سىيماسى بار، مېراج كېچىسىنىڭ قا-راڭغۇلۇقى پەلەك بېشىدىكى تاجدۇر.
جىن ۋە ئىنسانلارنىڭ ھەممىسى ئاشۇ پادىشاھنىڭ قوشۇنىدۇر. بەلكى ھەر ئىككىلا جاھان شۇنىڭ تۇپەيلىدىن ئاپىرىدە بولغاندۇر.

ئەي تەڭرىنىڭ پەيغەمبىرى، مەن ئازغۇن بەندە قايسى تىلىم بىلەن سىنى تەرىپلىيەلەيمەن.

تەڭرى سىنى مەدھىيىلەپ: «ئەگەر سەن بولمىساڭ ھېچ نەرسە بولمىغان بولاتتى» دېگەن.
سىنىڭ مەدھىيىلىرىڭنى مۇشۇنداق چارە-ئۇسۇللار، ۋاسىتىلەر بىلەن ئادا قىلالمىسام،
سۈپەتلىرىڭنىمۇ ئېيتالمىسام، ئىسمىڭنى تىلغا ئېلىپ، تەكرار قىلىش بىلەن بولىمەن.

تەڭرى ئۇ(مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) نىڭغا، ئۇنىڭ ياخشى ئەۋلادلىرى، پاك ساھابىلىرىغا ۋە ئۇنىڭغا ئەگەشكۈچى بارلىق تاۋابىئاتلارغا ئاخىرەتكىچە بەخت ئاتا قىلغاي.

ھەمدۇ سانا ۋەزىپىلىرى ۋە مەدھىيە-دۇئا شەرتلىرىنى ئادا قىلغاندىن كېيىن، جان ئېكىنزارى ۋە كۆڭۈل باغلىرىنى ئىلىملەر ئىگىلەش ئۈچۈن ۋەقپە قىلغانلار ھۇزۇرىدا ۋە بۇ ئېكىنزارلار ھەم باغلارنىڭ مەھسۇلاتلىرىنى پەنلەرنى ئۆگىنىشكە سەرپ ئەتكەنلەر ئالدىدا ئەرز ۋە ئۆتۈنۈش شۇكى، ئەزەلدە مەۋجۇدات رەنالىرى يوقلۇق تونىدىن مەۋجۇتلۇق گۈلىستانىغا كېلىپ جىلۋىگەر بولمىغانىدى.

(رۇبائىي)

ئادەم ۋۇجۇتسىزلىق تونى ۋە يوقلۇق خىلۋەتگاھىدا شۇنداق ئۇيقۇ بىلەن مەست ئىدىكى، ھاياتلىق ئادەتلىرى ئۇنىڭ چۈشىگىمۇ كىرمەيتتى، بەلكى ئۇنىڭ چۈشىمۇ يوق ئىدى.

كۈننىڭ خوتەنلىكلەر چېھرىسىدەك نۇرانە چىراي قوشۇنى تۈننىڭ زەڭگى سۈپەت چېرىكلىرىنىڭ كېچىلىك ھۇجۇمىدىن خالىي ئىدى. كېچىنىڭ ئىپار ھىدلىق قارا جەدەلىرىمۇ سۈبھىنىڭ موغۇل يۈزلۈك ئاتلىقلىرىنىڭ تالان-تاراجلىرىدىن خالاس ئىدى. پەلەك بىنەپشىزارىدىكى يۇلتۇز قىراۋلىرى قۇياش ئوتىنىڭ ھارارىتىدىن ئېرىمەيتتى، بۇلبۇلنىڭ غۇنچىدەك قانلىق كۆڭلىدە گۈل ئىشقى ھاياجانلىرىدىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى، پەرۋانىنىڭ ئوتلۇق جېنىدا شولىلارنىڭ زوق-شوقلىرىدىن خەۋەرمۇ يوق ئىدى. پەلەكمۇ يوق، پەلەكنىڭ ئىچىدىكىلەرمۇ يوق ئىدى. يەر يۈزىدە، مەملىكەت، مەملىكەت ئىچىدە يۇرت، يۇرت ئىچىدە يار دېگەنلەرنىڭ ھېچقايسىسى مەۋجۇت ئەمەس ئىدى. پاك ۋە بۈيۈك تەڭرىنىڭ يېتۈك ھېكمىتى ۋە ھەممىگە تونۇشلۇق قۇدرىتى «ئاللا بىرەر شەيئىنى (يارىتىشنى) ئىرادە قىلغاندا، ئۇنى ۋۇجۇدقا كەل دەيدۇ-دە، ئۇ (شەيئى) ۋۇجۇدقا كېلىدۇ»[16] دېگەن ئىشارىتى بىلەن پۈتكۈل مەخلۇقاتنى يوقلۇقنىڭ كونا كەپىسىدىن ئاشكارىلىق مەيدانى ئۈستىگە ھەيدىدى. «مەن يوشۇرۇن خەزىنە ئىدىم تونۇلۇشنى ئىستەپ قالدىم، شۇڭا مەخلۇقاتلارنى ياراتتىم.» دېگەن بېشارەتتىن شۇنىسى ئاشكارا بولدىكى، مەۋجۇداتلارنىڭ قابىلىيىتى قەددىگە مەۋجۇتلۇق لىباسلىرىنى كىيدۈرۈشتىن مەقسەت ئىنسانىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت ئىدى. «ئادەم لېيىنى ئىككى قولۇم بىلەن قىرىق كۈن يۇغۇردۇم» دېگەن سۆز بۇ مەنىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. «شۈبھىسىزكى، بىز ئامانەتنى (يەنى پەرزلەرنى ۋە شەرىئەت تەكلىپلىرىنى) ئاسمانلارغا، زېمىنغا ۋەتاغلارغا تەڭلىدۇق.»[17] دېگەن سۆز بۇ دەۋاغا گۇۋاھ. تەڭرىنىڭ

ۋەھھاب (كۆپ بەخش ئەتكۈچى) لىق سۈپەتلىرىنىڭ تەقەززاسى بۇنداق ئېھسان ۋە
مەرھەمەتلەرنى يۈزەگە چىقارغان بولسا، ئۇنىڭ قەھھار (غەزەپ قىلغۇچى) لىقىمۇ يۇقىرى-
دىكىنىڭ ئەكسىچە، قەھرۇ غەزەپ ۋە ئۇلۇغلۇقنى نامايان قىلدى. ھەر ھالدا «ئىن-
سانىنىڭ يارىتىلىشىدا ھېچقانداق نۇقسانىنى كۆرمەيسەن» ⑱ دېگەنلىرىنىڭ ئۆزى
بولدى. يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالام (تەڭرى ئۇنىڭغا رەھمەت قىلغاي) نىڭ قولىدىكى
قۇياشنىڭ ئالدىدا پىرئەۋننىڭ قاراڭغۇلۇقى نامايان بولدى. ھەزرىتى مۇھەممەد ئەرەبىي
(تەڭرى ئۇنىڭغا رەھمەت قىلغاي ۋە سالام ئەۋەتكەي) نىڭ ئىلىم-مەرىپەتلىرى
ھاياتلىق بۇلىقىنىڭ قارشىسىدا ئەبۇ جەھىل نادانلىقىنىڭ قاراڭغۇ تۈنى ھەرىكەت
قىلىپ، پەيدا بولدى.

(رۇبائىي)

بۇ ئاجايىپ چىمەننى تۈزگەن ئەزەل دېھقىنى ئۇنىڭ ئۈسۈملۈكلىرىنىڭ ھەممە-
سىنىلا گۈزەل قىلىپ ياراتمىدى. ئۇنىڭ بىر تەرىپىگە گۈل، سەرۋى ۋە سۈمەنلەرنى
تېرىغان بولسا، يەنە بىر تەرىپىگە خەس-خەشەك ۋە تىكەنلەرنى تىكتى.

دېمەك، بۇ جاھان كارخانىسىنىڭ كەڭرىلىكىدىن خىلمۇخىل خالايىقلار ھەددۇ-
ھېسابسىز؛ خالايىقنىڭ كۆپلۈكى تۈپەيلىدىن قارىمۇ قارشى جامائەت سان-ساناقسىز؛
جامائەتلەرنىڭ قارىمۇ قارشىلىقى سەۋەبىدىن گۇرۇھ ۋە مەزھەبلەر ئىنتايىن تولا؛
مەزھەپلەرنىڭ گۇرۇھۋازلىقلىرى تۈپەيلىدىن قەبىھ قىلمىشلار ناھايىتى نۇرغۇن.
شۇنداق بولغاچقا تەڭرىنىڭ ھېكمىتى ۋە پۈتمەس-تۈگىمەس ئىلتىپاتى جاھالەت
قاراڭغۇلۇقىغا گىرىپتار بولغان ئازغۇنلارنىڭ ئالدىغا توغرىلىق شامىنى ياندۇرۇپ،
ئۇلارنى توز يولغا باشلاش ئۈچۈن، ئادىشىش قاينىمىدا قالغان گۇناھكارلارنىڭ قاي-
نىمىغا ئىنايەت مەشئىلىنى يورۇتۇپ، ھەقىقەت يولىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن،
بەختكە باشلىغۇچى بەزى سائادەتمەنلەر ۋە ياخشىلىققا ئېلىپ بارغۇچى دۆلەت-
مەنلەرنىڭ مۇبارەك جامائەسىگە پەيغەمبەرلىك تاجىسىنى كىيدۈردى؛ (ئۇلارنىڭ) شەرەپ-
لىك ئۇستىباشلىرىغا باشلامچىلىق تونلىرىنى ئاتا قىلدى؛ مۇبارەك بەللىرىگە
ئەلچىلىك كەمىرىنى باغلاپ، ئاشۇ خالايىق ئارىسىدا ئەزىز ۋە مۆجىزىلىك قىلدى.

پاك ۋە بۈيۈك تەڭرى ئۆزىنىڭ ئەمىر-پەرمانلىرىنى «ئاستىدىن ئۈستەڭلەر ئېقىپ
تۇرىدىغان جەننەتلەر بار» ⑲ دېگەن ئۈمىد ۋەدىسى بىلەن، ئۆز سادالىرىنى «ھەقى-
قەتەن ئۇلارنىڭ بويۇنلىرىغا تاقاقلارنى تاقىدۇق» ⑳ دېگەن قورقۇنچ ۋەدىسى
بىلەن ئۇلارغا يەتكۈزىدۇ. ھەركىم قايىللىق يۈزلىرىنى ئىتائەت تۇپرىقىغا قويۇپ،
ئۇلارنىڭ پەرمان ۋە چەكلەشلىرىگە ئىشىنىپ، تائەتلىرىگە ئەمەل قىلسا، «ئىمان
ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارغا ئەلۋەتتە ئۈزلۈكسىز ساۋاب ئاتا قىلى-
نىدۇ» ㉑ دېگەن ئايەتنىڭ ھەدىيە ۋە ئىنئاملىرىدىن بەھرىمەن بولىدۇ. ھەر كىشى
شەيتان نەپسىنىڭ ۋەسۋەسىلىرى بىلەن «ئۇ ئۇنىڭغا ياخشىلىق ئاتا قىلدى» دېگەن
سۆز ئۈچۈن دەلىل-ئىسپات تىلەشكە باشلامچى، ھۆججەت تەلەپ قىلىشقا ھېرىسمەن بولسا،
ئۇ ئەلچىلەر مۆجىزە بابىدا قۇياشتىنمۇ روشەنرەك ئاپئاق قولىنى كۆرسىتىدۇ. «ئەگ

توغرىسى سۈكۈت قىلىش» دېگەن سۆز ئۇلارنىڭ مۆجىزە كۆرسىتىش ئايىتى بولىدۇ.

(بېيىت)

پەزىلەت ئىگىلىرى بۇنداق مۆجىزىنىڭ ئايەت ياكى سۆزىنى ئەمەس، بەلكى
بىر ھەرپىنىمۇ تەرىپلەپ بېرىشكە ئاجىزلىق قىلىدۇ.

«قېنى، قۇرئانغا ئوخشاش بىرەر سۈرىنى كەلتۈرۈپ بېقىڭلار» ㉒ دېگەن كەرەملىك بېشارەت دەل شۇنىڭدىن دالالەت بېرىدۇ. ئەگەر نادانلارنىڭ جاھىللىق كېسىلى بۇ خىل شىپالىق چارىلەر بىلەن ساقايسا، مۇددىئىلىرىنىڭ سەۋدايىلىقى بۇ قەدەر يېتەرلىك مۇئامىلىلەر بىلەن بېسىقسا، ئامالسىزلىقتىن ئۇلار (پەيغەمبەرلەر) نىڭ ئامەت قىبلىسى ۋە ئارزۇلار كەبىسىدەك ئەلچىلىكلىرى دەرگاھىغا يۈزلىنىدۇ. ئۇمىد شۇكى، «ئىشىكىنى قاقىقان كىشى سەۋر قىلسا كىرىدۇ» ھۆكمى بويىچە ئۇلارنىڭ يۈزىگە مەقسەت ئىشىكى ئېچىلىدۇ، باشلىرىغا مۇراد ۋەھەرلىرى چېچىلىدۇ. ھەر كىشى ئۆزىنىڭ بۇ ناپاكلىقى تۈپەيلىدىن نادانلىق ئارابى بىلەن مەستۇ مۇستەغرەق ۋە تەكەببۇرلۇق ھەۋەسلىرى بىلەن ئىنتايىن ئاشىباشتاق بولۇپ، گەرچە بۇ سادىق ۋە راستچىل ئەلچىلەر شۇ قەدەر توغرا، چىن ۋە خالىس بولسىمۇ، ھەتتا ئەلچىلىك خەزىنىسىنىڭ سىرلىرىنى بىلگۈچى ۋە پەيغەمبەرلىك سىرلىرىنى مۆجىزە كۆرسەتكۈچى بولغان تەقدىردىمۇ، بۇ ئەلچىلەرنىڭ ئاجايىباتلىرىنى سېھىرگەرلىك بىلەن ئوخشاش دەپ بىلسە، پەيغەمبەرلەرنىڭ مۆجىزىلىرىنى «ھىيلە - نەيرەڭ» دەپ ئۆز خاھىشى بويىچە كەمسىتسە، «بەدبەخت ئانىسىنىڭ قورسىقىدىمۇ يەنىلا بەدبەخت» دېگەن دەلىل بويىچە، بۇ دۇنيادا مەڭگۈلۈك خارلىقتا، ئاخىرەتتە ئەبەدىي ئازابقا دۇچار بولغاي. «ئەنە شۇلار دوزاخ ئەھلىدۇر، ئۇلار دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ.»㉓

(نەزمە)

تەڭرى ئۆزىنىڭ قۇدرىتىنى ئاشكارا قىلىپ، خالايىقنى يوقلۇقتىن بار قىلدى.
ئۇلارنىڭ لېيىنى ئۆز قولى بىلەن يۇغۇردى، ياخشى ۋە يامانلىقنىمۇ ئۆز قۇدرىتى
بىلەن ئىرادە قىلدى.
بۇلارنىڭ ئارىسىدىكى گۇناھ نېمىكىن - تاڭ، بۇ بىرسىگە ياخشىلىق ئاتا
قىلسا، ئۇ بىرسىگە يامانلىق بەردى؟
بۈيۈكلۈكى ئۇ بىرسىنى كۆيدۈرسە، مېھرىبانلىقى بۇ بىرىنى سۆيۈندۈردى؛
كىشى بۇنداق سوئالنى سوراپ قالمىسۇن، بۇ سوئالنى ئورۇنلۇق دەپ ئويلاپ
قالمىسۇن.
چۈنكى ئادەم ئىلاھىي سىرلارنى بىلەلمەيدۇ. تەڭرىنىڭ ئىشى كىشىنىڭ ئېڭىدىن
تاشقىرىدۇر.
بۇنداق سۆزنى مەخپىي تۇتۇپ، مۇنداق مەنە بىلەن كۇپايىلىنىش كېرەك:
تەڭرىنىڭ مەرھەمەت دەرياسى جۇش ئۇرۇش بىلەن پۈتكۈل خالايىققا ھاياتلىق
بەردى.

غەزەپىنىمۇ، رەھمەتىنىمۇ نامايان قىلدى. دوزاخىنىمۇ، جەننەتىنىمۇ ياراتتى.
(تەڭرىنىڭ) غەزەپ بىلەن رەھمەت ۋە دوزاخ بىلەن جەننەت لىباسلىرىنى
تەييار قىلىشتىكى ھېكمىتى مۇنداق بولسا كېرەك:
(تەڭرى) ئادەملەر ئارىسىدا غەزەپ بىلەن رەھمەتنى بەرپا قىلىش ئارقىلىق بۇ
ئىككى مېھمانخانا (يەنى ئىككى دۇنيا)نى ئاۋات قىلماقنى ئىرادە قىلغان.
ئەي نەۋائى، سۆزۈڭدىن كىشىلەر مالال بولدى، ئۇزۇن سۆزنى قويۇپ، (مەقسەت)
ھەرپىنىڭ بېشىغا كەلگىن.

يەنە «تەڭرى ئەلۋەتتە ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر»كى پۈتكۈل زەررىچىلەر ۋە شەيئىلەر ئىچىدە تەڭرى ئۇلارنىڭ ھەربىر نەپەس، بەلكى كۆز يۇمۇپ ئاچقۇچە بولغان ئارىلىقتىكى سىرلىرىدىن ۋاقىپ بولمايدىغان ھېچقانداق زەررىچە ياكى شەيئى مەۋجۇت ئەمەس. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام (تەڭرى ئۇنىڭغا سالام يوللىغاي) نىڭ ۋۇجۇدى نوتىسىغا يانار ئوتنى گۈلزار، ياق، بەلكى گۈلنار قىلدى. يۇنۇس ئەلەيھىسسالامنىڭ جىسمى گۆھىرىگە دەريا تېگىنى، ياق، بەلكى بېلىق قورسىقىنى سەدەپ قىلدى. نەمرۇدنىڭ مېڭىسىدىن ھىيلىگەرلىكنىڭ ناپاك ماددىلىرىنى يوقىتىش ئۈچۈن، ئۇنىڭ دىمىغىغا پاشا ئورۇنلاشتۇردى. ئاد قوۋمىنىڭ جاھالەت شېمىنى ئۆچۈرۈش ئۈچۈن، ياق، بەلكى، ھاياتلىق خامىنىنى سورۇش ئۈچۈن، شامال قوشۇنىنى تەۋرەتتى. تەڭرىنىڭ بۇ قەدەر ئادالەت ۋە ئىنتىقامىغا قۇدرىتى بار تۇرۇقلۇق، ھەم پەيغەمبەرلەر ۋۇجۇدى ۋە ئۇلارنىڭ باشلامچىلىقى بولغانىنىڭ ئۈستىگە، يەنە ئالەمنىڭ تەرتىپ-ئىنتىزامى ۋە خالايىقنىڭ كۆڭۈل ئارامى ئۈچۈن، ئالىي مەرتىۋىلىك سۇلتانلار ۋە يۇلتۇزدەك كۆپ قوشۇنغا ئىگە خاقانلارنى ئالەمدە قەھرىمان، خالايىق ئارىسىدا ھۆكۈمران قىلدى. «تەڭرىگە، پەيغەمبەرگە ۋە ئۆزۈڭلەردىن بولغان ئىش ئۈستىدىكىلەرگە ئىتائەت قىلىڭلار»(24) دېگەن پەرمان بىلەن ئىلاھىيەت ۋە نۇبۇۋۋەت (پەيغەمبەرلىك) ئەيىنىكىدىن كېيىنلا پادىشاھلىق مەرتىۋىسىگە ئورۇن بەردى. بۇنىڭدىن مەقسەت شۇكى، پادىشاھلارنىڭ ھەرقايسىسى ئۆز پەيغەمبىرىنىڭ دىنىنى راۋاجلاندۇرۇشتا ۋە ئۆز ئەنبىياسىنىڭ شەرىئىتىنى كۈچەيتىشتە بارلىق تىرىشچانلىقى ۋە قايتىماس شىجائىتىنى كۆرسەتكەي؛ ئىجتىھات بېلىگە جەڭ كەمىرىنى باغلاپ، شەرىئەتنىڭ بېسىلىپ قېلىشى ۋە ئىسلامنىڭ بۇزۇلۇشىنى توسۇش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلغاي؛ ئاۋام پۇقرالارنىڭ ئامان-ئېسەنلىك تۆشىكىدە ئاسايىشلىق ۋە راھەتكە ئېرىشىشى، پۈتكۈل خالايىقنىڭ ياخشى ۋە خەيرلىك ۋەتەنلىرىدە خاتىرجەم بولۇشى ئۈچۈن، مەملىكەت بوستانىغا ئادالەت سۈيى بىلەن قۇۋۋەت بەرگەي؛ دۆلەت قەسىرىدىكى پىتنە-پاساتچى ۋە غوۋغاچىلارنىڭ بويۇنلىرىغا سىياسەت قىلىچى بىلەن ئۇرغاي.

ئۇلۇغ ۋە مۇبارەك تەڭرىدىن مىننەتدارمىزكى، (يۇقىرىقىدەك ئاسايىشلىق ۋە خەيرلىك دەۋر) بىزگە نېسىپ بولدى: ھەممە زامان ئەھلىنىڭ ياراتقۇچىسى ۋە پەرۋىش قىلغۇچىسىنى «تەڭرى» دەپ ئاتايدۇ، مەسىلەن، قۇياش، ئوت، بۇت، كالا ۋە باشقىلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ياراتقان مەخلۇقىدۇر، بىز ئەنە شۇنداق يۈكسەك

قۇدرەتكە ئۇنىڭغا تەكرىگە ئېتىقاد قىلماقتىمىز؛ ئەنبىيالار ئىچىدىن شۇنداق بىر نەبى (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام) نىڭ دىنىدا تۇرماقتىمىزكى، ئۇ بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ شەرىئىتىگە قەلەم تۇتمىغان قوللىرى بىلەن بىكار قىلىش يېزىقلىرىنى پۈتتى، كىتابلىرىغا نەسخ ‹1› خېتى يازدى. پادىشاھلار ئىچىدىن شۇنداق شاھلار شاھىنىڭ زامانىسىدە، ھەتتاكى ئاستانىسىدە قۇللۇققا مەشغۇلدۇرمىزكى،

(رۇبائىي)

ئۇنىڭ بارلىق پادىشاھلار ئارىسىدىكى جىسمى ۋە پۈتكۈل شاھىنشاھلار ئىچىدىكى سۈپەتلىرى خۇددى پەرىشتىلەر ئارىسىدىكى جىبرىئىلدەك، ئەنبىيالار ئىچىدىكى پەيغەمبەرلەر خوجىسى (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام)دەك ناماياندۇر.

ئۇ شۇنداق سۇلتانكى، «پادىشاھلار تەكرىنىڭ يەردىكى سايىسىدۇر» دېگەن جاۋاھىرلار بىلەن تەقدىر قوللىرى ئۇنىڭ مۇبارەك چېدىرىنىڭ ئەتراپىنى بېزىدى. ئۇ شۇنداق خاقانكى، «پۈتكۈل ھاجەتمەنلەر مەملىكەتلىرىنىڭ ئىشىكلىرى» دېگەن كامىش بىلەن تەقدىر قۇدرىتىنىڭ بىناكارى ئۇنىڭ ئالىي دەرگاھىنىڭ لەۋھەلىرىنى زىننەتلىدى. ئۇ شۇنداق ساھىبقىرانكى، ئۇنىڭ شاھانە بايرىقىنى «بىز ھەقىقەتەن ساڭا روشەن غەلىبىنى ئاتا قىلدۇق»[25] دېگەن ئايەتنىڭ گۈلىستانىدىن چىققان شامالدىن ئۆزگە نەرسە ھەرىكەتلەندۈرەلمەيدۇ. ئۇ شۇنداق يۈرت ئالغۇچى قەھرىمانىدۇركى، ئۇنىڭ غالىبىيەت جەۋھىرى بولغان قىلىچىنى «تەكرى ساڭا كۈچلۈك ياردەم بەردى»[26] دېگەن ئايەتنىڭ مەشقخانىسىدا چېنىققان قولدىن باشقا قول كۆتۈرەلمەيدۇ. ئۇ شۇنداق تاج ئاتا قىلغۇچىدۇركى، ياغاچچى ئۇنىڭ يۈكسەك قىممەتكە ئىگە تەختىنى «يىلتىزى يەرنىڭ ئاستىدا بولغان، شېخى ئاسمانغا تاقاشقان»[27] دەرەختىن ياساپ چىقتى. ئۇ شۇنداق تەخت ئىگىسىدۇركى، ئىلاھىي قۇدرەتنىڭ ئالتۇن كەشتىچىسى ئۇنىڭ پارلاق ئىقبالغا ئىگە تاجىنى «قۇياش ۋە ئۇنىڭ نۇرى بىلەن قەسەمكى»[28] دېگەن ئايەتنىڭ ئالتۇن يىپلىرى بىلەن تىكىپ تەييارلىدى. ئۇ شۇنداق ئىز باساردۇركى، بۇ ھەقتە «مەن يەر يۈزىدە خەلىپە (ئىز باسار) يارىتىمەن»[29] دېگەن ئايەت ھاسىل بولدى. ئۇ شۇ قەدەر يۈكسەك مەرتىۋە ئىگىسىدۇركى، ئۇنىڭ مۇنبەرىنىڭ خۇتبىسىنى «ئاللا ھەقىقەتەن ئادىل بولۇشقا، ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇيدۇ»[30] دېگەن ئايەتنىڭ خۇش بۇي ھىدلىرى مۇشتەرى ‹2› يۇلتۇزىنىڭ ئالتە پەشتاقلىق مۇنبىرىگە يەتكۈزدى. ئۇ شۇ قەدەر كۆپ قوشۇن ئىگىسىدۇركى، ئۇنىڭ نامىغا سوقۇلغان تەڭگىلەر يۇلتۇزلىرى «سائىلغا قوپاللىق قىلما»[31] دېگەن ئايەتنىڭ نۇرى بىلەن ئۇنى تۇرغۇن يۇلتۇزلارنىڭ توققۇز پەردىلىك مەنزىرىسىدىن ئاشۇردى.

‹1› نەسخ — 1› يوق قىلىش، بىكار قىلىش، ئەمەلدىن قالدۇرۇش، ئۆزگەرتىش؛ 2› خەتتاتلىقتىكى بىر خىل يېزىق شەكلى. («نەسخ» سۆزى بۇ يەردە قوش مەنىدە ئىشلىتىلگەن).

‹2› مۇشتەرى — يۇپىتېر سەييارىسى، مۇنەججىملەر بۇ پلانېتنى «بەخت يۇلتۇزى» ۋە «پەلەك قازىسى» بولۇپ، ئۇرنى ئالتىنچى ئاسماندا دەپ قارايدۇ.

(نەزمە)

ئۇ بولسا شاھلارنىڭ شاھى، جاھاننىڭ خۇسرەۋى‹ 1 ›، پەلەك ئۇنىڭ يۈكسەكلىكى، مۇشتەرى يۇلتۇزى بولسا ئۇنىڭ نۇرىدۇر.

ئۇ مەملىكەتلەرنىڭ جەمشىدى ‹ 2 ›، ياق، جەمشىد ئەمەس، بەلكى پارلاپ تۇرغان قۇياشىدۇر.

پەلەك قۇياشى ئۇنىڭ يارقىن تەپەككۇرىدۇر، پەرىشتىلەر چىرىغى بولسا ئۇنىڭ يورۇق كۆڭلىدۇر.

ئۇنىڭ سۆزلىرى سىرلار خەزىنىسىنىڭ بايلىقى، يۈزلىرى بولسا يەر يۈزىنىڭ ۋۇجۇدىنىڭ ئەينىكىدۇر.

ئۇنىڭ جامالىدا قۇياش نۇرلىرى جىلۋىگەردۇر، سۆزلىرىدە مۇقەددەس روھلاردىن نىشانە باردۇر.

ئۇنىڭ پېشانىسىدە شاھىنشاھلىق نۇرلىرى، سۆزلىرىدە ئەيسا رۇھۇللاھنىڭ ھاياتبەخشلىكى نامايandۇر.

ئۇنىڭ بۈيۈك قەسرى توققۇزىنچى پەلەكتۇر، ئۇ (پەلەك) ئەتلىسىنىڭ ئۈستىدە كىشىلەر دۇلدۇلدەك يايلايدۇ.

ئۇ قەسرىنىڭ كۈنگۈرىلىرى قۇياشتەك نۇر چېچىپ، پەرىشتىلەر ئۈچۈن ئاجايىپ مېھرابلارنى نامايان قىلىدۇ.

پەلەك ئۇنىڭ باغچىسىنىڭ كۆلچىكىدىكى بىر نىلۇپەردۇر، ئۇ (نىلۇپەر) نىڭ ئۈستىدىكى ھەربىر شەبنەم بىر يۇلتۇزدۇر.

ئۇنىڭ قوللىرى خۇددى چاقماقتا ئوخشاش ئالتۇن چاچىدۇ. (بۇنى كۆرۈپ) بۇلۇتلار ھايادىن تەرگە چۆمۈلىدۇ.

ئۇ پەلەك جامىنىڭ چېكىتلىرىدىن قەدەھ مېۋىلىرىنى چىقارغىنىدا، ساخاۋىتى ئالدىدا ھەسەن - ھۈسەنىمۇ تەر باسىدۇ.

ھىلال ئاي ئۇنىڭ ئىشىكىنىڭ ھالقىسىدىن نىشانەدۇر، يەنە ئۇنىڭدىكى زەنجىر سامان يولىدەك نامايandۇر.

بەلكى پەلەك ئۇنىڭ چاقماقتەك يۈگرۈك ئېتىدۇر، نۇرلۇق قۇياش ئۇنىڭ پولات ئەينىكىدۇر.

ئۇنىڭ يۈرۈشلىرى پەلەكتىنمۇ ئىتتىكرەك بولۇپ، سۈرئىتى چاقماقنىمۇ بېسىپ چۈشىدۇ.

ئۇنىڭ چۆرگىلەشلىرى بۇ پىرقىراۋاتقان ئاسماندەك ئەمەس، بەلكى بىر چېكىت ئەتراپىدا چۆرگىلىگەن پەرگاردەك.‹ 3 ›

‹ 1 › خۇسرەۋ — ئىران كەيانىلار سۇلالىسىنىڭ بۈيۈك پادىشاھى.

‹ 2 › جەمشىد — ئىراننىڭ مەشھۇر پادىشاھلىرىدىن بىرى.

‹ 3 › پەرگار — چەمبەر سىزىشتا ئىشلىتىلىدىغان سايمان. پەكار، سىركۇل.

كۆز خەۋەرچىسى ئۇنىڭ ئادەتتىكى يۈگۈرۈشلىرىگىمۇ يېتىشەلمەي قىينىلىدۇ.

ئۇنىڭ بارلىق ئىشلىرى ھەققىدە نېمىمۇ دېيەلەيمەن. پەقەت كۆرۈنۈشىنىلا بايان قىلسامىمۇ ئۇنىڭ پەلەك ئارغىمىقىدىن سەككىز دەشت كېلىپ چىقىدۇ.

ئۇنىڭ ئۆزى بىر دىۋانە سۈپەت دېۋە، ئەمما قارىماققا بىر پەرى يۈزلۈكتۇر،
ياق، بەلكى پەرىنىڭ ئۆزىدۇر.

ئۇ ئاشۇ دېۋە-پەرىلەر مەملىكىتىنىڭ سۇلتانى، ياق، سۇلتانى ئەمەس، بەلكى،
ھەقىقىي سۇلايمانىدۇر ‹1›.

ئۇنىڭ ساخاۋەت قوللىرىنىڭ دېڭىزى شۇنداق چوڭقۇركى، ئۇنىڭغا يۈزلەنگەن
ھاتەملەرمۇ چۆكۈپ كېتىدۇ، يورۇق يوللىرىنىڭ قۇياشى شۇنداق نۇرلۇقكى، ئۇنىڭ ئالدىدا كۈن بىر كۆيۈك ناندۇر.

ئۇنىڭغا پەلەكتىن «كۈرەشچىلەرنىڭ پادىشاھى» دېگەن لەقەم بېرىلگەن بولۇپ،
پەلەكتەك يۈكسەك مەرتىۋە ئىگىلىرىمۇ ئۇنىڭ ئالدىدا مۇھتاجدۇر.

ئۇنى ئىنسان دېمە، بەلكى ئۇ ئىنسانلارنىڭ كۆزى، ئۇ ھەم ئىنسان، ھەم
سۇلتان ھۈسەيىنىنىڭ دەل ئۆزى.

پەلەك سېنىڭ ئاجايىپ ھاكىمىيەت تەختىڭنىڭ بىر پۇتىدۇر، پۇت ئەمەس،
بەلكى ئاشۇ پۇتنىڭ سايىسىدىنلا ئىبارەتتۇر.

ئەي، قۇياش سېنىڭ ئۇلۇغلۇق تاجىڭدىكى بىر گۆھەردۇر، ياق، گۆھەر ئەمەس،
ئۇ بەلكى تاجىڭ ئالدىدا سەدەپتىنمۇ ئېتىبارسىزدۇر.

بۇ جاھان بىر ھۇجرا، ئاسمان ئۇنىڭغا تورۇس بولۇپ تۇرسىلا، خەلقىنىڭ ئۆمۈر
بايلىقى ئۇنىڭغا ۋەقپە بولسۇن.

تېنىڭ ھۇجرىسى جان قۇشىغا ماكان بولۇپ تۇرسىلا، تەڭرى (پۈتكۈل ئالەمنى)
سېنىڭ جان ۋە تېنىڭ ئۈچۈن ۋەقپە قىلسۇن.

بۇ مۇقەددىمىلەردىن كېيىن، ھەقىقەت ئەھلىگە روشەن ۋە نازۇك پىكىرلىك كىشىلەرگە ئېنىقكى، پاك ۋە بۈيۈك تەڭرى ئالەمنىڭ قائىدىلىرى ۋە ئادەم ئەۋلادىنىڭ ئىنتىزامىنى يۈرگۈزۈشتە ياردەمچىگە قاراشلىق ۋە مۇئاۋىنغا ئېھتىياجلىق ئەمەس ئىدى. شۇنداقتىمۇ تەڭرى ھېكمەتلىرىنىڭ سىرىدىن ھېچ پەيلاسوپنىڭ جانلىرى ئەسەر ۋە ھېچ مۇتەپەككۇرنىڭ كۆڭۈللىرى خەۋەر تېپىپ بولالمايدۇ. ئالەم ئەھلى ۋە ئادەم باللىرىغا ئالىي مەرتىۋىلىك خەلىپە (ئىز باسار) نىڭ ھۆكۈمران بولۇشى ۋە خەلىپە سۈپەت سۇلتانلارنىڭ كەسكىن پەرمانلىرى بولۇشى زۆرۈر بولدى. ئۇلارغا دىيانەتلىك مەدەتكارلاردىن ئۆزگە نېمە چارە ۋە پاراسەتلىك ۋەزىرلەردىن باشقا نېمە ئامال بولسۇن. ھەر ھالدا پادىشاھلىق ئىشلىرىغا ئائىت خىزمەتلەرنىڭ ئورۇندىلىشى ئۈچۈن، سەلتەنەت كارخانىسىدىكى ھەرقانداق مەدھىيىگە لايىق قابىل دانىشمەنلەرنى ۋە ھەر تۈرلۈك مەرتىۋىگە مۇۋاپىق زېرەك ئەقىل ئىگىلىرىنى ئاۋام خەلق ئىچىدىن تاللاپ، ئاددىي خالايىق ئارىسىدىن تەكلىپ قىلىپ، ئەمىرلىك نورۇزىنىڭ بۇلۇتلىرى

‹1› سۇلايمان — پۈتكۈل جانلىقلارغا پادىشاھ بولغان سۇلايمان ئەلەيھىسسالام كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بىلەن ئەزىز قىلدى، ۋەزىرلىك زىلچىسى ئۈستىدە ئەمەلگە قويدى. شۇندانلا بۇ ئىش-نىڭ قىسمەن ۋە ئومۇمىي خىزمەتلىرىگە قىسمەن كىشىنى تەيىنلىدى. بۇ ساھىبقىران جەمشىد (ھۇسەيىن بايقارا) سەلتەنەت تەختىنى ئالغان ۋە بۇ جاۋاھىرلارنى چاچقۇچى قۇياش ئالەم ئەھلىنىڭ بېشىغا مەرھەمەت سايىسىنى سالغان مۇشۇ ئامەتلىك زامان ۋە بەختلىك دەۋراندا، يۇقىرىدا ئېيتىلغان ۋە باشتا بايان قىلىنغاندەك، بارلىق مەنسەپلەرنىڭ ھەممىسىدىن ئايرىم خىزمەتلەرنىڭ ھەربىرىگىچە پۈتۈنلەي زىممىسىگە ئېلىپ، ئۇنىڭغا كېپىل بولۇش كىشىلەرگە زۆرۈر ۋە لازىم بولدى. چۈنكى زامانىنىڭ ئۇلۇغ شەۋكەتلىك دانىشمەنلىرى ۋە پازىللىرى، دەۋرانىنىڭ گۈزەل ئەخلاقلىق قا-زىلىرى ۋە ئالىملىرى، «تۆمۈرىي»㉜ نەسلىدىن بولغان شاھزادىلەر، «بارلاس»㉝ ئۇرۇقىدىن بولغان ئەمىرزادىلەر، «ئارلاتىي»㉞ ئېسىلىك رەئىسلەر، «تارخان»㉟ رەسىملىك دۆلەتمەنلەر، «قانات»㊱ نەسەبلىك نامدارلار، «قۇڭرات»㊲ ھەسەبلىك بەرقارارلار، «ئۇيغۇرىي»㊳ سۈپەتلىك باخشىلار، «ئۇيغۇر»㊴ مەرتىۋىلىك ياخشىلار، «چۆلى»㊵ لىك باياۋىنىدا جان پىدالىق قىلغان جاندارلار، «بايرىي»㊶ لىق كۆڭلىرىدە خىزمەتكارلىق قىلغان پىداكارلار، «جەلايىر»㊷ لار شاۋقۇنلىرى ۋە «قاۋچىن»㊸ لارنىڭ سۇۋارىلىرى (بۇ زامان ۋە دەۋراندا) مەۋجۇت ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە بىر مەقسەت ۋە پادىشاھانە ئىنايەت بەخش ئېتىلدى. ھەرقايسىسى بىر مۇناسىپ مەنسەپ بىلەن ئۇلۇغلاندى، ھەر بىرىنى شاھانە تەربىيەلەرگە مۇشەررەپ ۋە بىر مۇۋاپىق خىزمەتكە مەشغۇل قىلىندى.

(نەزمە)

بىرى سەندەل ياغىچىدىن ياسالغان ئەتىۋارلىق ئورۇندۇقلاردا ئولتۇرۇپ، يۇقىرى ئورۇن ۋە مەنسەپ ئۈستىدە ھەرىكەت قىلدى.
بىرى تۈرك قەسىرىدە تەسۋى ئاستى، يەنە بىرى سارت‹1› دىۋانىدا تامغا باستى.
بىرىنىڭ ئادىتى رەئىسلىك بولدى، يەنە بىرىنىڭ ئىسمى ۋەزىرلىك بولدى.
بىرى مۆھۈر ھەققىدىن بەھرىمەن بولدى، يەنە بىرى پەرمان ئىجرا قىلىش بىلەن مەقسەتلىرىنى ئىزدىدى.
بىرى قوشۇن تەرەپكە قەدەم قويدى. يەنە بىرى تۈمەن تەرەپكە قاراپ ئەلەم (بايراق) تارتتى.
بىرى دورغىلىق ئىززىتىنى تاپتى، يەنە بىرى چېگرا تەرەپتە نۆۋەتچىلىك قىلدى.
بىرى لەنىتى پارىغا ئۆگىنىپ قالدى، يەنە بىرى رەسىم - قائىدە بىلەنلا كۈپايىلەندى.
ئۇلار مەيلى خار بولسۇن ياكى ئەزىز بولسۇن، ھەممىسى ئۆز كېنىدىن بەھرىمەن بولدى.

گەرچە مەن كەمىنە بىچارىنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىم ئۇ ھەزرەت (ھۇسەيىن بايقارا) نىڭ ئاتا ۋە ئەجدادلىرىنىڭ خىزمەتلىرىدە ھەربىرى سەلتەنەت كېيىنىنىڭ گۆھىرى

‹1› سارت — تاجىك ۋە پارس خەلقلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

ۋە شىجائەت جاڭگىلىنىڭ يىلپىزى بولۇپ، ئاشۇ خىل مەرتىۋىلەرگە يېتىشكەن ۋە بۈيۈك مەنسەپلەرگە ئېرىشكەن بولسىمۇ، لېكىن مەن ھېچقانداق خىزمەتتە ئۆز قابىلىيىتىمنى كۆرسىتەلمىگەن ۋە ھېچبىر مۇشەققەتكە ئۆز قۇۋۋىتىمنى سەرپ ئېتەلمىگەنىدىم. شۇ سەۋەبتىن پۈتكۈل تەمەننالارنىڭ ئىشىكىنى يۈزۈمگە يېپىپ، بارلىق مۇددىئالارنىڭ دەرۋازىلىرىنى ئۆزۈمگە ئېتىۋەتكەنىدىم. چۈنكى ئالەمنىڭ خىياللىرى ۋە ئالەم ئەھلىنىڭ دىيانەتتى چاغلىق، ناز - كەرەشمە قىلغۇچى جاھان كەمپىرىنىڭ ۋاپاسىزلىقى، جاننى ياشناتقۇچى ھايات گۈزەلىنىڭ تۇراقسىزلىقى ناھايىتى ئېنىق، دېگەنلەرنى ئويلايتتىم.

(نەزمە)

دەرد - ئەلەمنى تۈگىتىش ئۈچۈن يالغۇزلۇق كوچىسىغا قەدەم قويغىنىم ئەلا.
يوقلۇق خىلۋىتىنى كىرپىكلىرىم بىلەن سۈپۈرۈپ، كىرپىكىمدىن تامچىلىغان
ياشلار بىلەن سۇ چاچسام.
قانائەت بورىسىنى تەخت قىلسام، يەككە - يېگانىلىك پالىزىنى تاۋار بىلىپ كىيسەم.
بېشىم پەلەككىمۇ، قۇياشقىمۇ ئېگىلمىسە، ماڭا بۇزۇق ئۆيۈم پەلەك، ئۇنىڭ
تۈڭلۈكى قۇياش بولسا.
ئەگەر نەپسىم باغ ۋە لالە گۈللەرگە مايىل بولسا، نەپسىمنىڭ يۈزىنى «نۇن»
ھەرپىنىڭ چېكىتى بىلەن قارا قىلسام.
ئەگەر كۆزۈم كاپۇر رەڭلىك ئاپئاق يۈز بىلەن ئەنبەر سۈپەتلىك قاپقارا خالنى
كۆرۈشنى تىلەپ، قانلىق ياشلىرىنى ئاققۇزسا، ئۇنىڭ بالا - قازاسىنى كۆرمەسلىك
ئۈچۈن كۆزۈمنىڭ ئاق ۋە قارىسىنى گەج ۋە ئاھاك بىلەن سۇۋىۋەتسەم.
قۇلىقىمغا خەلق ئۈچۈن قىلىنغان پىكىرلەر ئاڭلانسا، ئۇنىڭغا زىكىر ھەلقىسىنىڭ ساداسىنى ئاڭلاتسام.
ئېغىزىمنىڭ شېكەر قومۇشىنى ئىستەيدىغانلىقىنى سەزگەن ھامان، ئۇنى مىسۋاك بىلەن خۇشال قىلسام.
كۆز ياشلىرىم مېڭەمنى ئاجىزلاشتۇرسا، يۈزۈمنىڭ ئۈستىگە يوقلۇق توزانلىرىنى
سامانلىق لاي قىلسام.
تېنىم شادلىق قامىسىدىن مۇراد ئىستىسە، ئۇنى مېھنەت كۆلىدە تىنچلاندۇرسام.
ئايىغىمغا مەسچىت ئەتراپىنىڭ زەنجىرلىرىنى چېكىپ، ئۇنى باغلىسام.
جىسمىم تۇپرىقىنى كۆككە سورىسام، دۆلەت تەختىنى كۆكۆل مەملىكىتىدە
ئورناتسام.
گاھ ئۆلۈغلار گۈلشىنىنى تاۋاب قىلسام، گاھى چىن دوستلار بېغىدا ئورۇن
تۇتسام.
خالايىقتەك كۆرۈنۈشتىكى ھۇزۇر - ھالاۋەتنى تىلەپ، جاھاننىڭ غۇرۇر شارابىنى
سۇمۇرمىسەم.

دۇنيانىڭ بىر بۇرجىكىدە بىر ئىشقا مەشغۇل بولۇپ، ئاخىرەتنىڭ تەييارلىقلىرىنى قىلسام.

قاچانكى ئەجەلنىڭ ئەلچىسى كېلىپ: «ئامانەتنى تاپشۇر» دېسە شۇ ھامان «ئال» دېسەم.

(رۇبائىي)

مەن جان ۋارىقىدا ئاشۇنداق دەپ يېزىۋىدىم، ئۇ سەھىپىدە ئەنە شۇنداق رەسىملەرنى سىزىۋىدىم. ئۇنى تەقدىر قەلەمى ئۆزگەرتىۋەتتى. ئەي دىرستلار، تەقدىر ئىشىغا نېمە چارە بولسۇن؟!

سەلتەنەت گۈلشىنىدىن بىردىنلا مەرھەممەت شاماللىرى ئېسىشكە باشلىدى. خىلاپەت بارگاھىدىن توغرا يولنىڭ ئەلچىسى يېتىپ كەلدى ۋە دۆلەت يارلىقىنى قولۇمغا بەردى. ئۇ يارلىقنىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىدى:

(نەزمە)

ئەي پەزىلەت دۇنياسىنىڭ ئاسمىنى، ياق-ياق، بەلكى ئۇ ئاسماننىڭ قۇياشى،
سېنىڭ تالانتىڭغا بىردەمنىڭ ئۆزىدە ئايان بولغان (ئىلىملەر) نى ئەتارۇد‹1› يۈز يىلدا يېزىپ بولالمايدۇ.
سەن گەرچە گۆھەر دۇكىنى ئاچقان بولساڭمۇ، لېكىن بۇ گۆھەرلىرىڭنى ئەلگە چاچتىڭ.
پىكرىڭ چىمەنىدە گۈل-رەيھانلار كۆپ، خەلق ئۇ چىمەندىن گۈل تەرمەكتە.
نەزمەڭ ئۈنچىلىرىدىن جاھان تولدى. ئېيتقىنا، بۇنىڭدىن ساڭا نېمە پايدا بولدى؟
سۆزلىرىڭدىن كىشىلەر زوق-ھاياجانغا چۆمدى، لېكىن ساڭا بۇنىڭ دىشۋارچىلىقتىن ئۆزگە پايدىسى يەتمىدى.
سەن قان يۇتساڭ، ئەل شاراب ئىچتى، شۇنداق بولسىمۇ ساڭا بىردەملىك خۇشاللىق نېسىپ بولمىدى.
سەن ئەلنىڭ باشلىرىغا گۆھەرلەرنى چاچتىڭ، ئەمما، (كىشىلەر ئىچىدىن) بىرەر پاك گۆھەر چىقىپ، ساڭا ئاپىرىن ئېيتىپ باقمىدى.
ئەمدى شادلىق زامانى كەلدى، دەرۋاندىن دەرد-ئەلەم ئالامەتلىرى يوقالدى.
قوللىرىمىز جاھان دىيارىنى ئالدى، كۆچىمىز پەلەك سېپىلىنى ئاچتى.
دۆلىتىمىز ئاي بىلەن كۈننى ئاغرا قىلدى، ئۆۋىتىمىز ئۇنى بىزنىڭ ئىسمىمىزغا چالدى.

‹1› ئەتارۇد — مىركۇرى سەييارىسى، بۇ سەييارە (يۇلتۇز) قەدىمكى ئاسترونومىيىدە «پەلەك كاتىپى»، «يازغۇچى، شائىرلارنىڭ ھېمايىچىسى» دەپ تەرىپلىنىدۇ.

ئالەمنى بىزنىڭ قۇياشىمىز يورۇتتى، ھەقىقەت تۆردىن ئورۇن ئالدى.

شۇ تاپتا سۆزسىزلا شادلىق پەيتلىرى كەلدى، بەختنىڭ ئۇيقىدىن كۆز ئاچتى.

ئۈمىدنىڭ سۇبھىسىمۇ سۇزۇلدى، مۇرادنىڭ قۇياشىمۇ تۇغدى.

دەۋر ساقىيسى پاراغەت شارابىنى ئۇزارتتى، ئەمدى مېھنەت زەھىرىنى ئىچمىگىن.

يارلىق يەتكەن ھامان جان-دىل بىلەن مۇلازىم بولۇشنى ئۆزۈڭگە لازىم دەپ بىلگىن.

مەرھەمەت دېڭىزى دولقۇنلىنىپ، ھەممە ئىشنىڭ ئاشۇ دېڭىزدەك جۇش ئۇرۇپ روناق تاپقاي.

قەدەملىرىڭنى ئاي ئۈستىگە قويۇپ، رەقەملىرىڭنى كۆن لەۋھەسىگە يازغايسەن.

تەقدىر قۇياش ئالتۇنىدىن ھەل ياساپ، سېنىڭ سەھىپىلىرىڭنى جەدۋەل تارتىپ زىننەتلىگەي.

گۆھەر چاچقۇچى قۇياش سېنىڭ ھەربىر بېيىتىڭگە يۇلتۇزلارنى ئالتۇن قىلىپ چاچقاي.

بىز سۆزۈڭنى قانچىلىك ئۇلۇغلىغان بولساق، ئۆزۈڭنى ئۇنىڭدىنمۇ بەكرەك ئۇلۇغلايمىز.

ساڭا خىلۋەتتە ئولتۇرۇۋېلىپ، پاراغەت گۈلىنى ئاھ ئوتلىرى بىلەن كۆيدۈرىدىغانغا ۋاقىت يوق.

ھۆكۈمنى ئاڭلىدىڭ، ئەمدى تىنما، بەلكى بىر تىنىق ئالغۇدەك ۋاقىتمۇ تۇرۇپ قالما.

قۇللۇققا كۆڭلۈڭنى مەھكەم چېگىپ، خىزمەتكە بېلىڭنى راۋۇرۇس باغلا.

ھەر ھالدا بۇ سۆزلەرنى ساڭا دېمەك لازىم ئەمەس. چۈنكى نېمىنىڭ كېرەك، نېمىنىڭ كېرەك ئەمەسلىكى ساڭا ئېنىق.

ئىستىكىمۇ شۇنداق ئىدى، تەقدىرمۇ شۇنداق بولدى. مەن بىچارە خەستىمۇ شۇ بويىچە ئىش تۇتتۇم.

قۇللۇققا بېلىمنى مەھكەم باغلاپ، ئۆزۈمنى قۇللارغا ھەمدەم قىلدىم.

گەرچە دەرياغا بىرەر تامچىنىڭ ياردىمىدىن پايدا ۋە قۇياشقا بىرەر زەررىچىنىڭ قوللىشىدىن مەقسەت ھاسىل بولۇپ كېتىشىنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن بولمىسىمۇ، لېكىن بۇ قەدەر خىزمەت مەن خەستىگە قۇۋۋەت ئىدى، بۇنچىۋالا مۇلازىمەتتە تەگىرى مەن بىچارىگە تاقەت بەردى. پىداكارلىق ئادىتىنى ئۇنۇتمىدىم، بىپەرۋالىقنى ۋە ئاسان ئىشقا ھېرىسمەنلىكنى راۋا كۆرمىدىم. چۈنكى نىيىتىم گۈلىستانىدا ھىيلە ۋە رىياكارلىق خەشەكلىرى يوق ئىدى. خىزمىتىم بوستانى ساداقەت ۋە پاكلىق بۇلۇتىدىن سۇ ئىچكەنىدى. ھەممە جەھەتلەردە تىرىكلىك دىمىغىم ھەر سائەتتە باشقا-باشقا مەيىن شاماللارنىڭ پەيزىدىن خۇش پۇراققا تولۇشقا، ئۈمىدىم چىرىغى ھەر نەپەستە ئۆزگىچە تەربىيەت مەشئەللىرىنىڭ نۇرىدىن مۇنەۋۋەر بولۇشقا باشلىدى. شۇ ئارقىلىق ئاز پۇرسەتتە سۆزلىرىمگە ئۇ ھەزرەتنىڭ ۋەھىي سۈپەتلىك سۆزى ۋە ئىلى-

ھام خۇسۇسىيەتلىك ۋەدىسىگە ئوخشاش پاك مەنە گۆھەرلىرى تاج ۋە ئۆزۈمگە پاك گۆھەرلىك مەنە ئىلگىرى موھتاج بولدى. ئازاد كىشىلەرنىڭ ئىشى خىزمىتىمدە قول-لۇق ئىزھار قىلىش، ئۇلۇغۋار كىشىلەرنىڭ ئادىتى ئالدىمدا باش ئېگىش بولدى.

(رۇبائىي)

تەلەي بويسۇندى، بەخت يار بولدى. قۇياش مالاي، ئاسمان چاكار بولدى. ماڭا مۇيەسسەر بولغان بۇ مەرتىۋە ئالەم ئەھلىدىن كىمگە نېسىپ بولغان؟!

بۇ مەرھەمەتلەرگە يارىشا خىزمەت قىلىش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىش مۇش-كۈل، لېكىن قول-پۇتى يوق ئادەملەردەك قاراپ تۇرۇش ئۇنىڭدىنمۇ بەكرەك مۇشكۈلدۇر.

(مىسرا)

ئىشىق تۈپەيلىدىن مەن ھەر نەپەستە مۇشكۈل ئىچىدە يولۇقتۇم.

بۇ ھەيرانلىق تۈپەيلىدىن ئۇزاق ئويلاندىم ۋە بۇ ئوي-خىياللىرىم بىلەن كۆپ ھەيران بولدۇم. ئەقىل ئۇستازى مېنىڭ يامان ئەھۋالدا قالغانلىقىمنى بىلىپ، خۇ-شاللىق ئۈچۈن (مۇنداق) سۆز باشلىدى:

(نەزمە)

ئەي نەۋائى، بۇ نېمە بالا-قازالىق غەم، ئۇنىڭغا ئۆزۈڭنى مۇنداقمۇ گىرىپتار قىلامسەن؟!
ئەقىل ۋە ھىممەت يار بولغانلارغا بۇنداق ئىشلار قانداقمۇ قىيىن بولسۇن؟!
تاشمۇ قۇياشنىڭ پەرۋىشىگە ئېرىشسە گۆھەر ۋە ياقۇتقا ئايلىنىدۇ.
تۇپراقمۇ بۇلۇتتىن سۇ ئىچسە ھەر خىل يېشىل ياپراقلارنى پەيدا قىلىدۇ.
ئادەم قانداقمۇ ئۆزىنى تۇپراق ۋە تاشتىنمۇ تۆۋەن ئورۇنغا چۈشۈرۈپ، ئادىمى-گەرچىلىكتىن ئۈمىد ئۈزسۇن؟!
تاجىسىغا يۇلتۇزلارنى گۆھەر قىلىپ قادىۋالغان بۈيۈك شاھلارمۇ دۇئا ۋە تىلەكلەرگە ئېھتىياجلىقتۇر.
مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پۈتكۈل پەيغەمبەرلەرنىڭ سەردارى، جىمىي مەۋجۇدات ئاسمىنىنىڭ يۇلتۇزى؛
(شۇنداق ئۇلۇغ زاتقىمۇ) ئەبۇبەكرى سىددىق ㊹ غاردا ھەمراھ بولدى. بىر ئۆمۈچۈك ئۇنىڭغا پەردەدار ‹1› بولدىغۇ؟!
گۈلخاننىڭ يۈزلىرىنى خىرە قىلغان كۆلمۇ ئۆز نۆۋىتىدە ئەينەكنىڭ يۈزلىرىنى نۇرلاندۇرىدىغۇ؟!

‹1› پەردەدار — پەردە تۇتقۇچى؛ كۆزەتچى، ئىشىك قاراۋۇلى، مۇھاپىزەتچى.

نېمەشقا بۇنچىۋالا ئاجىزلىق ۋە ناتىۋانلىق ئىزھار قىلىسەن؟ بۇ ئىشنى بەك ئىنچىكە ئويلاپ كېتىپسەن.

بىكارچىلىقنى قويۇپ، ئەقلىڭنى ئىشقا سالغىن، ئىشىڭغا مەردانىلىك بىلەن قول سالغىن.

ئەقىل بۇلبۇلى شۇنداق دەپ سايرىدى. مۇۋەپپەقىيەت تۇتىسى ئاشۇنداق ناخشىلارنى ئېيتتى. مەن ئاجىز ناتىۋانىنىڭ ئەقلى مۇجمەللىكتىن قۇتۇلۇپ، مۇۋەپپەقىيەتنىڭ باشلامچىلىقى بىلەن ئۇ ھەزرەتنىڭ قۇللۇقىدا بۇ دۇنيادا پايدىلىق، ئاخىرەتتە ياخشىلىق ئېلىپ كېلىدىغان نەچچە تۈرلۈك خىزمەتنى ئۆزۈمگە زۆرۈر تاپتىم. خالايىق دۇئاسىغا بائىس ۋە خالىق(تەڭرى) رىزاسىغا سەۋەب بولىدىغان بىر نەچچە خىل ئىشنى ئۇ ھەزرەتنىڭ ھۇزۇرىدا ئورۇندىدىم. تەڭرىنىڭ ئىنايىتى بىلەن ئۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى.

ئۇ ئىشلاردىن بىرى شۇكى، كۆڭۈل مەملىكىتىدىن ئۇ ھەزرەتتىن باشقىلارنىڭ خىيالىنى يىراقلاشتۇردۇم. ياق، بەلكى چىقىرىپ تاشلىدىم. سادىقلىق بولۇتىدىن ياغقان ساپلىق يامغۇرلىرى بىلەن بۇ مەملىكەتتىن باشقىلارنىڭ توزانلىرىنى يۇيۇپ، ئۇ ھەزرەتنىڭ خىياللىرىنى بۇ مەملىكەتنىڭ ئوردىسىدا پادىشاھلىق تەختىگە ئولتۇرغۇزدۇم. ئۇ ھەزرەتنىڭ مۇبارەك ئاتلىرىغا ۋە كۈندىن-كۈنگە يۈكسىلىۋاتقان لەقەملىرىگە ياخشى دۇئالار بىلەن خۇتبە ئوقۇپ، (ناملىرىغا) مۇھەببەت بەلگىلىرى بىلەن ئالتۇن يارماقلارنى سوقۇپ ۋە زىننەتلەپ، كۆڭۈل ئىقلىمىنى ئۇ زاتنىڭ خىيال-سۇلتانىغا تەۋە قىلدىم.

(رۇبائىي)

بىراۋنىڭ ئىشقىغا كۆڭلى ئەسىر بولغان كىشى جان رىشتىسى بىلەن ئۇنىڭغا يۈز قات باغلانغان بولىدۇ. ئەگەر ئۇ كىشىنىڭ كۆڭلىگە يەنە باشقىلارنىڭ خىيالى يېقىپ قالسا، ئۇنداق كۆڭۈلنى يۈزمىڭ پارچە قىلىۋېتىش كېرەك.

يەنە بىرى شۇكى، ئۇ ھەزرەتنىڭ دۆلىتىدىن پۈتكۈل جىسمانىي نېمەتلەر ۋە نەپسانىي مەقسەتلەرگە قولۇم يېتەتتى. بەلكى تېخى ھەۋەسىمۇ بار ئىدى. ئەمما مەملىكەت گۈلىستانىنىڭ قەسرى ئەتراپىدا ۋە دۆلىتى بوستانىنىڭ چىمەنلىرى چۆرىلىرىدە كۆرمەيدىغان نېمىگە كۆزۈمنى نەرگىس كۆزىدەك كور، ئاڭلىمايدىغان ئىشقا قۇلىقىمنى بىنەپشە قۇلىقىدەك گاس، تۇتمايدىغان نەرسىگە قولۇمنى چىنار شېخىدەك چولاق، بارمايدىغان يەرگە ئايىغىمنى سەرۋىنىڭ ئاياغلىرىدەك ئاقساق، ئېيتمايدىغان سۆزنى — خۇسۇسەن غۇنچىدەك كۆڭلۈمدە گۈل بەرگىدەك ساقلاشتا ئامانەت قىلىپ تاپشۇرۇلغان مەخپىي سىرلارنى — ئاشكارىلاشتىن تىلىمنى سەۋسەن تىلىدەك كېكەچ قىلدىم.

(رۇبائىي)

پادىشاھلار خىزمىتىگە كۆڭلى بار كىشى كور، گاس، چولاق، ئاقساق بولۇشى

لازىم. ئەلىمنى شاھىنىڭ سىرلىرىنى ئاشكارىلاشتا كېكەچ قىلىشى كېرەك، بۇ بارچە ئىشلاردىن قىيىندۇر.

يەنە بىرى شۇ ئىدىكى، ئۇ ھەزرەتنىڭ قۇللۇقىنى بەجا كەلتۈرۈشتە، ئۆزۈمنىڭ ھېچقانداق غەرەز ۋە مەسلىھەتىمنى كۆزلىمىدىم. بەلكى پۈتۈنلەي تەڭرىلىك ئۈچۈن ھەم ئۇ ھەزرەتنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن، مۇسۇلمانلارنىڭ مەسلىھەتى ئۈچۈن دېگەننى كۆزدە تۇتتۇم. شۇ سەۋەبتىن ئەقىل ھاكىمىنىڭ ئادىل ھۆكمى بىلەن راستلىق سىياسەتگاھىدا غەرەز ئوغرىسىنى ئۆلۈم دارىغا ئاستىم. ئىنساپ قازىخانىسىدا ھېرىسمەنلىك قاراقچىسىنىڭ بويىنىنى قانائەت قىلىچى بىلەن ئۈزدۈم. ۋۇجۇدۇم شە-ھىرىدە مۇددىئا قەسىرىنى مۇشەققەت يامغۇرى بىلەن يىقىتتىم. نەپسانىيەت بېغىدا ئارزۇ كۆچەتىنى قەتئىيلىك قوللىرى بىلەن قۇتقۇزدۇم. ئىجرا ئېكىنزارىدا تەمە خامىنىنى پېقىرلىق ئوتى بىلەن كۆيدۈرۈپ، ئۇ خامانىنىڭ كۈللىرىنى يوقلۇق شامىلىغا سورۇدۇم.

(رۇبائىي)

ھېرىسمەنلىك ۋە ھەۋەس خامانلىرى كۆككە سورۇلمىسا، نەپسانىيەت ۋە ھا-ۋايۇ ھەۋەس قەسىرى يىقىتىلمىسا، زۇلۇم ۋە ناھەقچىلىكنىڭ جانلىرىغا جەبىر-زۇ-لۇم يەتمىسە، ئەل شادلانمايدۇ، مەملىكەت ئاۋات بولمايدۇ.

يەنە بىرى شۇ ئىدىكى، ئۇ ھەزرەتنىڭ يورۇق كۆڭلى تەڭرى نۇرلىرىنىڭ نامايەندىسى، مۇبارەك خاتىرىنىڭ قۇياشى گۇۋاھ-ئىسپاتلارنىڭ چەكسىز ئىدىشىدۇر. ئۇنىڭ پاك خىياللىرى دىنىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئۇيغۇن، ساپ زېھنى شەرىئەتنىڭ روشەنلىشىشى ۋە كۈچىيىشىگە مۇۋاپىقتۇر. شۇنداق بولسىمۇ، چوڭقۇر ئىتائەت، چەك-سىز ئىھتىيات مۇنداق بىر ھۆكۈمنى زۆرۈر تاپتى: تەڭرى ئۆز پاناھىدا ساقلار، ئەگەر ئىنسانچىلىقنىڭ غاپىللىقى تۈپەيلىدىن ئۇ ھەزرەتنىڭ شەرەپلىك تۇرمۇشلى-رىنىڭ ھاۋاسىدا زۇلۇم بۇلۇتلىرى ئادالەت قۇياشىنى ياپماقچى بولسا، ئۇ بۇلۇتلار-نى نادامەت ئاھىنىڭ شۇۋرغانلىرى بىلەن بۇ ئالەمدىن قوغلاپ چىقىرىشى ئۈچۈن، كەمىنە قول مەلۇمات زەررىچىلىرىنى يەتكۈزگەيمەن؛ پاكىز ئۆمۈرلىرىنىڭ ھۇجرىسىدا ئەگەر بىدئەت شاماللىرى شەرىئەت شىمىغا زىيان يەتكۈزمەكچى بولسا، ئۇ شامنى مۇ-ھاپىزەت لىباسلىرىنىڭ پانۇسى ئىچىگە كىرگۈزۈشى ئۈچۈن، كەمىنە ناتىۋان بىر پەرۋانە بولغايمەن. تەڭرىگە تەشەككۈرلەر بولسۇنكى، ئۇنداق ئەھۋال كۆرۈلمىدى ۋە بۇنداق ئىشمۇ يۈز بەرمىدى. لېكىن يۈز بەرگەن تەقدىردىمۇ ئۇ ھەزرەتنىڭ ھۆك-مىدىن چىقمىدىم. شۇنداقلا ئۇ ئىشنى ئارىسالدا بولمايلا ئارىغا سالدىم.

(رۇبائىي)

بايانلىرىم ياخشى بولسۇن ياكى يامان بولسۇن، سۆزلىرىم قوپال بولسۇن، ياكى

يېتىملىق بولسۇن، بايان قىلىۋېرىشىمنى پادىشاھ بۇيرۇغانىدى. شاھقا بۇ خىزمىتىمنى يەتكۈزەلمىسەم قانداق قىلىمەن؟!

يەنە بىرى شۇ ئىدىكى، مەملىكەت ھەرگىز زۇلۇم شامىلىنىڭ ئاجىزلار چىرىغىغا تەشۋىش سېلىشى ۋە جەبىر-جاپا ئوتىنىڭ ئاسايىشلىق خامىنىغا زىيان يەتكۈزۈشىدىن خالىي بولالمايدۇ. ھەرقانداق زالىم جاپاكارلىق تىغىدىكى زۇلۇم قاپلىنىغا ئوخشاش ئاجىزلارنىڭ پاراغەت كېپىكىنى قەيەردە كۆرەرمەن دەپ كۆز تىكىدۇ. ئۇ كېپىكنى قانداق قىلىپ ئوۋلاش ئۈچۈن ئالەم جاڭگىلىدا قانچىلىغان زۇلۇم چاڭگاكلىرىنى تەييارلايدۇ. ئۇ كېپەك جان ئېلىپ قاچماقچى بولسا، ئۇ زالىم ھەربىر چىشلىرىدىن زەھەرلىك تىكەنلىرىنى چىقىرىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئۇ بەختسىز كېپىكنىڭ تېنى ۋە ئىچكى ئەزالىرى بىلەن يامان يولغا باشلىغۇچى يىرتقۇچ نەپسىنىڭ مۇرادىنى ھاسىل قىلىپ، يىرتقۇچ ھايۋانلارچە ئىشتىھاسىغا ئارام بەرمەكچى بولىدۇ. قەدىمىگە بۇ زۇلۇم قىلغۇچى بىلەن زۇلۇم تارتقۇچىنىڭ ھالىدىن بىر كىنايە ۋە بىر قىلغۇچى بىلەن كۆلپەت چەككۈچىنىڭ ئەھۋالىدىن بىر ھېكايىدۇر. قولۇمدىن كېلىشىچە زۇلۇم تىغلىرىنى سۇندۇرۇپ، زۇلۇم چەككۈچىلەرنىڭ يارىلىرىغا ئىنتىقام مەلھەملىرىنى قويدۇم. قولۇمدىن كەلمىگەنلىرىنى ئۇ ھەزرەتكە مەلۇم قىلدىم. شۇنىڭ بىلەن (ئۇ ھەزرەت) زۇلۇم قاپلىنىنىڭ تېرىسىدىن كېپىكتەك تېز چاپقۇچى ئۇچقۇر تۇلپارلارنىڭ يوپۇقلىرىغا زىننەت بەردى ۋە زۇلۇم چەككۈچىلەرنىڭ جانلىرى كېپەكنىڭ كۆزىگە خاتىرجەملىك ياپلىقىدا قاپلانلار پەيدا قىلغان قان داغلىرى ئورنىغا لالە گۈللىرىنى كۆرسەتتى.

(رۇبائىي)

شاھنىڭ ئادالەت ئۆيىنى ئاۋاتلاشتۇرىمەن دەپ، قۇدرىتىمنىڭ يېتىشىچە تىرىشچانلىق كۆرسەتتىم. چۈنكى تەڭرىدىن شامغا قانچە كۆپ نۇر ئاتا قىلىنسا، پەرۋانە جانلىرىنىڭ كۆيۈشى ئەيىبسىز بولىدۇ.

يەنە بىرى شۇ ئىدىكى، ئەل ئىچىدە بۈيۈك ئاكابىرلاردىن ئادەتتىكى كىشىلەرگىچە، لەشكەرلەر ئىچىدە ئەمىرلىك مەرتىۋىسىدە بەزمە تۈزگەنلەردىن تارتىپ خارلىق چەكمەنلىرىنى كىيگەن ئاجىزلارغىچە، پۇقرالار ئىچىدە كۆچتىنگىرلىك ئېقىنلىرى ۋە دەشتلىرىنى پەلەك ئېكىنزارىدەك كۆكەرتىپ، بايلىق مەھسۇلاتلىرىنى ھاسىل قىلغانلاردىن باشلاپ، ئاسماندەك ئىككى پوكولوپ باشاق تېرىش بىلەن ئەتىگەندىن كەچكىچە كۈن كەچۈرۈشى ئۈچۈن پەرۋىن (ھوكەر) يۇلتۇزىدەك بىر ئوچۇم دان تەرگەنلەرگىچە، ھۆكۈمدارلار ئىچىدە بايلىق ياپلىقىدىكى بىر پادا قويىدىن ھەر يىلى ھەمەلدەك(1) قوزىلاردىن مىڭغا يېرىشكىنىگە قانائەت قىلمىغانلاردىن تا-

(1) ھەمەل — قەدىمكى ئاسترونومىيە كۆز قارىشى بويىچە ئاسماندىكى ئون ئىككى بۇرجنىڭ بىرى. بۇ بۇرج قويغا ئوخشاش دەپ تەسەۋۋۇر قىلىنغان.

كى يوقسۇزلۇق توقايلىرىدا قوي بېقىپ، يىلدا جەدىدەك‹1› ئوچكىدىن بەشنى ئىش
ھەققى ئالغانلىقىنى غەنىمەت بىلگەنلەرگىچە بولغان پۈتكۈل خالايىق ئىچىدە مەن
ناتىۋانغا ئىشى چۈشمىگەن ۋە ئۇ ھەزرەتنىڭ دۆلىتىدە ئۇ ئىشى مېنىڭ تىرىشچان-
لىقىم ۋە سايە-سەۋەبلىرىم بىلەن پۈتمىگەن كىشلەر ئاز تېپىلىدۇ. بۇ ئىشلىرىم
بەدىلىگە خىزمەت ھەققى تىلەپ مىننەت قىلمىدىم. بەلكى مىننەتدارلىق بىلەن ھەق
بېرىشكەن بولسىمۇ، قوبۇل قىلمىدىم.

(رۇبائىي)

ئەلدىن ماڭا گەرچە رەھمەتتىن باشقىسى يوق ئىدى. لېكىن ھەق بېرىپ مىننەتدار بو-
لىدىغان ئەھۋال يوق ئىدى. چۈنكى بۇ ئەيىب ئەمەس. كىشلەرگۇ بەرگەنىدى، ئەمما ئۇنىڭغا
مېنىڭ مەيلىم يوق ئىدى. چۈنكى شاھنىڭ دۆلىتى سەۋەبىدىن بۇلارغا ھاجىتىم يوق ئىدى.

يەنە بىرى شۇ ئىدىكى، ئۇ ھەزرەتنىڭ پەرمانى ۋە تەكلىپى سەۋەبىدىن تى-
رىكچىلىك ئېكىنزارى قۇرۇق قالمىسۇن دەپ، ئانچە-مۇنچە دېھقانچىلىق بىلەن شۇ-
غۇللاندىم. بۇ ئىشىمدا ئىمكانىيىتىمنىڭ بارىچە شەرىئەتنى نەزەردە تۇتتۇم ۋە
ئىنساپنى ئەستىن چىقارمىدىم. تەڭرىنىڭ ئىنايىتى بىلەن كۆپ مەھسۇلاتلار ھاسىل
ۋە غەنىيمەتلەر مۇيەسسەر بولۇشقا باشلىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدىن ئۆزۈمنىڭ تىرىكچى-
لىكى ئۈچۈن ئادەتتىكى كىشلەردىن بىرىنىڭ تۇرمۇشى ئۆتكىچىلىك تەمىناتقا، يە-
نى ئىسسىق-سوغۇققا دال بولغىچىلىك بىر قۇر كىيىم ۋە شۇنىڭغا لايىق يېمەكلىك-
كە قانائەت قىلدىم. قالغانلىرىنىڭ بىر قىسمىنى ئۇ ھەزرەتنىڭ مۇلازىمەت، مەسلىھە-
تى ئۈچۈن كەلدى-كەتتىگە ۋە نۆكەر-تەئەللۇقاتلارنىڭ يېمەك-ئىچمىكى، ماڭاشىغا
ۋە چىرىكلەرنىڭ راسخوتىغا سەرپ قىلدىم. بەزىسىنى ئۇ ھەزرەتنىڭ دۆلىتىنىڭ
مۇستەھكەم بولۇشى ئۈچۈن دۇئا ۋە سەلتەنىتىنىڭ ئەبەدىيلىكى ئۈچۈن تائەت قىلغۇچى
مۇناسىپ كىشلەرگە — ئۇلار ئاخشامدىن سەھەرگىچە پەلەكتەك ئېگىلگەن ھالدا رۇكۇدا
تۇرۇپ، يۇلتۇزدەك كۆپ تەسبىھلەرنى يوللايدۇ ۋە ئەتىگەندىن كەچكىچە خىزدى بۇ
ئالەمدەك ياخشى-يامانلارنىڭ يېقىمسىزلىقلىرىنى كۆرۈپ، قۇياشتەك بىر نان بىلەنلا
كۈن ئۆتكۈزىدۇ — يەتكۈزدۈم. يەنە بەزىسىنى — بارلىق سەرپىيات ۋە ھەممە خىراجەت-
لەردىن ئاشقىنىنى — سەرپ قىلىپ، كۆپچىلىك پايدىلىنىدىغان ئىمارەتلەرنى بىنا
قىلدىم. ئېيتىپ ئۆتۈلگەن پۈتكۈل خەير-ساخاۋەتلىك ئىشلارنىڭ ياخشىلىقلىرى ھەم
ساۋابىنى ئۇ ھەزرەتنىڭ سەدىقىسى ئۈچۈن قىلدىم ۋە ئۇنىڭ ئەزىز ئۆمرى، مۇبا-
رەك ھاياتى ئۈچۈن بەخشەندە قىلدىم. بۇ سۆزۈمنىڭ راستلىقى ئۈچۈن تەڭرى دەر-
گاھىدا، تەقدىرى قازا مەھكىمىسىدە تەڭرىنىڭ ئۇلۇغ پەيغەمبەرلىرى ۋە يېقىن پە-
رىشتىلىرىنى گۇۋاھ قىلدىم.

‹1› جەدى — 1 › تاغ ئۆچكىسى؛ 2 › قەدىمكى ئاسترونومىيە كۆز قارىشى بويىچە ئاسماندى-
كى ئون ئىككى بۇرجىنىڭ بىرى. بۇ بۇرج كېيىك شەكلىدە دەپ پەرەز قىلىنىغان.

(رۇبائىي)

ئۇ ئالەم ئۈچۈن تەييارلىغان يول ئوزۇقلىرىنىڭ ھەممىسى دىنىنىڭ ھىمايىچىسى
بولغان پادىشاھىم ئۈچۈن بولدى. ھەممىسىنى ئۇنىڭ ئۈچۈن سەدىقە قىلدىم. بۇ
ھۆججەت ئۈچۈن ماڭا تەڭرى گۇۋاھ بولدى.

كۆپچىلىك ئۈچۈن بىنا قىلىنغان ئىمارەتلەردىن بىرى شۇكى، تارىخ 881-
(مىلادى 1476 - 1477) يىلى ئۇ ھەزرەت كۆشكى مۇرغانى (قۇشلار سارىيى) يېنىدا
مەن ئاجىز بىچارىگە ساراي ۋە ھويلا ياساشقا يەر ئىنئام قىلدى. كەيىنە بۇ ئىما-
رەتكە مەشغۇل بولدۇم. ئۇ يەر ھەقىقەتەن جەننەت بېغىدەك زىننەتلىك، ھەرەم
ئۆيىدەك ھەيۋەتلىك ۋە ئىپتىخارلىق پايتەخت ھىرات شەھىرىنىڭ شىمالىي چېتىدە
بولۇپ، بۇ گازۇرگاھنىڭ ئۇششاق تاشلىرىمۇ ياقۇت كېنى ۋە گۆھەر دېڭىزىنى ما-
اق، قارا تۇپرىقى بولسا ئۆتكۈر ھىدلىق ئىپار-ئەنبەرلەرگە تەنە قىلىدىغان تېغى
ر. ئۇ يەر ئاشۇ تاغنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدە بولۇپ، يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان شەھەر
لەن ئاشۇ تاغنىڭ ئارىلىقىغا جايلاشقان. ئۇ يەرنىڭ ھاۋاسى راھەتبەخشلىكتە
بەننەت ھاۋاسىدىن نىشانە بېرىدۇ. مەيىن شامىلى كىشىگە جان بېغىشلاشتا پىردە-
ۋس بېغىنىڭ يېقىملىق شامىلىدىن نەمۇنە كۆرسىتىدۇ. ئۇ يەرنىڭ تاغ تەرىپىدىن
نورۇز ئېرىقى ئېقىپ ئۆتىدۇ؛ ئۇ ئېرىقتىكى سۇنىڭ يېقىملىق ساداسىدىن ئۇسسۇز-
لارنىڭ قۇلىقىغا ھاياتنىڭ ئىلھام بەخش مۇزىكىسى يېتىدۇ؛ شەھەر تەرىپىدىن بولسا
ئىنجىل ئېرىقىنىڭ تەبىئەت كۆڭلىگە «سەلسەبىل ناملىق بۇلاق»⑮نىڭ سۈيىدەك ياقى-
دىغان سۈزۈك سۈيى ئېقىپ تۇرىدۇ. ئۆتمۈشتىكى پادىشاھلاردىن ئۇ يەردە باغ يا-
ساشقا ئەمىرلىك سۈرەنلىرىنى سالغان ئەمىرزادىلەر، ياق، بەلكى پادىشاھلىق ناغ-
رىسىنى چالغان شاھزادىلەر ئارزۇ كۆچەتلىرىنى تىكىپ، مەقسەت مېۋىسىنى تاپقان
ۋە تىلەك خىيچىلىرىنى كۆچۈرۈپ، مۇراد گۈلى ئېچىلغان. دېمەك، پېقىر شۇ يەردە
ئوتتۇز جەرىب‹1› يەرگە تام سوقۇپ، ساراي سالدىم؛ ئۇنىڭ باغچىسىغا ھەر تۈرلۈك
دەرەخلەر بىلەن مەنىشەت ۋە لاتاپەت، چىمەنزارىغا ھەرخىل رەيھانلار بىلەن زىب-
زىننەت بەردىم. بۇلارنىڭ تەرىپ-تۆسۈپى شۇنىڭدىن مەلۇمكى، ئۇ ھەزرەتنىڭ ئاس-
مانغا تاقاشقان نۆكەرلەر توپى نەچچە قېتىم ئۇ مەنزىلنى جەننەتمۇ قىزغانغىدەك ۋە
پەلەككە يەتكەن بۈيۈك قەدەملىرى نەچچە نۆۋەت بۇ تىنچ ماكاننى چىن سۈرەتخانى-
سىمۇ ھەسەت قىلغۇدەك جايغا ئايلاندۇردى. ئۈمىدىم شۇكى، خۇدا خالىسا، بۇ يەر
ھەمىشە بۇنداق دۆلەتكە سازاۋەر بولغاي. پېقىرمۇ داۋاملىق بۇ خىل ئىنايەتتىن
بەھرىمەن بولغايمەن.

مۇرغانى كۆشكى بولسا، بۇ ھويلا چېگرىسىنىڭ جەنۇبىي پاسىلى بىلەن غەر-
بىي پاسىلىنىڭ ئارىلىقىغا جايلاشقان ئىمارەت ئىدى. بۇ ئىمارەت بۇرۇنقى زامان-

‹1› جەرىب — يەر كۆلىمىنى ھېسابلاشتا ئىشلىتىلىدىغان ئۆلچەم بىرلىكى، ھەر بىر جەرىب
تەخمىنەن بىر تاناپ (تۆت يۈز كۋادرات مېتىر)غا تەڭ.

لاردا لايىھەلىنىپ، قەدىمدە ياسالغان بولۇپ، ئۇلى تاشتىن قوپۇرۇلغانىدى. ئۇز ۋاقتىدا ئۇ تاشلارنى مېھنەت تېغىدىن توشۇغانىدى. تاملىرىنىڭ خام كېسەكلىرىنى غەم تۇپراقلىرىنى ھەسرەت سۈيى بىلەن يۇغۇرۇپ قويغانىدى. بۇ بىنا ئىككى قەۋەتتىن تەركىب تاپقانىدى. ئاستىنقى قەۋىتى جۇدالىق كېچىسىدەك قاراڭغۇ ئىدى. ئۇ يەردە نەسلىك قۇزغۇنلىرى بىلەن زۇلمەت شەپەرەڭلىرى ئارام ئالاتتى. ئۇستۇنكى قەۋىتى بولسا ۋەيرانىلىقتا بەئەينى پىراق دەردىگە مۇپتىلا بولغانلارنىڭ كۆڭلىنى ئەسلىتەتتى. ئۇ يەردە ئۇمىدسىزلىك ھۇقۇشلىرى ۋە ماتەم لىباسى كىيگەن كەپتەرلەر ئۇۋۇلىغانىدى.

(نەزمە)

ئۇنىڭ راۋاقلىرىنى خارلىق سېلى يىققانىدى. تاملىرىدىن كۆلپەت توزانلىرى يېغىپ تۇراتتى.

قاراڭغۇ سەھنىسى شۇ قەدەر مۇدھىش كېچە ئىدىكى، قۇياش ئۇ يەرگە كىرىسمۇ نۇر تاپالمايتتى.

يوشۇرۇنغۇچىلارنىڭ ھەممىسى ئۇ يەردە ئارام تاپاتتى. بۇزۇق ۋە پاسىقلىقلار ئۇ يەردە ئارزۇسىغا قاناتتى.

كۆڭلۈمگە: «ئەگەر قولدىن كەلسىلا، ئۇ ئىمارەتنى يەر بىلەن تەڭ قىلىپ تۈزلەش كېرەك» دېگەن خىيال كەلدى.

ئۇنىڭ ئورنىغا بىر بىنا سېلىنغاي، ئۇ يەردە كىشىلەر ھەمىشە پادىشاھقا دۇئا قىلىش بىلەن مەشغۇل بولغاي.

بۇ ئورۇنلۇق خىيال كۆڭۈلدە ئورۇنلاشتى ۋە بۇ توغرا پىكىر خاتىرىمدە مۇقىملاشتى. شۇندىن كېيىن ئۇ بۇتخانا سۈپەتلىك بىنانى تۈزلەپ، ئورنىدا مەدرىسە بىنا قىلىندى. ئۇ چېركاۋ كەبى ئىمارەتنى بۇزۇپ، ئىزىغا مەسچىت سېلىندى.

(بېيىت)

شاھنىڭ دۆلىتىدىن بۇ بۇتخانا بىلەن چېركاۋ يوقتى، ئورنىدا مەدرىسە ۋە مەسچىت پۈتتى.

مەدرىسە ئىشىكىدىن كىرگەندە، ئۇنىڭ غەرب تەرىپىدە، يەنى قىبلە تامانىغا مەسچىت ئورۇنلاشتى. ئۇ يەردە چىرايلىق ئوقۇيدىغان ئىمام ۋە خۇشئاۋاز قارىي توختىتىلدى. ئۇلار مەھەللە ئەھلى بىلەن بىرلىكتە بەش ۋاق نامازنى چىڭ تۇتۇپ، ئۇ ھەزرەتنىڭ دۇئا - تىلاۋىتىگە مەشغۇل بولىدۇ. مەدرىسىنىڭ شىمالىي تەرەپ تۆرىگە گۈمبەز ياسالدى. «قۇرئان» سۈرىلىرى ۋە «فۇرقان»(1) ئايەتلىرىنى تامام قىلىشتا قىرائەت گۈلشىنىنىڭ ئەيسا نەپەسلىك خۇش ئاۋاز بۇلبۇللىرى ۋە تەجۋىد بېغىنىڭ داۋۇد سۈپەت شېرىن سۇخەن پاختەكلىرى ئۇ يەردە ھەر كۈنى ھەزرىتى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پاك روھانىيەتلىرى ئۈچۈن بىر پارىدىن «قۇرئان» ئوقۇپ، ئۇ ھەزرەتكە دۇئا قىلىش بىلەن تامام قىلىدۇ. بۇ گۈمبەزنى «دارۇل - ھۇففاز»

(1) فۇرقان — «قۇرئان»نىڭ يەنە بىر ئىسمى.

(قارىخا) دېيىلدى. مەدرىسىنىڭ شەرقىي ۋە غەربىي سۇپىسىغا ئىككى مۇدەررىس تەيىنلەندى. ئۇلارنىڭ بىرى ئىسلام تەلىماتى قائىدىلىرى ۋە ئۇنىڭ شەرھىسىنى، يەنە بىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئېيتقان ھەدىسلىرى ۋە ئۇنىڭ شەرھىلىرىنى ئېيتىدۇ. ئۇلار تەشكىللىگەن ھەربىر دەرس سورۇنىغا رەسمىي مائاشلىق تالىپتىن ئون بىرى ئورۇنلاشتۇرۇلدى. سەممىي ئىخلاس بىلەن ياسالغان بۇ مەدرىسىگە «ئىخلاسىيە» دەپ ئات قويۇلدى.

بۇ «ئىخلاسىيە» مەدرىسىسىنىڭ جەنۇبىي پاسىلىنىڭ سىرتىدىن ئىنجىل ئېرىقى ئاقىدۇ. ئۇ ئېرىقنىڭ جەنۇبىي قىرغىقى چوڭ يولدۇر. بۇ يەردە ئۇ ھەزرەت بىنا قىلدۇرغان مەدرىسە بار. ئۇ مەدرىسە يۈكسەكلىكتە كۈنگۈرىلىرىنى ئاسمان راۋىقىغا يەتكۈزۈپتۇ. ئۇنىڭ ھەربىر گۈمبىزى ساماۋى مەنزىل بولۇشتا باشلىرىنى پەلەكنىڭ كۆك گۈمبىزىدىن ئاشۇرۇۋېتىپتۇ. ئۇ مەدرىسىدىكى ھەربىر مۇدەررىس قېشىدا ئالتىنچى ئاسمان دانىشمىنى بولغان مۇشتەرى يۇلتۇزىمۇ بىر ساددا ۋە نادان، ئىپلىرى ئالدىدا ئىككىنچى ئاسماننىڭ ئىستىبداد ئىگىسى بولغان ئەتارىد يۇلتۇزىمۇ ئەبجەد ئوقۇشنى ئەمدىلا باشلىغان گۆدەك بالىدىنلا ئىبارەتتۇر. ئۇ مەدرىسە ئادىملىرىنىڭ سۇپىرىسىدا ئاي گىردىسى ۋە قۇياش كومۇلچى ئىككى پىتىر، ئاشپەزلىرىنىڭ خىزمىتى ئالدىدا سامان يولىنىڭ شەكلى ئۇن سەپكەن بىر زۇۋۇلا خېمىردۇر.

(رۇبائىي)

بۇ جاينىڭ بىناسى قۇرۇلغاندىن بېرى، كىشىلەر ھاجەتمەنلىك ۋە پېقىرلىقتىن ئازاد بولدى. ئۇنىڭ نېمەتلىرىدىن دەرۋىشلەرمۇ، غەنىيلەرمۇ شاد بولدى. شۇڭا بۇ جاينىڭ نامى «نېمەتئاباد» بولدى.

بۇ چوڭ يول «نېمەتئاباد» تەرەپتىن كېلىپ، ئۇنىڭ كۆۋرۈك قىسمى ئىنجىل ئېرىقىنىڭ قىرغىقىنى بويلاپ، مەھدى ئۇليا،⟨1⟩ بىلقىسى ئۇزما⟨2⟩ كەۋھەرشاد ئاغا (تەگرى ئۇنىڭ ياتقان يېرىنى نۇرلاندۇرغاي) نىڭ مەدرىسىسى—بۇ مەدرىسىنىڭ كاھىشلىرىنىڭ مۇرەككەپ گۈل-نەقىشلىرىگە ئەقىل بىناكارى ھەيران، قۇياش شەكىللىك سايىۋەنلىرىنىڭ ئالتۇن بېزەكلىرىگە ئىدراك ئۇستىكارى سەرگەرداندۇر—تەرەپكە بارىدۇ.

يۇقىرىدا ئېيتىلغان چوڭ يولنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىدا «ئىخلاسىيە» مەدرىسىسىنىڭ ئۇدۇلىدا خانىقا بىنا قىلىندى. ئۇ ھەزرەتنىڭ بەخت-دۆلىتىنىڭ ئەبەدىيلىكى، سەلتەنىتىنىڭ مۇقىملىقى ئۈچۈن، (بۇ ۋەخپىنامەنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا بېكىتىلگەن شەرتلەر بويىچە، بۇ يەردە پېقىرلار ۋە مىسكىنلەرگە تەئام بەرگەي ۋە ھەر يىلى ئېھتىياجلىق كىشىلەرگە كىيىم-كېچەك يەتكۈزۈپ بەرگەي. بۇ خانىقانىڭ جەنۇبىي بولۇڭىغا بىر گۈمبەز ياسالدى. بۇ مەھەللە ئۇ ھەزرەتنىڭ دۆلىتىدىن ئاۋات، كىشىلىرى خۇ-

① مەھدى ئۇليا — پادىشاھنىڭ چوڭ خوتۇنىغا بېرىلىدىغان ھۆرمەت نامى.

② بىلقىسى ئۇزما — ئۇلۇغ بىلقىس، بۈيۈك بىلقىس، بۇمۇ چوڭ خانىشقا بېرىلىدىغان نام.

شال-خۇرام بولدى. جامائەت بىلەن مەسچىتنىڭ ئارىلىقىدا بىرئاز يول مۇساپە بول-
غاچقا، ئۇلار قىشتا بەزىدە سوغۇق ۋە پاتقاق سەۋەبى بىلەن، يازدا بەزىدە چاڭ-
توزان ۋە ئىسسىق باھانىسى «بىلەن ئەي مۆمىنلەر، جۈمە كۈنى جۈمە نامىزىغا ئە-
زان ئېيتىلسا، ئاللانى ياد ئېيتىشكە تېز مېڭىڭلار، ئېلىم-سېتىم ئىشلىرىنى قويۇپ
تۇرۇڭلار» ۝ دېگەن ئايەتنىڭ چاقىرىقى ۋە پەرمانىدىن غاپىل ھەم ئىزنىڭ ساۋابى-
دىن مەھرۇم ئىدى. شۇڭا ئۇ خانىقا بىلەن گۇمبەزدە جۈمە نامىزى ئوقۇشنى قارار
قىلدىم. بەلكىم ئۇ جامائەت مۇشۇ ئارىلىق بىر خىل يېقىمسىز سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، ئۇ
ساۋابتىن مەھرۇم ۋە بۇ سائادەتتىن نېسىۋىسىز قالمىغاي. بۇ جايغا خاتىپ، قارىي،
ئىمام ۋە بۇ ئىشلار كېرەكلىك بارلىق زۆرۈرىيەتلەر ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

«ئىخلاسىيە» مەدرىسىسىنىڭ ئۇدۇلىدىكى بۇ خانىقانىڭ بىناسى ھەرخىل رى-
ياكارلىق ۋە غەشلىكتىن خالىي ئىدى. كۆڭۈلنى ئارتۇقچە ئىككىلىنىشتىن خالاس
قىلدى. شۇڭا بۇ خانىقاغا «خەلاسىيە» ئات قويدۇم. «ئىخلاس قىلمىغىچە خەلاس
بولغىلى بولمايدۇ» دېگەن سۆزنىڭ مەزمۇنى سائادەتكە ئېرىشتى. پايتەخت ھىراتنىڭ
ئەتراپىدىكى بىر بۆلۈك غەللە-پاراق ئېكىنزارلىرى، دۇكانلار، باغ، يەر ۋە كارىزلار
ئۇ ھەزرەت زامانىنىڭ دۆلىتىدە پېقىرنىڭ مۈلكۈمگە ئايلانغانىدى. بۇلارنىڭ سودى-
سىدا شەرىئەت قائىدىلىرىگە قاتتىق رىئايە قىلىنغانىدى. باھالىرىدىن بىر دىرەم
پۇلنىمۇ نېسىي قىلىنمىغانىدى. ھەتتا بۇ ئەھۋالدىن ئىسلام پېشۋالىرى، بەلكى پۈت-
كۈل خالايىق خەۋەردار ئىدى ۋە بۇ ھەقتە ئاپىرىنلار ئېيتىپ، قايىل بولۇشاتتى.
پېقىر بىر مەزگىل بۇلاردىن مۈلۈك سۈپىتىدە پايدىلىنىپ كېلىۋاتاتتىم. ئەمدى بۇلار-
نىڭ ھەممىسى شەرىئەتكە ئۇيغۇن ھالدا يۇقىرىقى مەدرىسە بىلەن خانىقاغا ۋەقپە
قىلدىم. بۇ ئىككى ئورۇننىڭ ئىمارىتى، خادىملىرىنىڭ مائاشى ۋە كېتەرلىك بارلىق
راسخودلار مۇشۇ ۋەخپىدىن ھاسىل بولۇپ، شەرت قىلىنغان قائىدە بويىچە سەرپ
قىلىنغاي.

يەنە ئۇ ھەزرەتنىڭ پەلەك مەرتىۋىلىك دەرگاھىدا ۋە ساماۋى مەنزىلىلىك بار-
گاھىدا ئەرزىم شۇكى، تىرىكلىك بوستانىدىن ئادەتتىكى بىر نېلۇپەرنى كۆك ئاسمان
بىلەن ئوخشاش دېگىلى بولمايدۇ. ھايات گۈلىستانىدىن مەلۇم بىر سېرىق گۈل كۆچى-
تىنى شەرق قۇياشىغا ئوخشاتقىلى بولمايدۇ. دېمەك، غەرەز يىگىتلىك چىمەننىڭ
ئەزىز كۆچىتى، مەقسەت ياشلىق كۆچىتىنىڭ پاك گۈل دەستىسىدىن ئىبارەتتۇر. تەڭ-
رىگە تەشەككۇر ۋە مىننەتدارلىق بولسۇنكى، مېنىڭ ھاياتىم كۆچىتىنىڭ گۈللىرى ئۇ
ھەزرەت خىزمىتىنىڭ باھارىدا ئېچىلدى؛ يىگىتلىكىم دەرىخىنىڭ چېچەكلىرىمۇ ئۇ
ھەزرەت مۇلازىمەتلىرىنىڭ ھاۋاسىدا تۆكۈلدى. ئۇ گۈللەردىن مۇراد خۇش پۇراقلىرى
ئۆمرۈم دىمىغىغا يەتتى؛ بۇ چېچەكلەردىن كۆپلىگەن مەقسەت شارابلىرى ھاياتىم ئار-
زۇلىرىدىن بەھرىمەن ئەتتى. دېمەك، ھاياتىم گۈلشىنىنىڭ باھارى كۈز پەسلىگە يەت-
تى. بۇ گۈلشەندە ئېچىلغان گۈللەر تۆكۈلۈشكە باشلىدى؛ كۆكلەملىرى تەبىئەت ھاۋا-
سىنىڭ سوغۇقلىرى تۈپەيلىدىن ئاقاردى. لالىسى ئوتتۇرا ياشلىقنىڭ سوغۇق ئاھلىرى

سەۋەبىدىن سارغايدى. ئورام ئورام - پاك سۇمبۇللاردىن رەڭ ۋە پۇراق كەتتى. تىك ئۆسكەن
كۆچەتلىرى ئەجەل شىۋىرغانلىرى تۈپەيلىدىن يوقلۇق تۈپرىقىغا يىقىلىشقا يېقىنلاشتى.
ئۇ ھەزرەتنىڭ ئەبەدىي دۆلىتى ۋە ئالىي ھىممىتى بىلەن كۆڭلۈمگە كەچمىگەن ئارزۇ-
لارغا ئېرىشتىم؛ چۈشۈمگىمۇ كىرمىگەن مەقسەتلەرگە ئىقتىدار تاپتىم. پەقەت كۆڭلۈم
پەردىسىدە چېگىشلىرى يېشىلمىگەن ئىككى ئارزۇ رىشتىسىلا قېپقالدى؛ جېنىم گۈلشە-
نىدە تۇگۇنلىرى ئېچىلمىغان ئىككى مۇراد غۇنچىسىلا قالدى. ئۈممىدىم شۇكى، بۇ
ئىككى ئۈممىدىم مېۋىسىدىن بەھرىمەن بولغانمەن؛ مۇرادىم بۇكى، بۇ ئىككى مۇرادىم
گۆھىرى بىلەن سەدەپكە ئېرىشكەيمەن؛ بۇ ئارزۇ چاتقىلىنىڭ تىكىنى كۆڭلۈمدە سۇن-
مىغاي، بۇ مۇراد گۆھىرىنىڭ يادىغۇرىنى تۇپراققا تاڭچە كەبى تادغۇزمىغايمەن.

بىرىنچى مۇرادىم شۇكى، كىشىگە ئەبەدىي دۆلەت ۋە دائىمىي سائادەت، ھا-
ياتلىق بۇلىقىنىڭ خۇش خەۋىرى ۋە نەجادلىق مەنزىلىنىڭ ئۈممىدى ئىسلامنىڭ بەش
تۈۋرۈكلۈك ئىشىكىدىن كىرمىگۈچە ھاسىل بولمايدۇ؛ بۇ مۇبارەك بەش پەنجىسىگە قول
سالمىغىچە ھېچ ئىش نەتىجە بەرمەيدۇ. بۇ بەشىنىڭ بىرى: تەۋھىد (بىرلىك) سۆزى،
ئۇكرى، ئۇنى جېنىم ئارىسىغا «ئېلىپ» تەك نەقىشلىدىم. ئىككىنچىسى: بەش ۋاق
نامازدۇر. خۇداغا شۇكرى، ئۇنى زېھنىم ئارىسىدا «ھى»دەك مۇقىملاشتۇردۇم. ئۈچىن-
چىسى: رامىزان ئېيىدىكى ئوتتۇز كۈن روزىدۇر. تەڭرىگە تەشەككۇر، ئۇنى قەلبىمدە
«لام» دەك يوشۇردۇم. تۆتىنچىسى: زاكاتتۇر. جېنىم دەسمايىسى تەڭرى ئۈچۈن زا-
كات بولسۇن. تەڭرى زاكات بېرىش مىقدارىغا يەتكۈدەك مال يىغىش ھەۋىسىنى كۆڭ-
لۈمگە سالمىدى. مىقدارغا يەتكۈدەك مالنىڭ زاكىتىنى ئايرىپ بولغىچە ئۇ مال قو-
لۇمدا قالمىدى. بەشىنچىسى: ھەجدۇر. بۇ ماڭا باھانىسىز ھالدا مۇيەسسەر بولمىدى.
ئىسلام گويا كى بىر ئادەمگە ئوخشايدۇ. ئادەمدىمۇ بەش خىل سەزگۈ بولۇشى كېرەك.
بۇ بەش خىل سەزگۈ كىمدە كەم بولسا، ئۇنىڭ ئادەملىكى كەمتۈك بولۇپ قالىدۇ. ۋە-
ھالەنكى، بۇ بەش خىل سەزگۈدىن مەندە تۆتى بار. يۇقىرىدا زىكىر قىلىنغان ئىككى
ئارزۇدىن بىرى مۇشۇ مۇبارەك ھەج سەپىرىدۇر. ئۈممىدىم شۇكى، ئىسلام ئادىمى بەش
خىل سەزگۈدىن بىرىنىڭ كەملىكى بىلەن كەمتۈك بولۇپ قالمىغاي، مۇسۇلمانلىقىم
پەنجىسى بىر بارماق يوقلۇقى سەۋەبىدىن مېيىپ پېتىچە قالمىغاي. ئۇ سائادەتلىك كار-
ۋان ئاشۇ چۆل تەرەپكە — ئۇنىڭ بۈيۈك يولى ئېقىنىدا ئېزىتقۇلارنىڭ كۆرۈنۈشى ھاياتلىق
بۇلىقىنىڭ تىنىق سۈيى، ئۇ سۇنىڭ ئەتراپىدا ھەر بىر تىكەنلىك ئۆسۈملۈك نەجادلىق
گۈلشىنىنىڭ كۆچىتىدۇر — سەپەر قىلسا، گەرچە كارۋان بېشىلىق چېدىرىنىڭ سايىسىدا
ئورۇن تاپالمىغان تەقدىردىمۇ، يەر يۈزىدە سايىدەك جىسمىم باغلىقىدىن ۋە ئۆزلۈكۈم
تۇتقۇنىدىن قۇتۇلۇپ، ئۇ كارۋانغا ئەگەشسەم؛ ھاجىلار سەردارلىق مەھمىلى (1) قە-
سىرىدە ھۆكۈمران بولالمىسامۇ، قوڭغۇراقتەك چاك بولغان كۆكسۈم ۋە ئىنىز ئىڭراپلىق
كۆڭلۈمدىن نالە - پىغان چەككەن ھالدا ئۇ مەھمىل تۈپەيلىدىن مەقسەتكە يېتىشسەم.

(1) مەھمىل — تۆگە ۋە باشقا ئۇلاغلارنىڭ ئۈستىگە ئورنىتىلىدىغان، ئادەم ئولتۇرۇپ سەپەر
قىلىدىغان ئۈستى يېپىق كاچۇۋا.

(ئەزمە)

مېنى بۇ سەۋدايىلىق زار قىلدى، ھەۋەس ئىلكىدە بىقارار قىلدى.
بىر كىشىنى بۇنداق ئوي - پىكىر ئىلكىگە ئېلىۋالسا، ئۇنىڭغا چىدام - تاقەت
ۋە مۇقىملىقنى تېپىشقا قانداق مۇمكىن بولسۇن.
مەن تاكى ئۇ يەرگە قەدىمىم يېتىپ بارغۇچە، قەدىمىمنى توختاتمايمەن، شۇ
ئارقىلىق بۇ ئارزۇيۇمغا يەتكەيمەن.
ئەگەر بۇ يولدا ئۆمرۈم تالاپەتكە ئۇچرىسا، بۇ يولدا مەن ئۈچۈن بۇمۇ بىر شەرەپ.
ئەگەر بۇ مۇرادىمغا يېتەلىسەم، بۇ نېمىدېگەن پۈتمەس - تۈگىمەس دۆلەت،
نېمىدېگەن يۈكسەك بەخت - ھە؟!

بۇ مۇقەددىمىلەردىن مەقسىتىم شۇكى، ئۇ پەلەك مەسەللىك سىدرىنىڭ ‹1› ئەت-
راپىدا سۇھا ‹2› دەك ۋە بۇ قۇياش كەبى گۈمبەزنى تاۋاپ قىلىشتا زەررىچىلەردەك
ئۆرۈلۈش بىلەن پىراق زەنجىرى ۋە ئىشتىياق تىزىمىسىنىڭ ھالقىسى بولغان قەدىمىم-
نى تۈزىتىپ، ئۇ مەقسەتلەر ئىشىكىنىڭ ھالقىسىغا قوللىرىمنى قۇللاپ قىلىپ، ئۇ
ھەزرەتنىڭ سائادەت قىبلىسى ۋە ئارزۇ - ئىستەكلەر كەبىسىدەك دەرگاھىنىڭ دائىم مۇس-
تەھكەم بولۇشى ئۈچۈن دۇئا قىلغايمەن.

يەنە بىر مۇرادىم شۇكى، ئۇ ھەزرەتنىڭ چەكسىز ئىلتىپاتلىرى، ھەددى - ھېساب-
سىز شەپقەتلىرىگە جاۋابەن، يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ۋە دەپتەردە خاتىرىلەنگەن
خىزمەتلەر ئىچىدە مەن كەمىنە شىكەستىگە ۋە ئاجىز دىل خەستىگە ئەڭ مۇۋاپىق
كېلىدىغىنى شۇ ئىدىكى، ئۆمرۈم جەۋھىرى ۋە ھاياتىمنىڭ قىيامىنى ئۇ ھەزرەتنىڭ
ئۆزىنى مەدھىيىلەش ۋە سۈپەتلىرىنى تەرىپلەشكە سەرپ قىلىشىم ئىدى؛ بۇ ساھەدە
جۇشقۇن قەسىدىلەر، رەڭدار غەزەللەر، يېقىملىق مەسنەۋىلەر، سەنئەتكارانە ئۇسلۇبتا
يېزىلغان نەسىرلەر، بەلكى ھەرخىل نەزمىي ۋە نەسرىي ئەسەرلىرىمدىن كىتابلارنى
تۈزسەم ۋە توملارنى رەتكە سالسام ئىدى. ئۇ ھەزرەتنىڭ مۇبارەك ئېتى مۇشۇ ئارقىلىق
ھايات سەھىپىسىدە كۆپ يىللار يادلىنىپ، شەرەپلىك شەخسىيىتى مۇشۇ ۋاسىتە بىلەن
كۆپ قەرنىلەر ‹3› زامان ئەھلىنىڭ تىلىدا سۆزلىنىپ تۇرسا ئىدى.

مۇشۇ يۈپەيلى ئۇ ھەزرەتنىڭ غايەت زور ئىلتىپات بۇلۇتىدىن ئەھمىيەت يامغۇر-
لىرى كەمىنە خاكسار ھاياتىمغا يېغىپ، ئەھمىيەت بوستانىدىن ئىلتىپات شامالىرى
مەن بىچارىنىڭ ھالىغا يېتىپ تۇرۇۋاتىدۇ.

لېكىن ئەلىنىڭ تەرەددۇتلىرى ۋە خەلقنىڭ بېرىش - كېلىشلىرى، تۆۋەندىكىلەرنىڭ
يالۋۇرۇپ يېلىنىشلىرى، يۇقىرى تەبىقىلەرنىڭ ئېچىلىپ - يېيىلىشلىرى، ئوردىدىكى
خاس كىشىلەرنىڭ ئىززەت - ھۆرمەتلىرى، كۆپچىلىك ئاممىنىڭ غەلۋە - غەۋغالىرى،

‹1› سىدرە — رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە يەتتىنچى ئاسماندىكى بىر زور دەرەخنىڭ نامى.
‹2› سۇھا — ھوكەر يۇلتۇزلىرى تۈركۈمىدىكى ئەڭ خىرە يۇلتۇز.
‹3› قەرن — ۋاقىت ئۆلچىمى، ئەسىر (ئوتتۇز يىل بىر قەرن ھېسابلىنىدۇ).

زالىملارنىڭ قىيىن - قىستاقلىرى، زۇلۇم تارتقۇچىلارنىڭ سۈرەن - چۇقانلىرى، پۇقرالارنىڭ يۈپۈرۈلۈشلىرى، لەشكىرىي خادىملارنىڭ جازالاشلىرى، تەمەگەرلەرنىڭ قاملاشمىغان مۇلايىملىقلىرى، تەلەپكارلارنىڭ ئورۇنسىز مۇلازىملىقلىرى، نادانلارنىڭ زۇلۇمىدىن تەملىك بولغانلارنىڭ ھازىدارلىقى، باج - سېلىق سالغۇچىلارنىڭ قەلىمىدىن كۆڭلىرى قارا بولغانلارنىڭ بىقارارلىقى، ۋەزىپە - ئالۋان ئازابىغا قالغانلارنىڭ يولۇم بېشىدا ساقلاپ تۇرۇشلىرى، پەرزەنتلىرىنى گۆرۈگە قويغانلارنىڭ ئېتىكىمىگە ئېسىلىشلىرى، موھتاجلىقتا قالغان تالىپلارنىڭ ھال - ئەھۋال ئېيتىشى ۋە خەت يېزىشلىرى، بەختسىز شائىرلارنىڭ قەسىدە ۋە قىتئەلىرى، ۋىلايەتتىن كەلگەن بىچارىلەر ئەھۋالىنىڭ تەپتىشى، ئۇلارنى رازى قىلىپ ئۇزاتماقنىڭ تەشۋىشى، چېگرا بەگلىرى ئەۋەتكەن ئەلچىلەر تەكلىپلىرىنىڭ رەخمىتى ۋە ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى تىندۇرۇپ قايتۇرۇشنىڭ مېھنىتى، باشقا مەملىكەتلەردىن ھېرىسمەنلىك ۋە ئارزۇ ھەمىيانلىرىنى تىكىپ، ئۆزلىرىنى تەمە بىلەن خار قىلىپ كەلگەن ئەرزىلەرنىڭ دەۋاسى ۋە ئۇلارنى تورلۇك - تۈمەن مۇددىئالىرى بىلەن ئىززەتىنى قىلىپ، ئارتۇقچە تەلەپلىرى بىلەن بىللە ۋەتەنلىرىگە قايتۇرماقنىڭ بالازاسى؛ ئازاد كىشىلەرنىڭ مەرۋايىتزارغا كىرىش تەمەسى بىلەن يېقىنچىلىق قىلىشلىرى، كارلارنىڭ ئازاد بولۇش ئۈمىدى بىلەن كۆز تىككىشلىرى، چۈشىدە كۆرگەن ماشايىخرنىڭ مەلۇماتلىرىنى يەتكۈزگەنلەرنىڭ مۇبالىغىلىرى، يىراق يەردىن ئۆتكەن ئەۋلىيالار سالىمىنى ئېلىپ كەلگەنلەرنىڭ تەڭلىكلىرى، توققۇز تال ھەشمەتلىك چىش كولىغۇچنى بەرگۈچىلەرنىڭ ئۇنىڭغا تەمە چىشلىرىنى ئورنىتىشلىرى، تەسۋىيلىرىلايىغا مىلەنگەن ھالدا ھايات كەچۈرگۈچىلەرنىڭ تەلەپ رىشتىلىرىنى سوزۇشلىرى، ساغلام جىسمىنى كېسەل قىلىپ كۆرسىتىپ، شەرۋەت پۇلى تىلىگۈچىلەرنىڭ نېسۋە كۆزلەشلىرى، تىرىك كىشىسىنى ئۆلۈكتەك ياتقۇزۇپ قويۇپ، كېپەن ھەققى تىلەپ نالە - زار قىلغانلارنىڭ ھىيلىگەرلىكلىرى، غېرىب تالىپنىڭ ۋەقپىدارلار ئادالەتسىزلىكى تۈپەيلىدىن خەت بېرىشىنى سوراپ كېلىشلىرى، بۇزۇق ئەمەلدارلارنىڭ دەستىدىن ئاجىز پۇقرالارنىڭ پانالىق ئىستەشلىرى، ئولتۇرۇشلاردا ھەمسۆھبەتلىكىمنى ئۇزۇنغا سوزغۇچىلارنىڭ ئېغىر - ئەزمىلىكلىرى، سەيلە - ساياھەتلەردە بىللە بولۇشۇمغا قىزىقىپ تاپتىن چىققانلارنىڭ يەڭگىلتەكلىكلىرى، «مەدىنىدىن كەلدۇق» دەپ، ئىستىقامەت يۈكلىرىنى ئۈيۈمگە چۈشۈرگەنلەرنىڭ زىياپىتى، «مەككىگە بارىمىز» دەپ، ئۈمىد ئاتلىرىنى ئىشىكىمگە ھەيدەپ كەلگەنلەرنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتى، بۇ كىشىلەرنىڭ مۇددىئالىرىدىن قىسمەن كەم ئورۇندىلىپ قالسا، نارازى بولۇپ، قىيداپ قېلىشلىرىنىڭ ھەيرانلىقى، مۇددىئالىرى تولۇق ئورۇندالغانلارنىڭ مىننەتدارلىق بىلدۈرۈشىنى ئۆزلىرىگە ۋەزىپە قىلىپ، يەنە كېلىشلىرىنىڭ پىكىر - خىيالى ۋە باشقا نۇرغۇن مۇشەققەتلە باركى، ئېيتىلسا، سۆز رىشتىسى ئۇزىراپ كېتىدۇ، كىشىگە يېقىمسىزلىق ۋە مالاللىق كەلتۈرىدۇ. كەمىنە ناتىۋان بۇ خىل ھالەتلەر تۈپەيلىدىن، تاڭ شامالىرىنىڭ كۈمۈش سۈپۈرگىسى بىلەن بۇ زەڭگەر رەڭلىك گۈمبەز (ئاسمان) ئەتراپىدىكى تۈن كۆيۈندىلىرىدىن پەيدا بولغان قارا ئىسلارنى سۈپۈرۈپ، تەقدىر نەققاشلىرى ئۇ زەڭگەر يۈز-

لى زەرگەرلىك بىلەن بېزەپ، قۇياش جەمشىدى ئۇ گۈمبەزدە ئالتۇن تەخت ئۇستىدە بەزمە تۈزگەن چاغدىن كېچە كەشمىرىنىڭ قارا تۇلپارلىرىنىڭ ئەنبەر كەبى چاچلىرىنى تۈن شامالىرى چۇۋۇپ، ئۇنىڭ خۇش پۇراقلىرىدىن تۈن زەڭگىسىنىڭ مېڭىسى بىسەرەمجان بولۇپ، پەلەك ئوتخانىسىنىڭ كۆلىنى ساراڭلاردەك ئاسمانغا سورۇغىنىدا، تەقدىرنىڭ ھۆكمى ئۇنى سامان يولى زەنجىرىگە باغلايدىغان مەزگىلگىچە كەمىنە شىكەستىنىڭ كۆڭلىرىنىڭ قارىلىقى ۋە بىسەرەمجانلىقىم كەشمىر سېھىرى كۆزلۈكلىرىنىڭ كېچە شامالىرى چۇۋۇغان چاچلىرىدىنمۇ زىيادىرەك، ئىزتىراپلىقىم ۋە بىچارىلىكىم پەرى سۈپەت گۈدەكلەر شوخلۇقلىرى تۈپەيلىدىن سەۋدايىلىق زەنجىرىگە باغلىنىپ، گۈلخان ئوتىغا يېقىلغان ساراڭلاردىنمۇ ئارتۇقراقتۇر.

شۇنداق بىر مەجرۇھمەنكى، يالىڭاچ جىسمىمغا زەھەرلىك نەشتىرى بار چۇۋىن ھۇجۇم قىلىسىمۇ، ئۇنى قوغلاشقا قولۇمنى مىدىرلىتالمايمەن. ئەگەر بۇ ئاجايىپ ئەۋالىمدىن ئازراقلا ئىزھار قىلسام، ئۇ ھەزرەتنىڭ نازۇك مىجەزىگە غەم ۋە مۇبارەك كۆڭلىگە ئەلەم كەلتۈرىدۇ.

(بېيىت)

ئەگەر ئاسمانىنى ۋاراق، تۈنىنىڭ قارىسىنى سىياھ قىلغان تەقدىردىمۇ، غېمىم سۈبھىسىنىڭ، ياق، بەلكى كېچىسىنىڭ شەرھىيسىنى يېزىپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ.

كىشىنى بۇنداق غەمكىنلىك بىلەن قانداقمۇ شادلىق بەخش ئەتكۈچى سۆزلەرنى قۇراشتۇرالىسۇن، بۇنداق بىسەرەمجانلىق بىلەن مەنە گۆھەرلىرىنى قانداقمۇ يىغالىسۇن؟!

ئەمما، شۇنداق ئۇمىدىممۇ باركى، ئۇ ھەزرەتنىڭ دۆلىتىدىن شۇنداق پاراغەت يار بەرگەي، ئۆتكەن ئۆمرۈمنىڭ قالغان قىسمىنى ۋە كەتكەن ۋاقتىمنىڭ داۋامىنى بىر ئىشقا سەرپ قىلغايمەن. شۇنىڭ بىلەن خەلق جاھان ئاخىرىغىچە ئۇ ھەزرەتنىڭ خەيرلىك شارابىدىن خۇشال بولغاي، يەنە بىر جاھان باشلانغىچە خالايىق ئېغىزلىرى ئۇنىڭ ياخشى سۈپەتلىرىنىڭ ئابىھاياتىدىن لەۋ تولغاي، بۈيۈك تەڭرى خالىسا.

سۆز ئۇزاردى، مەقسەتلەر تاشلىنىپ قالدى، ئەڭ ياخشىسى دۇئا تەرىپىگە قايتاي، «ۋەقفنامە»نى تولۇق يېزىشقا تۇتۇش قىلاي.

(رۇبائىي)

ئەگەر بۇ دۇنيا ۋە پەلەك ھەرىكەتلىنىپ تۇرسىلا، ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىگە بۇ ئادىل پادىشاھ ھۆكۈم سۈرسۇن. ئۇنىڭدىن ماڭا بۇ مۇراد ھاسىل بولسۇن. مەندىن ئۇنىڭغا بەندىچىلىك يەتسۇن.

ئامىن، ئەي ئالەمنىڭ پەرۋىش قىلغۇچىسى، بۇ تىلەكىمگە يەتكۈزگەيسەن.
مۇقەددىمىلەر تۈگىدى.

ئەمدى **مال - مۈلۈكلەرگە** كېلەيلى: شەھەر تەۋەسىدىكى ۋەقپە قىلىنغان مۈلۈكلەر
قىسقىچە بايان قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ تەپسىلاتى پارسچە «ۋەقفنامە»لەردە تەكرار بايان
قىلىنغان ۋە قازىخانا دەپتىرىگە ئېلىنىپ، ھۆججەتلەشتۈرۈلگەن. باشقا خالايىقلاردىن
پادىشاھتىن گادايغىچە كۆپلىگەن كىشىلەرنىڭ مۆھۈر ۋە گۇۋاھلىقلىرى بىلەن مۇ-
كەممەللەشتۈرۈلگەن. شۇنداقلا پۈتكۈل خالايىق تەرىپىدىن بىردەك ئېتىراپ قىلىنغان.
ئۇنىڭ زىكرى ۋە شەرھلىرى بار. زۆرۈر تېپىلغاندا شۇنىڭدىن كۆرۈپ چۈشىنىلسۇن.
بۇ يەردە بېرىدىغان مەلۇماتىمىز ئىخچام ھالەتتە بولىدۇ.
ئۇ مال - مۈلۈكلەردىن بىرى شۇكى، شەھەردە، بەلكى بازار ئىچىدە، بازارنىڭ
شەرق تەرەپ چېگرىسىدا مەشھۇر دوپپا - تۇماقچىلار تىمى ‹1› بار. ئۇ ئىمارەت ئىككى قاتار
بولۇپ، بازار تەرىپىدە ئىككى دەرۋازىخانىسى بار. ھەربىر دەرۋازىخانىنىڭ بىردىن
دەرۋازا، بىردىن ئايۋىنى بار. جەنۇب تەرىپىدە ئاشۇ تىمغا تۇتاش ھالدا بىر-
بىرىگە يانمۇ يان قىلىپ سېلىنغان بەش دۇكان بار. بۇ تىمنىڭ شەرق تەرىپىدە
خۇمدانبىغا مەشھۇر بىر دۇكان بار. بازارنىڭ غەرب تەرىپىدە كىگىز سېتىلىدىغان
بىر دۇكان بالىخانىسى بىلەن بىللە، يەنە جۇۋا سېتىلىدىغان بىر دۇكانمۇ بالىخا-
نىسى بىلەن بىللە بىنا قىلىنغان. ئىراق دەرۋازىسى سىرتىدا، ئەلەيكەبەگ ھام-
مامىنىڭ ئۇدۇلىدا يەنە بىر تىمچە ۋە تۆت دۇكان بىر- بىرىگە تۇتاش ھالدا سېلىن-
غان. يەنە بىر تىمچىنىڭ ئورنى مەلىك دەرۋازىسىنىڭ سىرتىدا بولۇپ، ئىككى
قاتار ئىمارەت ۋە سەككىز دۇكان بۇ تىمچىگە تۇتاش. يەنە بىر تىمچە ۋە ئىككى
دۇكان باغىزاغان كوچىسىغا جايلاشقان.
تۆۋەندىكى مال - مۈلۈكلەر شەھەر تەۋەسىدەدۇر:
ئالىخان ۋىلايىتى پەرراشان مەھەللىسىدە كۆلىمى يىگىرمە بەش جەرىب كېلە-
دىغان بىر باغ يىگىرمە ئۈچ جەرىب كۆلەمنى ئىگىلىگەن يەنە بىر باغ بىلەن ئون
سەككىز جەرىب يەر بىر - بىرىگە تۇتاش. ئۇنىڭ ئىچىدىكى ئىككى يېرىم جەرىب
ئۈزۈمزار باغ ئاسىيايى بادغا مەشھۇر. يەنە بىر پارچە يەر تۆت يۈز جەرىبدىن ئار-
تۇقراق، ئىنجىل ۋىلايىتىنىڭ بادى مۇرغان مەھەللىسىدە تۆت جەرىب يەر، سىياۋۇ-
شاندىكى خوجا شىھاب مەھەللىسىدە بىرقانچەپارچە باغ ۋە يۈز جەرىب يەر؛ سەبغۇر ۋىلايە-
تىدىكى سەبەدى رەۋان كەنتىدە بىر- بىرىگە تۇتاش ھالدا ئىككى پارچە ئۈزۈمزار باغ
ئون ئىككى جەرىب، يەنە بىر باغ تۆت جەرىب، يەنە مەزكۇر مەھەللىدە يىگىرمە
ئالتە جەرىب ئۈزۈمزار باغ ۋە تۆت جەرىب يەر؛ يەنە بىر پارچە يەر ئون سەككىز
جەرىب، يەنە ئون ئىككى جەرىب باغ؛ يەنە بىر پارچە باغ ئون تۆت جەرىب، بۇ
باغقا تۇتاش ھالدا يەنە بىر باغ ئون ئۈچ جەرىب، يەنە بىر پارچە تەكزار (تال-

‹1› تىم، تىمچە — ئەتراپىغا سودا دۇكانلىرى قۇرۇلغان ئۈستى يېپىق رەستە.

لىق باغ) تۆت جەرىب، يەنە بىر پارچە باغ بىلەن ئۆستەڭ بويىدىكى بىر - بىرىگە تۇتاش كەتكەن يەرلەر يەتمىش تۆت جەرىب بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئوتتۇز جەرىبى ئۈزۈم تالزارى، قالغان قىسمى تېرىم يەردۇر. يەنە بىر پارچە يەر ۋە تەكلىك بىر - بىرىگە تۇتاش ھالدا بەش يېرىم جەرىب، يەنە بىر باغ بىر جەرىب ئىككى داڭ‹ 1 ›. يەنە بىر باغ تۆت جەرىب، يەنە بىر پارچە يەر بىر جەرىب تۆت داڭ. يەنە بىر پارچە باغ سەككىز جەرىب، يەنە بىر پارچە يەر ئۈچ جەرىب، يەنە بىر - بىرىگە تۇتاش ھالەتتىكى نەچچە پارچە يەر تەخمىنەن ئون ئىككى جەرىب؛ يەنە بىر پارچە يەر تۆت جەرىب، يەنە بىر پارچە يەرمۇ تۆت جەرىب؛ يەنە بىر پارچە يەر بەش جەرىب، يەنە بىر پارچە باغ ئىككى يېرىم جەرىب؛ يەنە ئىككى پارچە باغ ۋە يەر بىر - بىرىگە تۇتاش ھالدا سەككىز جەرىب؛ يەنە بىر پارچە باغ تۆت جەرىب؛ يەنە بىر - بىرىگە تۇتاش ھالەتتىكى نەچچە پارچە يەر ئون تۆت جەرىب، يەنە بىر - بىرىگە تۇتىشىپ تۇرىدىغان (يەر) توققۇز جەرىب، يەنە بىر پارچە يەر يېرىم جەرىب.

بادغىس ۋىلايىتىدە تۇداجى كارىزى پۈتۈنلەي ۋە كەم - كۈتىسىز ھالدا، گۇم. بۇراق ۋىلايىتىدىكى پەدەگەچ كارىزى تولۇق ھالدا، ھىراترۇد ۋىلايىتىدىكى ھەممە كەنتلەر، جىمىي باغلار، دەرەخلەر،ساراي، باغچە ۋە باشقا يەر - زېمىنلىرى بىلەن.

يۇقىرىقى مۈلۈكلەرنىڭ ھەممىسى — ئۇلارنىڭ پاسىل - چېگرىلىرى «ۋەقپىيە» لەردە زىكىر قىلىنغان، يەنە يۇقىرىقى ۋاراقلاردا قىسقىچە يېزىلدى — شەرىئەتكە توغرىلاپ، يۇقىرىدا زىكىر قىلىنغان ئورۇن («ئىخلاسىيە» مەدرىسىسى ۋە «خەلاسىيە» خانىقاسى)غا ۋەقپە قىلىندى.

ۋەزىپە ئىگىلىرى

بۇ مەدرىسىگە ئىككى نەپەر تەقۋادار ئالىم مۇدەررىس بولسۇن، ھەر بىرىگە يىللىق مائاش بىر مىڭ ئىككى يۈز ئالتۇن‹ 2 ›، يىگىرمە تۆت يۈك‹ 3 › ئاشلىق — بۇنىڭ ئۈچتىن بىرى ئارپا، ئۈچتىن ئىككى قىسمى بۇغداي — بولسۇن. ھەربىر دەرس سورۇنىدا ئون بىردىن، جەمئىي يىگىرمە ئىككى تالىپ بولسۇن. ئۇلارنىڭ ئەلالىرىدىن ئالتىسى تاللىنىپ، ھەر بىرىگە ئايدا يىگىرمە تۆت ئالتۇن، يىلدا بەش يۈك بۇغداي؛ ئوتتۇراھال ئوقۇغانلاردىن سەككىزى تاللىنىپ، ھەر بىرىگە ئايدا

‹ 1 › داڭ — ھەرقانداق نەرسىنىڭ ئالتىدىن بىر قىسمى؛ ئىككى داڭ — بىر نەرسىنىڭ ئالتىدىن ئىككى قىسمى؛ تۆت داڭ — ئالتىدىن تۆت قىسمى.

‹ 2 › ئالتۇن — ئالتۇن؛ ئالتۇن تەڭگە، ئاقچا، پۇل بىرلىكى.

‹ 3 › يۈك — ئېغىرلىق ئۆلچەم بىرلىكى، بىر ئۇلاغ كۆتۈرەلەيدىغان ئېغىرلىقتىكى يۈك.

ئون ئالتە ئالتۇن، يىلدا تۆت يۈك بۇغداي؛ ئوقۇش نەتىجىسى تۆۋەن بولغانلاردىن سەككىزى تاللىنىپ، ھەر بىرىگە ئايدا ئون ئىككى ئالتۇن، يىلدا ئۈچ يۈك ئاشلىق مائاش بېرىلسۇن.

ئالتە خۇش ئاۋاز ھاپىز‹1› بولسۇن، ئۇلارنىڭ سەردارىنىڭ يىللىق مائاشى بەش يۈز ئالتۇن، بۆلۈپ بېرىلىدىغان ئاشلىق ئون بەش يۈك؛ قالغانلىرىنىڭ مائاشى ھەر بىرىنىڭ يىلدا يۈز سەكسەن ئالتۇن، تۆت يۈك بۇغداي بولسۇن. شەيخقا يىللىق مائاش مىڭ ئالتۇن، تېگىشلىك ئاشلىق ئون يۈك بولسۇن. ۋائىزغا يىللىق مائاش بەش يۈز ئالتۇن، تېگىشلىك ئاشلىق ئون يۈك بولسۇن. ئىمامغا — ئىمام جەمە مەسچىتىدە خاتىپلىقمۇ قىلىپ، مەكتەپنىمۇ تۇتسۇن — يىللىق مائاش بەش يۈز ئالتۇن، بۇغداي ئون ئىككى يۈك بولسۇن. قارىيغا يىللىق مائاش ئىككى يۈز ئالتۇن، بۇغداي بەش يۈك بولسۇن. خانىقا ئاشپىزىنىڭ يىللىق مائاشى ئىككى يۈز سەكسەن ئالتۇن، بۇغداي بەش يۈك بولسۇن. تاۋاقچىغا‹2› يىللىق مائاش ئىككى يۈز ئالتۇن، بۇغداي بەش يۈك بولسۇن. بىر تازىلىقچى ۋە ئىككى خىزمەتچىدىن ھەر بىرىگە يىللىق مائاش ئىككى يۈز ئالتۇندىن جەمئىي ئالتە يۈز ئالتۇن، بۇغداي بەش يۈكتىن، جەمئىي ئون بەش يۈك بولسۇن. مۆتىۋەللى‹3› ۋىلايەت زىرائەتلىرىنىڭ تەرتىپ - ئىنتىزامى ئۈچۈن ئىككى ياراملىق نۆكەرنى ياللىسۇن. بۇنىڭغا يىلدا ئۈچ مىڭ ئالتۇن، ئوتتۇز يۈك ئاشلىق ئاجرىتىپ، بۇ مەبلەغنىڭ ئالتىدىن تۆت قىسمىنى ئۆزى ئالسۇن، ئالتىدىن ئىككى قىسمىنى يۇقىرىقى ئىككى نۆكەرگە بەرسۇن. تەكشۈرگۈچىگە يىللىق مائاش بەش يۈز ئالتۇن، بەش يۈك ئاشلىق بولسۇن. ۋەقپە كىرىملىرىنى يىغقۇچىغا يىللىق مائاش بەش يۈز ئالتۇن، بەش يۈك ئاشلىق بولسۇن.

نەپىقە - ياردەملەر

روزا ئېيىدا ھەر كېچىسى ئون بەش پاتمان‹4› گۆش، بەش پاتمان بۇغداي، ئوتتۇز تاۋاق ساپ ئۈزۈم شىرىنىسى ياكى قۇرۇق ئۈزۈم شەربىتى ۋە باشقا ئېھتىياجلىق نەرسىلەر تارقىتىلغاي. روزا ھېيتتا يۈز پاتمان نان، ئەللىك پاتمان ھالۋا تارقىتىلغاي. قۇربان ھېيتتا بىرىنچى كۈنى بىر كالا بەش قوي قۇربانلىق قىلىنىپ،

‹1› ھاپىز — «قۇرئان»نى يادقا ئېلىپ ئوقۇيدىغان كىشىلەر.

‹2› تاۋاقچى — ئاش توشۇغۇچى.

‹3› مۆتىۋەللى — مەدرىسە، مەسچىت ۋەقپىلىرىنى (يەر - مۈلۈكلىرىنى) ۋە كىرىم - چىقىم ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى.

‹4› پاتمان (باتمان) — ئېغىرلىق ئۆلچەم بىرلىكى. بۇ بىرلىك ھەر خىل جايلاردا ھەر خىل ئۆلچەمدە ئىشلىتىلگەن. «تۈرك ئېنسىكلوپېدىيەسى». 1977 - يىل، ئەنقەرە نەشرى، 25 - توم، 395 - بەتتە بىر باتمان 7697 گىرام (تەخمىنەن 7.7 كىلوگىرام)غا تەڭ» دېيىلگەن.

مەدرىسە ۋە خانىقالارنىڭ ئاجىز مىسكىنلىرى ۋە باشقا تۇراقلىق كىشىلىرىگە تارقىتىلا-
غاي. ئىككىنچى كۈنى يېگىرمە پاتمان گۆش بىلەن يېگىرمە پاتمان بۇغداينى ھەلىم‹1›
قىلىپ، ئەللىك پاتمان نان ۋە ئېھتىياجلىق نەرسىلەر بىلەن بىللە تارقىتىلغاي. ئاشۇر‹2›
كۈنى قىرىق پاتمان گۆشنى باشقا كېرەكلىك ئەشيالار بىلەن بىللە ئاش پىشۇرۇپ،
ئەللىك پاتمان نان بىلەن بىللە تارقىتىلغاي. رەبىيئەل-ئەۋۋەل‹3› ئېيىنىڭ ئون
ئىككىنچى كۈنىدە — بۇ كۈن ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ خەتمى كۈنىدۇر —
بەش قوي ۋە باشقا كېرەكلىك ئەشيالار بىلەن ئاش پىشۇرۇپ، ئەللىك پاتمان نان،
يېگىرمە پاتمان ھالۋا بىلەن تارقىتىلغاي، رەجەب‹4› ئېيىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ئىستى-
پتاھ‹5› كۈنى يېگىرمە پاتمان ھالۋا، ئەللىك پاتمان نان تارقىتىلغاي. شەئبان‹6›
ئېيىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا — بارات‹7› كۈنى بولغاندا — ئوتتۇز پاتمان پوشكال، يېگىرمە
پاتمان ھالۋا تارقىتىلغاي. قىشنىڭ تۆت ئېيىدا — قەۋس، جەدى، دەلۋ، ھۇت‹8›
ئايلىرىدا — ھەر كۈنى يۈز نان، تەخمىنەن يېگىرمە پاتمان بولسۇن، ھەلىم ئۈچۈن
يېگىرمە پاتمان بۇغداي، ئۈچ تەڭگىلىك گۆش تەييار قىلىنغاي — ئەگەر گۆش بولمى-
سا — بۇلار بىلەن گۆجە ئاش پىشۇرۇپ، پېقىرلارغا بېرىلگەي. يەنە قالغان سەككىز
ئايدىمۇ ھەر كۈنى پېقىرلارغا يېگىرمە پاتمان نان بېرىلگەي.

شەرتلەر

بىرىنچى شەرت شۇكى، مۇتەۋەللى ھەر يىلى يۈز جۇۋا، يۈز قۇر چەكمەن تون،
يۈز بۆك، يۈز كەش، يۈز كۆڭلەك، يۈز ئىشتان سېتىۋالغاي. ئۇلارنىڭ ھەرقايسىسىنى
مۇۋاپىق پەسىلدە ئىككى مەدرىسىدىكىلەرگە ۋە مۇناسىپ كىشىلەرگە ھەربىر ئادەمنىڭ
لاياقىتىگە قاراپ ئۈلەشتۈرۈپ بەرگەي. خانىقا، گۈمبەز، مەدرىسە، مەسچىت ۋە ھاپىز-
لار مەنزىلگاھىنىڭ پايانداز ئۈچۈن كىگىز، بورا ئېلىش ئۈچۈن ۋە يورۇقلۇق
ئۈچۈن ھەر يىلى تۆت يۈز ئالتۇن خىراجەت قىلغاي. قاچانكى خانىقا ۋە ئاشخانا

‹1› ھەلىم — گۆش ۋە ئاقلانغان بۇغداينى ئۇزاق قاينىتىپ پىشۇرۇلىدىغان تاماق، گۆجە.

‹2› ئاشۇر — ھىجرىيە يىل ھېسابىدا بىرىنچى ئاي بولغان مۇھەررەم ئېيىنىڭ ئونىنچى كۈنى «ئاشۇر كۈنى» دېيىلىدۇ.

‹3› رەبىيئەل - ئەۋۋەل — ھىجرىيە يىل ھېسابىدا ئۈچىنچى ئاي.

‹4› رەجەب — ھىجرىيە يىل ھېسابىدا يەتتىنچى ئاي.

‹5› ئىستىپتاھ كۈنى — باشلاش كۈنى.

‹6› شەئبان — ھىجرىيە يىل ھېسابىدا سەككىزىنچى ئاي.

‹7› بارات — شەئبان ئېيىنىڭ ئوتتۇرىسى، بۇ كۈن ئىسلامىيەتتە بايرام ھېسابلىنىدۇ.

‹8› قەۋس، جەدى، دەلۋ، ھۇت — شەمسىيە يىل ھېسابىدىكى 9-، 10-، 11-، 12-ئايلار.

ئۈچۈن داستىخان، قازان، ئاياق، تاۋاق، پىيا، قوشۇق ۋە باشقا نەرسىلەر كېرەك بولسا، تەييارلاپ بەرگەي. خىزمەتچىلەر ۋە تازىلىقچىلار مەدرىسە مەسچىتى ۋە دالىنىدا، هاپىزلار مەنزىلگاھىدا، خانىقانىڭ گۈمبىزىدە ۋە پەنجىرىلىرىدە شام ياندۇرغاي.

يەنە بىر شەرت شۇكى، مەدرىسىدە تۇرغۇچىلار مەدرىسىدە قونغاي. ئەگەر باشقا جايدا قونۇپ، دەرس ۋاقتىدا يېتىپ كەلگەنلەر بولسا، ئۇلار بەلگىلەنگەن مائاشنىڭ يېرىمىنى ئالغاي. بۇ مەدرىسە ۋە خانىقانىڭ مۇددەررىسىدىن يا تالىپىدىن ياكى شەيخ، مۇتەۋەللىسى، هاپىز ۋە باشقا خادىملىرىدىن نالايىق ئىش سادىر بولسا، شەرىئەت جە-ھەتتە ئىككى قېتىم جازاغا تارتىلىشقا ياكى ئاگاھلاندۇرۇشقا تېگىشلىك بولغان بولسا، ئۇلارغا تەكشۈرۈپ تەربىيە بېرىلسۇن؛ ئۈچىنچى قېتىم تەكرارلانغاندىن كېيىن ھەي-دەپ چىقىرىپ، ئورنىغا قايتا ئادەم تولۇقلانسۇن.

يەنە بىر شەرت شۇكى، قار تازىلاش ۋاقتىدا قارىي، خىزمەتچى، تازىلىقچى ۋە ئاۋاقچىلار ھەممىسى بىر-بىرىگە ھەمكارلاشقاي. ئېرىقلارنى تازىلاش ۋاقتىدا، لاي ۋە ئۆمىنى ئېرىق ياقىسىغا يىغدۇ. مۇتەۋەللى ئادەم ياللاپ، مەدرىسە بىلەن خانىقانىڭ ئارىلىقىدىكى لاي-لاتقىلارنى تازىلاتسۇن. بۇ مەدرىسە بىلەن خانىقانىڭ ئارىلىقىغا تاش ياتقۇزۇلغان، ئەگەر ئۇلاردىن بۇزۇلغانلىرى كۆرۈلسە، مۇسۇلمانلارنىڭ بېرىش-كېلىشىدە قىيىنچىلىق بولماسلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنى يىلمۇ يىل ياساتقۇزۇپ تۇرسۇن.

يەنە بىر شەرت شۇكى، كونىلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ «ۋەقفنامە» چىرىپ كەت-مەسلىكى ئۈچۈن، مۇتەۋەللى ئۇنى ھەر ئوتتۇز يىلدا بىر قېتىم كۆپەيتىپ ۋە يېڭى-لاپ، ئۇنى يەنە ئەسلىسىگە سېلىشتۇرۇپ چىققاندىن كېيىن، قازىخانا تەرىپىدىن بېرىلگەن ۋەسىقە-ھۆججەتلەر بىلەن زىننەتلىگەي.

يەنە بىر شەرت شۇكى، ھېچ زاماندا رەئىسلەر ياكى ئۇلارنىڭ ۋەكىللىرى ۋە ياكى مۇتەۋەللىلەر بۇ ئىشقا ئارىلىشالمىغاي. ھەر دائىم ۋەقپە شەرتلىرىگە مۇۋاپىق ئىش تۇتقاي. بۇ ئىشنى بېجىرگۈچىلەردىن كىرىم-چىقىم نۇسخىلىرىنى تەلەپ قىلمىغاي ۋە ھېچقانداق نەرسە ئالمىغاي. چۈنكى بۇ ئۇلارغا ھالال ۋە دۇرۇس ئەمەس.

كەمىنە يۇقىرىدا زىكىر قىلىنغان يەر-مۈلۈكلەرنىڭ ۋەقپە ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىپ، بۇلارغا مەسئۇل بولۇش ئۈچۈن، ئۆز قەبىلەمدىن بىر كىشىنى مۇتەۋەللى قىلىپ بەلگىلەپ قويدۇم. شۇنداقلا ئۇلۇغ قازىلار شەرىئەت قائىدىسى بويىچە ۋەقپە ئىكەنلى-كىگە ھۆكۈم قىلدى. بۇ يەر-مۈلۈكلەرنى ئۆز ھۆججەت-ۋەسىقىلىرى بىلەن زىننەت-لەپ، ئۆز پەرمان-يارلىقلىرى بىلەن ئىمزالاپ، يۇقىرىقى ئورۇنغا («ئىخلاسىيە» مەد-رىسىسى ۋە «خەلاسىيە» خانىقاسىغا) تەلتۆكۈس ۋە مەڭگۈلۈك ۋەقپە بولغانلىقىنى قارار ۋە ئايان قىلدى، «ئۇنى بۇزما، بەلكى ئەزىزلە».

(رۇبائىي)

ئەي تەڭرىم، ئالەم ئىشلىرىغا مېنى سەۋرسىز قىلىپ، يوقسۇللۇق مۇشەققەتلىرىنى تارتىشقا چىدامسىز قىلغايسەن. سېنىڭ رازىلىقىڭ ئۈچۈن قىلغان بۇ ئىشىمنى رىزا-لىق بىلەن قوبۇل قىلغايسەن.

(رۇبائىي)

يۈزلەرچە شۈكرى، ئىمارەتلەر مۇكەممەل بولدى. ئۇنىڭ ۋەقپە-پاسىللىرى مۇيەسسەل بولدى. تارىخىنىڭ سەككىز يۈز سەكسەن ئالتىنچى يىلى ‹1› بۇ «ۋەقفنامە» ئۈچۈن مۆھۈر-خەت قىلىندى.

(رۇبائىي)

كۆپ مۇشەققەتلەرنى چېكىش ئارقىلىق بۇ «ۋەقفنامە» شەرتلەر خېتى بىلەن زىننەتلەندى. بۇ شەرتلەرگە ئەمەل قىلغۇچىلارغا رەھمەت بولسۇن، ئۇنى ئۆزگەرت-كۈچىلەرگە لەنەت بولسۇن.

(رۇبائىي)

كىمكى بۇ قائىدىنى تۈزسە بار بولسۇن، تەڭرى بارلىق ئەھۋالدا ئۇنىڭغا يار بولسۇن. كىمكى ئۇنى بۇزسا، بۇزۇقلۇقتا دۇچار بولسۇن، تەڭرىنىڭ لەنىتى ۋە غەزىپىگە گىرىپتار بولسۇن.

* *

(بېيىت)

بۇنىڭ (كۆچۈرۈلگەن) تارىخى بىر مىڭ ئىككى يۈز بەشىنچى يىلدۇر ‹2›. كىشى بۇنىڭ تارىخىنى بىلىشتە جاپا تارتىپ قالمىغاي.

‹1› مىلادى 1481--1482-يىللارغا توغرا كېلىدۇ.

‹2› مىلادى 1790-1791-يىللارغا توغرا كېلىدۇ.

ئىزاھلار

①② «يېڭى تۈرك ئېنسىكلوپېدىيىسى» 1985 - يىل، ئىستامبول نەشرى، بىرىنچى توم، 89 - بەت.

③ «تەۋارىخى مۇسىقىيۇن» مىللەتلەر نەشرىياتى 1982 - يىل نەشرى، 55 - بەت، بۇ ئەسەرنىڭ ئاپتورى ئۆزىنىڭ ئەلشىر نەۋائى ئەسەرلىرىدىن 36 پارچە ئەسەرنى ئوقۇپ چىققانلىقىنى ئېيتقان.

④ «بابۇرنامە»، مىللەتلەر نەشرىياتى 1992-يىل نەشرى، 319 -، 320 - بەتلەر.

⑤ «ئەلشىر نەۋائىي زامانداشلىرى خاتىرىسىدە»، تاشكەنت، غاپۇر غۇلام نامىدىكى ئەدەبىيات - سەنئەت نەشرىياتى 1986 - يىل نەشرى، 65 - بەتتىن 79 - بەتكىچە.

⑥ «بابۇرنامە»، مىللەتلەر نەشرىياتى 1992 - يىل نەشرى، 320 - بەت.

⑦ «ئەلشىر نەۋائىي زامانداشلىرى خاتىرىسىدە»، تاشكەنت غاپۇر غۇلام نامىدىكى ئەدەبىيات - سەنئەت نەشرىياتى، 1986 - يىل نەشرى، 89 - بەتتىن 91 - بەتكىچە.

⑧ «ئەلشىر نەۋائىي زامانداشلىرى خاتىرىسىدە» يۇقىرىقى نەشرى، 18 - بەت.

⑨ «بابۇرنامە» يۇقىرىقى نەشرى، 320 - بەت.

⑩ «قۇرئان كەرىم»، مىللەتلەر نەشرىياتى 1986 - يىل نەشرى، 290 - بەت، بەنى ئىسرائىل سۈرىسى، 70 - ئايەت.

⑪ ⑫ «قۇرئان كەرىم» يۇقىرىقى نەشرى، 7 - بەت. سۈرە بەقەرە، 31 -، 32 - ئايەت.

⑬ ⑭ ⑮ بۇ ئۈچ سۆز «قۇرئان كەرىم» يۇقىرىقى نەشرى، 527 - بەت، سۈرە نەجم، 9 -، 10 - ئايەتلەرگە ئىشارەت قىلىدۇ.

⑯ «قۇرئان كەرىم» يۇقىرىقى نەشرى، 446 - بەت، سۈرە ياسىن 82 - ئايەت.

⑰ «قۇرئان كەرىم» يۇقىرىقى نەشرى، 428 - بەت، سۈرە ئەھزاب 72 - ئايەت.

⑱ «قۇرئان كەرىم» يۇقىرىقى نەشرى، 563 - بەت، سۈرە مۇلك، 3 - ئايەت.

⑲ بۇ ئايەت «قۇرئان» دا يىگىرمە سۈرە ئىچىدە 33 قېتىم ئۇچرايدۇ. بۇ يەردە بىر سۈرە ئىچىدىكى ئورنىنىلا كۆرسىتىپ ئۆتىمىز: «قۇرئان كەرىم» يۇقىرىقى نەشرى، 52 -، 68 -، 77 - بەتلەر، سۈرە ئال ئىمران، 15 -، 136 -، 195 -، 198 - ئايەتلەر.

⑳ «قۇرئان كەرىم»، يۇقىرىقى نەشرى، 441-بەت، سۈرە ياسىن 8-ئايەت.

㉑ «قۇرئان كەرىم»، يۇقىرىقى نەشرى، 478-بەت، سۈرە فۇسسىلە 8-ئايەت.

㉒ «قۇرئان كەرىم»، يۇقىرىقى نەشرى، 5-بەت، سۈرە بەقەرە 23-ئايەت، 214-بەت؛ سۈرە يۇنۇس 38-ئايەت.

㉓ «قۇرئان كەرىم»، يۇقىرىقى نەشرى، 66-بەت، سۈرە ئال ئىمران، 116-ئايەت.

㉔ «قۇرئان كەرىم» يۇقىرىقى نەشرى، 88-بەت، سۈرە نىسا 59-ئايەت.

㉕ «قۇرئان كەرىم» يۇقىرىقى نەشرى، 512-بەت، سۈرە فەتھ، 1-ئايەت.

㉖ «قۇرئان كەرىم»، يۇقىرىقى نەشرى، 512-بەت، سۈرە فەتھ، 3-ئايەت.

㉗ «قۇرئان كەرىم»، يۇقىرىقى نەشرى، 259-بەت، سۈرە ئىبراھىم، 24-ئايەت.

㉘ «قۇرئان كەرىم»، يۇقىرىقى نەشرى، 601-بەت، سۈرە شەمس، 1-ئايەت.

㉙ «قۇرئان كەرىم»، يۇقىرىقى نەشرى، 7-بەت، سۈرە بەقەرە، 30-ئايەت.

㉚ «قۇرئان كەرىم»، يۇقىرىقى نەشرى، 278-بەت، سۈرە نەھل، 90-ئايەت.

㉛ «قۇرئان كەرىم»، يۇقىرىقى نەشرى، 603-بەت، سۈرە زۇھا، 10-ئايەت.

㉜ ㉝ ㉞ ㉟ ㊱ ㊲ ㊳ ㊴ ㊵ ㊶ ㊷ ㊸ بۇلار ئۆز دەۋرىدە خۇراسان دۆلىتىنى تەشكىل قىلغان بەزى مۇھىم تۈركىي قەبىلىلەرنىڭ ناملىرى.

㊹ ئەبۇ بەكرى سىددىق — مىلادى 572-يىلدىن 634-يىلغىچە ياشىغان. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يېقىن سىردىشى. چاھارىيالارنىڭ بىرىنچىسى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى ئائىشەنىڭ ئاتىسى. شۇنداقلا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن كېيىنكى تۇنجى خەلىپە (632—634). رىۋايەت قىلىنىشىچە، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىر قېتىم غارغا يوشۇرۇنغاندا ئەبۇ بەكرىمۇ بىللە ھەمراھ بولغان. غارنىڭ ئېغىزىغا ئۆمۈچۈك تور تارتىپ، ئۇ يەردە خۇددى ئادەم كىرمىگەندەك ھالەتنى پەيدا قىلغان. بۇ مىسرادا ئەنە شۇ رىۋايەتكە ئىشارەت قىلىنغان.

㊺ «قۇرئان كەرىم»، يۇقىرىقى نەشرى، 584-بەت، سۈرە ئىنسان، 18-ئايەت.

㊻ «قۇرئان كەرىم»، يۇقىرىقى نەشرى، 555-بەت، سۈرە جۇمۇئە، 9-ئايەت.

مۇھەببەتنامە

موللا يۇنۇس

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مۇھەممەد سالىھ ھاجى

زىلەيخا كۈندۈز قەسر ئۆگزەسىگە چىقىپ، زىندان تەرەپىگە نەززارە قىلغانى ۋە يۇسۇف ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇفارىقەتىدە نالە - زارى باشلىغانى

تۈن ئۇلدى ئىشق ئىلىگە پەردەئى راز،
تۈن ئۇل غەم دىيدەلەرغە قىسسە پەرداز.
كۆپ ئىشكىم كۈندۈز ئۇلماي ھېچ تەدبىر،
سەرەنجام ئۇلدى تۈن بى ھېچ تەقسىر.
زىلەيخا ئۆتكۈرۈر ئېردى غەمى تۈن،
دېگىل ئۆتكەردى بەلكىم ماتەمى تۈن.
چۇ يۈزلەندى بەلاۋۇ مېھنەتى روز،
جانىغە تۈشتى يۈز داغى جىگەرسوز.
نې زىندان سارى باقماق قۇدرەتى بار،
نې زىندانسىز قەرارى، تاقەتى بار.
تەئامى خۇشكەۋارى شىرىن ئەيلەپ،
ئاڭا مەھرەم كەنىزى تەئيىن ئەيلەپ.
يىبەرۈر ئېردى زىندان سارى ئانى،
كۆرۈپ يۇسۇفنى تا كەلگەي نىھانى.
بارىپ چۇن كەلسە تا ئۇل مەھرەمى راز،
ئاڭا يۈز ئىشق بازى ئەيلەپ ئاغاز.
كەفى پايىغە سۈرتۈپ گەھ يۈزىنى،
كى پەي دەرپەي ئۆپۈپ گاھى كۆزىنى.
كىم ئۇل گامى بۇ يولدا پويە ئۇردى،
بۇ ئۇل كۆزدۇركىم ئۇل رۇخسار كۆردى.
ئەمەس ئانىڭ كۆزىگە ئۆپمەك ئىمكان،
كەفى پايىغە يا يۈز سۈرمەك ئاسان.
ئۆپەي ئانىڭ كۆزىنى گاھى- گاھى،
كىم ئۇل رۇخسارىغە قىلغاي نىگاھى.
يۈزۈم سۈرتەي كەفى پايىغە بارى،
كىم ئۇل قىلدى ئانىڭ سارى گۇزارى.
سوراپ ئاندىن كېيىن ئەھۋالى يۇسۇف،
رۇخى زىيبايى فەررۇخ بالى يۇسۇف.
دېدىلەر: «ھېچ جانىبدىن گەزەندى،
ۋە يا كۆڭلىدە ئانىڭ ھېچ بەندى.
ھەۋادىن جىسمىغە پەژمۇردەلىكمۇ،
تېنىغە خاكدىن ئازۇردەلىكمۇ.
تەئامىكىم ئىبەردىڭ قىلدىمۇ مەيل،
بۇ بىدىل يادىن ئەتمەك كەلدىمۇ زەيل.
كى بۇ بىچارەنى ياد ئەتتىمۇ ھېچ،
سېنى بىر ھەرف ئىلە شاد ئەتتىمۇ ھېچ.»

قىلىپ ھەر بىر بۇل يەڭلىغ پۇرسىشى ھا،
تۆكۈپ قان-ياشىنى قوپتى بولۇپ لال.
بار ئېردى قەسىر ئۈستۈن ئالىي ئەيۋان،
كى ئاندىن زاھىر ئېردى بامى زىندان.
چىقىپ ئول ئۇرفەدە ئولتۇردى، تەنھا،
ئېشىكنى ئەتتى، مەجلىس قۇردى تەنھا.
تۆكۈپ مىژگانلارىدىن كۆزلەرى دۇر،
قاراپ زىندان سارى مەرجان تۆكۈپ پۇر.
دەر ئېردىكىم: «مەنى كۆرگەيمەن ئانى،
ماڭا بەس ئول تەرەف باقسام نىھانى.
ئەمەسمەن لايىقى رۇخسار كۆرمەك،
ماڭا بەس ئول دەرۇ دىۋار كۆرمەك.
نە يەركىم ئول مەھىم مەنزىل نىشىندۇر،
ئەمەس ئۆي، رەۋزەئى خۇلدى بەرىندۇر.
ئانىڭ سەقفىدە دەۋلەت سايەسى بار،
بۇرەڭ خۇرشىدىدىن سەرمايەسى بار.
ماڭا دىۋار رەشكىدىن تۈمەن ئاھ،
يۆلەنمىش ئولتۇرۇپ ئول يارى دىلخاھ.
سەئادەتدۇركىم ئول ئۆيدە سەر ئەفراز،
ئېشىكدىن كىرسە سەرۋى گۇلشەنى ناز.
نې دەۋلەتمەند ئېرۇر ئول ئاستانى،
قەدەم قويغان بۇ يەڭلىغ دىلسىتانى.
قىلىپ چۈن مېھر تىغى ئاشكارە،
تېنىمنى زەررە يەڭلىغ پارە-پارە.
نىگۈن سەر تۇرسام ئانىڭ رەۋزەنىدىن،
شۇئائى ئافتابى رەۋشەنىدىن.
بەغايەت قىزغۇنۇرمەن ئول مەقامى،
كىم ئانداغ بازەنىن قىلغاي خىرامى.
ھەم ئانىڭ گەردىدىن بولغا مۇئەتتەر،
ساچى ئەنبەر شەمىمىدىن مۇئەنبەر.»
بۇ ئېرەدى كار بارى قىنىسە كوتاھ،
سەھەردىن شام سوزى نالەئى ئاھ.
بۇ غەم بىرلە ئەبىگە يەتتى جانى،
قىلىپ تا شام بۇ شىرىن زەبانى.
تۈن ئولدى ھىيلەئى ئەندىشە قىلدى،
بۇرۇنقى تۈن تەرىقىن پىشە قىلدى.
تۈنۈ كۈن ئېردى بۇ ئامىن ئاڭا مەن،
چۇ تا زىنداننى ئول ماھ ئەتتى مەسكەن.
تۈن ئول زىندانغە بارماق چارە ئەيلەپ،
كۈن ئولسە ئۇرفەدىن نەززارە ئەيلەپ.
ئەمەس خالىي بۇ ئىشدىن ھېچ گاھى،
گەھى زىندان گەھى ئەيۋان نىگاھى.
بۇ يەڭلىغ جانۇ دىل بىرلە تەلەبكار،
گەھى دىۋار كۆردى گاھى دىۋار.
چۇ يۇسۇف شەۋقىن ئەيلەپ جاندا مەھكەم،
كېچىپ ئۆزلۈكدىنۇ جان نەقدىدىن ھەم.
قىلىپ يۇسۇف خەيالى ئانچە مەدھۇش،
جەھانۇ جاندىن ئول مۇتلەق-مۇش.
قىلىپ بىرلەھزە يۇسۇف دەپ تەرەننۇم،
ئانىڭ يادىدا ئۆزنى ئەيلەدى گۇم.
يېتۈردى مۇتلەقا ھۇشۇ خىرەدنى،
زەمىرى لەۋھىدىن يۇپ نىكۇ بەدنى.
كەنىزلەر قىچقىرۇر ئېردى سالىپ جۇش،
ئېشىتمەس ئېردى ئەۋۋەل مەستۇ مەدھۇش.
كەنىزلەرغە دەر ئېردى گاھۇ بىگاھ:
ئەمەسدۇرمەن سەرى مۇ ئۆزىدىن ئاگاھ.
مېنى سۆز بىرلە سىز بىلمەك خەبەردار،
مېنى ھۇشىيار قىلماس ھېچ گۇفتار.
تۇتۇپ ئۇشتۇمنى ئەۋۋەل ئىرغاتىڭلا،
بۇ ئېرغاتماق بىلە ئاگاھ ئېتىڭلار.
كېلىپ ئۆز ھالىمە ئەۋۋەل تاپاي ھۇش،
نې سىزكىم دەرسىز ئاندىن مەن بولاي گۇش.
ئېسىم ئول ماھى زىندانىمدا ھەر بار،
بۇ ھەيرانلىق ماڭا ئاندىندۇر، ئەي يار.»
كىشىكىم كۆڭلىدە ئول يارى دىلخاھ،
قاچان ئول ئۆزگەلەردىن بولغاي ئاگاھ.
كېتىپ ئۆزى ھالىدىن بىر كۈن مىزاجى،
كى نەشتەرا زەخمى ئولغاي ئېھتىياجى.

چۇ قانكىم يەرگە تامدى، ھېچ كۆزگە
كۆرۈنمەي غەيرى يۇسۇف، يۇسۇف ئۆزگە.
بۇ نەشتەركەلكەدىن ئۇستادى چابۇكە،
يازىپ يەر ھەرفىغە يۈز ھەرفى نازۇك.
پۇر ئىردى دوستىدىن ئاندا رەگۇ پوست،
چىقىپ ھەرئەفۇ جۇزۋىدىن ھەمە دوست.
خۇش ئولكىم تاپسە ئۆزلۈكدىن رەھائى،
يېتىپ ئاندىن دەما - دەم ئاشنائى.
بۇ يەڭلىغ جان ئارا جا قىلسە جانان،
كى بولماي ئۆزگەلەردىن جايى ئىمكان.
كېرىپ جاندەك تەمامى ئۇزۇۋىغە بۇ،
كىم ئاندىن خالىي بولماي بىر سەرى مو.
نې بويى قالغاي ئۆزلۈكدىن نې رەڭگى،
نېكىم ئەغيار بىرلە سۇلھۇ جەڭگى.
نې كۆڭلىدە ھەۋايى تاجۇ نې تەخت،
ھەۋەسلەر كەتكەي ئاندىن باغلابان رەخت.

سۆز ئايتۇز بولسە، سۆزلەر ياردىن بەس،
مۇراد ئىستەر ھەم ئول دىلداردىن بەس.
ئۆزىگە قويماغاي ھېچ ئىختىبارى،
كى بولماس ئىشقدىن تاش كارۇ بارى.
كېچىپ ئۆزدىن، فەنا بولغاي تەمامى،
بۇ ئىش [دىن] ھاسىل ئولغاي بارچە كامى.
دىلا، ھەم سەن كېچىپ ئۆزدىن، فەنا بول،
سەرىرى سەرمەد ئۇستۇن پادىشا بول.
بۇدۇر سەر رىشتەئى ئىقبال، ئەي يار،
كېچىپ سەن ئۆزلۈكۈڭدىن بول سەبۇكبار.
ئىكى - ئۈچ يەتكۇرۇپ نەچچە قەدەمگە،
قەدەم قوي مىھنەتئابادى ئەدەمگە.
يوق ئىردىڭ، بار ئىدىڭ ئاسۇدە جانى،
ساڭا يوق ئىردى يوقلۇقدىن زىيانى.
بۇ كۈن ھەم بولماغىل، بۇدۇر ساڭا سۇد،
فەنا كاشانەسىدە جۇملە بەھۇد.

يۇسۇپ ئەلەيھىسسەلام زىندان ئەھلىگە كەرەم ئېھسان قىلغانى ۋە پادىشاھى مىسر مۇقەررەبلەرىنىڭ تۇشىگە تەئبىر بەرگەنى ۋە بۇلاردىن بىرىگە پادىشاھ قاتىدا ئۆزدىن ياد بەرمەككە ۋەسىيەت قىلغانى.

بىرەۋكىم بولدى چۈن پەرخۇندە ئەختەر،
سەئادەت بولدى يارۇ بەخت ياۋەر.
تونى كۈندۇز مەسەللىك پۇر زىيادۇر،
فۇرۇغى دەۋلەتى زۇلمەت زەدادۇر.
نېتاڭ گەر خارى سەھرا بولسە گۈلزار،
گۈل ئانىڭ مەقدەمىدىن مۇشكى تاتار.
بەھاران ئەبرىدەك ئولسە بەيابان،
بولۇر يۇمىندىن ئانىڭ باغى بوستان.
گۈزەرگاھ ئەتسە يەلدەك تازە باغى،
يېتەر ھەر گۈل يۈزىدىن بىر چەراغى.
ئەگەر زىندانىغە كىرسە خۇررەمۇ شاد،
قىلۇر زىندانىيلارنى غەمدىن ئازاد.
چۇ يۇسۇف مەقدەمىدىن بولدى زىندان

ھەمە زىندان ئىچىگە باغى خەندان.
تەمام ئەل مەقدەمىدىن شاد بولدى،
بارى غەم بەندىدىن ئازاد بولدى.
بويۇندا غۇللارى چۈن تەۋقى ئىقبال،
ئاياغى زەنجىرى بولدى چۈ خەلغال.
ئەگەر زىندان ئەھلىدىن بولسە بىمار،
ئەسىرى مىھنەت ئولسە، بەندى تىمار.
ئول ئىردى بارچەنىڭ بىمارىدارى،
بارىغە ئىردى ئانىڭ ھۆكمى جارى.
بارىنى شاد ئەيلەپ دەردۇ غەمدىن،
خەلاس ئەيلەر ئىدى رەنجۇ ئەلەمدىن.
گىرىفتارىغە گەر تەڭ ئولسە جايى،
ئاڭا يۇسۇف ئىدى مۇشكىل گۇشايى.

ۋەگەر تەڭ بولسە بىر مۇفلىسغە ئىشرەت،
بولۇر ئەيشىدە يۈز ئەندۇھۇ مىھنەت.
ئانىڭ ھەر مۇشكىلىنى ئەيلەپ ئاسان،
قىلۇر ئىردى ھەمە ئەيشى فەراۋان.
ئەگەر تۈش كۆرسە ھەر فەرخۇندە ھالى،
ئانىڭ غەرق ئەتسە گىردابى خەيالى.
بۇ تۈش تەئبىرىدىن بىر - بىر بىرىپ ياد،
ئالىپ گىردابىدىن كۆڭلىن قىلىپ شاد.
بار ئىردى ئىككى خاسى مەھرەمى شاھ،
بولۇپ ئىردى بۇلار مەھرۇمى دەرگاھ.
ئىكى يۇسۇفغە زىندان ئىچرە مەھرەم،
بۇ ماتەمخانەدە ھەمرازۇ ھەمدەم.
ھەر ئىككى كۆردى بىر كۈن تۇرفە خابى،
تۈشۈپ جانىغە ئاندىن پىچتابى.
بىرىگە بۇ تۈشىدىن تۇررەئى خۇش،
جەۋاب ئىشتىپ بىرى خۇش، بىرى ناخۇش.
بىرىسى شەھ قاتىدا تاپتى ئىقبال،
بىرى دار ئۇزرە غەم خەيلىغە پامال.
جەۋانمەردىكى باردى شاھ سارى،
سەرىرى ئىززۇ نازۇ جاھ سارى.
شەھى مەسنەدنىشىن سارى بارۇر چاغ،
ئاڭا يۇسۇف ۋەسىيەت قىلدى ئانداغ:
«كى! چۇن شەھ سۇھبەتىدە تاپقاسەن يار،
بۇ فۇرسەت ئىچرە تاپساڭ زەيلى گۇفتار.

دېگىل زىنداندا بىر بىكەس غەرىبى،
ئاڭا يوق شاھ ئەدلىدىن نەسىبى.
بۇ يەڭلىغ بىگۇناھى بولسە رەنجۇر،
ئەدالەت رەسمىدىن بۇ [نې] رەۋىشدۇر؟»
چۇ قۇربەت تاپتى ئول فەرخۇندە ئەختەر.
شەھەنشەھ قۇربىدىن چۇن ئىچتى ساغەر.
كېتىپ خاتىردىن ئانداغ بۇ ۋەسايا،
نەچە يىل كەلمەيىن يادىغە ئەسلا.
نىھالى ۋەئدە بەردى يار مەئيۇس،
بەلا زىندانى ئىچرە قالدى مەھبۇس.
بەلى ئۆلكىم خۇدا بولسە ئاڭا يار،
بارى ئىشدە ئاڭا بولسە مەدەدكار.
ئالىپ مەئشۇقلۇق تەختى ئۇزە جا،
كى بولدى مەرزىئى تەڭرى تەئالا.
ئاڭا ئەسباب يولىنى قىلدىلار بەند،
پىسەند ئەتمەس سەبەب يولىن خۇداۋەند.
ئۆزىدىن تاشغە يۈزنى ئەندۇرمەي ئانى،
يىراق ئەيلەر نەزەردىن ماجەرانى.
بارىدىن قىلدۇرۇپ قەتئى تەئەللۇق،
رىزايى ياردىن تاش خاھىشى يوق.
ئانى غەير ئىلكىدە تاراج قىلماي،
ئۆزىدىن ئۆزگەگە مۇھتاج قىلماي.
كىشى قەيدىدە ئانى خاھىش ئەتمەس،
ئەسىر ئەتكەي ئۆزىن دامىغەۋۇ بەس.

مىسىر پادىشاھى تۈشى تەئبىرى ئۈچۈن يۇسۇف ئەلەيھىسسەلامنى تەلەب قىلماقى ۋە ئول مىسىر خاتۇنلارىنى تەفتىش قىلدۇرماق ئۈچۈن، زىنداندىن چىقماقنى تەئخىر ۋە تەئلىل قىلماقى.

بەسا قۇفلىكى يوق مىفتاھىغە تىش،
ئاڭا پەيدا ئەمەس راھى كۇشايىش.
ئانىڭ دانا خەيالى ھېچ ئىرۇر ھېچ،
ئانىڭ زىكرىدە كۇشىش ھېچ ئىرۇر ھېچ.
گۇمان فەتھىدە قىلماي ھېچ دانا،

ئىلىك ھەم بولماي ئاندا ھېچ پەيدا.
بەناگەھ غەيبىدىن بولغاي كۇشادى،
بولۇپ ئاندىن ھۇسۇلى نامۇرادى.
كۆڭۈل چۇن ھىيلەلەردىن ئۈزدى يۇسۇف،
ئۈزۈپ تەدبىر ئىفىنى ئەيلەدى تۇف.

ئاگا قالماي خۇدادىن تاش پەناھى،
پەناھىن ئەيلەپ ئاخىر تەكيەكـاھى.
كېچىپ ئۆزلۈكدىنۇ ئەغياردىن ھەم،
خىرەد تەدبىرىيۇ پىندارىدىن ھەم.
تۇتۇپ فەزلى ئىلاھى قولداپ ئانـى،
مۇرادىغە يېتۇرگەي يولداپ ئانى.
ئۈيۈپ بىر كېچە ئەۋۋەل شاھى بىدار،
تۇشىدە يەتتە گاۋ ئولدى پەيدار.
ھەمە خۇشۇ خۇبۇ فەربە بەغـايەت،
خۇش ئېردى بىر - بىرىدىن بىنىھايەت.
بەس ئاندىن يەتتە گاۋى بولدى پەيدا،
سەراپا لاغۇ خۇشكى ئېردى رەسۋا.
ئۇرۇنقى يەتتەگە يۈزلەندى بىباك،
بارىنى سەبزەدەك يەپكەتتىلەر پاك.
بۇ يەڭلىغ سەبزە خۇررەم يەتتە خۇشە،
تاپىپ جان قۇۋۋەت ئاندىن دىيدە تۇشە.
چىقىپ كەينىدىن ئانىڭ يەتتە زار خۇشك،
ئاگا چىرماشتى، قىلدى سەر سەرى خۇشك.
شەھى مىسىر ئويغانىپ قوپتى سەھەرگاھ،
بۇ تۇشدىن بولدى ھەر دانىشۋەر ئاگاھ.
بارى دانا دېدى: «خابى مەھال ئول،
نەمۇدار ئەيلەگەي ۋەھمى خەيال ئول.
خىرەد ھۇكمى بىلە تەئبىر يوقدۇر،
ئۇنۇتماقدىن بۆلەك تەدبىر يوقدۇر.
جەۋانمەردىكى ئول يۇسۇفدىن ئاگاھ،
خەبەر بەردىيۇ چۇن يۇسۇفدىن شاھ:
«كى زىندان ئىچرە بىر پەررۇخ جەۋانى،
ھەقايىق ھەللىدە كۆپ نۇكتە دانى.
ئاگا ئايتاي بارىپ، ئەمر ئولسە بۇراز،
بۇ تۇش تەئبىرى ئاندىن كەلتۇرەي باز.»
دېدى ئىزن ئالماقنىڭ مەندىن نې ھاجەت،
ئەمەسمۇ كور بۇ مەقسۇدى بەسارەت.
ماڭا چەشمى خىرەد خۇد كور ئەمەسمۇ،
بۇتۇش سىررىن بىلۇردىن دۇر ئەمەسمۇ؟»
جەۋان زىندانىغە باردى، ئايدى ناگاھ،
تۇش ئەھۋالىدىن ئولدى يۇسۇف ئاگاھ.
دېدى: «ھەر ئىككى گاۋۇ خۇشەدۇر سال،
ئۆز ئەۋسافى بىلە ئەرسافى ئەھۋال.
بۇ گاۋى فەربەئى، ئول خۇشەئى تەر،
ئېرۇر يىل خۇبلۇقدىن قىسسە ئاۋەر.
بۇ لاغەر گاۋۇ خۇشكى خۇشەدۇر بىل،
قىلۇر ئاگاھ ھالى تەڭگىمى يىـل.
بۇرۇنقى يەتتە يىل بولغاي فەراۋان،
مەئاشى دانەئى نەيسانۇ باران.
فەراۋان نېئمەت ئولغاي جۇملە ئالەم،
بەس ئاندىن يەتتە يىل كەلگەي دەمادەم.
بۇ يىللاردا يېيىلگەي بارچە نېئمەت،
بولۇر ئازۇردە جان ئەھلى مەئىشەت.
ھەۋادىن ياغماغاي ئەبرى ئەتايى،
كى يەردىن ئۈنمەگەي بەرگى گىيايى.
غەنىلەر نان ئۈچۈن ھەيران بولۇرلار،
فەقىرلەر تەڭگىلىكدىن جان بېرۇرلار.
يېتىپ ئانداغكى دەۋران خانىدىن نان،
دېگەي ھەرئادەمى نان، بەرگەي ئول جان.»
جەۋان ئىشتىپ بۇ سۆزنى ياندى خۇشھال،
ھەرىفى مەجلىسى شاھ ئولدى فىلھال.
دېدى يۇسۇف دېگەن سۆزلەرنى يەكسان،
ئاچىلدى شاھ كۆڭلى چۇن گۈلىستان.
دېدى: «قوپغىل، بارىپ كەلتۇرگىل ئانى،
تاپاي شىرىن سۆزىدىن تازە جانـى.
سۆز ئول رەئنا ساربىدىن گەرچە تۇشىن،
ئىشتىمەك ئۆز لەبىدىن تۇرفە شىرىن.
ئەگەر مۇمكىن لەبىدىن ئۆز ئىشتىمەك،
كېرەكمەس ھەرئاغىزدىن سۆز ئىشتىمەك.»
يەنە زىندان سارى بولدى رەۋانە،
ئاگا بىر مۇژدەنى كەلتۇردى يانە:
«كى ئەي سەرۋى خىرامۇ نازۇك ئەندام،
سەرا بوستان شەھى سارى ئۆرۈپ گام.
دىلئارا قەد بىلە ئول يان خىرام ئەت،
بۇ دەۋلەتخانەغە يەتكۇر شەرافەت.»

دېدى: «بارماق ھۇزۇرى پادىشاھى،
كى مەندەك بىكەسى نە بىگۇناھى،
نەچە يىل قىلدى زىندان ئىچرە مەھبۇس،
كى ئاسارى كەرەمدىن قىلدى مەئيۇس.
تىلەر بولسە بۇ ماتەمخانەدىن چۇن،
رىزا بىرلە قەدەم قويغايمە بىرۇن.
مېنى كۆرگەن ئۇشۇل جەمئى ھەۋەسناك،
كى ھەيرەتدىن كېسىلدى قوللارى پاك.
شەھ ئالىدا يىغىلسۇن چۇ سۇرەييا،
نىھان رازىمنى قىلسۇن ئاشكارا.
كى بولغاي شاھغە بۇراز رەۋشەن،
خىيانەتدىن ئېرۇرمەن پاك دامەن.
ماڭا ھەرگىز گۇناھ ئەندىشەلىك يوق،
خەيالىمدا خىيانەت پىشەلىك يوق.
نىچۇك ۋاقىئە بولۇر مەندىن خىيانەت،
سىرىشتىمدۇر مېنىڭ سىدقى دىيانەت!؟»
بارىپ بۇ سۆزنى قىلدى شاھغە تەقرىر،
زەنانى مىسرى ئاگاھ ئولدى بىر-بىر.
كى شەھ ئالىدا يەكسەر جەمئ بولدى،
ھەمە پەرۋانەۋۇ ئول شەمئ بولدى.
چۇ شەھ بەزمىغە بول تاپتىلار ئول جەمئ،
تىل ئاچتى شەھكىم ئوتلۇغ گويىيا شەمئ.
كورۇپ ئول جان ھەرىمىن شەمئىن ئول شام،
يۇزىگە تارتىپ ئانىڭ تىغى بەدنام:
«نېدىن زىندانغە مەھبۇس ئەتتىڭىزلەر،
ئانى بۇ نەۋئى مەئيۇس ئەتتىڭىزلەر؟
نە جۇرمى ئەيلەپ ئاخىر ئاندا مەئاۋۇم؟
قىلىپسىز گۇل يۇزىدىن بىزنى مەھرۇم.
تەنى نازۇك ئاڭا ئازار ئىدى گۇل،
رەۋامۇدۇركى، بولغاي گەردەنى غول؟
گۇلىكىم يوق نەسىمى سۇبھىغە تاب،
ئاياغى زەنجىرى بولغايمۇ جوز ئاب؟»
خاتۇنلار ئايدى: «ئەي شاھى جەۋان بەخت،
زىبى فەرخۇندە سەندىن تاجۇ ھەم تەخت.
نېكىم يۇسۇفدىن ئېردى خۇلقى ئەفئال،
يوق ئېردى پاكلىقدىن ئۆزگە ئەھۋال.
سەرى مويىي خىيانەت كۆرمەدۇك بىز،
بەجۇز سىدقۇ دىيانەت كۆرمەدۇك بىز.
سەدەفدە يوق بۇ يەڭلىغ گەۋھەرى پاك،
بارى تۆھمەتدىن ئېردى جەۋھەرى پاك.»
زلەيخا ھەم ھوزۇر ئېردى بۇ دەستۇر،
تىلى يالغاندىنۇ جان ھىيلەدىن دۇر.
كۆڭۈلدە ھېچ قالماي مەكرۇ ھىيلەت،
ئانى پاك ئەيلەبان ئىشقى رىيازەت.
كۆڭۈلگە پەرتەۋ ئۇردى شۇئلەئى راست،
تىلىدىن جارى بولدى راست بەخاست.
بۇ بەزم ئىچرە دېدى ھەرفى مۇتابىق،
دەم ئۇردى سىدقىدىن چۇن سۇبھى سادىق
قىلىپ ئۆز جۇرمىغە ئىقرارى مۇتلەق،
سەدا بەردىكىم ئالان ھەسھەسۇل-ھەق.
دېدى: «يۇسۇفدە يوق ئېردى گۇناھى،
مەن ئېردىم ئىشقىدا گۇمرەھ كەماھى.
ئانى كامىمغە ئەۋۋەل ئىندەپ ئېردىم،
چۇ كامىم بەرمەي ئاخىر قاۋلاپ ئېردىم.
مېنىڭ زۇلمۇمدىن ئول زىندانغە تۇشتى،
مېنىڭ دەردىمدە نەزئى جانغە تۇشتى.
غەمىم ھەددىن ئاشىپ بىھەددۇ غايەت،
ئاڭا قىلدى مېنىڭ ھالىم سەرايەت.
جەفايىكىم ئاڭا چۇن قىلدى سافى،
ئاڭا ۋاجىب ئېرۇر ئەمدى تەلافى.
ھەر ئىھسانىكىم قىلۇر شاھى نىكۇكار،
ئېرۇر يۇسۇف ئاڭا لايىق، سەزاۋار.»
ئىشىتتى شاھ ئالىپ بۇ نۇكتەنى ياد،
ئاچىلدى چۇن گۇلى خەندان بولۇپ شاد.
ئانى كەلتۇرمەك ئەيلەپ ھۇكم بۇ دەم،
ئۇشۇل بوستان سەراغە شادۇ خۇررەم.
لەتافەت باغىدىن ئول بەرگى خەندان،
گۇلى خەندانغە بوستان خۇش، نەزىندان
بۇدۇر جان مۇلكىغە شاھى جەۋان بەخت،
ئېرۇر شەھلەر مەقامى پايەئى تەخت.

يۇسۇف ئەلەيھىسسەلام زىنداندىن چىقىپ، پادىشاھى مىسر ئىززەت ۋە ئىكرام شەرايىتىنى بەجا كەلتۈرگەنى ۋە ئەزىز مىسرى ۋەفات بولۇپ، زۇلەيخا بىكەسلىك ۋە تەنھالىق ئەلەمىگە مۇبتەلا بولغانى.

كۆھەن دەير ئىچرە بۇدۇر ۋەسمى دەيرىن،
كى يوق بىشورۇ مىھنەت ئەيشى شىرىن.
يۇتار تىفلى رەھىمدە توققۇز ئاي خۇن،
چىقار زىيبا رۇخى چۇن ماھ بىرۇن.
تاش ئىچرە لەئل تارتىپ سەختى تەڭگى،
تاپار كۈندىن دەرەخشان لالە رەڭگى.
ئاشىپ يۇسۇفغە چۇن ھەددىن شەبى غەم،
سەئادەت ئۇردى ئاخىر سۇبھىدىن دەم.
اغىر تاغ ئىبردى چۇن جانىغە ئەندۇھ،
شىغە مەشئەلى كۈن تۇتدى ئەنبۇھ.
ئۇلۇغە غايەتى تەئزىمۇ ئىكرام،
شەھ ئىبركەنىگە ئەيلەپ يارلىغ ئام.
كى شەھ ئەيۋانىدىن سەف ئەيلەپ ئاھەڭ،
ھەمە ئەترافىدىن تا ئىككى فەرسەڭ.
دۇرۇيە تۇردىلار تا بامى زىندان،
تۈزۈپ شەئنى تەجەممۇل ئاندا ھەريان.
زىھى خۇرشىد تەلئەت دىلرەبالار،
ھەمە زەركەش كەمەر، زەررىن قەبالار.
بارى شەھزادەئى ساھىبقىران ھەم،
تەمامى مىر زادە نەۋجەۋان ھەم.
مۇرەسسەئ تاجلىق زەررىنە خىلئەت،
ھەمە تازى سەۋارۇ ماھ تەلئەت.
زىھى خۇرشىد پەيكەر، خۇش نەۋالار،
كى ئىبرانىيۇ سەرىيانىي ئەدالار.
سەرۇ سەردارلار ھەم بىشۇمارە،
نىسار ئەيلەپ تۇرۇغلۇق ھەر كەنارە.
تەھى دەستلەر ئۇمىد ئەيلەپ نىسارى،
ئاچىپ ھەريان گىرىبانى كەنارى.
بولۇپ خۇسرەۋ سارى يۇسۇف رەۋانە،
سەراپا خىلئەت ئىلە خۇسرەۋانە.

سەۋارى خىڭگى ئادى پاي تا فەرق،
كى ئەنۋائى جەۋاھىردىن ئىدى غەرق.
ھەمە يەر تۇدە - تۇدە مۇشكۇ ئەنبەر،
چۇ ھەريان بەدرە - بەدرە زەررۇ گەۋھەر.
يولىدا ساچتىلار بۇ ئەل تەمامى،
گەدالار ھاسىل ئۇلدى بارچە كامى.
بۇ گەنج ئالىپ غەنى بولدى گەدالار،
خەزىنە قىلدى مۇفلىس بىنەۋالار.
چۇ بولدى شاھ دەرگاھى پەدىدار،
تۈشۈپ تۇرغۇزدى رەخشى تىز رەفتار.
خەزۇ ئەتلەس يولىدا پاي ئەنداز،
بۇ پاي ئەنداز ئۈزە ئۇل شەھ سەرئەفراز.
قەدەم ھەردەم قويار ئىبردى خىرامان،
كىم ئۇل ئەتلەس ئۈزە ئايدەك شىتابان.
خەبەر يەتتىكىم ئىقبال ئەتتى ئۇل ماھ،
يۈگۈردى چۇست ئىستىقبالىغە شاھ.
قۇچۇپ ئانداغ كۆرۈشتىلەر ئىكەۋ تەڭ،
چۇ گۇل رۇخ سەرۋىئىلە شەمشادى گۇل رەڭ.
سەرىر ئۈستۈن بىرىپ ئۆز ئورنىدا يەر،
سەرىرىكىم مۇرەسسەئ دۇررۇ گەۋھەر.
قىلىپ ئەئزازۇ ئىكرام ئۇل بۇ مىنۋال،
مۇھەببەت بىرلە قىلدى پۇرسىتىش ھال.
كىم ئەۋۋەل سوردى كۆرگەن تۈشكە تەئبىر،
بۇ نوشىن لەئل بىرلە قىلدى تەقرىر.
قىلىپ ھەر ھالۇ ھەر يەردىن سۇئالى،
بۇرۇنقى كارى بارۇ شۇغلى ھالى.
جەۋابى دىلكەش ئايدى بارچە مەئقۇل،
ئاچىلدى شاھ كۆڭلى، بولدى مەقبۇل.
دىدى: «ئاخىر كۆرۈپمەن تۈشكى بىخاست،
ئىشىتتىم سەندىن ئانىڭ تەئبىرىن راست.

ئىچۇك تەدبىر قىلماق مەسلەھەت بار،
كى مىسر ئەھلى غەمىن يەرگە جىھەتبار؟»
دېدى: «يىللاركى ئېئمەتدۇر فەراۋان،
سۇۋى يامغۇر ئاقار ھەر يەردە ئىمكان.
ئىدا قىلسۇن بارىپ چۇن ھەر دىيارى،
كى ھېچكىم قىلماسۇن جۇز كىشتۇ كارى.
ئۇرۇپ چۇن سەگگى خارالارغە تىرناغ،
كى قالماي ھېچ يەر، نې دەشتۇ نې تاغ.
تۆكۇپ ياش كۆزلەردىن دانە ساچسۇن،
كى ھەركىم فارىغ ئۇلسە يانە ساچسۇن.
كەمالىغە يېتىپ دان ئالسە خۇشە،
تۇرار باشى بىلە قىلماق تىۋنشە.
بۇ خۇشە دانەسىغە يەتمەي ئافەت،
بارى ئافەتدىن ئۇل قالغاي سەلامەت.
چىقىپ ھەر باش تېنىدىن كۆپ سىنانلار،
كىم ئۇرغاي قەسد قىلسە خەسمى جانلار.
زەخىرە بولدى خۇشە چۇن مەھۇ سال،
كېلۇر ئۇل دەمكى قەھتى تەگگىئى ھال.
بۇ دەم ھاجەت ئۇچۇنكىم دانە ئالغاي،
بۇ باشدىن [بولسە] ھاجەت يانە ئالغاي.
ئالىپ ئۆز ھاجەتى چاغلىق زەخىرە،
كى دەفئ ئەتمەك ئۇچۇن بۇ ئەيشى تىيرە.
ۋەلې ھەر ئىشغە لازىمدۇر كەفىلى،
كى بولغاي ئۇل قىلۇر ئىشغە دەلىلى.
كى بىلگەي دانىش ئىلە غايەتى كار،
قىلا ئالغاي تاپىپ ئۇل ئىشنى ھەر بار.
نېكىم ئالەمدە باردۇر، يوق تاپىلماس،
چۇ مەن دانا كەفىلى تاپسە بولماس.
ماڭا قويغىل بۇ ئىشنىڭ تەدبىرىنى،
كى مەندەك بىلسە بولماس دىگەرىنى.»
ئانىڭ بۇ كارى سازى كۆردى چۇن شاھ،

تەسەررۇفنى ئاڭا تاپشۇردى دىباخاھ.
ئاڭا قىلدى سىپەھنى بەندە فەرمان،
ھۇدۇدى مىسردىنى چۇن سەھنى مەيدان.
ئۆز ئورنىدا سەزايى بەخت قىلدى،
بېرىپ ئىززەت ئەزىزى مىسر قىلدى.
ئاياغىن تەخت ئۈزرە قويسە ھەردەم،
قويۇپ باش تەختى ئاستىن ئەھلى ئالەم.
ئەگەر خاۋەت سەرادىن چىقسە سەھرا،
فەلەك ئەيۋانىدا پۇر ئېردى غەۋغا.
چۇ ھەريان قىلسە سەير ئەتمەك خەيالى،
جەھاندا پۇر ئىدى سىنيەت جەلالى.
ھەر ئۇل كىشۋەركىم ئۆتسە چۇن سەۋارە،
سىپاھى ئېردى بىھەد، بىشۇمارە.
خۇدا چۇن بەردى يۇسۇفغە بەلەندى،
بۇ يەڭلىغ تاپتى قەدرى ئەرجۇمەندى.
ئەزىزى مىسرغە يەتتى زەبۇنلۇق،
بۇ ئاينىڭ دەۋلەتىغە سەرنگۇنلۇق.
قىلالماي كۆڭلى تاقەت بۇ خەلەلغە،
نىشانە بولدى پات تىيرى ئەجەلغە.
زلەيخا قالدى غەم دىۋارى ئاستىن،
خەم ئولدى قەددى ھىجران بارى ئاستىن.
ئەزىز ئېھسانىدىن نې خانە ئاباد،
نې يۇسۇف قايغۇسىدىن خاتىر ئازاد.
فەلەككىم مېھر ئازۇ كىنە بىسيار،
بۇ ھىرماندا ئاڭا ئولدۇر سەزاكار.
بېرۇر كۇندەك بىرەۋگە كۆكدە جەۋلان،
بىرەۋنى سايەدەك يەر بىرلە يەكسان.
خۇش ئۇل داناكى ھەر بىر كارۇ بارى،
جەھانغە قىلماغاي ھېچ ئېئتىبارى.
نې ئىقبالىدىن ئانىڭ بولغاي ئۇل شاد،
نېكىم ئىدبارىدىن جانىدا فەرياد.

ئەزىز مىسرى ۋەفاتىدىن كېيىن زۇلەيخا ئەھۋالىنىڭ شەرھى ئىبتىداسى، يۇسۇف ئەلەيھىسسەلامنىڭ مۇھەببەتى ئىستىلاسى ۋە ھىجران فىراق ئەييامىدا غەمۇ مىھنەت ئىبتىلاسى

كۆڭۈلكىم دىلبەرىدىن بولدى ناشاد،
بارى شادىيۇ غەمدىن بولدى ئازاد.
ئانىڭ گەردىنى كۆرمەي يانە بىر غەم،
ئانىڭ يادى سارى ناشادلىق ھەم.
ئەگەر بولسۇن جەھان دەريايى ئەندۇھ،
كى ئەمۋاجى تەلاتۇم بولسە چۇن كوھ.
ئوشۇل دەريادىن ئولماي دامەنى نەم،
غەمىكىم جاندا ئىردى زەررەئى كەم.
تەرەب بەزمىدە چەشن ئەيلەپ زەمانە،
ئەگەر يۈزلەنسە ئەيشى جاۋىدانە.
يۈز ئۆرۈپ تۇرغاي ئول چەشن تەرەبدىن،
غەمىغە نۇقس بولماي بۇ سەبەبدىن.
زۇلەيخا ئىردى مۇرغى مىھنەت ئاھەڭ،
جەھان بىر ئاشىيان مۇرغى ئولۇپ تەڭ.
ئوشۇل ۋەقتىكى دەۋلەت يار ئىردى،
دەرى دىيۋار چۇن گۈلزار ئىردى.
ئەزىز ئىردى باشى ئۈستىدە سايە،
نىھالى ئىردى زەئنا سەيرمايە.
ھەمە ئەسبابى راھەت جەمئ ئىردى،
كى مەھ رۇخسارى گويا شەمئ ئىردى.
يوق ئولماي جاندا يۇسۇف فىكرى ھەرگىز،
تىلىدىن كەتمەي ئانىڭ زىكرى ھەرگىز.
بۇ ۋەقتىكىم ئەزىزى كەتتى ئاخىر،
ھەمە ئەسبابى مىھنەت يەتتى ئاخىر.
ئاڭا يۇسۇف خەيالى بار ئىردى،
دىل ئەفكارىغە [ئول] غەمخار ئىردى.
تۈنۈكۈن گۆشەئى ۋەيرانە تۇتتى،
ۋەتەن ھەم كۈنجى مىھنەت خانە تۇتتى.
نې خاب. ئىردى ئانىڭ يادىدا، نې ھۇر،
دەر ئىردى كۆزلەرىدىن قان تۆكۈپ پۇر:
«خوش ئول ۋەقتىكى بەخت ئىردى مەدەدكار،
مۇيەسسەر ئىردى ھەر كۈن سۇھبەتى يار.
بار ئىردى كامى دىلدىن گەرچە ھەر يان،
كۆرەر ئىردىم يۈزىن ھەر كۈندە خەندان.
بۇ دەۋلەتدىن مېنى بەخت ئەتتى مەھرۇم،
ئانى زىندانغە سالدىم زار مەرھۇم.
نىھان بىر تۈن بارىپ زىندان سارى ئاھ،
قىلور ئىردىم تاماشا ھەر تۈن ئول ماھ.
غەمى رەۋزانە دەفئى ئىردى دىيۋار،
ئوشۇل مەنزىلدە تاكىم بار ئىدى يار.
بۇ كۈن مەن بارچەسىدىن بۇ سىفەتدۇر،
كۆڭۈل رەنجۇ بەدەن مەھجۇر، رەنجۇر.
ماڭا يوق ھىچ ئاندىن تاش خەيالى،
ئەمەس خالىكى ئاندىن ھىچ ھالى.
خەيالى سەير ئېتىكلىك قايدا ئىمكان،
ماڭا ھەر دەم خەيالى تەندەدۇر جان».
قىلىپ مۇنداغ شىكايەت ئەيلەپ ئول ماھ،
كى ئاھى تابىغە تاب ئەتمەيىن ماھ.
چۇ مەددى ئاھى دايىم دۇدى ئاھى،
باشى ئۈستۈن بولۇپ چەتر سىياھى.
پەناھى ھارىس ئەتمەي بۇ فەلەك ھىچ،
ھەۋادىس تابىغە ئاندىن بۆلەك پىچ.
نې چەتر ئىردى بۇ باش ئۈستۈن نەمۇدار،
فەلەك رۇخسارىغە بولمىش سۇپەردار.
خەدەڭگى زەخمىدىن ئىردى ھەزەر ناك،
سۇپەر تۇتتى يۈزىگە يەتتە ئەفلاك.
خەدەڭگىدىن قاچان مەنئ ئولماق ئىمكان،
فەلەك سەندۇقىدىن تىز ئۆتتى پەرران.

كۆزىدىن دەم-بەدەم خۇناب تۆكتى،
دېمە خۇناب، خۇنى ناب تۆكتى.
كۆزى تابىدىن ئېردى سوزىشى تاب،
نەم ئەيلەر ئېردى كۆزىدىن سۇ تۆكۈپ ئاب.
يۇماي خۇنابەدىن ھەر دەم يۈزۈ كۆز،
قىزىل ئېردى مەگەر خۇنابىدىن يۈز.
ئۇشۇل خۇنابەدىن يۈز غازە ئەيلەپ،
مۇھەببەت ئەقدى جانىنى تازە ئەيلەپ.
يوق ئېردى ئاندا ھازىر ھىچ نەقدى،
جىگەر قانىدىن ئۆزگە مەھر ئەقدى.
ئۇرۇپ گۈلگۈن يۈزىگە زەخمى ناخۇن،
ئىچەر ئېردى كۆزىدەك چەشمەئى خۇن.
بار ئېردى ھەر بىرى سۇرۇخ دۇۋاتى،
پىتىپ ئەندۇھىدىن خەتتى نەجاتى.
گەھى سىينەخەراش ئەيلەپ، گەھى جان،
تەراش ئەيلەر ئىدى جۇز نەقشى جانان.
تىزىغە ھەسرەت ئىلكىدىن ئۇرۇپ سەڭ،
سىمەننى ئەيلەر ئېردى نىلۇفەر رەڭ.
كى يەئنى دوست مىھرىغە سەزا مەن،
كى ئول خۇرشىد نىلۇفەر نەما مەن.
كى بولسە ئافتابى خاۋەرى يار،
ماڭا ئىش نىلۇفەرلىكدىن بۆلەك ئار.
سەنەۋبەرۋار ئۇرۇپكى كۆكسىگە مۇشت،
گەھى ئول نەيشەكەردەك تىشلەپ ئەنگۈشت.
كەفىكى ئېردى ھەر نەقشىنەدىن ئار،
قىلۇر ئېردى نىگارىن ئىلكىن ئەفكار.
كى بۇ خۇنىن ئىلىكدىن خامە ئەيلەپ،
چۇ كافۇرى كەفىدىن نامە ئەيلەپ.
يازىپ بۇ نامە ئىچرە قىسسەئى غەم،
كىم ئاندىن ئۆزگەنى نەقش ئەيلەبان كەم،
ئوقۇماي دىلبەرى ئول نامەدىن ھەرف.
نەزەر ئول نامە سارى قىلمايىن سەرف.
بۇ ئېردى كارۇ بارى ماھۇ سالى،
بۇ ئېردى ھەجر ئارا رەنجۇ مەلالى.
جەۋانلىق كەتتىيۇ چەرخ ئەيلەدى پىر،
مىسالى قىر ساچى بولدى چۇن شىر.
تۇشۇپ مەھ تەلئەتىغە سۇبھىدىن نۇر،
كى مۇشكىستان ئارا ياغدۇردى كافۇر.
قاچار تەقدىر ئوقىدىن زاغ ناچار،
بولۇپ زاغ ئورنىدا بوم ئاشىيانۋار.
بۇ باغ ئىچرە ئەمەس ئوق يادى مەۋسۇم،
كى زاغ ئورنىنى ئالدى بۇ سىفەت مۇم.
يۇدى نەرگىس قاراسىن ئەشك ھەر بار،
كى نەرگىستانى بولدى ياسەمەنزار.
بۇ تاقى كۈنج ئىچىدە شادلىق چىن،
سىيەھنۇش ئېردى ئول چەشمى جەھانبىن.
بۇ كۈن نەۋمىدلىقدىن ۋەقتى ماتەم،
نېدىن بولدى سەفىدى پوش، بىلمەم.
چۇ ھىندۇستان ئېردى ئول تەمۇنە،
كى ھىندىنىڭ ئىشىدۇر ۋاژگۇنە.
چۇ گۈل تازە يۈزىگە تۇشتى پەرچىن،
شىكەنۋار ئولدىكىم ئول رۇي نەسرىن.
بىلۇرمۇ ھىچكىم بۇ بەھرەدە باد،
كى تۇشكەي سۇغەچىن بى جۇنبىش باد.
ۋەلى بى باد ئانىڭ بۇ تۇرفە ھالى،
بولۇپ سافى سۇدەك چىن-چىن جەمالى.
سىھى سەرۋى بولۇپ غەم بادىدىن ھەم،
قەدەم چۇن ھەلقە باشى بىرلە ھەمدەم.
قىلىپ بى پا ۋە سەر بۇ بەخت ۋاژۇن،
ۋىسالى بەزمىدىن چۇن ھەلقە بىيرۇن.
قەدى خەم بىرلە چۇن سالىپ قويى باش،
يىتىپ سەرمايەسى ئىستەپ مەگەر فاش.
بۇ ۋەيراندا كۈن ئۆتكەردى سۇيىل-ئاي،
بۇ يەگلىغ تەلخ ئەيشۇ بى سەرۇ پاي.
نى تاج ئېردى باشى ئۇستۇن، نې سايە،
ئاياغىدا نې خەلخالۇ، نې ۋايە.
نې دىبا ئېردىيۇ نې ئەتلەس،
فەقىرۇ، ئاجىزۇ مىسكىنۇ بىكەس.
بولۇپ تامۇژدەئى يۇسۇف كۇھەزۋار،
قۇلاغىدا نې دۇرلاردىن سەبۇكبار.

نى .پويىنىدە. ئانىڭ تەۋقى مۇرەسسەئى،
نى يار ئېردى يۇزىدە خامى بۇرقە،
سالىپ ئاستىغە تۇفراقدىن نىھالىنى،
گۇلى رۇخسارى ئاستىن خىشت بالىنى،
كى يۇسۇف يادىدا بۇ خاك بىستەر،
ھەرىرى ھۇللەدىن سەد بار بىھتەر،
بۇ گۇل رۇخسار ئاستىن پارە خىشتى،
ئانىڭ يادىداكىم بالىن بىھىشتى.
بۇ مىھنەت رەنجىكىم قىلدىم مەن ئىزھار،
دېدىم شەرھىدە ئانىڭ نۇكتە بىسيار،
ئاڭا يۇسۇفدىن ئۆزگە يولمايىن كام،
يوق ئاندىن تاش داغى جانىغە رام.
بار ئېردى ئول زەمانكىم سىيم ئىلە زەر،
تۇمەنىمىڭ ھۇققەسى پۇر دۇررۇ گەۋھەر.
كىم ئول كەلتۇرسە يۇسۇفدىن خەبەرنى،
تۆكەر ئېردى ئاڭا بۇ سىيم-زەرنى.
ئاغىزكىم بۇ گۇھەردىن دۇرج ئىدى پۇر،
لەبا-لەب ئەيلەر ئېردىكىم گۇھەر-دۇر.
بۇ يەڭلىغ بەخشىشنى كارۇ گەردىن،
تېھى دەست ئولدى ئاخىر سىيمۇ زەردىن.
خېيىش چەكمەن ئىدى ئېگنىدە كىمخا،
كەمەربەندى زەر ئېردى، يىغى خورما.
بۇ پەشمىن جامە بىرلە قانىئ ئېردى،
بۇ مىھنەت بىرلە ئۇمرى زايىئ ئېردى.
خەبەركەشلەر خەبەردىن بولدى خامۇش،
كى يۇسۇفدىن بارى بولدى فەرامۇش.
بۇ ئېردى گويىيا ھەر تىلدا مەزكۇر،
بارى ھۇش ئەھلىنىڭ بەزمىدە مەشھۇر.
ئىشىتمەك زىكرى يۇسۇفدۇر ئاڭا قەن،
غىزايى روھى قۇتى، قۇۋۋەتى تەن.
زەرۇر ئېردى ئاڭا تەھسىلى قۇتى،
كى بولغاي تاھەياتىغە سەبۇتى.
غىزا مۇندىن بۆلەكدىن مۇمكىن ئېرمەس،
ۋەتەن يولىدا تۇتماق ئېردىكىم بەس.
بۇ يولنى قىلغاي ئول ناگاھ گۇزەر گاھ،
سىپاھ ئەقدامى يەتكەي ئاندا ھەرگاھ.
ئاڭا تا بولغاي ئاندىن قۇت ھاسىل،
بولۇپ بى قۇتلۇق ئەندۇھى زايىل.
بەنا قىلدى بۇ يولدا بەيتۇل-ئەھزان،
تۇنۇ كۇن ئەيلەر ئېردى ئاندا ئەفغان.
ئىشى بىچارەلىكدىن ئاھۇ زارى،
كېتىپ قولدىن زىمامى ئىختىيارى.
قىلىپ جانان ۋىسالى بەزمىدىن دۇر،
بۇ ماتەمخانەدە رەنجۇرۇ مەھجۇر.
يوق ئېردى يار يولىدىن ئاڭا بەھر،
كى ھىجران گەژدۇمىدىن بەھرىدى زەھر.
بۇ ئۆيدە ئاھ ئاڭا بار ئېردى ھەمراز،
گەھى ئەيلەپ ھەۋادا قۇشنى دەمساز.
ئەگەر كۆرسە بۇ يولدا رەھگۇزارى،
يۈزىدە كۆرسە غۇربەتدىن غۇبارى.
ئاياغىنى ئۆپۈپ، ئەيلەپ تەزەررۇئ،
خەبەر ئاندىن دېمەك ئەيلەپ تەۋەققۇئ.
كەفى پايىغە سۇرتۇپ گاھى رۇخسار،
ئاياغى گەردىنى يۇپ يىغلابان زار.
بىناگاھ كەلسەكىم سۇلتان سەۋارە،
ئاڭا بولماي دەمى تابى نەزارە.
بولۇپ خاكى رەھىدىن خاتىرى شاد،
سىپاھى غۇلغۇلىدىن كۆڭلى ئاباد.

زلەيخا يۇسۇف ئەلەيھىسسەلامنىڭ ئۆتەر يولىدا قومۇش ئۆي بىنا قىلغانى ۋە كۆڭلى ئانىڭ سىپاھى دەبدەبەسىنىڭ ئاۋازى بىرلە خۇرسەند بولغانى

زلەيخا ئېردى تەنھالىقدا جانگاھ،
ئاڭا يې بەندەلىك بولدى ھەۋالە،
قامىشدىن ئېڭۈي بىنا قىلدى سەرى راھ،
كى مۇرغ ئىسغاردەك فەريادۇ نالە.

جۇدالىقدىن چۇ قىلسە نالە ئاغاز،
چىقار ئىبردى سەدا ھەر نەيدىن ئاۋاز.
ئاگا ھىجراندىن ئوتكىم تۇشسە ھەر ئاھ،
تۇشۇپ ھەر نەيگە چەندان شۇئلەئى ئاھ
تاپىپ بۇ خەستەنى بەند ئىچرە بارى،
قادالغان ئوقدەك ئەترافى شىكارى.
ھەزىن جانىمدا زەۋقى ئىشق بىسيار،
بۇ ھەر بىر ئوق ئاگاچۇن نەيشەكەرزار.
ۋەلې تەخت ئۇزرە يۇسۇف خۇررەم شاد،
فەراغى خاتىر ئىلە غەمدىن ئازاد.
مىنەر ئاتىكىم ئىبردىيۇ يۇز ئاۋى،
ئەناسىر پەيكەرى گەردۇن نىھادى.
تەكاۋەر ئەبلەقى چۇن چەرخى گەردان،
سەراپا، سەللە، تون كۇندىن ھەزاران.
تونۇ كۇن ئىختىلاتى ئاندا پەيدا،
فىشانى نۇرى زۇلمەتدۇر ھۇۋەيدا.
چۇ بەرق ئاسا ئاياغى چەرخى فەرساي،
تۇۋاغىدىن شىكەنلىغ كاسە رەۋ ئاي.
دەمى زىيباسى چۇن كاكۇل مۇسەففا،
گىرىھ كۆك خۇشەسى ئاندىن سەراپا.
تاقاپ ھەر سىيمىغە زەررىن ھىلالى،
قاقىپ سىيمىن مىخى ئەختەر مىسالى.
سۇمىندىن زەخمىن ئۇلسە سەڭگى خارە،
ھىلالىندىن ھەمە چاقىپ سىتارە.
تەكو پودىن چۇ نەئلى بولسە پەرران،
ياغى ئايدەك بولۇر كۆكدە نەمايان.
قوتولماي سەيدگەھدە ھېچ نەخچىر،
ئوتۇپ نەخچىرلەردىن گويىيا تىير.
ئەگەر مەيدانى ئولسە غەربدىن شەرق،
قىلىپ تەي بىر قەدەمدە فىل مەسەل بەرق.
ئۆزىنى توختاتماسا كىردى مۇقەررەر،
قاچان كىردىغە يەتكەي باچى سەر سەر.
چۇ گەنجى ئىبردى گەۋھەردىن رەۋانە،
كىبرەكمەس ھېچ مارى تازيانە.
كىبرەك بولسە گەر ئاخور ئىبرلە خىزمەت

تۇتۇپ گەردۇن ئۆزىگە ئانى مىننەت
ئالىپ دۇي چەشمەئىمدىن ئاب ساقى،
بىرىپ ئاي كاسەسىدە ئاگا كافى.
قىلىپ ھەر سۇنبۇلەدىن يەر شەبانگاھ
ھۇمەييا، كەھكەشاندىن ئەيلەبان كاھ
مۇشكبىد چەرخدىن ھەر تون يەنە سال،
قىلىبدۇر چۇ ئۇچۇن ئامادە غەربال.
قىزىل ئالتۇندىن ئىبردى زىن زىنىشا،
مۇرەسسەئ دۇررۇ گەۋھەردىن سەراپا.
ئىكى ياندىن رىكابى مەھ مىسالى،
ھەر ئەترافى ئانىڭ تابان ھىلالى.
ھىلالى سارى يۇسۇف سالسە چۇن پاي،
ئاياغىكى تاپىپ بەدر ئۇستىدە جاي.
سۇھەيلى ئەيلەر ئىدى ئول دەم بۇ زايىل،
كىتىپ فەرياد ھەر ياندىن نەچە مىل.
نە يەرگە يەتسە ئانىڭ بۇ سۇھەيلى،
ئەمەسدۇر ھاجەتى كۇسى رەھىلى.
ئىشتكەنلەر شىتابان شاھ سارى،
كىلىپ سەييارەلەردەك ماھ سارى.
زىلەيخا ھەم ئىشىتسە ئانى ناگاھ.
قامۇش ئۆيدىن چىقار ئىبردى قىلىپ ئاھ
يولىدا ئولتۇرۇپ پەرۋەرد ھەسرەت،
قىلۇر ئىبردى تەمەننا ئاھ نىدامەت.
گۇرۇھى كەلسە يۇسۇف بولمايىن گاھ،
تەمەسخۇردىن يىتىشلار ئەيلەپ ئاگاھ.
كى يۇسۇف يەتتى ئاگلاپ: «ھازىر ئولغىل،
يۇزى مىھرىغە بىر دەم نازىر ئولغىل».
زىلەيخا ئايتۇر ئىبردى ئاگلاپ ئانى:
«بولار دا يۇسۇفىمدىن يوق نىشانى.
پىسەند ئەتمەس بۇ سۆزنى جاندا داغىم،
بۇ گۇلدىن ھېچ بوي ئالماس دىماغىم.
ھەر ئول كىم نىزىكىم ئاندا بولسە دىۋانە
جەھان ئولغاي ھەمە پۇر مۇشكۇ تاتار
ھەر ئول مەھمەلىكىم ئولتۇرسە جانان،
شەمىمىدىن پۇر ئولغاي موھمەلى جان.

يېتىپ كەلسە بىنناگەھ بىر گورۇھى،
كى بولسە ئاندا يۇسۇفنىڭ شۇكۇھى.
دەر ئېردىكىم: «يۇسۇفدىن ھىچ خەبەر يوق،
بۇ جەمئ ئىچرە ئانىڭدىن ھىچ ئەسەر يوق»
زىلەيخا قىلمايىن بۇ سۆزگە باۋەر،
دەر ئېردى: «ئەي گورۇھى نازەنىنلەر.
فەرىب ئەيلەپ ماڭا مۇنداغ فەن ئۇرماڭ،
كى يۇسۇف مەقدەمىن مەندىن يوشۇرماڭ.
بىرەۋكىم بولسە شاھى كىشۋەرى جان،
ئانى ھەرگىز بولۇرمۇ قىلسە پىنھان.
نەسىمى باغى جاننى تازە ئەيلەر،
نە تەنھا جان، جەھاننى تازە ئەيلەر.
كى جانغە تازەلىك چۇن تۇشسە ھەمراھ،
بەلى جان ئافەرىندىن بولغاي ئاگاھ».
ئېشىتىپ ھەر دىم ئول ھەيرانۇ مەھجۇر،

سەدايى پادىشاھ كىمدۇر شۇبۇدۇر.
قىلۇر ئېردى فىغانكىم: «دۇر ئېرۇرمەن،
تۇمەن مېھنەت ئىلە مەھجۇر ئېرۇرمەن.
ماڭا يوق مۇندىن ئۆزگە تاب دۇرى،
بۇ غايەتمۇ بولۇر سەبرى سەبۇرى.
قاچانغە ياردىن مەھجۇر بولغۇم،
ئۆزۈمدىن ياخشىراقكىم دۇر بولغۇم».
بۇ سۆزنى دەپ يىقىلدى زار مەدھۇش،
جەھاندىن بىھۇشۇ جاندىن فەرامۇش.
بۇ بىخۇدلۇق مەيىدىن بىخۇد ئېردى،
بۇ نەۋئ ئول بەيتۇل - ئەھزانغەكى كىردى.
كۆڭۈل پەرۋەر جانىكىم ئېردى ناشاد،
بەدەن رەنجۇر ئىشى ئەفغانۇ فەرياد.
بۇ دەستۇر ئېردى چەندان روز كارى،
يوق ئېردى مۇندىن ئۆزگە كارۇ بارى.

زىلەيخا يۇسۇف ئەلەيھىسسەلامنىڭ سىرراھىنى ئالغانى ۋە ئانىڭ ئىلتىفاتىدىن مەھرۇم قالغانى ۋە ئاندىن ئۆيىگە بارىپ بۇتلارنى سىندۇرۇپ، ھەقتەئالاغە ئىمان كەلتۇرگەنى ۋە يەنە يۇسۇف ئەلەيھىسسەلامنىڭ بويىنى ئالىپ ئىلتىفاتىغە مۇشەررەف بولغانى

نە بىلسۇن ئاشىقى بىدىل قەنائەت،
تاشار جەزمى ئانىڭ سائەت - بەسائەت.
ئىكى دىم بىر تەلەبدە تاپماي ئارام،
قويار ھەردەم بۆلەك مەتلەبكە ئول كام.
چۇ تاپسە بويى گۇل كۆرمەك تىلەر ئول،
مۇيەسسەر بولسە گەر ئۆزمەك تىلەر ئول.
زىلەيخا داغى ھەسرەتدىن نەچە يىل،
يول ئۆزرە ماھۇ سالى قىلدى مەنزىل.
يوق ئېردى ھىچ يۇسۇفدىن ئاڭا كام،
سىپاھىلىق غۇلغۇلىدىن ئېردى ئارام.
بۇتى ئالىدا باشى ئىندۇردى بىر تۇن،
ئاڭا ئۇمرى باشى ئۇزغان ئېردى ھەر كۇن،

دېدى: «ئەي قىبلەئى جانىم جەمالىڭ
باشىمدۇر قۇللۇغۇڭدا پايىمالىڭ.
ساڭا جان بىرلە قەسدىم كۆپ پەرەستىش،
ماڭا يوق گەۋھەرى ناياب بىنىش.
كۆزۈڭ بىرلە كۆرۈپ رەسۋالىقىمنى،
كۆزۈمگە بەر يەنا پىنھانلىقىمنى.
نەچە يۇسۇفدىن ئولغۇم زار مەھجۇر،
كۆرەي يۇسۇفنى، بەرگىل كۆزۈمە نۇر.
ماڭا يوق ھىچ ھەڭگامى مەقامى،
ئانىڭ دىيدارىدىن تاش ھىچ كامى.
بېرۇر بولساڭ، ماڭا بەر ئۇشبۇ كامىم،
مۇيەسسەر قىل ماڭا بۇ نۇش جامىم.

رەۋا كۆرمە ماڭا جان سەختلىقنى،
بۇ يەڭىلمىغ مېھنەتۇ بەدبەختلىقنى.
بۇ يەڭىلمىغ زىندەگانلىمىغ يوقلۇغى خوب،
ئەدەم يولىدا جان چەكمەك داغى خوب».
ساچار ئېبردى مۇنى دەپ باشىغە خاك،
تۆكۈپ ياش يەر يۈزىگە قىلدى نەمناك.
بۇ ھالەت چىقتى مەشرىق پادىشاھى،
كى يۈسۈف ئەبلەقىنىڭ ھەم سەداسى.
زىلەيخا چىقتى ئاندىن چۈن گەدايى،
ئالىپ يۈسۈف يولىدا تەڭگىنايى.
قىلىپ چۈن دادخاھلار رەسمىدە داد،
كۆڭۈلدىن نالە، جاندىن چەكتى فەرياد.
سەدايى تەررىقۇ ھەر يان فەراۋان،
يېتەر ئېبردى فەلەك ئەۋجىغە ھەر يان.
تۇتۇپ ئالەمنى ئاتلارنىڭ سەداسى،
قۇلاقنى پۇر ئالىپ ئەل ماجەراسى.
بۇ غەۋغا شىددەتىدىن قىسسە كوتاھ،
زىلەيخا ھالىدىن ھېچ ئولماي ئاگاھ.
ئاڭا تۇشتى بۇ ھالەت تۇرفە بىر ھال،
كىشىگە تۇشمەگەي ھالى بۇ مىنۋال.
ئۈزىگە تاپماي ئاخىر ھېچ چارە،
كۆڭۈل نەۋمىدلىقىدىن پارە-پارە.
كۆڭۈل دەردىدىن ئەيلەپ ئالەۋۇ ئاھ،
ساچىپ ئوت يۈزىدىن ئەيلەپ ئاھ جانگاھ.
ئۈزىنى ئالدى مېھنەت خانەسىغە،
دەمىدىن ياقتى ئوت كاشانەسىغە.
چۇ كەلتۈردى قاشىغە ئول سەنەمنى،
ئۈزىدىن دەفئ ئېتەرگە بۇ ئەلەمنى.
دېدى: «ئەي شىشەيى ئەيشىم شىكەستى،
ۋە ئەي سەڭگى سەبۇيى ھەق پەرەستى،
بەلايى سەرسەرى گۈلزار جايىم،
مۇرادىم يوللارىدا سەددى راھىم.
ئېبرۇر سەيندىن مېنىڭ بەختىم يولى تەنگ،
بەجادۇر سەندىن ئۇرسام كۆكسۈمە سەنگ،
سېنىڭلە ئالەمدا قويدۇم سەجدەگەھ باش،
سەزاۋار ئەمدى ئۇرسام باشىمە تاش.
يۇدۇم قول ئىككى ئالەم كامىدىن پاك،
بولۇر ھەر كامكىم سەندىن تەلەبناك.
سېنىڭدەك تاشدىن ئەمدى سەسكەنۇر مەن،
كى قەدرىڭ گەۋھەرىنى سىندۇرۇرمەن».
مۇنى دەپ ئۇردى زەخمى سەڭگى خارە،
خەلىل ئاسا بۇ بۇتنى قىلدى پارە.
بۇ سىندۇرماقدا چۈن كۆرگۈزدى چۇستى،
بۇ ئىشدىن ھاسىل ئولدى كۆپ دۇرۇستى.
بۇ بۇتنى سىندۇرۇپ، ياندۇردى كۆڭلىن،
سېغىندى تەڭرى دەرگاھىغە بۇ ھىن.
يۈرەك قانى بىلە كۆز ياشىدىن پاك،
تەھارەت قىلدى بۇ دەم چۇستۇ چالاك.
يۈزدىن تۇفراقغە قويدى يىغلابان زار،
تەزەررۇئ تەڭرى دەرگاھىدا بىسيار:
«كى ئەي ئىشقىڭ زۇھۇرىدىن سەراسەر،
بۇتۇ بۇتگەرلەرۇ ھەم بۇتپەرەستلەر.
ئەگەر بۇتلاردا ئەكسىڭ بولماسا فاش،
كىشى بۇت ئالىدا ئىندۇرمەگەي باش.
تۇشۇپ بۇتگەرگە مېھرىڭدىن خەراشى،
قىلۇر ئول بۇ سەبەبدىن بۇتتەراشى.
بۇت ئالىدا كىشى چۈن بولسە سۇست ئول،
ئەمەس ئول بۇتپەرەست، ئىزد پەرەست ئول.
ئەگەر مەن بۇتغە باش ئۇردۇم، خۇدايا،
جەفا جانىمغە يەتكۈردۈم، خۇدايا.
كەرەم ئەيلەپ چۇ كۆرگىل بۇ جەفانى،
خەتا قىلدىم، كەچۈرگىل بۇ خەتانى.
بۇ نەۋئ ئۆتكەچ خەتا جويانى مەندىن،
يوق ئەتتىڭ گەۋھەرى پىنھانى مەندىن.
مېنى قىلغىل خەتالار گەردىدىن پاك،
يەتا ئەرگىل كۆزۈمگە نۇرى ئىدراك.
كى تا يۈسۈف باغىدىن ئۈزگەمەن گۇل،
تەئەسسۇف داغى مەيدىن بولغاي ئۇنتۇل».
چۇ كەلدى ئېبراگە بۇ يول ئۈززە ئول شاھ،
فىغان ئەيلەپ يەتا ئالدىنىۋ سۇرراھ.

«كى پاكا، شەھنى قىلدىڭ بەندەئى زار،
بۇ يەتىلىغ ئاجىزۇ بىچارەئى خار.
بىرەۋكىم بەندەئى مىسكىنۇ مۇھتاج،
ئانىڭ باشىنى قىلدىڭ لايىقى تاج!»
چۇ يۇسۇف سەمئىغە يەتتى بۇ ئەفغان،
بۇ سۆزنىڭ ھەيبەتىدىن ئولدى تەرسان:
دېدى ھاجىبغە: «بۇ شەيخى جەۋاننى،
كى جاندىن ئالدى ئول تابۇ تەۋاننى.
ئالىپ تا خىلۋەتى خاسىغە كەلتۇر،
نې [خىلۋەت خاس] ئىخلاسىمغە كەلتۇر.
سۆزىدە بۇ نې شورۇ نې شەئەبدۇر،
ئەجەب سۆزدۇركى تەئسىرى ئەجەبدۇر.
سوراي تا شىممەئى ھالىدىن ئاخىر،
ئانىڭ ئىدبارۇ ئىقبالىدىن ئاخىر.
ئەگەر دەرد ئولمەسە جان ئىچرە چاكىر،
قاچان بۇ نەۋئى بولغاي سۆزدە تەئسىر؟
گەدايىكىم تاپار ئول تاج شاھى،
ئاڭا بائىسدۇر ئاھى يا نىگاھى.
نىگاھى قىلسە شاھى خاكپاغە،
يېتەر باشى ئانىڭ ئەۋجى ھەۋاغە.
گەدالار ھالىغە ئەيلەپ تەرەھھۇم،
يېتەر دادىغەكىم ئەيلەر تەزەللۇم.
قىلۇر چۇن ئەدل ئالەم مۇلكىن ئاباد،
خەيالى فىكرى ئانىڭ ئەدل ئىلە داد.
نى ئول شەھلەركىم ئولغاي بۇ زەمانە،
قىلۇرلار زەر ئۇچۇن چەندان بەھانە.
ئالىپ ھەر زالىمى دىينار چاغلىق،
قىلىپ يۈز بىگۇناھىنىڭ ئىلكى باغلىق.
ئانىڭ زۇلمىغە بۇ زالىم مەدەدكار،
تەزەللۇم قىلماق ئاندىن ناسەزاۋار.

زلەيخا يۇسۇف ئەلەيھىسسەلامنىڭ خىلۋەت خانەسىغە مۇشەررەف بولۇپ، ئانىڭ دۇئاسى بەرەكاتىدىن بۇرۇنقىدەك نەرگەسلەرى بۇنياد، جەمالى زيبا ۋە جەۋانلىقى تازە ۋە رەئنا بولغانى

قايۇ ئاشىقغە مۇنداغ دەۋلەتى جاھ
كى بولغاي يار ئاڭا يارى نىكۇ خاھ،
تاپىپ ئول يار خىلۋەتگاھغە بار،
بۇ ياردىن ئاڭا ھىچ ئولماي ئازار.
بۇ ئالىندا تۆكۈپ مۇڭ ئەرز ئېيتىپ ھال،
سوراپ ئول ھەم بۇ نەۋئ ئىدبارۇ ئىقبال.
چۇ يۇسۇف بەزدى فەيسەل ماجەراغە،
كىرىپ ئولتۇردى چۇن خىلۋەتسەراغە:
«ماڭا ئايتىپ ئىدىڭكىم ئانى ھەمراھ
ئالىپ كەلتۇرگىل ئەلبەتتە بۇ دەرگاھ!»
كېلىنىپ ئايدىكى ھاجىب: «ئەي يىگانە،
جەھاندە ياخشى خۇي بىرلە فەسانە.
كېلىپ تۇردى ئىشىكدە ئول زەئىفى پىر،
كىم ئول يولدا ئىنان بولۇپ ئېرۇر كىلىر».
دېدىكىم: «ھاجەتىنى سەن رەۋا قىل».
نەچۇن دەردىكى باردۇر، سەن دەۋا قىل».
دېدى: «ئانداغ ئەمەس ئول پىر پۇر كار،
كى قىلغاي ھاجەتىنى بىزگە ئىزھار».
دېدى: «كىرسۇنكى ئول، بەرگىل ئىجازە،
ئۆزى ئايسۇن نە سۆزكىم بولسە تازە».
تاپىپ رۇخسەت بولۇپ چۇن زەررە رەققاس،
قەدەم كەلتۇردى خۇررەم خىلۋەتى خاس.
كۆلۈپ گۇلدەك ئاچىلدى غۇنچەسان ھەم،
بولۇپ خەندان دۇئا ئەيلەپ دەما - دەم.
بۇ يەتىلىغ ھەددىن ئارتۇق بولدى خەندان،
تەئەججۇب قىلدى يۇسۇف، بولدى ھەيران.
دېدى: «بىھۇدە قىلۇرسەن خەندە بىسيار،
دېدۇر [ھالىڭ]، دېگىل نې ھاجەتىڭ بار».

دېدى: «ئول دەمكى كۆردۈم گۈل يۈزۈڭنى،
ئىشتىمەسىددىن بورۇن شىرىن سۆزۈڭنى،
سېنى سۆيدۈم بارى جانۇ جىھاندىن،
غەمىڭ ئارتۇق بېلىپ گەنجى داۋاندىن.
بەھا بەردىم تۆكۈپ مەن گەۋھەرۇ گەنج،
فىدا قىلدىم دىلۇ جان تاتىبان رەنج.
سېنىڭ ئىشقىڭدا مەن ئاۋارە بولدۇم،
غەمىڭدە بۇ سىفەت بىچارە بولدۇم.
جەۋانلىقنى قىلىپ ئىشقىڭدا بەرباد،
بۇ نەۋ ئولدۇم غەمىڭدە پىر ھەفتاد.
بۇ كۈن سەن شاھىدى مۈلك ئەيلەپ ئاغۇش،
مېنى يەكبارەكى قىلدىڭ فەرامۇش.»
چۇ يۇسۇف بىلدى، كىمدۇر بۇ گىرىفتار،
ئاڭا ئەيلەپ تەرەھھۇم يىغلادى زار.
دېدىكىم: «ئەي زىلەيخا، بۇ نەچۈك ھال،
نەچۈكدىندۇر سېنىڭ ھالىڭ بۇ مىنۋال؟»
دېدى ئول دەمكى يۇسۇف «ئەي زىلەيخا!»
بۇ سۆز خەتتىدە مەھۇ ئولدى زىلەيخا.
سەداسى لەززەتىدىن تەرك ئېتىپ ھۇش،
كۆڭۈلدىن قىلدى بىخۇدلۇق مەيى جۇش.
يەنە كەلدى ھۇشىغە بولدى ھەمراز،
ئاڭا يۇسۇف ھىكايەت قىلدى ئاغاز:
دېدى: «ئول سەرۋىنازىڭدۇر نېدىن خەم؟»
دېدى ھىجران يۈكى غەم بارىدىن ھەم:
«قانى ئول بۇرناقى ھۇسنۇ جەمالىڭ؟»
دېدى: «مەھۇ ئەتتى ئەندۇھى ۋىسالىڭ.»
دېدى: «نېچۈن بۇ يەڭلىغ كۆزلەرىڭ كور؟»
دېدى: «سەنسىز تۆكۈپ قان، بولدى بىنۇر».
«قانى ئول ئىززۇ جاھ ئىلە زەرۇ سىيم؟
قانى باشىڭ ئۇزە ئول تاجۇ يەھىم؟»
دېدى: «ھۇسنۈڭدىن ئولكىم قىلدى ئىزھار،
باشىمغە تۆكتى ۋەسفىڭ دۇررىن ئىسار.
ئانىڭ باشىغە تۆكتۈم سىيمۇ زەرنى،
نىسار ئەتتىم ئاڭا دۇررۇ گۆھەرنى.
بېرىپ مەن دەۋلەتۇ تاجىمنى تاراج،
ئالىپ خاكى رەھىڭنى ئەيلەدىم تاج.
تۆكەندىم مۈلكۈ مالىم ھەرنەكىم بار،
بۇ كۈن غەم گۇشەسىدە بارۇ مەن زار.
نېتەي ھەجرۇ فىراقىڭ قىلدى بىكەس،
ۋۇجۇدۇم گەۋھەرىنى ئەيلەدىم خەس.»
دېدى: «ئەمدى سېنىڭ نې ھاجەتىڭ بار؟
بۇ كۈنكىم ئېھتىياجىڭغە مەدەدكار.»
دېدى: «ھەجرىڭ ئالىپدۇر تاقەتىمنى،
قىلۇر بولساڭ، رەۋا قىل ھاجەتىمنى.
مېنىڭ يوق سەندىن ئۆزگە ھېچ كامىم،
مۇرادىم سەن - سەن، ئەي ماھى تەمامىم.
ئەگەر سەۋگەند ئىلە بولساڭ زەمانگەر،
قىلۇرمەن شەرھىنى يۇسۇف مۇقەررەر.
ۋەگەر نې مەن بۇ سىر پىنھان تۇتارمەن،
غەمۇ دەردۇ ئەلەمدىن قان يۇتارمەن.»
قەسەمياد ئەتتى ئول كانۇن فۇتۇۋۋەت،
ئاڭا كىم ئەيلەپ ئول ئىزھار قۇدرەت.
كى ئوتىدىن لالەۋۇ رەيھان چىقاردى،
خەلىلىغە خىلئەتى خىللەت ئىبەردى:
«كى ھەر ھاجەتكى سەندىن بىلسەم ئانى،
قىلا ئالسام رەۋا ئەيلەي رەۋانى.»
دېدى: «ئەۋۋەل جەۋانىيۇ جەمالىم،
كى سەن كۆرگەن كەبى ھۇسنۇ كەمالىم.
ئىككىنچى، دىيدەئى بىينا تىلەرمەن،
جەمالىڭ باغىدىن تا گۈل ئۈزەرمەن.»
دۇئاغە قول كۆتەردى يۇسۇف ئول دەم،
لەبىدىن ئاقتۇزۇپ ئابى بەقا ھەم.
جەمالى مۇردەسى چۇن زىندە بولدى،
رۇخى پەژمۇردەسى فەرخۇندە بولدى.
يېتىپ جويانىغە ئابى رەۋانى،
كى بولدى تازە گۈلزارى جەۋانى.
چىقىپ كافۇرىدىن چۇن مۇشكى تاتار،
كى سۇبھىدىن زۇھۇر ئەتتى شەبى تار.
چۇ مۇشكىن مۇھرەدىن دۇر ئولدى كافۇر،

بولۇپ ھەر كۆز قاراسى مەشئەلى نۇر.
تۆزۈلدى ئول خەمى سەرۋى گۈلئەندام،
يوق ئېردى ئول شىكەنجى نۇقرەئى خام.
جەۋانلىق پىرلىقغە بولدى نالە،
بولۇپ چەھل سالەدىن سوڭ ھەژدە سالە.
جەمالى تازەلىكدىن بولدى خۇررەم،
فۇزۇن ئولدى بۇرۇنقى ئەھدىدىن ھەم.
يەنا يۇسۇف دېدىكىم: «ئەي نىكۇ كار،
مۇرادىڭ يانە بولسە ئايت زىنھار.
دېدى: «مۇندىن بۆلەك يوقدۇر ماڭا كام،
ۋىسالىڭ بىرلە بولسام ئەرتەۋۇ شام.
كى كۈندۈز ئەيلەسەم ھۇسنۇڭ تاماشا،
تۈن ئولسە تا سەھەر ئۆپسەم كەفۇ پا.
چۇ سەرۋىڭ سايەسى بولسە مۇيەسسەر،
ەبىڭ نۇشىدىن ئالسام شەھدۇ شەككەر.
چۇ بولساڭ مەرھەمى جان فىگارىم،
كى ئۆز كامىمچە بولسە كارۇ بارىم
كۆلى باغىم قۇرۇپدۇر فۇرقەتىڭدىن،
سۇغارسام چەشمە سارى سۇھبەتىڭدىن.»
چۇ يۇسۇف بۇ تەمەننا ئەيلەدى كۇش،

باشىن سالىپ زەمانى تۇردى خامۇش.
جەۋابىنى نې ئېردىيۇ نې ئارى،
كىم ئېردى غەيب سارى ئىنتىزارى.
قەبۇلۇ رەدد يەكسان ئېردى بۇراز،
بىناگەھ جىبىرەئىلدىن يەتتى ئاۋاز.
خۇدادىن يەتكۈزۈپ ئەۋۋەل سەلامى
بەس، ئاندىن سوڭرە كەلتۈردى پەيامى.
كۆرۈپ چۈن ئەجزىيۇ رازى زىلەيخا،
ساڭا ئەرزۇ نىيازدىن ئاشكارا.
كى مەۋج ئۇردى ئانىڭدىن ئەجز كوشىش،
كېلىپ جوشىشغە بۇ دەريايى بەخشىش.
مۇرادى ھاسىل ئولدى شاد-خۇررەم،
ساڭا ئەرش ئۆزرە قىلدى ئەقد مەھكەم.
يەر ئۆزرە سەنھەم ئەتكىل ئەقد بەرپا،
تەمام ئەل ئىچرە بولسۇن ئاشكارا.
ئىنايەت ئەيىندىن سەن ئاخىرى كار،
كى مەنزۇرى نەزەر بولغايسەن، ئەي يار.
بۇ ئەقدىڭدىن ساڭا چەندان گۇھەرلەر،
تۆغۇلغاي بۇ سەدەفدىن تازەۋۇ تەر.

ھەقتەئالا ئەمرى-پەرمانى بىرلە يۇسۇف ئەلەيھىسسەلام زىلەيخانى ئەقدە نىكاھ قىلغانى ۋە توي ئارايىشى ۋە مۇبارەكبادلىق ئىشى سەرەنجام تاپىپ، زىفاف ۋاقىئە بولغانى

كېلىپ يۇسۇفغە فەرمانى خۇداۋەند،
زىلەيخا بىرلە قىلدى ئەقد پەيۋەند.
مۇھەييا قىلدى جەشنى خۇسرەۋانە،
بۇ جەشنى ئېردى تەھسىنى زەمانە.
ھۇدۇدى مىسردا ھەر سەرۋەرى شاھ،
كېلىپ ئولتۇردى بارچە مەسنەدى جاھ.
خەلىل ئايىنى بىرلە دىن يەئقۇب،
كى دەستۇرى جەمىلى سۇرەتى خوب.
زىلەيخا ئەقدىن ئەتتى ئاشكارا،

كىم ئول ئەقدىغە ئالدى دۇررى يەكتا.
ساچىپ ئالەمگە تولدى گەۋھەرۇ زەر،
مۇبارەكباد ئېتىپ شاھۇ سىپەھلەر.
قىلىپ چۈن مۇئىززەت رەسمىنى ئىزھار،
بولۇپ بەزم ئەھلى داغى شاد سەرشار.
يەنە ئەيلەپ زىلەيخانى داغى ياد،
ئىبەردى خاس مەھرەمخانەغە شاد.
يۈگۈرشۈپ ئالىدا جۇملە پىرىستار،
بارى خىزمەتدە ئەيلەپ قۇللۇق ئىزھار.

باشىغە قويدىلار تاجى مۇرەسسەئ،
لىباسى خۇسرەۋى شاھانە بۇرقەئ.
مەيى زەۋقى سۇرۇر ئەلدىن قىلىپ جۇش،
بەغايەت شادۇ خۇش، غەمدىن فەرامۇش.
قويۇپ ئۆز مەنزىلىگە ھەر كىشى گام،
كى ئەلنىڭ ھايۇ ھۇيى تاپتى ئارام.
ئەرۇسى مەھ نىقاب مۇشكىن ئارتىپ،
يۈزىگە پۇر زەرەفشان پەردە تارتىپ.
قاراردى يەئنى بۇ فىيرۇزە تارۇم،
ئاڭا ياندۇردى گىيتى شەمئى ئەنجۇم.
فەلەك ئاستى يەنە ئەقدى سۇرەييا،
شەفەق تۆكتى ئاڭا ياقۇتى ھەمرا.
چۇ بولدى تۈن سەۋادى پەردەئى راز
جەھان ئول پەردە ئىچرە راز پەرۋاز.
تۈزۈپ بەزمى مۇھەببەت بارچە مەھرەم،
بولۇپ خىلئەت ئارا ھەمرازۇ ھەمدەم.
قابۇغ مەھكەم ئېتىپ ئەغيارلارغە،
بېرىپ يول جۇملە ھەمئەسرارلارغە.
زىلەيخا خىلۋەت ئىچرە مۇمتەزىر زار،
قىلىپ كۆڭلى تېپىشتىن رەقس ھەر بار:
«مەنى تەشنە قويۇپمەن جامغە لەب،
ئۈگۈمۇ يا تۇشۇمدۇرمۇ بۇ، يارەب.
بولۇپ بۇ تەشنەجان سىراب، يا يوق،
كېتەر يا كۆڭلىمدىن بۇ تاب، يا يوق.»
كى ئەيلەپ شادلىقدىن دىيدە پۇر ئاب،
گەھى مەئيۇسلۇقدىن كۆڭلى بىتاب.
دەر ئېردى: «كۆڭلۈم ئەتمەس ھېچ باۋەر،
كى مۇنداغ ھەم بولۇرمۇ بەخت ياۋەر.»
گەھى دەپ: «ئام ئېرۇر لۇتفى خۇداۋەند،
ئېرۇر نەۋمىد ئانىڭدىن ناخىرەدمەند.»
بۇ نەۋئ ئەندىشەدىن خاتىر كۇشايىش،
گەھى خۇش ئېردى كۆڭلى گاھ ناخۇش:
بەناگاھان ئاچىلدى پەردەئى دەر،
كىرىپ كەلدى خىرامان ماھى ئەنۋەر.
زىلەيخانىڭ كۆزى تۇشتى بەناگاھ،

تاماشا قىلدى چۈن پەي-دەرپەي ئول ماھ.
بۇ نۇر ئىشراقى ئانى قىلدى بىخۇد،
كۈن ئىشراقىدىن ئانداغ سايە نابۇد.
چۇ كۆردى يۇسۇف ئانى ئىشق ئارا خەرد،
بۇ يەڭلىغ بىخۇدۇ باشدىن-ئاياغ دەرد.
تەرەھھۇمدىن كېلىپ ئولتۇردى بۇ ھىن،
كەنارىنى قىلىپ باشىغە بالىن.
ئەبىر ئاسا ھىددىدىن قىلدى ھۇشيار،
كۆز ئاچتى ئۇيقۇسىدىن بولدى بىدار.
جەمالىكىم كۆزىدىن ئېردى بەس دۇر،
مەھۇ سالى ئانىڭ ھەجرىدە مەھجۇر.
تاماشا قىلدى ئانداغ خوب زىيبا،
چۇ نەقشى چىن ئىدىيۇ روھى زىيبا.
جەمالى ھۇرى ئەيندەك خوب مەقبۇل،
ئېرۇر مەششاتەئى زىيب ئاندا مەئزۇل.
قاراپ كۆرمەكدە چۈن تاپتى قەرار ئول
قىلۇرغە ئوغرادى بوس كەنار ئول.
ئۆپەرگە تۇردى ئول شىرىن شەكەرنى،
ئۆپۈپ ھەم تىشلابان ئەنناب تەرنى.
چۇ بۇ مىھمان ئۈچۈن ئېردى مۇرەتتەب،
نەمەكدان خان ۋەسل ئۆزرە ئىكى لەب.
كىم ئاندىن قىلدى ئەۋۋەل بوسەئى ساز،
كى خان ئىچرە نەمەكدىن ياخشى ئاغاز.
نەمەكدىن شەۋق بولدى شور ئەنگىز،
كەمەر قىلدى ئىكى بازۇسىنى تىز.
كەمەر ئاستىدا چۈن بى پىچ رەنجى،
بولۇپ زاھىر ماڭا ناياب گەنجى.
كەمەر باغلاپ تەلەبدە چۇست جابۇك،
بۇ گەنجىغە تىلەپ بىر دۇرج نازۇك.
نەزەردە قويدى ئول سەرۋى گۇلئەندام،
مۇقەففەل ھۇققەئىكىم نۇقرەئى خام.
نى خازىن سۇنغان ئىلكىن ھۇققە سارى،
نى خازىندىن ئاچىلغاي قۇفل بارى
كەلىدى دۇرج ئېتىپ ياقۇتى ئەھمەر،
ئاچىپ قۇفل ئاندا سالدى ساف گەۋھەر.

سەمەندى ئەرسەسى ئېردى بەساتەڭ،
كىرىپ جەۋلانغە بولدى ئاقىبەت لەڭ.
چۇ نەقش ئەۋۋەل قىلىپ سەركەشلىك ئىزھار،
كېچىپ ماۋۇ مەنىدىن ئاخىرى كار.
ئىكى گۈلبۈندەك ئىككى غۇنچەئى تەر،
ئىكەۋ بادى سەھەردىن بولدى ھەمپەر.
ئول ئېردى ناشۇكۇفتە، بۇ شۇكۇفتە،
بۇ يەردە ئول، بىرى ئېردى نۇھۇفتە.
چۇ يۇسۇف كۆردى بۇ ناسۇفتە گەۋھەر،
گۈلىستانىدىن ئۆزدى غۇنچەئى تەر.
دېدى: «ناسۇفتە نېچۇن قالدى بۇ دۇر،
نېدىن بۇ گۈل ئاچىلماي قالدى مەستۇر؟»
دېدى: «ھېچكىم ئاڭا سەنگەر مەكاندۇر،
ئەزىزدىن ئۆزگە ھېچكىم بىلمەگەندۇر.
گۈلى باغىم ۋەلى گۈل ئۈزمەدى ھېچ،
تەمەننا ھەم ئاڭا كۆرگۈزمەدى ھېچ.
ئەگەرچە تۇند ئىدى شەھلىق زەمانى،
بەغايەت سۇست ۋەقتى كامرانى.
تۇشۇمدە تىفل ئىكەن چاغ كۆرگەن ئېردىم،
سوراپ نامۇ نىشانىڭ بىلگەن ئېردىم.
قىلىپ كۆپ مەرھەمەت، ئەيلەپ نەۋازىش،
قىلىپ ئېردىڭ بۇ گەۋھەرنى سىپارىش.
تۇتۇپ ھەركىمدىن ئول نەقدىمنى مەنپاس،
تىگۈرمەي گەۋھەرىمغە ھىچ ئالماس.
بەھەمدۇللاھكى، بۇ نەقدى ئەمانەت
كى ھەرگىز يەتمەيىن دەستى خىيانەت.
ساڭا بىئافەتى تەسلىم قىلدىم،
ئەگەرچە يۈز تۈمەنىمىڭ بىيم قىلدىم.»
دېدى يۇسۇفغە بۇ سۆز ئول پەرى چېھر،
فۇزۇن يۇسۇفغە بولدى مېھر ئۆزە مېھر.
دېدى: «بۇ خوب ئەمەسمۇ سۇھبەتى خۇش،
بۇرۇن قەسد ئەتكەنىڭدىن، ئەي پەرىۋەش.»
دېدى: «ئارى، ۋەلې مەئزۇر ئېرۇرمەن،
مەلامەت ۋەجھىدىن بەس دەۋر ئېرۇرمەن.
مەن ئېردىم ئىشق دەردىغە گىرىفتار،
سېنىڭ ئىشقىڭدا ئېردىم ئاشىقى زار.
بۇ جان شەۋقىغە پايانى يوق ئېردى،
كۆڭۈل دەردىغە دەرمانى يوق ئېردى.
بۇ ھۇسنىڭكىم ساڭادۇر سۇرەتى ھۇر،
بۇلۇر ئەفزۇن دەما-دەم مەستۇ پۇر شور.
يوق ئېردى سەبر ئېتەرگە مەندە، يارا،
ماڭا ئەفۇ ئەيلەبان قىلغىل مەدارا.
كەمالى ئىشقىدىن ئۆتكەن خەتايى،
ئاڭا ئىشق ئىچرە يوق چۇنۇ چەرايى.
ئەگەر بۇ جۇرم تارتار سەر بەئيۇق،
سىتىز ئەيلەر قاچان ئاشىقغە مەئشۇق.

يۇسۇف ئەلەيھىسسەلامنىڭ زىلەيخاغە مۇھەببەتى غەلبە قىلغانى ۋە ئاڭا ئىبادەتخانەئى خاس بىنا قىلۇرغە مەشغۇل بولغانى

بىرەۋكىم قويدى ئاشىقلىقدا ئول گام،
ئاڭا مەئشۇقلۇقدۇر ئاقىبەت نام.
نېچۇككىم ئاشىق ئول ئىشقىدا سادىق،
ئاڭا مەئشۇق بولماي قالدى ئاشىق.
كەمالى سىدق ئىدى ئىشقى زىلەيخا،
تەمام ئۆمرى ئۆتۈپ ئىشق ئىچرە شەيدا.
ئويۇن ۋەقتىكىم ئېردى تىفل ئىكەن چاغ،
ئويۇندىن ئۆزگە بولماي شەۋق ئىتفال.
چۇ لۇئبەتبازلىقكىم ئېردى ئاغاز،
بارى ئىتفاللارغە ئېردى دەمساز.
قىلىپ بازى ئۇچۇنكىم چارە سازى،
ئاڭا يوق ئىردى غەيرى ئىشقبازى.
قىلىپ ھازىر ئىكى لۇئبەتنى ھەردەم،
بۇلارنى ئەيلەبان بىر-بىرگە ھەمدەم.

بۇ بىرگە يانداش ئەيلەپ ئۇل بىرەۋنى،
ئاتاپ مەئشۇق - ئاشىق بۇ ئىكەۋنى.
يامان - ياخشىنىكىم فەرق ئەيلەگەن چاغ،
ئىشەستۇ خاست رەسمىن ئاڭلاغان چاغ.
بۇ تۇشكىم كۆرگۈزۈپ ئۇل بەخت بىدار،
كى يۇسۇف ئىشقىغە قىلدى گىرىفتار.
كېچىپ ئۆز مۇلكىدىن ئەزم ئەتتى غۇربەت،
دىيارى مىسىردە قىلدى سۇكۇنەت.
بولۇپ يۇسۇف دىيارى ئارزۇسى،
تەمەننا ئەيلەپ ئانىڭ خاكبۇسى.
كېلىپ ئۆز شەھرىدىن ئۇل شەھر يۇسۇف
بارىدىن كەچتى ئاخىر بەھر يۇسۇف.
خەيالى بىرلە سەرف ئەتتى جەۋانى،
ۋىسال ئۇممىدىدە تابى نەۋانى
تەمەنناسى ئۇل ئىردى پىر ئىكەن چاغ،
تاماشايى ھەۋايى كور ئىكەن چاغ.
چۇ بولدى ئىرسە بۇنيادى جەۋان ئۇل،
نىسار ئەتتى ئانىڭ مىھرىدە جان ئۇل.
ئانىڭ مىھرىدە ئىردى تا تىرىك بار،
ئانىڭ يادىدە ئۇمر ئۆتكەردى بىسيار.
بولۇپ ئىشقى ئانىڭ بىھەددۇ غايەت،
بىل، ئاخىر قىلدى يۇسۇفغە سىرايەت.
ئاڭا جان بىرلە يۇسۇف بولدى مايىل،
كۆڭۈلدىن غەيرى نەقشىن قىلدى زايىل
سالىپ ئوت كۆڭلىگە ئۇل لەئل سىنيراب،
كى بىر سائەت ئانىڭسىز قىلمايىن تاب.
بولۇپ ئانىڭ رىزاسى بارچە كامى،
قويۇپ يۈز يۈزگە، لەب لەبگە دەۋامى.
بېرىپ گەشتى تەرەفغە سۇ بەغايەت،
تۇشەر ئىردى دەما - دەم سۇغە ھاجەت.
زىلەيخاغە ئاچىلدى پەردەئى نەۋ،
ھەقىقەت ئافتابى سالدى پەرتەۋ.
بولۇپ يۇسۇفدىن ئۇل بىر تۈن گۈرىزان،
خەلاس ئىستەپكىم ئۇل ئۇفتان خىزان.
يىتىپ بۇ ئارقاسىدىن دامەنىنى،
تۇتۇپ چاك ئەيلەدى پىراھەنىنى.
زىلەيخا ئايدى: «مەن ئىردىم ئەلەمناك،
سىنىڭ پىراھەنىڭنى ئەيلەدىم چاك.
چۇ سەنھەم پارە قىلدىڭ دامەنىمنى،
ئانىڭ پاداشىغە پىراھەنىمنى.
ئەمەسمەن بۇ تەفاۋۇتدىن ھەراسان،
ئىكەۋ بۇ پىرەھەنۋەرلىكدە يەكسان.»
كۆرۈپ يۇسۇف ئانى نىيەتدە خالىس،
بەسىدقى دىل تۇبۇدىيەتدە خالىس.
ئاڭا ئالتۇندا بىر كاشانە قىلدى،
نې كاشانە، ئىبادەت خانە قىلدى.
دەرى دىۋارى پۇر نەقشى نىگارىن،
فەزائى فەرشىدىن تا سەقف نەقشىن.
سىزىپ نەقش ئەجەب ئۇستاد كامىل،
مۇھەندىسلەر خەيالى ئاندا باتىل.
تونۇكدىن بەخت نۇرى ئىردى تابان،
ئىشىكدىن قاسىدى دەۋلەت شىتابان.
يامان كۆزدىن چۇ ئالىي غەرقەسىدۇر،
مۇقەۋۋەس تاقى گويا ئەبرۇيي ھۇر.
ئالىپ چۇن شەممەسىدىن مايە خۇرشىد،
مەھال ئىردى ئۇل ئۆيدە سايە ئۇممىد.
تاپىپ نەققاشى كىلكىدىنكى ئابى،
تۇشۇپ ھەر شەممەلەرنىڭ ئەكس تابى.
ئۈنۈپ دىۋار ئاياغىدىن مۇكەررەر،
سەئادەت ئەسلىدىن رەئنا شەجەرلەر.
قونۇپ ھەر شاخىغە بىر خۇشلىقا قۇش،
ۋەلې لەھن ھەۋادىن ئىردى خامۇش.
قويۇپ بۇ ئۆيدە بىر فەرخۇندە تەختى،
كى تەختى زەرر لەئلى ناب لەختى.
قويۇپ كۆز نەقشىغە چەندان گۇھەرلەر،
تاپىلماي ئاندا بىر كۆز قويغالى يەر.
زىلەيخا ئىلكىنى مىھر ئەيلەپ ئىزھار،
تۇتۇپ تەخت ئۆزرە ئولتۇرغۇزدى سەرشار.
دېدىكىم: «ئەي ماڭا چەندان كەرامەت
قىلىپ، شەرمەندە قىلدىڭ تا قىيامەت.

كىم ئول ۋەقتى غۇلام ئېردىم ساڭا مەن،
كەرامەت خانەئى قىلدىڭ ماڭا سەن.
زەرۇ لەئلى - گۆھەر ھەرف ئەيلەپ، ئەي جان،
ھەر ئول زىيىنەتكى باردۇر قىلدىڭ ئىمكان.
ساڭا شۇكرى ئەتا ئەيلەرگە بۇ دەم،
بىنا قىلدىم ئىبادەتخانەئى مەن.
قىل ئاندا ئولتۇرۇپ شۇكرى خۇدايى،
كىم ئاندىن ھەر سەرى مۇ دۇر ئەتايى.
فەقىر ئېردىڭ، سېنى قىلدى تەۋانگەر،
زەئىفى پىر ئىدىڭ، رەئناۋۇ دىلبەر.
كۆزۈڭ قۇتى كور ئېردى، بەردى ئول نۇر.
ئاچىپ رەھمەت ئىشىكىن، قىلدى مەسرۇر،
نەچە يىل ئەيلەدىڭ غەم زەھرىدىن نۇش،
بۇ كۈن قىلدى سېنى ئاندىن فەرامۇش.
مۇرادۇ مەقسەدىڭغە يەتتىڭ ئاخىر،
ۋىسالىم دەۋلەتىنى تاپتىڭ ئاخىر.»
خۇدا تەۋفىقى بىرلە ھەم زۇلەيخا
كىلىپ ئولتۇردى تەخت ئۈستىدە يەكتا.
بۇ خىلۋەتدە مۇيەسسەر، شاد - خۇرسەند،
ۋىسالى يۇسۇفى فەزلى خۇداۋەند.

يۇسۇف ئەلەيھىسسەلام ئاتا - ئاناسىنى تۇشىدە كۆرۈپ، ھەققەئالادىن ئۆزىگە ۋەفات تىلەگەنى ۋە زۇلەيخا بىچارە ئىزتىرابغە قالغانى

زىھى ھەسرەتكى، بىر فەرخۇندە بەختى
كى ئېلىتىپ بارىگاھى ۋەسل رەختى.
ئەرۇسى ئىززۇ دەۋلەت ئەيلەپ ئاغۇش،
قىلۇر ئەندۇھى ھىجرانىنى فەرامۇش.
چۇ كۆرمەي خاتىرى غەمدىن غۇبارى،
كەچۇرگەي شادۇ خۇررەم روزگارى.
بەناگاھ تۇند يەتكەي باد ئىدبار،
سەمۇمى ھەجر ئەتكەي نا سەزاۋار.
كىرىپ چۇن ۋەسل باغى ئىچرە گۇستاخ،
دەرەختى ئارزۇدىن سىندۇرۇپ شاخ.
زۇلەيخا تاپتى يۇسۇف ۋەسلىدىن كام،
ۋىسالى بىرلە دايىم تاپتى ئارام.
يىلۇ ئاي ئۆتتى ئەييامى ۋىسالى،
بۇ دەۋلەت بىرلە چىنىلدىن ئۆتتى سالى.
بېرىپ كۆپ مىۋە ئول نەخلى بەرۇمەند،
نى مىۋە، مىۋەئى فەرزەندۇ فەرزەند.
فەلەك دەۋرىدىن ئېردى شاد خۇشدىل،
تەمامى ئارزۇسى ئېردى ھاسىل.
بۇ غەددارى يەنە جەۋر ئەيلەپ ئىزھار،
سىتەمغە تۇردى ئاخىر ئول سىتەمكار.
تۇتۇپ بىر تۈن ۋەتەن مېھراب تائەت،
بەناگاھ ئىلتىبان ئۇيقۇ بۇ سائەت.
باشىغە دەرمەھەل سالدى چۇ بۇرقەئ،
تۇشىدە كۆردى يۇسۇف تۇرفە ۋاقىئە.
ئاتا بىرلە ئاناسى ئولتۇرۇغلۇق،
ئىكەۋ ئاي كۈن كەبى مەجلىس قۇرۇغلۇق.
نىدا قىلدىلار: «ئەي فەرزانە - فەرزەند،
كۆزۈمغە نۇرسەن، جانىمغە پەيۋەند.
فىراقىڭھەددىن ئاشتى، كەلگىل، ئەي جان!
بەغايەت ئىشتىياقىڭ، كەل شىتابان.
رەقەم تاكى چېكەرسەن ئاب - گىلغە،
قەدەم قويغىل ھەرىمى جانۇ دىلغە.»
چۇ يۇسۇف ئۇيقۇدىن ئويغاندى ناگاھ،
زۇلەيخانى تۇشىدىن قىلدى ئاگاھ.
بۇ تۇشدىن تۇشتى كۆپ ۋەھمى جۇدالىق،
يەنە ھىجران ئوتىغە مۇبتەلالىق.
زۇلەيخا جانى غەم خەيلىغە پامال،
جۇدالىق فىكرى ئانى قىلدى بەدھال.
فەنا شەھرىدە يۇسۇف ئېردى مەھزۇن،
بەقا مۇلكىغە شەۋقى بولدى ئەفزۇن.

بىرۇن چەكتى قەدەم بۇ تەڭگىنادىن،
نىشان ئالدى رەھى ۋۇسئەت سەرادىن.
فەنا دەيرىدىن ئىلتىپ ھوش مەتائىن،
بەقا مېھرابىغە يۈزلەندى بۇ ھىن.
دۇئاغە قول سۇنۇپ قىلدى مۇناجات،
تەزەررۇئ باشلابان ئىزھارى ھاجات:
«كى ئەي مۇھتاجلار ھاجەت رەۋاسى،
شەھەنشاھى جەھانلار پادىشاسى.
بۇ شەھلەر باشىغە تاج ئۇرغۇچىسەن،
گەدالار ئېھتىياجى بەرگۈچىسەن.
باشىمغە قويدۇڭ ئانداغ تاجى ئىقبال،
كى ھەرگىز بەرمەدىڭ ھېچكىمگە بۇ ھال.
بۇ كىشۋەردىن مېنىڭ كۆڭلۈم بەسى تەڭ،
جەھانبانلىقدىن ئولدى خاتىرىم دىڭ.
فەنا مۇلكىنى مەندىن ئەيلەبان رەد،
بەقا شەھرىدە بەر مۇلكى مۇئەببەد
ئالىپدۇر ھەق يولىنى ئەھلى دىنلار،
رىسالەت بەزمىدە بالا نىشىنلار.
مېنى ھەم ئەمدى بۇ ئەل بەزمىغە سۇر،
بۇلارنىڭ قۇربەتى ئەسرىغە يەتكۇر.»
يەقىن بىلدى بۇ دەئۋەتنى زىلەيخا،
ئەسەر زاھىر قىلىۋر پات ئاشكارا.
دۇئاسى ياسىدىن چىقتى خەدەڭگى،
ئانىڭ تەئسىرىدە يوقدۇر دەرەڭگى.
كىرىپ ئول كۈلبەئىغە تىيرەۋۇ تەڭ،
يايىپ گىسويى مۇشكىن زۇلفى شەبرەڭ.
ساچار ئېردى بۇ غەمدىن باشىغە خاك،
سۇرۇپ قان چېھرەسىن يەرگە ئەلەمناك.

بۇ نەۋئ ئول دەردۇ غەم بىرلە ھەمئاغۇش،
دەر ئېردى يىغلايۇ ئۆزدىن فەرامۇش:
«كى ئەي ھەر دەردۇمەند دەردىغە دەرمان،
ۋە ئەي ھەر خەستە دىلغە مەرھەمى جان.
مۇرادى خاتىرى ھەر نامۇرادا،
بارى دەرماندەغە مۇشكىل كۇشادا.
كەلىدى قۇفل ھەر دەر بەستە گەنجۇر،
شىفا بەخشايى ھەر دىلخەستە رەنجۇر.
ئەسىرى غەمغە لۇتفۇڭ يارۇ غەمخار،
خەلاسى بەخش بەندى ھەر گىرىفتار.
كۆڭۈل سەد پارەئى ھالىم پەرىشان،
ئىشىمغە چارە تاپماي تۇرفە ھەيران.
ماڭا يوق تاقەتى ھىجرانى يۇسۇف،
تەنۇ جانىم فىدايى جانى يۇسۇف.
دەمى ئانسىز جەھانۇ جان كېرەكمەس،
مىڭ ئانچە بولسە نې جانان كېرەكمەس.
ئانىڭسىزدۇر نىھالى ئۇمر بىبەرگ،
ھەياتى جەۋىدان ئانسىز ئېرۇر مەرگ.
ۋەفا قانۇنىدا نىكومۇدۇر بۇ:
كى مەن بولغايمەن ئاندا، بولماغاي ئۇ.
ماڭا گەر قىلماس ئولساڭ ئانى ھەمراھ،
مېنى ئەۋۋەل چىقارغىل، ئانى ئانگاھ.
جۇدالىق مېھنەتىغە تاقەتىم يوق،
جەھانغە ھەرگىز ئانسىز ھاجەتىم يوق.»
بۇ نەۋئ ئەيلەپ تۈنۈكۈن گىريەۋۇ سوز،
ئاڭا يەكسان ئىدى ھالىيى شەب-روز.
بەلى ھەركىمكى غەمدىن كۆڭلىدۇر تەڭ،
تۈنۈ كۈندۇر ئانىڭ ئالىدا يەك رەڭ.

يۇسۇف ئەلەيھىسسەلامنىڭ روھى بۇلبۇلى تەن قەفەسىدىن پەرۋاز قىلغانى ۋە زىلەيخا ئانىڭ فىراقىدا ھەلاك بولغانى

چۇ يۇسۇف بامدارى غەمدىن ئازاد،
سەھەر فەيزىدىن ئېردى غەمدىن ئازاد.
كىيىپ زىيبا لىباسى شەھرىيارى،
چىقىپ ئېردى قىلىپ ئەزمى سەۋارى.
ئۆزەڭگۈگە ئاياغ ئالغاندا جىبرىل
كېلىپ، ئايدى: «كۆپ ئەتمە ئەمدى تەئجىل.

يەنە بىرگە سۇنارىڭغە زەمان يوق،
بۇ چەرخى ئۇمر فەرسادىن ئەمان يوق.
ئەنان قايتارغىل ئەمدى ئۆزگىل ئامال،
رىكابى زىندەگانلىقدىن ئاياغ ئال.»
ئىشىتتى يۇسۇف ئاندىن بۇ بىشارەت،
فەراموش ئەتتى جەمئى مالۇ مۇلكەت.
سۆيۈنۈشدىن قىلىپ فاش، ئول، بۇسىرنى،
تىلەپ ۋازىرلارىن كەلتۈردى بىرنى.
ئۆزى ئورنىدا ئانى ئەيلەدى شاھ،
بىرىپ ياخشى نەسىھەت، قىلدى ئاگاھ.
يەنە ئايدى: «زىلەيخا كەلسۇن، ئايتىڭ،
ۋىدائىم مۇئەدىنى بىلسۇن، ئايتىڭ.»
دىدىلار: «ئول بۇ غەمدىن زارۇ ھەيران،
ياتىپدۇر قانۇ تۇفراق ئىچرە غەلتان.
سالماس تاقەت ئول بىچارەئى زار،
انى ئۆز ھالىغە قوي، بەرمەي ئازار.»
دىدى: «قورقارمەن ئاندىنكىم، بۇ ھەسرەت
ئانىڭ كۆڭلىدە قالغاي تا قىيامەت.»
دىدىلار: «ھەق ئانى خۇرسەند تۇتغاي،
شىكىباۋۇ قەۋيى پەيۋەند تۇتقاي.»
بار ئىردى جىبرەئىل ئىلكىدە بىر سىيىب،
كى باغى خۇلدغە ئاندىن ئىدى زىيىب.
ئانى يۇسۇف قولىغە بەردى فىلھال،
ئالىپ يىدلاپ، پۇراپ، جان بەردى خۇشھال.
بەقا باغىدىن ئارى ئالدى بويى،
كى بولدى باغ سارى جۇستجويى.
چۇ يۇسۇفدىن چىقىپ ئول سىيىب ئىلە جان،
بۇ ھازىرلار جانىدىن چىقتى ئەفغان.
بەغات ئەۋجىغە يەتتى بۇ فەرياد،
سەدا كۆك گۇنبەزىدە قىلدى بۇنياد.
بۇ غەۋغانى ئىشىتتى چۇن زىلەيخا،
تۆكەر ئىردى كۆزىدىن خۇن زىلەيخا.
دىدىكىم: «بۇ نەچۇك شورۇ فىغاندۇر؟
فىغاندىن پۇر زەمىنۇ ئاسماندۇر؟»
دىدىلاركىم: «ئۇشۇل شاھى جەۋانبەخت
جەھاندىن ئاخىرەتغە ئىلتىتى رەخت.
ۋىدائ ئەيلەپ جەھاندىن شاد خۇشدىل،
سەرايى لامەكانىنى قىلدى مەنزىل.»
ئىشىتتى چۇن بۇ سۆزنى، بولدى مەدھۇش،
ئۆچۈپ چۇن تىيرە بولدى مەشئەلى ھۇش.
بۇ سۆزنىڭ ھەۋلىدىن ئول سەرۋى رەئنا.
كى بىخۇد ياتتى ئۈچ كۈن سايە ئاسا.
چۇ تۆتىنچى كۈن ئىردى بولدى ھۇشيار،
يەنە ئىشىتىپ يىقىلدى بىخۇد ئول زار.
بۇ نەۋئ ئۈچ نەۋبەت ئۈچ كۈن يانە بىخۇد،
قىلىپ جانى رەھى ئىدراك مەسدۇد.
نې بىستەر ئۆزرە ئىستەپ تاپتى ئانى،
نې يۇرگەن يولىدىن ئالدى نىشانى.
خەبەر مۇندىن بۆلەك سۆز ئايمادىلار،
كى چۇن گەنج ئانى پىنھان ئەيلەدىلەر.
بولۇپ بۇ چەرخ دەۋرىدىن ئەلەمناك،
كەرىبان سۇبھ يەڭلىغ ئەيلەدى چاك.
ئول ئوتكىم سىينەسىدە ئىردى پىنھان،
ئاڭا يول ئاچتى چاك ئەيلەپ گىرىبان.
دىلۇ جانىدا بۇ يولدىن دەما-دەم،
فۇزۇنراق بولدى بۇ ئوت سوزىنى كەم.
يۈزىن پۇر رەخنە ئەيلەپ ئۇردى ناخۇن،
ئارىقلار قازدى بەھرى چەشمەئى خۇن.
ئاقىزدى رەخنەلەردىن قان ئارىقۋار،
سەمەن زارىنى قىلدى ئەرغەۋان زار.
ئۇرار ئىردى بۇ غەمدىن كۆكسىگە تاش،
يۈزىگە كاج ئۇرۇپ، دىۋارغە باش.
بۇ سىيمىدىن ئەقىقۇ تەرلەر ئوندى،
بۇ نالەدىن ھەمە نىلۇفەر ئۇندى.
چۇ فەرقى نازۇكىغە ئۇردى پەنجە،
قىلىپ ئۇ پەنجە بىرلە ئانى رەنجە.
يەڭىل رەيھاندىن ئەتتى سەرۋ بوستان،
ئۈزۈپ سۇنبۇل، يوق ئەيلەپ سۇنبۇلىستان.
بەغايەت خاتىرى چۇن ئىردى ناشاد،
كۆڭۈلدىن نەۋھە، جاندىن چەكتى فەرياد:

«قانى يۇسۇف، قانى فەزلى ئەتاسى،
قانى مۇھتاجلار ھاجەت رەۋاسى.
ئىگەرلەپ تەۋسەنىنى قىلمىش بۇ كۈن ئەزم،
بەقا مۈلكى سارى ئەزم ئەيلەبان جەزم.
نە بىلدىم مەن بۇ نەۋنى ئەيلەر شىتابى،
ئاياغىنى ئۆپمەدىم مەن خۇد رىكابى.
نېتەيكىم، رايەگان قولدىن يىبەردىم،
نەچۇك كەتتى، ھۇزۇرىدا يوق ئېردىم،
باشىنى بالىن ئۈزرە كۆرمەدىم ھېچ،
ئەرەق نەسرىن يۈزىدىن سۈرمەدىم ھېچ.
تەنى رەنجۇرى رەنج ئاستىدا تالىپ،
يۆلەپ ئولتۇرمادىم سىينەمگە ئالىپ.
چۇ ئېلتىپ تەختە سارى تەختدىن رەخت،
ھۇمايى بەخت ئولۇپ ئول تەختەچۇن رەخت،
گۇلاب ئەيلەپ بۇ خۇن ئەفشان كۆزۈمدىن
يۇسام، ئەي كاش، جىسمى نازەنىندىن.
ئاڭا تەكفىنى تەجھىز ئەيلەبان خاست،
كەفەن نازۇك تەنىغە قىلمادىم راست.
دەرىغا، بولمادىم بۇ ئىشدا سەركار،
كى تالا غەر تەنىم قىلغاي ئىدىم تار.
بۇ غەمدىن سانچىلىپ يۈز خار جانغە،
چۇ مەھمىل باغلاپ ئول جانۇ جەھانغە.
چۇ ئاھەڭ خابگاھىڭ قىلدىلار خاك،
نىھان قىلدىلار ئاندا چۇن دۇرۇ پاك.
يۈزۈم بىرلە سۈپۈرمەي خابگاھىن،
كى سىيىر ئولغۇنچە كۆرمەي رويى ماھىن.
بۇ نەۋنى ئولدۇم زىيانكار، ئەي دەرىغا!
بۇ يەڭلىغ مەن جىگەر خار، ئەي دەرىغا!
كەل، ئەي مەقسۇدى جان، مەھرۇملۇغۇم كۆر،
بۇ رەڭ بىچارەئى مەجنۇنلۇغۇم كۆر.
ئۈزۈلدۈك مەندىنۇ بىر قىلمادىڭ ياد،
دەمى دىيدارىڭ ئىلە قىلمادىڭ شاد.
ۋەفادار ئۇ ۋەفادارى بۇ دۇرمۇ؟
نىگارا، شىيۋەئى يارى بۇدۇرمۇ؟
سالىم كەتتىڭ بۇ نەۋنى ئەبلاب گىرىفتار،

كى خاكى خۇن ئارا تاشلاپ مېنى زار.
دىلۇ جانىمغە سالدىڭ تۈرفەخارى،
چىقار مۇمكىن ئەمەس تا روز كارى.
نې ئول مەنزىلغە ئەزم ئەتتىڭ شىتابان،
كىم ئاندىن تاپماق ئولغاي ھىچ ئىمكان.
بۇدۇركىم ياخشىراق مۇندىن ئاچىپ پەر،
ئۇچۇپ بارغايمەن ئاندا، قويغامەن سەر.
مۇنى دەپ چۇن ئەمارى قىلدى دەر خاست،
ئەمارىنى ئۈزىگە ئەيلەدى راست.
يۈگۈردى چۇستۇچالاك ئول بەديەكبار،
بارىپ يۇسۇف مەزارىن ئۆپتى سەدبار.
بۇ ۋەھشەتخانەدىن بولدى رەۋانە،
ئۇشۇل گەۋھەرنى ئىستەپ باردى يانە.
نىشانى تاپماي ئاندىن خاكدىن باش،
كى خاكى پۇشتەئى نەمناكدىن تاش.
سۈرۈپ ئالتۇن يۈزىدىن توزدى ئەفغان،
گەھى لەئلى، گەھى بولدى دۇر ئەفشان.
بۇ خاكى پۇشتەغە ئول مېھرى پايە،
ئۈزىنى تاشلادى مانەندى سايە.
ئۆپۈپ فەرقىغە گاھى، گاھ ئۆپۈپ پاي،
قىغان تارتىپكى جاندىن، ۋاي، ئەي ۋاي.
گىل ئاستىن بىخ گۇلدەك سەن نۇھۇفتە،
مەن ئۈستۈن شاخ يەڭلىغ نەۋ شۇگۇفتە.
سەن ئول تۇفراغ ئارا چۇن گەنجى پىنھان،
يەر ئۈزرە مەن جەۋاھىر گەۋھەر ئەفشان.
ياتىپ يەر قەئرىدە سەن چۇن دۇرى پاك،
قالىپ سۇ ئۈزرە مەن چۇن خارۇ خاشاك.
خەيالىڭ مەۋجى چۇن ھاكىمغە ئۇردى.
فىراقىڭ شۇئلە خاشاكىمغە ئۇردى،
بۇ خاشاكىم ئوتىغە بەس، گۇۋاھىم.
چىقار چەرخ ئۈزرە بىجان دۇدى ئاھىم.
كىنىشكىم قىلدى بۇ دۇد دىم تەماشا،
كۆزى بىر مەنقەل ئولدى مەشئەل ئاسا.
ئۇرۇپ تۇفراقغە ھەردەم سىينەئى چاك،
تۈمەن ... ۋاي ... غەمناك.

فىغانۇ نالە ئەيلەپ ئاھۇ فەرياد،
تىلەپ چەرخى فەلەك غەددارىدىن داد.
غەمۇ ھەسرەت بولۇپ ھەددىن فۇزۇن تەر،
مىسالى خاكبۇس ئولدى نىگون سەر.
سالىپ ئىككى كۆزىگە چۇن ئون ئەنگۇشت،
بۇ گەۋھەلەردىن ئەيلەپ پۇر ئىكى مۇشت.
ئالىپ چۇن يەرگە سالدى گەۋھەرىنى،
كى نەرگىس دانەدىن نەرگىسلەرىنى.
يۇلۇپ نەرگىسلەرىنى قولغە ئالدى،
باشىنىڭ كاسەسىدىن يەرگە سالدى.
بۇ نەرگىس يەرگە سالماق بولدى مەتلۇب.
كى تارماقىكى تۇفراق ئۆزرە مەرغۇب ①
يۈزۈڭ گۈلزارىدىن بولغاي جۇدا كۆز،
بۇ يەڭلىغ كۆرگەنى ياخشى جەزا، كۆز.
جۇدا بولغان يۈزۈڭدىن نۇر دىيدار،
ئەگەر كۆز چولغان ئولسۇن، ئول مەدەدكار.
ئىرۇر رەسمى مۇھەببەت بىن مەھجۇر،
كى نەفس ئۆزرە قارا بادام مەشھۇر.
جۇدا تابۇتىدىن ئىردى بۇ ناكام،
چۇ تۇفراقىغە ساچتى ئىككى بادام.
يۈزىن تۇفراقىغە سۈرتۈپ، تۆكۈپ قان،
يەر ئۆپتى، بەردى مىسكىنلىق بىلە جان.
خۇش ئول ئاشىقكى جان بەرگەي بۇ مىنۋال،
كى جانان ۋەسلى بۇيى بىرلە فىلھال.
كۆرۈپ ھەمرەھلەرى بۇ ھال ئەتۋار،
فىغان تارتىپ ھەمە يىغلاشتىلار زار.
ھەر ئول نەۋھەكىم ئول يوسۇفغە تارتىپ،
بۇلاردىن نەۋھە چەندان ھەددىن ئارتىپ.
بەغايەت نەۋھە ئەيلەپ نەۋھەگەرغە،
مىسالى نەۋھەگەر ئول سىيمبەرغە.
نەۋايى نەۋھە سازى بولدى چۇن پەست،
كى غۇسل ئەيلەرگە ئاندىن سۇندىلار دەشت.
تۆكۈپ كۆزدىن يۇدىلار ئەشك بارىن
چۇ گۈل بەرگى كەبى ئەبرى بەھاردىن.
سىمەن شاخىدىن ئۇنگەن غۇنچەدەك چۇست،
كى زەنگارى كەفەنگە ئالدىلار رۇست.
ئانى فۇرقەت غۇبارىدىن قىلىپ پاك،
جەۋارى يۇسۇف ئەتتىلەر تەنى خاك.
ئۆلۈمدىن سوڭ بۇ دەۋلەت كىمگە ياۋەر،
كى جانان سۇھبەتى بولغاي مۇيەسسەر.
ۋەلى ئول پىر دانايى ھىكايەت،
قىلۇر ئۇستادلاردىن بۇ رىۋايەت.
بۇ نەۋئ ئايتۇركى: ئول ھەر جانىبى نىل
چۇ جىسمى پاك يۇسۇف قىلدى تەھۋىل.
بولۇپ ئول جانىبى قەھتۇ ۋەبا كۆپ،
مەئاشى نىئمەت ئورنىدا بەلا كۆپ.
مۇقەررەر بولدى ئاخىر سۇلھى تەدبىر،
كى تابۇت ئەتتىلەر تاشدىن سەۋاپ قىر.
قىلىپ تاشنىڭ شىكافىن قىر ئانداي،
كى قەئرى نىل ئاستىن قىلدىلار جاي.
نەچۇك مەكر ئەيلەدى بۇ چەرخى غەددار،
ئىكەۋ ھەققىدە ئەيلەپ كىينە ئىزھار.
كۆر، ئاخىر ئەيلەدى كۆپ بىۋەفالىق،
كىم ئۆلگەندىن كىيىن سالدى جۇدالىق.
نەچۇك جەۋر ئەتتى، كۆرگىل، بۇ ستەمگەر،
ئۆلۈك ھەققىدە نىچۇن كىينە ئەيلەر.
نې گىن ئەيلەركى، بىلمەم، بۇ ئىكەۋغە،
كى زۇلم ئىزھار ئېتىپ بۇ ھەر بىرەۋغە.
يەر ئاستىن ھەم ستەمگەرلىككە تۇردى،
بۇلارنىڭ سۆھبەتىغە بەرھەم ئۇردى.
بىرى چۇن ئاشنالىق بەھرىدە غەرق،
بىرى لەب تەشنە ھىجران پايى تا فەرق.
نې خۇش دەپدۇركى ئۇششاقى نىكۇھال،
كى ھەر سۇدۇ زىياندىن فارىغۇل-بال.
كۆڭۈلكىم ئىشقدىندۇر گەرمى بازار،
قاچان ئاسۇدەلىك بىرلە ئىشى بار.

---

① ئەسلى قول يازمىدا «خوب» دەپ يېزىلغان، تۈزىتىپ ئېلىندى.

كەفەن ئاشىقغەدۇر سەد پارەئى چاك،
فەلەك ئۈستۈن، گەر ئولسۇن ياتەھى خاك.
خۇش ئول ئاشىق بەلايى داغى ھىجران
كى جانان خىلۋەتىغە ئىلتكەي جان.
بىرىپ جان ئول پەرى جانانە كەتتى،
بۇ ئەۋۇ ئول شىرزەن مەردانە كەتتى.

بۇ ئەۋۇ ئۆلمەكنى ھېچكىم ئۆلدى دەرمۇ؟
كى ئاشىق جان ئۈچۈن ئاندىن كېچەرمۇ؟
بىرۇن ئەغياردىن ئويدى كۆزىنى؛
بەس، ئاندىن بەردى جان نەقدىنەسىنى.
تەنۇ جانىغە يەتسۇن فەيز چەندان،
كى جانغە ھاسىل ئولسۇن ۋەسلى جانان.

بۇ فەلەك پۇر نەكابەت شىكايەتىدەكىم ئەژدەرھاۋار ئەھلى ئالەم
ئەترافىنچە ھەلقە ئورۇبدۇر ۋە ھەممەنى تەسەررۇپى دائىرەسىغە
ئالىپدۇر. نە ھېچ دەرماندەلەرغە ئانىڭدىن ئۇممىد ئىھسان، نە
ھېچ ئەفتادەلەرغە ئانىڭدىن قاچارغە ئىھتىمال نى ئىمكان

فەلەك بىر ھەلقە ئۇرغان ئەژدەھايى،
كى خەلق ئازارىغە زور ئازمايى.
ئانىڭ پىچىۇ خەمىغە بىز گىرىفتار،
قۇتۇلماق ئىھتىمال ئاندىن قاچان بار.
يامان قالغاي ئانىڭدىن يوقتۇرۇر زەخم،
كى يۈزمىڭدىن بىرىگە قىلمادى رەھىم.
يوق ئانىڭ زۇلمىدىن ھېچكىم سەلامەت،
نى جانكىم بولمادى ئاندىن جەراھەت.
ھەر ئەختەركىم ئېرۇر رەۋشەن چىراغى،
ئېرۇر ئازادەلەر كۆڭلىگە داغى.
تۇمەنىمىڭ داغى بارۇ مەرھەمى يوق،
بۇ بى مەرھەملىكىدىن ھېچ غەمى يوق.
قارا تۈنلەردە يۈزمىڭ نۇر پەيدا،
ھەزاران رەۋزەن ئول تۈندە ھۇۋەيدا.
نى ھاسىل تۈشمەس ئاندىن ھېچ نۇرى،
نى ئاندىن ھېچ خاتىرغە سۇرۇرى.
كۈنىدە شىر يەڭلىغ يوقدۇ رەڭگى،
سەراسەر تۈنلەرى رەڭگى پەلەڭگى.
قىلۇر ھەركىمگە رەڭگى ئاشنالىق،
مۇقەررەردۇر ئاڭا ئاخىر جۇدالىق.
بەسى گەردىش قىلىپ بۇ چەرخى گەردان،
بەسى تابىش مەھى خۇرشىدى تابان.
تەبايىئ بىر-بىرىگە رام بولدى،

سەراسەر جان قۇشىغە دام بولدى.
تەخى بۇ مۇرغەكى نافەررۇخ ئەنجام،
كى بۇ دامىدىن ئالماي دانەئى كام.
تەبايىئ بىر-بىرىدىن ئاجرىتىپ بەند،
بولۇر ھەر قايسى ئۆز ئەسلىغە پەيۋەند.
قالىپ بىچارە قۇش بى ئاشيانە،
كۆكۈل پۇرخۇنلۇقىدىن ئابۇ دانە.
ۋەفاسىزدۇركى چەرخى مېھرى گەردى،
كېيىن ئەيلەرگە يوقدۇر ھېچ كەرەمى.
ئۇرۇپ چۇن سۇبھى ھەركىم مېھرىغە گام،
شەفەقدەك قان ئىچىدە پاتتى ھەر شام.
كىم ئانىڭ داغىدىن يوق كۆڭلىدە غەم،
قايۇ جانكىم يوق ئاندا داغى ماتەم.
بەھاران فەسلىدە قىل سەيرى بوستان،
تاماشا قىل ھەمە باغۇ گۈلىستان.
نەچۈكدىن غۇنچە بولمىش پىرەھەن چاك،
نېدىن ئول سەبزەئى تەرخار خاشاك.
نى بائىس پەردەئى گۈل پارە-پارە،
كى تەن پۇر شۇئلەئى، جان پۇر شەرارە.
يوق ئەتمىشكىم ئوشۇل سەرۋى رەۋانىنى،
كىم ئەتمىش غەرقەئى خۇن ئەرغەۋانىنى.
نى تەن پەژمۇردە لالە سەبزەۋەر ھەم،
تۆكەر نەرگىس كۆزىدىن ئەشك شەبنەم.

بىنەفشە ھەلقىدىن كۆز سۇگۋارى،
چۇلالە غەرق خۇن ھەم داغدارى.
سەنەۋبەر كۆكسى بولمىش شاخ دەر شاخ،
تەنى كۇن تىغىدىن سۇراخ-سۇراخ
ئېرۇر گۇلدىن يۈزى پۇر داغ گۇلبۇن،
سەمەن تىرنارغە چېھرە تىير ناخۇن.
سەبادىن بەرگلەر پۇر رەقس ئەندۇھ،
كى قۇشلارنىڭ غەمى جانگاھى چۇن كۇھ.
سەدايى قۇمرى كۇ-كۇ ھەر قايانده،
قانى ئاسۇدەلىك يەئنى جەھانده،
ھەزاران دەرد يۈزىنىڭ نالەۋۇ ئاھ،
نەچۇك جانىم ئاڭا غەم تاپمادى راھ.
مۇتەۋۋەق فاختە بوينىدا چەنبەر،
بۇ چەنبەردىن قاچان بىرۇن ئېرۇر سەر.
جەھاننى كۆردۇڭمۇ فەسلى بەھارى،
خەزانىدىن ھەم ئايغىل ئېئتىبارى.
دەمى سەردىن كۆرۈڭ بادى خەزاننىڭ،
سارىغ رۇخسارىنى بەرگى رىزاننىڭ.
فىراق ئەييامىدىن ئاھى ئانىڭ سەرد،
جۇدالىقدىن مۇنىڭ رۇخسارىدۇر زەرد.
كېتىپ چۇن رەڭگى-بۇيى شاھىدى باغ،
بۇ ماتەمدىن قارادۇر پوشىشى زاغ.
يالىڭدۇر شاخى ھەر بوستانۇ باغى،
دۇمى تاۋۇس ئولۇپ، پايى كەلاغى.
تۇشۇپ چادىر باشىدىن نەستەرەننىڭ،
كېتىپ سەرپۇش خىيمە نارۋەننىڭ.
ئەنارى باغ تاجۇ نازبەندۇر،
كى زىبىي-زىينەتى باغى كۇھەندۇر.
قاراپ نەززارە قىلغىل، ۋەقت خەندان،
ئېچى قاندۇر ھەمە پەرگالە چەندان.
بىھىلەر باغ ئارا ئەنبەر شەمامە،
مۇزەئفەر قىلدى رەئنالىق جامە.
سارىغ رۇخسارىدىن ئۆرلەپ غۇبارى،
جۇدالىق داغىدىن بۇ ھال-زارى،
چۇ مۇز قاتتىغلىغىدىن سۇ ئۆزە نىل،
زىردىھگەرلىكدىن ئولمىش ئول مۇئەتتىل.
چىنار ئاڭلاپ بىناگەھ شىددەتى بەرد،
ئېشىتىپ باغ ئۆزە ئاۋازەئى سەرد.
نىھان ئەتكەچ قولىنى بىيمدىن ئول،
چىقارماي ئاستىن شاخىدىن ئول قول.
خەزان كۆرھەم بەھارى ئالەم ئارا،
ھەر ئىككى بىر-بىرىدىندۇر غەم ئەفزا.
بۇ ماتەمخانەدە بىغەم نەچۇك جان،
كۆڭۈل پەژمۇردەئى خۇررەم نەچۇك جان.
بۇ كىيىندە نىشانى خۇررەمى يوق،
ئەگەر بولسە نەسىبى ئادەمى يوق.
جەھانغە تولسۇن ئېھسانى ھەبىبى،
نەسىبى ئادەمىدۇر بىنەسىبى.
خەيالىڭنى تىھى قىل شادلىقدىن،
دىماغىڭ فىكرىنى ئازادلىقدىن.
بۇ داغۇ نامۇرادى بىرلە بول شاد،
كى قۇللۇق غولى بىرلە بولغىل ئازاد.
نېكىم ئول دىلپەسەندى خوب ھەر چەند،
قىلۇر كۆڭلۈڭ قوشىن ئۆز مېھرىغە بەند.
تۇمەن ھەسرەت بىلە ئاخىر جۇدالىق،
كى ھىجران غۇسسەسىغە مۇبتەلالىق.
قول ئاچىپ كەل ئاياغىڭ بەندىنى ئال،
بۇ بىمالىلانىڭ پەيۋەندىنى ئال.
ۋەگەرنە بەند پەيۋەند ئالغۇچى بار،
ئالۇرغە قول سۇنۇغلۇق چەرخى غەددار.
سەن ئانداغ غافىل، ئول ھۇشيار نازىر،
نېكىم بەردى، ئالۇر سەندىن چۇ بىر-بىر.
ئاياغىڭغە ئۇرۇبدۇر گويىيا سەڭ،
بولۇپ سەن ئاجىزى مەيدان ئارا لەڭ.
يۈرۈر چاغ ئىلكىڭە ئالىپ ئەسايى،
تەكەللۇف بىرلە ئەيلەپ رەھ زەدايى.
يېتىپ بوستانغە ناگاھ تۇند سەرسەر،
يۇمۇرگەن بولسە شاخى تازەۋۇ تەر.
يىغاچنى ئانى پەيۋەند ئەتسە بولماس،
كىم ئاندىن ئۆزنى خۇرسەند ئەتسە بولماس.

يوق ئەتتى پەنجەئى تاقەت قىلىپ زور،
قولۇڭدا نەقدگىرانلىقنى ھەم دۇر.
ھەر ئول ئىشكىم قىلۇرسەن ئاڭا كوشش،
ۋەلې كەلمەس سىنىڭ ئىلكىڭدىن ئول ئىش.
قولۇڭدىن كەتتى ئەمدى زور پەنجە،
ئۆزۈڭنى زور بىرلە قىلمە رەنجە.
كۆزۈڭدىن ئالدى نەقد رەۋشەنايى،
نىدىن كۆزگە قىلۇرسەن سۇرمە سايى.
ساڭا بىنىشدە چۇن بۇ بولدى سىيرەت،
كۆزۈڭگە سۇرمە قىلمە بى بەسيرەت.
چۇ سەنسەن مىسنىڭكى دۇررى نابى،
لەبىڭدەك لام ئىردى بى ھىسابى.
بۇ نەقدىڭغە شىكەستى يەتتى چەندان،
شىكەست ئاندىن زىيادە يوقدۇر ئىمكان.
ئانى سۆز چاغىيۇ ۋەقتى خەمۇشى،
قىلۇرسەن لەبلەرىڭدىن پەردە پۇشى.
بۇ ئاھەنكىم يېتىپ ھەر لەھزە سۇستى،
شىكەست ئولدى ساڭا بۇ تەند رۇستى.
بىلۇرسەن ئۆزگە يەردىن ھەر بىرىنى،
قىلۇرسەن ماجەرا بائىسلارىنى.
نە تۇرلۇككىم بولۇپ بۇ جىسمۇجانىڭ،
جەھان ئەسبابىغە تۇشمىش كەمالىڭ.
كى قىلماي خاتىرىڭغە بۇ خۇتۇرى،
كىم ئانى بەردى يەتكۇردى فۇتۇرى.
بۇ ئالەمنى ئۆزۈڭگە ئەيلەدىڭ تەڭ،
ساڭا يوق ئۆزگە ئالەم سارى ئاھەڭ.

ئەمەس ئاگاھسەن ئۆزگە ئالەمى بار،
بۇ ئالەمدۇر ئانىڭدىن يەر نەمۇدار.
مەن ئاندىن قورقامەنكىم بولماي ئاگاھ،
تۆكەپ ئۆمرۈڭ ئەجەل چۇن يەتسە ناگاھ.
سىنىڭ كۆڭلۈڭدە بۇ مېھر ئولسە ھاسىل،
كۆڭۈل ئالەمدىن ئۆزمەك بولسە مۇشكىل.
دىلۇ جانىڭدا پۇر ئەنۋائى ۋەسۋاس،
جەھاندىن بارساڭ ئاخىر ناكەسۇر-راس.
ئۆلۈم جايىدىن ئولغاي چەرخ ساقى،
تەخى مەيلى جەھان كۆڭۈلدە باقى.
چۇ ھەرگىز كۆڭلۈڭگە يەتمەسكى گاھى،
جەھان ئەۋزائىغە قىلماي نىگاھى.
ئادەمى خاك كەفشىدۇر بەسى تەڭ،
قاتىغ تاغ ئاندا باردۇر قۇم ھەمرەڭ.
سەۋاب ئولكىم ئاياغدىن تاشلاپ ئانى،
ۋەگەر نە يولدا قالدىڭ جاۋىدانى.
نەزەردىن پەردەئى ئەفلاك دۇر ئەت،
بۇ دۇر ئەتمەكنى ئەلبەتتە زەرۇر ئەت.
ئۆزۈڭنى قىلماغىل بۇ نەۋئ مەھرۇم،
ئىرانلار بەزمىدە تا بولماغىل شۇم.
بىرۇن ئول پەردەدىندۇر تۇرفە نۇرى،
ئانىڭ ھەرلەمئەسى مېھر سۇرۇرى.
يوق ئەت بۇ لەمئەدە بارچە تەمەننا،
كۇن ئالىدا ئادەم بول زەررە ئاسا.
يوق ئولدۇڭ ئەرتە تاپقايسەن رەھايى،
نې دەردۇ فۇرقەتۇ داغۇ جۇدايى.

فەرزەندى ئەرجۇمەند پەند پەندى بىلە تەۋفىق يولىغە كەلتۈرمەك، تاكىم ئىدراك ئىلكىنى ئىكتىسابى كەمالات فىترەكىدە ئۇستىۋار قىلغايلار ۋە مەيل رەغبەت ئاياغىنى ئىجتىنابى جىھات زەيلىدە سابىت ۋە بەرقەرار ۋە فەۋقەھۇمۇللاھۇ لەما تۇھىببۇ ۋە تەرزاھۇن

كۆزۈمنىڭ نۇرى، ئەي فەرزانە فەرزەند،
سىنى ئۆز ھىفزىدە تۇتسۇن خۇداۋەند،
بۇ سۆزدىن قىلسۇن ئانداغ بەھرە بەردار،

كى ھاجەت ۋەقتى ئانى ئەيلە دەركار،
ساڭا نەۋۇ كۇھەنراقدۇر ماڭا سال،
ماڭا شامۇ ساڭادۇر سۇبھى ئىقبال.

بۇ ئۆتكەن ئۇمردىن مەن كۆپ پەرىشان،
مەھۇ سالىمغە ھەردەم سەد پۇشايمان.
ماڭا يوق ھاسىل ئۇلغۇ گەشتۇ كارى،
تەمامى گەشتۇ كارىم خارۇ زارى.
نې سۇد ئەمدىكى يوق سەرمايەئى كار،
زىمامۇ ئىختىيارىم كەتتى ناچار.
سەن ئەيلەپ جەھد قىلغىل ئىستىقامەت،
كۆرەرمەن سەندە بۇ دەم ئىستىتائەت.
قىل ئانداغ ئىشكى سوزى بولغاي ئاخىر،
سەئادەتدىن نەمۇدى. بولغاي ئاخىر.
سەن ئەۋۋەل ئىلمى دانىش ئىكتىساب ئەت،
كى جەھل ئاباد لاردىن ئىجتىناب ئەت.
ئېرۇر مەئلۇم بىر ئازادە بەندە،
كى نادان مۇردە دانىشمەند زىندە.
كىشىكىم ئاقىلى فەرزانەدۇر ئول،
ئۆلۈكلەرگە قاچان ھەمخانەدۇر ئول.
ۋەلې ھەق سۆز ئىشىت، ئەي سالىكى راھ،
فەراۋاندۇر ئۇلۇمى ئۇمر كوتاھ.
ئەمەسدۇر ھېچكىم ئۇمر رۇبارە،
ئانى ئۆرگەنگىل ئاندىن يوقتۇ چارە.
چۇ ھەر ئىلمىكى كەسب ئەتتىڭ، ئەمەل قىل،
كى ئىلمى بىئەمەلدۇر زەھر قاتىل.
نې ھاسىلكىم بىلىپسەن كىميانى،
مىسىڭغە قەدر يوق زەر قىلماي ئانى.
ئەمەل تەۋفىقىدىن چۇن خىلئەتى خاس،
كىيىپسەن قىل تىرازى زىيب ئىخلاس.
ئەمەل ئىخلاس بىلەكىم بولدى ئارى،
يوق ئەھلى زەۋق ئارا ھېچ ئېئتىبارى.
ئىشىڭ چۇن خام ئېرۇر ھاسىل ئەمەس كام،
ئېرۇر ئىللەت چۇ ھەلۋا بولسە گەر خام.
چۇ ئىخلاس ئەيلەدىڭ بولغىل خەبەردار،
خەتەر ئىخلاسىدىن بۇ يولدا كۆپ مار.
خوشۇ شىرىن يېمەكنى قىلمە ئادەت،
لىباسى فەخرىنى بىلمە سەئادەت.

بىقەدر ئىمكان بۇلاردىن ئىجتىناب ئەت،
بۇ تەقۋىدىن سەئادەت ئىكتىساب ئەت.
غەرەز پوشىشدا دەفئى گەرمىيۇ سەرد،
قىلۇرمۇ مەيل زىينەت بولسە كىم مەرد.
خەشىن كىيمەككە چۇن بولدى قەرارىڭ،
چۇ قونغۇز بولغاي ئافەتدىن ھىسارىڭ.
چۇ تۈلكى نەرم پوشى ئەيلەسەڭ دوست،
سەكى زالىم باشىڭدىن تارتغاي پوست.
مەگەسدەك قىلمە كۆپ شىرىنىغە جەھد،
ئاياغىڭغە سالۇر بەند ئاخىر ئول شەھد.
بۇ دەريا تەلخىنى شەھدۇ شەكەر بىل،
سەدەفدەك ئۆزنى پۇر دۇررى گۇھەر قىل.
كىشى خانىغە سۇنغان بولساڭ ئەنگۇشت،
ئاڭا ئەنگۇشتلارنى قىلماغىل مۇشت.
چۇ ھەركىم خانىدىن بولساڭ نەمەكخار،
نەمەكدانىغە ھەرگىز بەرمە ئازار.
ئەھىببالارغە ئېھسان ئىلكىنى ئاچ،
قەدەم ئۇر تەڭگىنايى بۇخلدىن قاچ.
چۇ قەرز ئالماقنىيۇ بەرمەكنى تەرك ئەت،
كى بىلگىل قەرز مىقرازى مۇھەببەت.
كىرەم قىل غەم يۈكىنى بوينىدىن ئال،
كى بارى دامىدىن قىل فارىغۇل-بال.
ۋەلې بەخشىش يولىدا ئانداغ ئۇر گام،
كى بولماي گەردەنىڭدە دانەئى دام.
جانىڭنى دوست جانىغە فىدا قىل،
ۋەلېكىن دوست-دۇشمەندىن جۇدا قىل.
كىم ئولدى دوست ئول بار خۇدايى،
ئىچىگە تولدى نۇرى ئاشنايى.
يۈكۈڭنى تارتقاي بولساڭ گەرانبار،
خىرەد دەفئىدە ئول بولغاي مەدەدكار.
سىينى قولدار مەھەلدە قولداغاي ھەم،
نەسىھەت بىرلە يولدىن يولداغاي ھەم،
يامان ئىشدىن بولۇپ چۇن دەستگىر ئول،
چىقارغاي چۇست چۇن مويىنى خەمىر ئول.
ساڭا خەير ئىشىدا دائىم يار بولغاي،

كى نامۇ ئىك سارى رەھبەر ئولغاي.
تاپىلسە بۇ سىفەتلىغ يار ئاڭا قول.
بولۇپ فىتراكى بەندىغە ئەسىر ئول.
يوق ئېرسە ئۆز ئۆيۈگدە ئۇستۇۋار ئول،
تۇتۇپ خىلۋەت ئۆزۈگغە يارغار ئول.
زەمانە قايغۇسىدىن شاد ئولتۇر،
جەھان ئەندۇھىدىن ئازاد ئولتۇر.
كۆڭۈل لەۋھىدىن ئەت غەم نەقشىنى چەك،
فەراۋان شۇغللارنى قىلغىل ئەندەك.
قارا تۈن بولسۇنۇ يا روز رەۋشەن،
ھەمە ۋەقت ئەينە جەھدى ئاڭا يۈزلەن.
بۇ دەۋلەت گەر ساڭا بولسە مۇيەسسەر،
ئۆزۈك بىكارلىقدىن قىلمە ئەبتەر.
كۇتۇبغە كەلتۇرۇپ رويى ئىرادەت،
خەيالىڭنى كۇتۇبغە ئەيلە ئادەت.
كى دانالار ئارا بۇ نۇكتە مەشھۇر:
كى دانىش خەتتىدە دانا تەنى كور.
كىتاب ئەسرارى شەمئى جەمئى دانىش،
كىتاب ئەۋراقى سۇبھى نۇرى بىنىش.
ئەنىسى كۇنجى تەنھايى كۇتۇبدۇر،
فۇرۇغى سۇبھى دانايى كۇتۇبدۇر.
ئېرۇر بىمۇزد مىننەت ئۇستادى،
بېرۇر ھەرلەھزە دانىشدىن كۇشادى.
ھەرىفى سەير مەغزى پوست پۇش ئول،
ئەجەب گويايى ئەسرارى خەمۇش ئول.
ۋەرەقدىن غۇنچە ئاسا دۇر ئىچى پۇر،
بەھايى ھەر ۋەرەقدۇر بىر تەبەق دۇر.
ئەماردۇركى چۇن شەككەر دەھەنلەر،
مۇقىم ئاندا ھەمە گۇل پىرەھەنلەر.
تۇزۇپ سەف رو بەرو بىر-بىر مۇۋەججەھ،
تۇرۇپ نازىك بەدەنلەر ئاندا تەھ-تەھ.
ھەمە مۇشكىن ئۇزارۇ دىلرە بالار،
مۇسەلسەل كاكۇلى شىرىن لىقالار.
بارى يەك رەڭنكىم بىر-بىرگە ھەم پۇشت،
بولارنى كۆرسە ھەركىم تىشلەپ ئەنگۇشت.
ئاجىپ لەب زاھىر ئەيلەپ لۇتفى تەقرىر،
دۇرۇ مەئنى تۆكەرلەر ئاندا بىر-بىر.
بەيان ئەيلەپ گەھى قۇرئاندىن ئەسرار،
گەھى رازى ئەھادىس ئەيلەپ ئىزھار.
گەھى مانەندەئى ئەھلى سەفالار،
ھەقايىق نۇرىغە خۇش رەھنەمالار.
گەھى ئاگاھ ئېتىپ شىرىن ئىبارەت،
رەمۇزى ھىكمەتى بار يەك ئىشارەت.
گەھى ئۆتكەنلەرىن تەئرىخ ئېتىپ ياد،
خەبەر ئەيلەپ كەلۇردىن گاھى بۇنياد.
تۆكۈپ خەرۋار گاھى بەھر ئەشئار،
خىرەد دامانىغە پۇر دۇررى ئەسرار.
بۇ ھەر مەقسەد مەيدىن ئەيلەسەڭ نۇش،
سەن ئەتمە ئەسلى مەقسەدنى فەرامۇش.
ئاڭا بىل-كۇلل تەۋەججۇھ قىلماساڭ خۇي،
بەس، ئاندىن قىلماغىل خالى تەكو پوي
ئاچار بولساڭ تىلىمىڭنى يارۇ دىلغە،
كۆڭۈل رازىنى كەلتۇرسەڭ چۇ تىلغە.
ئانى كۆڭۈلدە قىل ئەۋۋەل تەسەۋۋۇر،
كى يەئنى خەير-شەررىدىن تەفەككۇر.
قەفەسدىن بولسە ناگاھ مۇرغى تەيران،
يەنە كەلتۇرمەك ئانى قايدا ئاسان.
زەخارىف مەيلىدىن كۆڭلۈڭ تاپىپ رەڭ،
مەئارىف شەرھىدىن ئەقلىڭ بولۇر دەڭ.
مەئارىف بولسە گەر چۇن موي باردەك،
نى ھاسىل بولسە كۆڭلۈڭ تەڭۇ تارەك.
يىراق تۇر خام سوفىيلاردىن، ئەي يار،
كى فەزلى خاملاردۇر خام بىسيار.
چۇ بىلمەي پەنجەئى كار، ئەي نىكۇ كام،
ئۇزەرلەر مىۋەئى باغىڭنى چۇن خام.
بۇزۇلدى مىۋە خام ئەي زى بىزائەت،
قالۇر ئول نارەسىدە تا قىيامەت.
ھەزەر قىل بەرمەگىل ھەر پىرغە قول،
مەگەر پىرىكى بولغاي دەستىگىر ئول.
بۇ يەڭلىغ پىرغەقىلدىڭ ئىرادەت،
قولۇڭغە كەلگۇسى گەنجى سەئادەت.

بۇلالماق ئىيسادەك بول تاق بىجۇفت،
تەجەررۇد گەۋھەرىنى بەرمەگىل مۇفت.
كۆزۈڭدىن ئۇيقۇنى دۇر ئەتكەنىڭ خۇب،
ساڭا ھەمخابەلىكدىن خۇب مەھبۇب.
قاچىپ گۈلخەندە يات خاكىستەر ئۆزرە،
پەرى يانىدا ياتما بىستەر ئۆزرە.
ئەگەر ۋەھم ئەيلەسەڭكىم نەفس خۇد كام،
خەتا مەيدانىغە ناگەھ قويار گام.
تەزەۋۋۇج زەنجىرىدىن بەند يا سال،
كى ھەرگىز تەبرەگۈنچە قالماغاي ھال.
مۇقەررەر بولسە چۇن كۆڭلۈڭدە بۇ ئىش،
دىيانەتلىكنى زاھىر ئەيلە خاھىش.
قايۇ خاتۇندا بولسە دىنۇ ئىففەت،
ئاڭا بەسدۇر شۇبۇ ھۇسنى مەلاھەت.
دىيانەت بولسە خاتۇن بىل ئانى ھۇر،
ئۆزىنى بىگانەلەردىن قىلسە مەستۇر.
كۆيەر ئوت بىل ھەمە قۇربى سەلاتىن،
سەلامەت ئىستەر ئولساڭ قاچغىل ئاندىن.
يانار ئوتدىن ئەگەرچە مەشئەلى نۇر،
يىراقدىن بەھرە ئالساڭ ياخشىراقدۇر.
مەن ئاندىن قورقارەمكىم بولسە نەزدەك،
تىرىكلىك نۇرى بولغاي سەندە تارەك.
قەدەم مەنسەبغە ھەرگىز قويمە يانە،
كى ئەزلى نەسبغە بولغۇڭ نىشانە.
مۇنائىبدىن سەن ئەت زىنھار پەرھىز،
تۇتار ئىلكىڭنى بىر غالىبكى بەرخىز.
ئۆزۈڭنى قىلمە ھىچ مەنسەبغە مەنسۇب،

كى مەنسەب قەيدىدىن ئازادەلىك خۇب.
چىقار نەخۋەتنى، پاك ئەندىشە بولغىل،
كى ھەركىمكى تەۋازۇئ پىشە بولغىل.
چۇ سەركەشلىكدىن ئۆزنى تۇتماساڭ پاس،
ئىگەر باشىڭنى باشدەك ھىدمەتى داس.
ئۆزىن تۇفراقغە دانا تاشلادى خار،
كۆتەردى مۇرغ تۇفراقدىن بەيەكبار.
تەۋازۇئدىن تەلەب قىل ئەرجۇمەندى،
قۇرۇ تەنلىكدىن ئاخىر سەر بەلەندى.
ئەدەد بولدى تەۋازۇئدىن ھۇمايۇن،
ئانى كۆر سەغىر تەقدىمىدىن ئەفزۇن.
چۇ ۋەئدە قىلمە، چۇن قىلدىڭ، ۋەفا قىل،
تەرىقى بىۋەفالىقنى رەھا قىل.
خۇداۋەندىكى فەيىازى ۋۇجۇد ئول،
يىبەردى ئەمر «ئەۋفۇ بىل-ئۇھۇد» ئول.
كىم ئايدى جەھلدىن بەندى پەدەر بول،
پەدەرنى تاشلا، فەرزەندى ھۇنەر بول.
نىشان يوق رەۋشەنالىقدىن قارادۇر،
كى رەۋشەن ئوتغە ئول فەرزەندى مۇر.
نەسىھەتكىم ئىشىتتىڭ، تۇتىيا بىل،
ئالىپ دانا كەبى جانىڭدا جا قىل.
نې چۇن نادان ئېشىتتى، تۇتمادى ياد،
بۇ نادان سەمئىغە ئۆتتى تىگىپ باد.
قەدەر دەرياسى ناگەھ قىلسە جۇنبىش،
بۇ سۆزلەردىن قاچان سامان تاپار ئىش.
بۇ دۇركىم ياخشىراق فەزلى ئىلاھى،
ۋەكىلى كار ساز ئولغاي كەماھى.

نەفس نەفس ەزختىبەسىدە بىر نەچچە سۆز پەندۇ مەۋئىزە تەرىقەسىدە ئاراغە سالماق ۋە ئانى خىشتىندارلىق ۋە خىرد پىسەندلىق ھەزىزىدىن دەست كوتاھلىق ۋە ھىممەت بەلەندلىق رۇھىغە تەرەققى قىلدۇرماق

دىلا، تاكى گۇزارسەن كويى خامى،
قىل ئەمدى پۇختەكاران ئېھتىمامى.
ئۆزۈڭگە پۇختەلەر بەزمىدە قىل جا،
قاچانغە خاملىق كويىدا رەسۋا.

بىدۇركىم پۇختەلىق ئازادە بولماق،
فەنا تۇفراقىدە ئەفتادە بولماق.

كۆرەرسەن باغ ئارا چۈن مېۋەئى خام،
تۇتۇپدۇر مەھكەم ئول شاخ ئۆزرە ئارام.

چۇ پۇختە بولدى يەرگە تۈشتى قىل ـ ھال،
ئاڭا يەتمەسدە زەربى سەڭگى ئەتفال.

بۇ خانى پۇختەلەردىن توشەئى ئال،
جەفايى خاملاردىن گوشەئى ئال.

قەنائەت قىل، تەمەئىنىڭ يىلدىزىن يۇل،
ئۇشات شاخى تەلەب ئەيلەپ تەۋەككۇل.

كېلىپ ھىممەت مەقامىدا تەلەب ئەت،
چۇ ئەنقا ئەۋج ئۇزلەت ئاشيان ئەت.

كىشى مەدھىغە ھەرگىز ئاچماغىل تىل،
بۇ دۇنلار مىننەتىن ئۆزدىن گۇسىل قىل.

جەھان سەردارلارنى پەشت پا ئۇر،
زەبەردەستى قەۋىلارنى قەفا ئۇر.

نەزەر قىل بۇ فۇسۇنى كار جانە،
ئاڭا گەردىش قىلۇر دەۋرى زەمانە.

ئىرۇر بۇلتۇرقىدەك بۇ يىل بەھارى،
خەزانى ھەم بۇ يىلنىڭ مىسلى بارى.

چۇ بۇ مىنۋال ئىرۇر ھالى قىشۇ ياز،
ئەمەس بىر ـ بىردىن بۇ ئىككى مۇمتاز.

فۇسۇلى دەۋر ئىرۇر بۇ نەۋئى مۇئتاد،
كىشى بولغاي مۇكەررەرغە نېدىن شاد.

مۇكەررەر گەرچە بولسۇن سىھر مانەند،
مەلۇل ئاندىن ئىرۇر تەبئى خىرەدمەند.

ئانى فىكر ئەتكى بولغاي ئاقىبەت سۇد،
ۋۇجۇدۇڭ تاشلاپ ئۆزنى ئەيلە نابۇد.

ئۆزۈڭ مەشغۇللۇقدىن قىلمە غەمناك،
كۆڭۈلنى غۇللار شۇغلىدىن ئەت پاك.

نەفەسكىم چىقتى سەندىن تۇتقاسەن پاس،
بۇ يولدا شەرت ئەمدە پاسى ئەنفاس،
نەفەسكىم چىقمادى ئاگاھلىقدىن،

ئەمەسدۇر خالى ئول جانگاھلىقدىن.
تىرىكلىكنىڭ چىراغىغە ئىرۇر تۇف،
دىماغى ئەقلغە دۇرر تەئەسسۇف.

يىگىتلىك ۋەقتى قىلساڭ تىرىكلىكدۇر،
قەرىلىقدە تەنۇ جانىڭ بولۇر نۇر.

يوق ئولدى ئىرسە بۇ زۇلماتى شابى،
تۇغار ئىشىپ نۇرى ئافتابى.

ئۇشۇل زۇلمەتدىن ئەر ھاسىل ئەمەس كام،
بۇ نۇرۇڭ شۇئلەسىدە ئۇر نەچە گام.

بۇ گامىڭ يەتكۈرۈپ شايەدكى جايى،
كىم ئاندىن تاپقاسەن بۇيى ۋە فايى.

نى سۇد ئاخىر ساڭا بۇ مو سەفىدى،
ئەمەسدۇر ھاسىل ئاندىن رو سەفىدى.

قارىلىق ئەبرىدىن باشىڭ ئۆزە قار،
بۇ قار ئاقتى، سۇ بولدى، يىغلادىڭ زار.

يىغى بىرلە كەل ئەمدى يولغە كىرگىل،
يىغىيۇ زارى قىلغىل، ئۇزر قويغىل.

كۆڭۈل ھازىر تۇتۇپ بۇ قايغۇ بىرلە،
يۇغىل كۆڭلۈڭ قاراسىن بۇ سۇ بىرلە.

يۇمايسەن بۇ قارانى، ئەي سىيەھ دىل،
سىيەھكار ئولماغىڭ بىلمەم نە ھاسىل.

بۇ سۆزدىن ئاڭا كىم جان بىرلە ھۇش ئول،
رەھىما، ئەمدى بۇ سۆزدىن خەمۇش ئول.

چۇ خەتم ئولدى بۇ سۆز، بول ئەمدى خامۇش،
خەيالى نەزمدىن بولغىل فەرامۇش.

قەلەمنى تاشلا ئىلكىڭ رەھشەسى بار،
ۋەرەقنى يىرت، فىكرىڭ ھېچ بىكار.

چىراغى فىكرىنىڭ يوق پېچ تابى،
رىيازى نەزمنىڭ قالماپدۇر ئابى.

قانى جامىيۇ نەزمى دىلكۇشايى،
نىزامى قايدا تەبئى نۇكتەرايى.

ھىجاب ئىچرە بۇلاركىم جىلۋە قىلىپدۇر،
ھارىنى پەردەدىن يىراۋن قالىپدۇر.

يوق ئاندا غەيرى دەردۇ ھەسرەتۇ ئاھ،
مەگەر سىررىكى بولغاي جانغە ھەمراھ.
بۇ سىردىن ئۆزگەنىڭ يوق ھىچ سۇدى،
مۇساۋيى ئۆزگەنىڭ بۇدۇ نەبۇدى.
قايۇ سىر سىررۇل ـ ئەمن ئەتىيەللاھ،
بىقەلبى سالىمى مىمماسەۋەللاھ.
چۇ سەندە بۇ كۆڭۇل يوق، بىلسەڭ ئاخىر،
نى بولغايكىم ئۆزۈڭگە كەلسەڭ ئاخىر.
كۆڭۇل بەرسەڭ چۇ مەردى كامرانغە،
كى دانالار ئارا بىر پەھلەۋانغە.
نە ياخشى دەپدۇر ئول گەنجۇر ئىرفان،
كى باردۇر روزە تۇتماق ھىرفەئى نان.
نەماز ئەيلەر بەجا ھەم ھەر زەنۇ پىر،
كى بولغاي كارۇ بارۇ ئەجز تەقسىر.
ۋەلى گەرمەردى رەھسەن ئىلكىگە ئال،
بۇ دۇر سەرمايەئى كار، ئەي نىكۇ ھال.
مۇنى پىرى مۇكەممەلدىن تەلەب قىل،
بۇدۇر بىلگىل، بۇ بولماق ساھىبى دىل.
بۇ سۆز ئىشتامىغە چۇن يەتتى دىلخاھ،
زەمانە زەخمىغە ئەلھەمدۇلىللاھ.
خەيالى نەزمدىن رەنجۇر ئىدى جان،
كۆڭۇل فىكرى فەۋاتى بىرلە ھەيران.
بۇ فىكرەت ئىلكىدىن تاشلاپ تەرازۇ،
بۇ سۆز ۋەزنىدىن ئولدى سۇست بازۇ.
فەراغەت باغىدىن چۇن تاپتى سايە،
تەكو پودىن ھۇزۇرى بىنىھايە.
باشىم تىزدىن كۆتەردى چۇن گەرانى،
كۆڭۇلدىن يەڭگۇدى بارى نىھانى.
قەلەم چۇن كۆرگۈزۈپ چابۇكسەۋارى،
ھەبەشدىن مەنزىل ئەيلەپ رۇم سارى.
قالىپ رۇم ئىچرە ئاندىن كۆپ ئەسەرلەر،
بەيان غايىبدىن ئەيلەپ كۆپ خەبەرلەر.

بۇ دەمكىم بولدى مەركەبدىن پىيادە،
سونولدى ياتتىيۇ بىمەھدى سادە.
دۇۋات ئول تەبلەئى مۇشكى خىتادۇر،
قەلەم ئىمدادى بىرلە مۇشكى سادۇر.
بۇ تەبلە ئاغزىنى ھەم ئەيلەدى مۇم،
كى بولغاي مۇمدىن تەبل ئاغزى مەختۇم.
ۋەرەقلەر ھەم پەرىشان ئىردى ھەر يان،
يىغىلدى، بولدى جەم بى ھىچ نۇقسان.
گۇلى سەد بەرگدەك يۈز بەرگ، بىر پوست،
كى تا دەۋرى فەلەك باقىدۇر، ئەي دوست.
چۇ گۇل ھەردەم رەۋاجى تازە بولغاي،
بەقا پەيۋەندىدىن شىرازە بولغاي.
يازىلدى سىدق كىلكىدىن بۇ نامە،
قىلىپ مەئشۇق ـ ئاشىق شەرھى خامە.
بولۇپ كىلكىم شەكەرخا تۇتى ئاسا،
يازىپ يۇسۇپ بىلە زىكرى زىلەيخا.
ئەجەب باغىيۇ خۇررەم نەۋبەھارى،
ئىرەم باغىغە ئاندىن ئىردى خارى.
ئىرۇر ھەر داستان بىر بوستانى،
كى ھەر بوستانى گۇلرۇخدىن نىشانى.
شۇكۇفتە ئاندا يۈزمىڭ تازە گۇللەر،
نۇھۇفتە يۈز جەھان رەيھانۇ ئەنبەر.
مەئانى گۇلشەنىدۇر شاخ ئۆزە شاخ،
نەۋايى لۇتف ھەم چۇن مۇرغ گۇستاخ.
خىتا مۇشكىنى بىرلە لەۋھى كافۇر،
دەرەختلەر تەختىدە چۇن سايەئى نۇر.
چۇ ھەر ھەرفىكىم ئاندا چەشمدار ئول،
مەئانى مەۋج ئۇرۇغلۇق چەشمسار ئول.
كى ھەزيان جەدۋەلى بىر چەشمە سارىغە
لەتافەت سۇيىدىن ھەر جۇيبارى.
خۇش ئول زەھرەۋكىم ئولغاي بەخت ئاگا، يارە
بۇ جۇي ئاللىندا ئولتۇرغاي بەيەكبار.

يۇغاي كۆڭلى غەمنى پاك ئاندىن،
غۇبارى خاتىرى غەمناك ئاندىن.
ئىچىدىن جۇش ئۇرۇپ سىررى ۋەفايى،
يەڭىدىن قول ئالىپ، قىلغاي دۇئايى.

كى بۇ لەب تەشنە ئاندىن بولسۇ سىيراب.
قەلەم چابۇك قەدەملىك قىلدى پەي ھەم،
بۇ سۆز ئىتمامىغە يەتكۈردى بۇ دەم.
تىلەپ لۇتفى ئىلاھى بەھرىدىن ئاب،

تەممەتۇل - كىتاب بەئەۋنۇل مەلەكۇل - ۋەھھاب.
تەمامى شۇد ئىن نۇسخەئى شەرىف دەر ماھى جۇمادىيۇل - ئەۋۋەل سىزدەھۇم روز جۇمئە دەر ۋەقتى چاشت فەقىرۇل - ھەقىر دەردەستى موللا يۇنۇس ئىبنى موللا يۇسۇف ياركەندى تەمام شۇد.

ھەركى خانەد دۇئا تەمەئدارەم،
زانكى مەن بەندەئى گۇنەھكارەم.

ئىلاھا، بەيا مەرزى خانەندەرا،
كى جەننەت ئەتا كۇن نەۋىسەندەرا.

زى قەيدى مەكتەبى ئەندۇھى ئازادەم بەھەمدۇللا،
زى خۇشھالى دىلەم تىفلى مۇئەللىم مۇردەرا مانەد،
زى زەھرى گىنەئى خۇسرەۋ ھەنۇز ئەز تۇربەتى شىرىن،
گىياھى تەلخى مىرۇيەد دىلى فەرھاد مىرازەد.

بۇ دۇنيا زال مەككاران ئەجەبىي،
ئەگەر ئاقىل ئىسەڭ يىمە فەرىبىي.
كۆڭۈل ئاندىن ئۈزۈپ مەردانە تۇرغىل،
كۆڭۈلنى ئۈزمەگەنلەر بىنەسىبىي.
بەھەمدۇللاھكى بارمەن يۇنۇسى زار،
شەفىئ ئولغاي رەسۇلۇم ئەنقەرىبىي.
كىشىكىم سورسەلەر: تەئرىخ قانچە؟

جەۋابىدا دېسۇنلاركىم «غەرىبىي».
يۇنۇسى دىل شىكەستە ياركەندى،
ياخشى نىيەت قىلىپ قەلەم سۈردى؛
ھەر مۇسۇلمان ئوقۇپ تەمام قىلسە،
بۇ فەقىر ھەققىدە دۇئا قىلسە.
ھەق ئىجابەت قىلىپ دۇئاسىنى،
مەغفىرەت ئەيلەگەي خەتاسىنى.

ئەللاھۇممە ئەھسەنە ئاقىبەتىنا فى ئۇمۇرى كۇللىھا ۋە ئەجىرنا مىن ھازەد - دۇنيا ۋە ئەزابەل - ئاخىرە.

مەھزۇن شېئىرلىرىدىن

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مۇھەممەت ئوسمان

مۇھەررىردىن: XVII ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ياشاپ، ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان تەرەققىي پەرۋەر، لىرىك شائىر مەھزۇن خوتەنى ئەدەبىيات تارىخىمىزدىكى نامايەندىلەرنىڭ بىرى.

مەھزۇن خوتەنىنىڭ تولۇقسىز بىر دىۋانى دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلگەن بولۇپ، ئەسلىدىكى «بۇلاق» مەجمۇئەسىنىڭ 1981 - يىللىق 1 - سانىدا ئېلان قىلىنغانىدى.

بۇ قېتىم يولداش مۇھەممەت ئوسمان شائىر مەھزۇننىڭ يەنە يېڭىدىن تېپىلغان 5 پارچە غەزەل ۋە ئەلىشىر نەۋائى غەزەللىرىگە يېزىلغان 8 پارچە تەخمىسىنى نەشرگە تەييارلاپ، ژۇرنىلىمىزغا ئەۋەتتى. بۇ غەزەل - تەخمىسلەر ئابدۇرېھىم نىزارىنىڭ «دەھرۇن - نەجات»ناملىق قول يازما ئەسىرىنىڭ ئاخىرىغا ئۇلاپ كۆچۈرۈلگەن.

مەھزۇن غەزەللىرى تىلىنىڭ راۋانلىقى، بەدىئىي سەنئىتىنىڭ يۇقىرىلىقى بىلەن كلاسسىك شېئىرىيىتىمىزنىڭ دۇردانىلىرىدىن بولۇشقا مۇناسىپ. بىز لىرىك شائىر مەھزۇن خوتەنىنىڭ يېڭى تېپىلغان بۇ شېئىرلىرىنى كىتابخانلارنىڭ ھوزۇرىغا تەقدىم قىلدۇق.

بۇ شېئىرلار مەھزۇن خوتەنىنىڭ ئىجادىي مېھنىتىگە توغرا، ئەتراپلىق باھا بېرىش، ئۇنى تېخىمۇ ئىنچىكىلەپ تەتقىق قىلىش ئىشلىرىدا بەلگىلىك ئەھمىيەتكە ۋە ئىلمىي قىممەتكە ئىگە.

بولدىلار كىم گۇشەدە، قىلدى قەنائەت، بولدى شاھ،
ئەيلەگەي ئىززەت تەمەئ ئەلدىن قىلۇر ھالىن تەباھ.
ئىستەگەن جاۋىدى فانى بولدى ئەيلەپ سۇلب كىبىل،
ئۆزدى ئاتىن كىمۇ ئەيلەپ تەرك جاھى جاھى - جاھ.
تەگرى بەرگەنگە رىزا بول، سالمە تىيەتغە گىرىھ،
ئىختىيارىڭ ئۆزدىمۇ كىم باغرى بولغايمۇ فەناھ.
چەرخى كەجرەۋ ئەبلەھۇ نادەنغە قىلمىش تەربىيەت،
ئاقىلۇ داناغە ئول زىرەكلىكى بولغاي گۇناھ.
ھەيف، ئىبرەت يوقكى غەفلەت بىرلە دائىم كۆز ئۇچۇق،

ۋاي ئەفسۇسىكى، كۆز يۇمغاندا بولغاي ئىنتىباھ.
تولدۇرۇپ كۆڭلۈگىنىكىم ئىستەپ مەتائى دەھر ـ دون،
قايدا سىغقاي زىكرۇ ـ فىكرۇ دەرد نالە سوز ـ ئاھ.
نە كېچە قايىم، نە كۈندۈز سايىم ئېرمەس ساڭا ئۆمر،
زايىئ ئولدى جۇستىجۇي جەمئى مالى ھۇببى جاھ.
شەرتى بۇ يولنىڭ سەبۇكبار ئولماغى سىلكىپ ئېتەك،
دەردۇ مېھنەت، يەئنى كۈلفەت ھەزن غەم خەيلۇ سىپاھ.
جۇرمى ئىسيان، سەھۋۇ نىسيان چىركىدە ئالۇددەمەن،
قەترەئى دەريايى رەھمەتدىن نەسىب ئەت، يائىلاھ.
سال چۈن ئاتمىشۇ يەتمىش نەفس ئېرۇر غالىب ھەۋا،
ھىرس ئىلە تەۋل ئەھلى كوھىدا ۋۇجۇدۇڭ بەرگى كاھ.
نەفس ئەمما زەررەسى ئەۋۋارە قىلمىش يوق ماڭا،
پىرى مۇرشىد قەۋلۇ فېئلىمدۇر ماڭا ئىككى گۇۋاھ.
مۇنفەئىل كىردارى بەددىن يوق دەمى ئاگاھلىق،
نېتكەمەن رەۋزى قىيامەتدە مەنى رويى سىياھ.
لىك ۋاسىقدۇر ئۇمىدىم ـ ھۇججەتىم «لاتەقنەتۇ»
رەھىم ئېتىپ ھەق يادى بولسە سەھل ئېرۇر زەھرغە تاھ.
ھەقتەئالا رەھىم ئېتىپ بولسە رەسۇلىللاھ شەفىئ،
تاڭلا ئۇممىدى نەجاتۇ مەغفىرەت بى ئىشتىباھ.
سەبق رەھمەتكە، غەزەبكە بولمە غەمكىنۇ مەلۇل،
ئەفۋ ئېھساندۇر سەزايى جۇرمى تۇرفە كارگاھ،
قايدا جۇرئەتكىم ئۇبۇدىيەتنى دەئۋا ئەيلەمەك،
ئەيلەمەپدۇر ئولكى قىلغاي دوست غەيرىگە نىگاھ.
ۋەقتىنى تۇت مۇنقەسىم تەۋبە نەدامەت پىشە قىل،
پىشە كەلگەي سەئب ھالەتلەر جەھاندۇر زەرئى كاھ.
ھەرنەكىم تەقدىر بولسە بەندە تەسلىم ئەيلەمەك،
خەيرى شەردۇر نەفئى زەربى ئەمر يۆتكەلمەس گۇناھ.
غەرق ئۆلۈپ غەفلەتكە لەززاتى جەھان مەغرۇرىمەن،
جەزم ئېتەرمەن سود قىلماس تاڭلاقى، ۋاھەسرەتاھ.
رەببەنا ئەفزەل كەرەم ئەيلەپ بىخەيرئەت خاتىمە،
گەرچە نەفسىم خاھىشى بىرلە ئۆتۈپدۇر سالۇ ماھ.

* *

يەتكەچ قارىلىق ئەسرۇ فۇزۇندۇر مەلالەتىم،
سەرف ئولدى ئۆمر جۇرمۇ ئىلە كۆپدۇر خىجالەتىم.

دائىم ھەۋايى نەفسكە تەبىئىيەت ئەيلەمەك،
تاپماي قەرار كۆز يۇمۇپ ئاچقۇنچە فۇرسەتىم.
تۇشدۇر ۋەيا خەيال سەرگۇزەشتەلەر،
بولماي ئىبادەت ئىلە كەچۇرمەككە تاقەتىم.
كۆز ياشى دىل ئۆتتى، ساۋۇق ئاھ غۇبارى تەن،
ئەزداد جەم ئولۇپ بۇ ئەناسىردا خىلقەتىم.
ئاھۇيى ئەقل نەفس ئىتىغە زىردەست ئولۇپ،
دانا دېگەيمەن ئۆزنى نېدۇر بۇ جەھالەتىم.
بىر زەرب بولمادى دىلغە يا پىر خىزمەتى،
شەرمەندەدۇرمەن ئۆزىچە بۇدۇر مەلالەتىم.
قلىپ سەلىم شەرت ئىبادەتكە نەفئ ئېتەر،
نە كەچكۇسىكى كۆڭلۇمە يوقتۇر سەلالەتىم.

* *

ھەيفكىم، ئۇمر ئۆتتى ياشلىق ھەۋەسى نادان ئىدىم،
ۋەقت ئىلە دۇنيا ئۆيىدە ئەيش ئىلە مېھمان ئىدىم.
ئارزۇيى نەفس ئىلە خۇشلاپ جەھان لەززەتىنى،
كېچە - كۇندۇز تىنمايىن سەرگەشتەئى ھەيران ئىدىم.
مالۇ فەرزەند، زەنۇ ھەر ئەسبابلار جەم ئەيلەمەك،
جەھد ئېتىپ تۇرلۇك ھەۋەسلەر بىرلە سەرگەردان ئىدىم،
ھىرس ئىلە تەۋل ئەھلى كوھ... ۋۇجۇدۇم بەرگى كاھ،
قايدا بۇ يولنى كۆتەرمەكلىككە مەن شاھان ئىدىم.
راست بولغاچ بارچە ئەئزالار قۇلاقۇ قۇۋۋەتى،
غەفلەت ئىلە غەيرىلىكدىن بىسەرۇ سامان ئىدىم.
قارىبان بارچە ھەۋەسۇ ئۇزۇلەر تاپىپ فۇتۇر،
ئاھ ئۇرۇپ يۈز داغۇ ھەسرەتلەر بىلە بەزمان ئىدىم.
سال چۇن يەتمىشكە يەتمىش مۇبتەلالىقلار بىلە،
ۋادەرىغا - ۋادەرىغ، دەرد ئىلە بىدەرمان ئىدىم.
شۇكرۇللىلاھ چۇن نەسىب ئولدى بۇ دەرگاھ خىزمەتى،
بائىسى ئۇممىدەدۇر نەجۇرم ئىلە پەيمان ئىدىم.
يار تەۋفىقۇ ھىدايەتنى تىلەرمەن باقى ئۇمر،
ئازماغايمەن، يازماغايمەن دەپ بەسى نالان ئىدىم.
جۇملە ئەرۋاھى مۇقەددەس قىلسەلەر شايەد مەدەد،
بولغامەن مەرھۇمدۇرنى غەرق مەن ئىسيان ئىدىم.
رەھىم ئېتىپ، پەرۋەردىگارا، ھالىمە يالغىل نەزەر،
شەرم كۇندۇرمەنكى قايدا لايىقى ئېھسان ئىدىم.

* *

روزىگارى كامرانلىق لەھزە غەمگە ئەرزىمەس،
ئەيشۇ - راھەت رەۋنەقى سوگرە ئەلەمگە ئەرزىمەس.
چۇن تىلسىم بەرقىدەك كەلمەك يامان، كەتمەك يامان،
ئۆمر، يىللار ئۆتكەنى خابى ئەدەمگە ئەرزىمەس.
نەچچەكىم دۇنيا مەتائى نەفسگە بەرگەن فەرىب،
ئاقىبەت ئانىڭ زىيادە ھىرسى كىمگە ئەرزىمەس.
مۇنقەنەم گەرچە يىگىتلىك ۋەقت ئەئزالار قەۋى،
لىك قارى زەئىفدىن ھالى ۋەدەمگە ئەرزىمەس.
يول سۇلۇكىدە سۇنۇقلۇقدىن ئۇمىد ئەتسە بولۇر،
ئۇجب ئىلە قىلغان ئىبادەت قەترە نەمگە ئەرزىمەس.
ئۆمر زايىئ ئەيلەبان ئەندىشەئى فاسىد بىلە،
بۇ تىرىكلىك نەشئەسى ئاخىرقى دەمگە ئەرزىمەس.
فەقرى نافە زەيقىغە قىلغان ئىبادەت كەجدۇرۇر،
دونلار ئەتا قىلغان بىر قەددى خەمگە ئەرزىمەس.

* *

قاشىڭ ئۇچى مەلاھەتنىڭ يىڭى تۇغقان ھىلالىدۇر،
يۈزۈڭ سۇبھى سەئادەت بابىدا چولپان مىسالىدۇر.
نە شەھلا كۆزلەرىڭكىم ئەينى ناز ئىچرە تەغافۇلدىن،
كۆرۈپ كۆرمەسكە سالىپ قىيناپ ئۆلتۈرمەك خەيالىدۇر.
گۈلى رۇخسارىڭ ئۆزرە خويمۇدۇر شەبنەم كەبى، ياخۇد
سەفايى ئەكسىدىن گۈلگۈن ياشىمدۇر پاكى خالىدۇر.
يۈزۈڭ ئۈستىدە بىنى ھەيىيئاتى تەسۋىرىن قىلسام،
بىللۇرىن كۆزگۈ ئۆزرە قەترەئى ئەفغان زىلالىدۇر.
يىناگۇشۇڭدەكى دۇرلارنى تەشبىھ ئەيلەسەم تاڭسۇق،
تالۇن ئاي دەۋرىدە ھەرا كىچە يەردىن ئىتتىسالىدۇر.
يەلىڭ يادى بىلە بىچارە كۆڭلۈم قان يۇتار، لىكىن،
ئاڭا گۈل غۇنچەسىدەك پارە بولماغلىق كەمالىدۇر.
مۇسەلسەل ئىككى زۇلفۇڭنىڭ يانىدىن پىچۇ تاب ئەيلەپ،
كەمەند دەۋرىكى ئاشىقلارنى بەند ئەتمەككە دالىدۇر.
قەدىڭنى باغ ئارا شەرۋى رەۋانغە ئوخشاتىپ بولماس،
كى جان ئوتراستىدا گويا ئەلفدەك نەۋ لىنھالىدۇر.

كېچە - كۈندۈز كۆزۈم يۇممايكى تاڭ ئاتقۇنچە يىغلارمەن،
بۇ يەگلىغ دەردىمە باﺋىس دىلئارامىم جەمالىدۇر.
بولۇپمەن، ئەي نىگارىم، مەھۋەشىم، ھالىمغە رەھم ئەيلەپ،
لەبىڭ نۇشى بىلە تىرگۈزمەسەڭ ئانىڭ ۋەبالىدۇر.
خۇمارى ھەجر ئارا يىللاردۇرۇركى غەمگە قالمىشمەن،
ۋىسالىڭ تاپمايىن مەھزۇنغە شاد ئولماق مەھالىدۇر.

تەخمىسلەر

مۇخەممەس بەھرۇل بە (ب)'

ھەقدىن ئۆزگە ھەر نەكىم ئالەمگە مەنسۇب ئەل - ھەبىب،
ئافتابى ئالەم ئارايىڭغە مەغلۇب ئەل - ھەبىب،
تالىب ئولغاچ پەرتەۋى ھۇسنۇڭغە مەتلۇب ئەل - ھەبىب،
چۇن ئۆزىن قىلدى مۇھىببى سېنى مەھبۇب ئەل - ھەبىب،
ئول مۇھىبغە سەن كەبى مەھبۇس ئېرۇر خوب ئەل - ھەبىب.

ئاچىلىپ ئول كېچە ھەق دەرگاھىغە فەررۇخ دۇرۇج،
بىر قەدەم قويماق ھەمان قىلدىڭ فەلەك ئۆزرە خۇرۇج،
رەۋشەن ئەيلەن يەتتى گەردۇننى قۇياش يەگلىغ بۇرۇج،
راغىب ئېردىڭكىم قۇياش ۋەسلىغە چۇن شامى ئۇرۇج،
تاپتىڭ ئولكىم خاتىرىڭغە ئېردى مەرغۇب ئەل - ھەبىب.

ئول زەمانكىم جانغە بولمىشدۇر ۋۇجۇدۇم قالىبى،
يارەسۇلىللاھ، بىلىپمەن ھەزرەتىڭنىڭ تالىبى،
بولماغۇم لەب خۇشكىلىقدىن ئۇيلەكىم بۇ تالىبى،
بولسەلەر ئەھلى مۇھەببەت ھەر كىشىنىڭ تالىبى،
بىزگە سەندۇرسەن ئىككى ئالەمدە مەتلۇب ئەل - ھەبىب.

ھەر زەمان ئەشكى مۇھەببەت ئەيلەمىش كۆڭلۈم خەراب.
ئىشق ئىچرە پەردەنى كۆز بىرلە بولغايمۇ نىقاب،
مۇمكىن ئېرمەس پەردە بولماق بەھرىنغە ئەندەك جەناب؛
ھەر كىشى ئەھبابىڭ ئىچرە كىم ئۆزىن ئەيلەر ھېساب،
بەرمەيىن جان ئول مۇھەببەتغەكى مەھبۇب ئەل - ھەبىب.

ياھەبىبۇللاھ، ئىنايەتدىن مېدى تىرگۈزەنكىم،
ئىتلارىڭ باشىغا ئىزدىن ئالماغۇم بۇ يۈزىنىكىم،

ئۇل شەرەپنى بىرلە جەنابىڭغە قىلىپ بۇ سۆز نىكىم،
چۈن شەفائەت دەفتەرى سەلىدىن تۇتارمىز كۆزنىكىم،
ئۇنىڭ قۇلۇمغە كەلمەسە مەھشەردە مەكتۇب ئەل - ھەبىب.

ھەق يولىغە ماڭماغان شەيتانى خەردۇر، رەھم قىل،
نەفس زالىمغە رىيازەتدىن بەتەردۇر، زەخم قىل،
غەفلەتىڭ دەفئىغە، ئەي مەھزۇن، سەھەردۇر فەھم قىل،
چۈن مۇھەببەت ئەھلىغە تائەت ھۇنەردۇر، رەھم قىل،
كىم نەۋائى كەلدى ئۇل خەيل ئىچرە مەئيۇب ئەل - ھەبىب.

پەرۋەرىلىقـدە نەۋا ئىستەپ نەۋائىدىن مۇدام
نەئتى پاكىڭغە قەلەم تۇرمىشمەن، ئەي ئالى مەقام،
بولماسا نىھەد مېنىڭدەك ناتەۋان قىلماق سەلام،
ھاسىل ئۇلدۇركى، بەھانە بىرلە يەتكۇرسەم سەلام،
شاد ئۇلۇر يادىڭ بىلە مەھزۇن يەئقۇب ئەل - ھەبىب.

* *

چىكىپ گۈلگۈن لىباسى شىشەئى مەيدەك جەفا ئەيلەپ،
پەرى يەڭلىغ كۆرۈنمەس كۆزگە زۇلفىدىن جەفا ئەيلەپ،
قىيا باقماس نەچەكىم تەلمۇرۇپ تۇرسام قەزا ئەيلەپ
ۋەفا قىلدى كۆپۈ ئازدە ئۇل ئايكىم چۈن جەفا ئەيلەپ،
ئەدەم دەشتىندە كۆڭلۈمنى ۋەتەن قىلمىش جەلا ئەيلەپ.

جەھانىكىم بىبەقادۇر، جەۋر قىلماي كەلدى شىۋەن ھەم،
جەفا ئىچرە ئۆلۈرلەر گەرچە بولسە ئۇمرى سەكسەن ھەم،
ئىكەن بەرگىدە مېھنەتدىن قۇتۇلماس بەلكى گۈلبەن ھەم،
ۋەفا ئانداغكى قاچتى ئۇل جەفاكەردىن، ئەگەر مەن ھەم،
قاچا ئالسام يەنە ئىشقىن ھەۋەس قىلغان خەتا ئەيلەپ.

يوق ئۇلكىم دەھر ئارا جىسمىن گۇداز ئەتمەي سەفا كۆرگەن،
نە ئۇل بىمارىكىم تەلخىدە كۆرمەيكىم شىفا كۆرگەن،
كى چەكمەي رەنجى - غۇربەت يوقتۇرۇر مەردى سەفا كۆرگەن،
دېمەن دەۋران ئارا يوقتۇر جەفائەيلەپ ۋەفا كۆرگەن،
كى يوقتۇر مېنىڭ جەفا تارتىپ قۇتۇلغان، بىر ۋەفا ئەيلەپ.

ئاچىلماس ئىشق دەرسىنىڭ تىلىسماتى بۇ سىرنادىن،
نەچچە تەكرار ئېيتەر مەكتۇب ئىچرە ھەرفى بىچاھدىن،
نە مۇمكىن ۋەسلى يۇسۇف، بۇتۈنى سىندۇرماي زىلەيخادىن،
يىقىلغان ئىشق ئارا سۆھبەت تەمەئ قىلمە مەسىھادىن،
كى بۇ بىمارلىقىدىن كىمسە قويغان يوق دەۋا ئەيلەپ.

جەھان جاھۇ جەلالى مۇلكىن ئالساڭ شاھى ئەكبەرچە،
مۇسەخخەر ئەيلەسەڭ بۇ رۇبئى مەسكۇننى سىكەندەرچە،
كى يوقتۇر ئېئتىبارى فەقر كويىدا قەلەندەرچە،
سەفالى فەقر ئال جامۇ جەھان نەقدىن بېرىپ گەرچە،
كىشى جەمشىد جامىن ساتقۇن ئالمايدۇر بەھا ئەيلەپ.

فەلەك زالىغە باقمە جامى مەيدىن، ئەي كۆڭۈل، شۇكر ئەت،
كېچىپ جانۇ جەھاندىن كېچە - كۈندۈز، ئەي كۆڭۈل، زىكر ئەت،
بەقاسىز دەھرى فانى بىۋەفادۇر، ئەي كۆڭۈل، فىكر ئەت،
قۇتۇلساڭ بىۋەفاۋەشنىڭ غەمىدىن، ئەي كۆڭۈل، شۇكر ئەت،
يەنە چەكمە بەلا ئۆزنى بىرەۋگە ئاشنا ئەيلەپ.

غەرىبۇ بىكەسۇ بىچارەدۇرمەن، ئەي بەلەد ئەھلى،
مېنى دىۋانە يەڭلىغ ئاستاندىن قىلما رەد ئەھلى،
تىلەرمەن ئىتلارىڭ سانىدا بولماق، ئەي مەدەد ئەھلى،
بىزىڭ ئەفسانەمىزدىن نۇكتە سورماڭ، ئەي خىرەد ئەھلى،
ئېيدىنكىم بۇ جۇنۇن فەسلى تۈگەنمەس ماجەرا ئەيلەپ.

نە بولغاي ئېردى بىغەم دەھر ئارا بىر جاننى گەر تاپسام،
ۋەپادىن جان بېرىپ ھەم بىجەفا تۇرغاننى گەر تاپسام،
خەزانسىز باغ ئارا بىر بەرگى گۇل قالغاننى گەر تاپسام،
ماڭا يوق ئۆزگىگە بارى ۋەفا قىلغاننى گەر تاپسام
باشىدىن ئۆيرۈلەي ئالدىدا جانىمنى فىدا ئەيلەپ.

ئۆتەر ئۇل شەھسەۋارىم تاج ئۈزە قاقمىش لەئىل پارە،
قىزارتىپ چېھرەسىدىن گۈلدەك ساغىندىم ئانى مەيخارە،
تۇرارمەن يولىدا ھەردەم قاراپ يالبارە - يالبارە،
كۆڭۈلكىم روزگارىمنى قارارتىپ بولدى ئەۋۋارە،
تاپىلسە كەزدۇرەي ئالەم ئارا يۈزدىن قارا ئەيلەپ.

بىرىپ كۆپ نازۇ نىئمەت دەۋلەت نۇزرە قىلدى مۇستەغرەق،
مۇسەخخەر ئەيلەدى تەگرى‌تەئالا بارچەنى ئەلھەق،
تەفەككۇر ئەيلەگىل كىمنى ئەتلار ئەيلەدى مۇلھەق،
گەدارلارغا گەھى لۇتفى ئەت، شەھا، بۇ شۇكر ئۇچۇنكىم ھەق،
①...

بەلا دەشتى ئارا سەرگەشتەدۇرمەنكىم قويۇن ئىرمەس،
قەدەم خەم كۇھى غەم ئاستىدا نۇنى بىسۇتۇن ئىرمەس،
نە تەنھا بولغانۇ، مەھزۇن، خەلايىق ھەم مەسۇن ئىرمەس،
نەۋائى، كىمسە يوقكىم چەرخ زۇلمىدىن زەبۇن ئىرمەس،
بەۋا جاۋىد كىمكى بەردى بىزنى بىنەۋا ئەيلەپ.

مۇخەممەس بەھرۇت-تائ (ت)

ئاشىق ئىرسەڭ يار كويىدا ئاياغىڭنى قاپارت،
ماسىۋەللاھدىن كېچىپ ئالەمگە يۈزۈڭنى ئاقارت،
ھەجرى تاشىن ياغدۇرۇپ باشىغە ئانداغكىم مىمارت،
پەيكەرىڭ بارىنى ئەۋۋەل ئىشق مىزانىدا تارت،
گەر فەنا يولىغە ئاندىن ئۆزنى ئۆزلۈكدىن چىقارت.

يۈز مەلامەت باشىغە ئالماقدۇر ئەۋۋەل دەھلى ئىشق،
دەردۇ-مىھنەت ئوتىغە ئۆرتەنمەك ئولمىش سەھلى ئىشق،
بىلمەيىن نەفى ئەتكەن ئەھل بۇ يولدا كەلدى جەھلى ئىشق
تەئن ئېتەر دەير ئىشكىدە كۆرگەچ مېنى زۇھد ئەھلى ئىشق،
بۇ ئۇلۇغ سۆزلۈك ئۇلۇس بويىنغە زۇننارىڭنى ئارت.

قايىسى گۇمرامغە بولۇرغە يول دىبسەڭ، ئەي شەيخكىم،
شەرت بۇدۇر: گەر مېنىڭدىن يول دىبسەڭ، ئەي شەيخكىم،
خانىقاھ ئەھلىغە مەقبۇل بولماساڭ، ئەي شەيخكىم،
ئۆز يولۇڭنى بىلمەيىن مەجھۇل ئىبسەڭ، ئەي شەيخكىم،
مۇزدەك ئەت كۆڭلۈمنى - يۇ، ساچۇ، ساقالىڭنى ئاقارت.

جانىمە قەسد ئەيلەر ئول مىنھاج يۈزلۈك مەھۋەشىم،
رەھىمسىز... يەگلىغى كاج سۆزلۈك مەھۋەشىم.

① ئەسلى قول يازمىدا بىر مىسرا چۈشۈپ قالغان.

زاھىر ئەتمەس بىر دەم ئۇل تۇغماچ ئۆزلۈك مەھۋەشىم،
ئەرز ئىيتسام دەركى ئۇل: قىيماچ كۆزلۈك مەھۋەشىم،
كىم قاياقتىن كەلگەن ئىرمىش بىزگە ئىدۇر بۇ سارت،

غەمزەڭ ئوقىدىن ئاقۇزدۇڭ قانلارىمنى نەسىبدىن،
مەھزۇن ئولماي نەيلەشۈن مۇنچە بەلىيەت رەفئىدىن
ئەي نەۋائى، مىھر سارغاردىبۇ ھەجرىڭ زەئفىدىن
تەبرەگۈنچە يوق مەجالىم رەنجى - دەردىم زەئفىدىن،
تا رەقىبلەر كۆرگۈچە مەي ئىچكىلۇ چىھرىڭ قىزارت.

سەجدەگە باش ئىندۇرۇپمەن قاشلارىڭنىڭ زەۋقىدىن،
باش كۆتۈرمەي سەجدەدىن قورقۇپ مەلامەت تەۋقىدىن،
جان بىرىپ سەۋدا قىلۇرمەن خاك پايىڭ شەۋقىدىن،
كۆزۈ كۆڭلۈم تەشنەدۇر ئۇل چاھى غەبغەب شەۋقىدىن،
سەدقەئى ھۆسنۈڭ ئۈچۈن ئانى زىلالىڭدىن سۇغارت.

مۇخەممەس بەھرۇش - شىن (ش)

ئىشقىڭ ئوتى جان [ئىلە] كۆڭلۈمنى ئەيلەر يۇزتەئىش،
مۇمكىن ئىرمەس ئەمدى كويۇڭدىن يانۇرغە بىر غەرىش،
سەۋرى قەددىڭ ھەيرەتىدىن پاتتى بۇ بارماقغە تىش،
بارماقىڭدىن جان تالاشماق ئىردى بۇ مەھزۇنغە
كەلدىكۇ جانىمنى ئالدىڭ ئۇل باشىغە - بۇ كېلىش.

شىكۇە قىلماق ئىشىق ئۆيىنىڭ چىقسە جانىم زورىدىن،
جان تالاشماقغە نە ھەددۇر ئاشىقى مەھجۇرىدىن،
سەكتەدەك دەم ئۇرمايىنكى زەخم ئۇرار ھەر تەۋرىدىن،
تىخ تا كۆكسۈمنى ياردى نالە قىلماق جەۋرىدىن،
راست ئانداغكىم قۇيار ئەفغانىنى چاك ئولغاي قالمىش.

چىقسە تاكى ئىرغاتىپ يۇز ناز ئىلە مەھۋەش فەرەڭ،
ئىلكىگە خەلخال زەر باغلاپ ئاياغى ئۆزرە رەڭ،
كۆرگەچ ئەل مەھۋەش ئولۇپ ھەيرەت ئارا قالغاي دەرەڭ،
كىم ئىمىش ئۇل سەرۋ گۇلگۇن تۈنكى تاڭ ئىرمەس بۇرەڭ،
نەخلى كىم كۆز باغىدا قان بىرلە تاپتى پەرۋەرىش.

ۋەھ، نەخۇشتۇر، ئولكى ئۆز مەئشۇقىدىن بىر نۇش ئىچەر،
مەستلىكدىن چىقماي ئۇل مەھشەرغىچە بىھۇش كېتەر،

فەرد ئولۇپ ئىككى جەھاندىن ئۈزلۈكىن زەر خۇش ئېتەر،
ئېئتىمادالىدۇر ھەۋايى ئىشىق ئارا كىم خۇش ئېتەر؛
كۆڭلۈم ئوتى بىرلە يازۇ ساۋۇق ئاھىم بىرلە قىش.

غەفلەتنىڭ زەنگارىغە ئىلمۇ - ئەمەلدىن قىل سابۇن،
تاكى دانالار قاشىدا بولماغايسەن سەرنىگۇن،
جەھلى تەركىن تۇت كىشىلىك ئىشتەسەڭ كەسب ئەت فۇنۇن،
كىش فەنجابىنى جاھىل كەتسە تاگسۇق ئۇژەگۇن.
كىم چىقارمىشدۇر كىشىلىكدىن ئانى سىنجاب كىش.

ئالەم ئىچرە كىمگە تۈزلۈك قىلدى ياكىم ئەگرىدۇر،
باق ئەلىف جايىغە ئاخىر كەلدى ياكىم ئەگرىدۇر،
چۇن ئاياق ئاستىدا قالدى بورىيا كىم ئەگرىدۇر،
دەۋر ھەر گۇشەدىن بوغزىغە سالمىشدۇر كىرىش.

ئىشقىڭ ئەر يۈز دەردۇ غەم دەردىنى تار - تار كۆڭلۈمە،
مەھزۇن ئەيلەپ پەردەنى جانىمنى يىرتار كۆڭلۈمە،
باۋەر ئەتمەس ھەر نەچە دىسەمكى قايتار كۆڭلۈمە،
ئەي نەۋائى مەردۇم بول، ئەي، مىھرى ئارتار كۆڭلۈمە،
گەرچە يىللاردۇركى ئول تەركى مۇھەببەت ئەيلەمىش.

مۇخەممەس بەھرۇل - غەين (غ)

①..

خوبلار بەزمىدە بولماق شىۋەسىدىن ئىستەدىم،
تاپماي ئول مەقسەد ھەرەمنىڭ مىۋەسىدىن ئىستەدىم،
لەيلى مەئۋاسىنى مەجنۇن تىۋەسىدىن ئىستەدىم،
كۆپ ئاسىغ ئۆمرۈم بەھادى مىۋەسىدىن ئىستەدىم،
مىۋەغە يەتمەي خەزان بولدى بەھارىم نى ئاسىغ.

زۇلمەت ئىچرە چەشمەئى ھەيۋان ۋىسالى خىزر ئىلە،
كەلدى ساچىڭ زۇلمەتى خەتتىڭ مىسالى خىزر ئىلە،
بىل ئانىگدەككىم سىكەندەرنىڭ مەلالى خىزر ئىلە،

① قول يازمىدا يىقىرىقى بىر كۇپلىت مەتلەئ چۈشۈپ قالغان.

شەربەت ئەتسەم شىرەئى جانىم زىلالى خىزر ئىلە،
دەل ئاچىغلانىپكى، ئۇلدۇرلار چۇچۇكۇ بۇ ئاچىغ.

يۈزدە خەتتىك كۆرمەك ئىستەرمەنكى سانىڭ سۈنئىغە،
كىم زۇمۇررەد كۆز ئىتەر كۆرمەك هەمانا ئەفئى غە،
ئاقسە بىر يۈز قاتلاكىم بىر ئاق يامغۇر رەفئى غە،
ئەي مەسىها، ئۇرما دەم ئول كۆزدە سۇغرا دەفئىغە،
كەهرەبا كەلتۇر قوياشدىن، هۇت بۇرجىدىن بەلىغ.

باقماس ئول جان نەقدىنى ئالدىغە چەكسەم بەدرىمە،
هەجرىندە غەم زەهرىنى يىللار سۇمۇرسەم قەسدىمە،
شوخ - نازۇ - كىبرىدىن رەهم ئەتمەس ئۆتسەم بەدرىمە،
شەۋقى مەي نۇشۇمغە قارۇن گەنجى تۆكسەم قەدرىمە،
بىزنى مەيخانە گەدايى قىلدىلار ئول قاشلىغ.

ئاپمايىن مەهزۇن كۆڭۈل يۇسۇفنى كەنئان دەشتىدە،
يوقكى كەنئان، بەيتۇل - ئەهزان بەلكى هىرمان دەشتىدە،
ئىشق ئىلى هەم كۆرمەمىش مەندەكنى دەۋران دەشتىدە،
باشقىلاردىن كەچتىلەر ئىشق ئەهلى هىجران دەشتىدە،
ۋامىقۇ فەرهاد ئىلە مەجنۇن، نەۋائى باشلىغ.

هەق مۇبارەك ئەيلەسۇن قۇتلۇق مۇبارەك بەهرىمەند،
تاجىگە زىننەت ئۇچۇن قوش كۆز ئوتاغات ئەرجۇمەند،
دىل ئۆزە چىننى چەمەنلىك كۆپ ياراشىپ دىل فىسەند؛
ئاسراغىل، يارەب، بەلادىن پايەسىن ئەيلەپ بەلەند،
شاه ئالى قەدرىمىز بولسە كىچىك گەر ياشلىغ.

هەقتەئالا فەزلىدۇر بۇ قوش مۇبارەكبادلىغ،
ئەنبىياۋۇ ئەۋلىيا بولغاي هەمە ئىمدادلىغ،
چۇن كېلىپ ئاباۋۇ ئەجدادى هەمە بازادلىغ،
تاكي ئول مويى مۇبارەكنى قىلىپ ئابادلىغ،
بۇ سەبەبدىن ئاپتىلار بىسەئي خاندىن يارلىغ.

چەددۇ جەهد ئەيلەپ كىچىك ياشىدا تاپمىش ئىهتىرام،
دانىش ئەهلىدەك بىتلەيىن بەدرى كامىل قىلدى تام، ①

لەئەجەب تاپسە سىكەندەردەك مۇرادىن بەردەۋام.
چۈن شۇجائەت بىرلە تاپتى ئالەم ئىچرە نىك نام،
ئەيلەگەي فەرزەند قايىل ھەق ئاڭا ياندالىشلىغ.

مۇخەممەس بەھرۇل - ھى (ە)

سارىغ چېھرەم ساۋۇق ئاھىمدىن ئانداغكىم بۇ ھال ئۈزرە،
خەزان فەسلى سارىغ يافراقلار ئۈچقايكىم شامال ئۈزرە،
باشىم ئاستىدا جىسمىم خىرگەھ ۋادىدۇر ۋەبال ئۈزرە،
قايۇ قۇشكىم قۇنار بۇ پەيكەرى مەجنۇن شەمال ئۈزرە،
ئىبرۇر تەن زەئفىدىن قۇشتەككى قونغايلار خەلال ئۈزرە.

①..

رەقىبلەر سورىسە كويىدىن مېنى كۆڭلۈم ئۈزاق كەتمەس،
بەلا تاشى خەم ئولغان قەددىم ئۈستىدىن يىراق كەتمەس،
بەئەينە نۇقتە يەڭلىغكىم تۇشەر يالغاندا ئال ئۈزرە.

ساڭا زىينەت قىلۇرغە دەھر ئاراگە تولسا مەششاتە،
ساچىڭنىڭ زۇلمەتىدىن مۇفدەرەتلەر قىلسا مەششاتە،
مۇئەنبەر خەتلەرىڭدىن ئەتر ئىبرۇر گەر ئولسا مەششاتە،
ئەگەر مەيگۇنلۇغىدىن رەڭگ ئەيلەپ بولسا مەششاتە،
كۆزۈمنىڭ مەردۇمىن باقغىل، ئۈيۈپ ئول تۇرمە ھال ئۈزرە.

....

جەمالىڭ مۇشتەرى ئۈزرە يازىلمىش دەپتەرى خالىڭ،
سەئادەت ئەختەرى يەڭلىغ تولۇئ ئەيلەپ مەھۇ سالىڭ،
تولۇن ئاي دەررەسىدە بالدەكدۇركىم ئىككى دالىڭ،
قاشىڭ تاقىنىڭ ئۈستىدە ئەمەستۇر ئەنبەرى فالىڭ،
زۇھەل گويا ئاچىپدۇر، ئارەزىن گويا ھىلال ئۈزرە.

②..

كۆزۈم ياشى بىلە ھەجرىڭدە خۇنابى باغىر كەلدى،

① قول يازمىدا بۇ ئىككى مىسرا چۈشۈپ قالغان.
② بۇ يەردە ئىككى مىسرا چۈشۈپ قالغان.

چۇقانلار بەرگى يۇزگە ياشورۇندا فىز - زەمىر كەلدى،
چۇ قانلار چۇن قارا كۇپرۇك ياغار نەۋرەس نىمال ئۇزرە.

كۆزۈ قاشى خەيالى بىرلە كۆڭلۈم ئىچرە كۇلشەندۇر،
ھەۋادىس ئوقلارىغە زىكرۇ فىكرىڭ ماڭا جەۋشەندۇر،
بىلىڭ يادى قىزىل رەڭ ئەيلەگەن فەند بىرلە خەۋشەندۇر،
سەۋادى خەت بىلەنكىم ئارەزىڭ خۇرشىدى رەۋشەندۇر،
سەفاداتى تەفاۋۇت سايە تۇشكەيلەر خەلال ئۇزرە.

باقىپ زۇلفۇڭ سەۋادى ئاي يۇزۇڭنى ئاچمادى بىخۇن،
زىمىستاندەك سەھاب ئىچرە كىشى فەرق ئەيلەمىش بىچۇن،
ھەمىشە قارىدەك يىغلاپ كېچە - كۇندۇز چىكەرمەن ئۇن،
بىلىڭگە، تا ساچىڭ چىرماشتى رەشكىدىن ئانىڭ ھەرتۇن،
دىماغىمدا تاڭ ئاتقۇنچە خەيال ئەتمىش خەيال ئۇزرە.

مېنى دەۋراندە بىبادەكى غەمسىز تاپمە، ئەي ساقى،
سەدايىم دەفئىغە جۇز بادە لايىن چاتمە، ئەي ساقى،
سەفالىڭ رىزەسىن جۇز تار جانىم ساتمە، ئەي ساقى،
كۆزۈمنى ئىستەسەڭ رەۋشەن قەدەھنى ياپمە، ئەي ساقى،
كېرەكمەستۇر سەھاب ئول ئەختەرى فەرخۇندە فال ئۇزرە.

لەبى لەئلىڭ خەيالى جانۇ كۆڭلۈم ئىچىدە تا تۇشتى،
دېگىل مەھزۇن: خەس - خاشاك ئىلە بەرق ئوتى تۇتاشتى،
نە مۇمكىن لەئلىڭ ئوتىدىن دېمەك كۆڭلۈمنى ساۋۇشتى،
لەۋائى يار لەئلىدە ئوچۇقتۇر بەلكى ياپۇشتى،
چەبىنىڭ پەرىدىن بىر پارە قونغان چاغدا بال ئۇزرە.

①..

جەنابىڭغە بەھانە بۇ مۇخەممەس قارىلىق بولغاي،
ئۇزۈم گەرچە تاپالماسمەن سۆزۈم غەمخارلىق بولغاي،
ئۇمىد ئولكىم، ئۇلۇغ مەنسەبكە ھەقدىن يارلىغ بولغاي،
خۇداۋەندا، ئەمىن ئەيلەپ چىقار جاھۇ - جەلال ئۇزرە.

مۇخەممەس بەھرۇل - چىم (چ)

يولۇڭدا تەلمۈرۈپ يىللار تۇرارمەن ئىنتىزار ئولغاچ،
ئانىڭدەككىم يول ئۇزرە سەف تۇزەر ئەل شەھسەۋار ئولغاچ،
بولۇرمەن بۇلبۇلى گويا كۆڭلۈكىم بەرقارار ئولغاچ،

① بۇ يەردە بىر مىسرا چۈشۈپ قالغان.

جەمالىڭ ۋەسف ئېتەرمەن ھەمدەمىم ئول گۇلئوزار ئولغاچ،
قورۇق شاخ ئۈيلەكىم زاھىر قىلۇر گۇللار بەھار ئولغاچ.

نە دەيكىم، بىر قارارغە ئول كۆزى بىمار ساغلانغاي،
كۆكۈل ھەردەم تىلەركىم كىرپىك ئوقى بىرلە باغلانغاي،
باشاقلاركىم چىقارغان شۇئلەدىن جىسمىمغە چاپلانغاي،
قاشىن كۆرگەچ ھەسەدتىن ئىستەرەم ئەل كۆزى باغلانغاي،
ئېچۇككىم كۆز تۇتارلار ئەل ياكى ئاي ئاشكار ئولغاچ.

ئەمەسمەن ۋەسلىگە لايىق، ۋەلى بىر كۆن كىرەكمىشمەن،
قىلۇرغە ئىمتىھان ئۇششاقلار ئىچرە مەھكەم ئىمىشمەن،
تىكەن بەرگىدە مېھنەتدىن ئاچىلغان گۇل سىچەكمىشمەن،
دەي ئالمان دۇرر ئىلەيەتىم، ۋەلى بىلگىلكى چەكمىشمەن،
بىر ئاھى بارچە ئالەم غۇسسە دۇدى بىرلە تار ئولغاچ.

«فىدا جانىم» دېسەم، ئول فارسىنى ئايتۇر: «نەمي ئايەد»
ساڭا ۋەسلىم كىرەكدۇر، ھەجر ئارا بۇلبۇل نەمي ئايەد،
قۇيۇندەك دەشت ئارا سەرگەشتە بولماسەن چىكەر ئايەد،
جۇنۇن ئېرمەس كىيىكلەر سۇھبەتى دەرمەن ماڭا شايەد،
بىر ئوق تەككەي ماڭا ئول قاشى يا گەرمى شىكار ئولغاچ.

مەلەك سىيما پەرىۋەش ناگەھان بىپەردە سۆزلەنگەي،
مېنى دېۋانەدەك ئەيلەرگە داغى نەچچە سۆزلەنگەي،
پەرىشان زۇلفىنى كۆرگەچ جۇنۇنۇم بىرلە يۇزلەنگەي،
قىلىپ مەنئى جۇنۇنۇم ئول پەرى كويىدا يۇزلەنگەي،
بۇ سۆزۇم ئېركەنىن فەھم ئەيلەگەي بىئىختىيار ئولغاچ.

جەھانكىم بىبەقادۇر، بۇ فەلەك گويا كېلىنىپ ئەژدەر،
كى ئالمىش بۇ سۆزۈكنى قوينىغە نېكىم سالىپ جان بەر،
تەفاۋۇت ئەيلەمەس شاھى، گەدا بولسۇن نە پەيغەمبەر،
قېنى قارۇن، قېنى جەمشىد، قېنى ئەفرىدۇن - ئىسكەندەر،
بەس ئېھسان قىل ماڭا، گەردۇن ئۆيىدە ئېئتىبار ئولغاچ.

شەفەقدىن سۇبھىدەك خۇن يىغلاغايسەن، يوقكى كۆلمەكدۇر،
تەۋازۇ پىشە ئولكىم — قەددى تائەتدىن پۈكۈلمەكدۇر.

تەكەببۇر قىلماغىلىكىم ئابرويىمدىن تۆكۈلمەكدۇر،
غۇرۇرى جەھلى جامى بىرلە مەست ئۆلمەككە - ئۆلمەكدۇر،
كى چىقماس بۇ تىكەن كۆڭلۈڭگە ناگاھ ئۈستۈۋار ئولغاچ.

قىلىپ تەركى تەئەللۇق بول مۇجەررەد مۈلكۈ مالىڭدىن،
جەھان لەززەتلەرىڭ قەتئ ئەيلەگىل ئەھلى ئەيالىڭدىن،
كۆڭۈلدە دوست فىكرىن قىل دەما - دەم سۆز ھالىڭدىن،
ھەۋەس ئىشق ئەيلەگىل ئازادە كەچكىل بۇ خەيالىڭدىن،
ئول ئاي بەزمىدە ھەرتۈن راست ئاشىقلارغا بار ئولغاچ.

مۇخەممەس بەھرۇد - دال (د)

يۈزۈڭنىڭ مۇسھەفىغە نۇردىن زىيۋەر قىلىپ مەمدۇد،
كى ئەترافىدا زۇلفۇڭ تارىدىن جەدۋەل قىلىپ مەمدۇد،
مۇغەمبەر خەت ئارا خالىڭ نىچۈككىم ئايەتى مەسجۇد،
قاشىڭ مىھرابىنى كىم ۋەسل ئەتمىش قىبلەئى مەقسۇد،
باشىم يۈز قەتلە ئۇرسام يەرگە، ھەجرىڭدىن ماڭا نى سۇد.

يازارغە شەرھى دەردىم تاپمادىم دەھر ئىچرە بىر مەھرەم.
قاچار مەندىن ئۇلۇس دىۋانە ئاتدىن ئەيلەگەندەك رەم،
ۋۇجۇدۇم خىرمەنىن ئۆرتەرگە رەد بولمىش سارىغ چىھرەم،
ئىچىمدە ئىشقدىن يۈز بەرق دەم ئۇرماقغە يوق زەھرەم،
ئۆي ئىچرە ئوت سالىپ، ۋەھ، مۇشكۇل ئىرمىش ئاسراماغلىقدۇر.

ئاقىپ كۆز مەردۇمى كۆز بىرلە يوقتۇر ئەسلى يانماقى،
فىغانىم رەئد، ئاھىم شۇئلەسىدۇر بەرق قاچماقى،
بۇ ھالەتغە دەلىل ئۇشبۇ نەۋائى بەيت مىسراقى؟
يادا تاشغە قان تەككەچ ياغىن ياغقاندەك، ئەي ساقى،
ياغار يامغۇردەك ئەشكىم چۇن بولۇر لەئلىڭ شەراب ئالۇد،

مىنى كۆرگەندە ۋەسلىڭ ۋەئدەسىنى بەردىڭ، ئىستەرمەن،
قۇيۇندەك دەشت ئارا سەرگەشتەدۇرمەن، گەردىڭ ئىستەرمەن،
ئانىڭدەككىم سەن ئول مەجنۇنغە لەيلى ئىردىڭ، ئىستەرمەن،
چۇ قويدۇڭ داغ، تىندۇردۇڭ كۆڭۈل دەردىنى، ئىستەرمەن،
دەرەم بىرلە گەدانى ئۇيلەكىم قىلسا كىشى خۇشنۇد.

نەزەرگە كەلگەچ ئوق مەھۋەش نىگارىمنىڭ كۆزى قاشى،
نەچە دىۋانەلەر يەگلىغ يىتەلمەسمەن كۆزۈم ياشى،
ئالىڭدەككىم جۇنۇنغا بائىس ئولمىش يىگى ئاي باشى،
جۇنۇن بۇ بولدىكىم ياغدى پەرىۋەش تىفلىلەر تاشى،
مۇناسىبدۇر تۇ باشلار ئەقل ئەشكىن قىلغالى مەيدۇد.

قاچانكىم بەزم ئارا شەمئى ۋىسالىڭ ئاچتى رۇخسارى،
كۆڭۈل پەرۋانە يەگلىغ مەيل قىلماس ئۆزگە رۇخسارى،
مۇھەببەت ئوتىدىن ئېرمەس كۆڭۈلكىم بىر نەفەس ئارى،
تۆكۈلدى گۇل، فىغان بەس قىلدى بۇلبۇل شۇكرىكىم يارى،
سىېنىڭ ھۇسنۇڭ مىېنىڭ ئىشقىمغە نۇقسان بولمادى مەۋجۇد.

دىېمىشلەر گەھگىشان ئولكىم سامان ئاستىدا باردۇر سىل،
يىغىپ ئالەمنى غەفلەت ئۇيقۇسىدا غەرق ئېتەر كۆپ خىل،
مۇنىگدەك بولسە ئالەم ئەھلىنىڭ ھالىغەدۇر يۈز يىل،
تۈن ئەنجۇم دىېمەكىم، دەۋرانغە راھەت قىلماسۇن دەپ مەيىل،
قەزاكۇل مىخلارى قاقتى قىلىپ گەردۇننى قىر ئەندۇد.

مۇرادى ئىشىق ئېلىنىڭ خوبلارىنىڭ خوبى سەندۇرسەن،
ھەمە ئىچرە ھەمە ئىبادلانىڭ مەھبۇبى سەندۇرسەن،
بىرەۋكىم تىنە راغىب دەھر ئارا مەرغۇبى سەندۇرسەن،
خەراباتۇ مۇناجات ئەھلىنىڭ مەتلۇبى سەندۇرسەن،
ماڭا كۆرسەتمەسەڭ يول نەيلەيىن قەيسەرىدىن بىېبود.

كىېچىپ مەھزۇن جەھاندىن ھەق رىزاسىدا غىنا ئىستە،
قەزادىن ھەرنە كەلسە سەبرى ئەت ھەمدۇ سەنا ئىستە،
فەنا ۋادىسىغە يەتكەنچە تۇرماي ھەم يەنە ئىستە،
نەۋائى، كەئبە زىكرىن قويىكى بىر دەۋرى فەنا ئىستە،
زەھەبنا ۋادىيۇل ـــ مەقسۇد ۋەجەدنا ماھۇۋەل - مەقسۇد.

ياۋا توشقان

نورۇز ئاخۇن زىيائى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئەخمەت ھېمىت

مۇھەررىردىن: ژۇرنىلىمىزنىڭ ئۆتكەنكى سانىدا نورۇز ئاخۇن زىيائىنىڭ ئۇبەيد زاكانى يازغان پارسچە نۇسخىدىن تەرجىمە قىلغان مەسەل «مۇشۈك بىلەن چاشقان»نى ئېلان قىلغانىدۇق. بۇ سانىمىزدا شۇ قول يازمىسىنىڭ ئاخىرىدىغا كۆچۈرۈلگەن «ياۋا توشقان» ناملىق ئەسىرىنى ئېلان قىلدۇق.

ئىشىت، ئەي بەرادەر ھېكايەت قىلاي،
ۋەفاسىز جەھاندىن شىكايەت قىلاي.
خەيال ئەيلەدىم بۇ جەھان كارىنى،
تەفەككۇر قىلىپ مەن يوقۇ بارىنى.
اغى يوق ئىكەن ئۆمرىدە ھېچ ۋەفا،
ھەياتلىق ھەم ئېركەن بەسى بىبەقا.
ۋەفاسىز ئىكەن بۇ جەھانىنىڭ ئىشى،
جەفاگەرلىك ئېرمىش فەلەك گەردىشى.
ئىچىم فۇشتى، چىقتىم ئۆيۈمدىن ھەمان،
بەيابان سارى بولدۇم ئاندىن رەۋان.
ماڭا ئۇچرادى بىر تاۋۇشقان ئەجەب،
يۈگۈردى بەسى ھەر تەرەفغە قاچىپ.
دېدىم: «ئەي خۇدانىڭ غەرىب جانىۋەرى،
مېنىڭدىن داغى قاچماغىل، كەل بېرى.
بۇ دەم مەن سېنىڭدىن سۇئال ئەيلەيىن،
ساڭا بىر نەچە ئەرزى ھال ئەيلەيىن.»
قاشىمغە يەقىن كەلدى قىلماي ھەيال،
باقىپ مەن بۇرەڭ ئاندىن ئەتتىم سۇئال:
«ئايا دىككى - دىككى يابا توشقان
نې يەردىن كېلىپسەن بارۇرسەن قايان؟»
دېدى توشقان قول ئۇرۇپ باشىغە،
«بارۇرمەن ۋەفاسىز ئاكام قاشىغە.»
«نە بەرگەي ساڭا ئاندا [بارساڭ] كايىپ؟»
«كى سۈت بەرگۈسىدۇر كۆك ئۆچكۈ ساغىپ،
سۇغالغاندۇر ئۆچكۈسىنىڭكى سۈتى،
يورۇقدۇر داغى سۇغەسىنىڭ تۈبى.
چىقىپمەن چىنار باشىغە ئول زەمان،
كى يەڭگەم ئۆيىدە بولۇپ مېھمان.
بۇ يەڭگەمنىڭ ئاتى ئېرۇر قەھقارا،
كى ئەتكەن ئاشىدۇر ئانىڭ قاپقارا.
ئۆزى ئىچمەدى بىر قوشۇق ئاشىدىن،
ماڭا بەردى ئاش بىر چەرا داشىدىن.
ئىچىپ ئاشنى مەن يولغە قويدۇم قەدەم،
بۇ يولدا ئەلىفدەك قەدىم بولدى خەم.
تاپىپمەن بۇ يولدىن يانا بىر ياتاق،
مۇسافەت كېزىپ قويدۇم ئاندە ئاياق.
بەناگەھ پاتاچى ماڭا ئۇچرادى،
سۈرۈپ قويلارىن ھەر تەرەف قوترادى.
پاتاچىغە بەردىم تاياقنى بۇ دەم،
ماڭا بەردى چوپان سېمىز بىر غەنەم.
غەنەمنى ئالىپ كۆلگە مەن تاشلادىم،
تەۋەككۇل يولىنى يەنە باشلادىم.
قىلىپ كۆل ماڭا بىر بالىق ئىلتىفات،
بېلىق سۈرەتىندە ۋەلى رەڭگى يات.
بېلىقنى قىلىپ توخىغە پېشكەش،
ماڭا بىر تۇخۇم بەردى خۇرشىدۋەش.
تۇخۇمنى ئوت ئىچرە نىھان ئەيلەدىم،
ئۆزۈمنى ئۆزۈم مېھمان ئەيلەدىم.
ئاقىن يەي دېسەم كىردى ئاقمەت ئاكام،
سارىغىغە ئىلگۈردى سەقمەت ئاكام.
بۇ ھالەتدە ئېردى ئىشىك ئەتتى تاق،
باقىپ يوقارى تۈگلۈك ئەتتى تاراق.
يىيەلمەي قالىپمەن بىلىم مۈكچەيىپ،
كۆرەلمەي قالىپمەن كۆزۈم چەكچەيىپ.»
تاۋۇشقان سۆزىنى تۈگەتتى ماڭا،
ئىشىتىپ مۇنى بولدۇم ھەيران ئاڭا.
كى بۇ ئىشلانى مەن خەيال ئەيلەدىم،
ئۆزۈمنى ئۆزۈم كۆپ مەلال ئەيلەدىم.
مۇنى ئەي بەرادەر تەفەككۇر قىلىڭ،
بىلىپ مەئنىسىنى تەسەۋۋۇر قىلىڭ.

مەختۇمقۇلى شېئىرلىرىدىن

نەسىھەتلەر *

نەشرگە تەييارلىغۇچى: قادىر ئەكبەر

1

نەسىھەت ئەيتايىن ئاڭلاڭ يىگىتلەر:
خوتۇنلار باشلىغان ئۆيگە باش بولماڭ.
مىڭ نەسىھەت ئېيتسا بىرىنى تۇتماس —
ئاغزى بىر بولمىغان ئەلگە باش بولماڭ.

تەڭ-تۇشۇم دەپ ھەرگىز سالىشمە① قىلماڭ،
ئارەستە، سەۋدانى چالىشمە② قىلماڭ.
خۇش-مۇلايىم بولۇڭ، بەد سۇخەن③بولماڭ،
نەسىھىتىم ئېلىڭ، تولا كاژ بولماڭ.

ھەرگىز ئاتاڭ بولسە، بولماڭىز كەپىل،
بۇرۇنقىدىن قالغان، «كەپىللەر سەخىل».④
مەن ئېيتايىن، تىڭلاڭ مەسەل، ئۆزۈڭ بىل،
توس-توپىلاڭ قىلغانلارغا باش بولماڭ.

نەسىھەت تىڭلىساڭ ئەرنىڭ ئېرىسەن،
ئالمىساڭ نەسىھەت كۆپىنىڭ بىرىسەن.
كاتتە ئەلنىڭ سالىغى⑤ تىلسىز بولارسەن،
ئاغرىسى ئالا⑥قەۋمگە زادى باش بولماڭ!

توغرى يۈرۈپ، توغرى كەزگەن توق بولار،
بىۋەقت كەزگەن مالامەتكە چوق⑦ قالار.
ئۆمرى بويى تويلىغىنى يوق بولار،
خاراب سۆيگەن يىگىتلەرگە باش بولماڭ.

ھەرگىز يامان بىلەن بىرگە بولماڭلار،
ئويناپ-كۈلۈپ، بىللە خورەك⑧يىمەڭلەر.
بىراۋنى تونىماي، يامان، دىمەڭلەر،
قودا-قەيىن بولۇپ، قېرىنداش بولماڭ!

مەختۇمقۇلى، كۆپ سەۋدالىق بېشىڭ بار،
ئۆمرۈڭ ئۇزاق، يۈزدىن ئاشار يېشىڭ بار.
ئۆزۈڭنى بىل خەق بىلەن نە ئىشىڭ بار،
يامان كىشىلەرگە ھىچ يولداش بولماڭ!

2

ئەسلى ئادەمزاتقا ئاچچىق سۆز ئېيتما،
پەقىرۇ مىسكىنگە دالالەت ياخشى.
بېخىلگە ياندىشما، يۈزىنى كۆرمە،
بىر ئىش پۈتتۈرمەككە كۆپايەت⑨ ياخشى.

يىگىتمىنى كۆرگەندە كۈلەر يۈز بەرگىن،
قولدىن كەلسە ئاغا تائام-تۇز بەرگىن.
غەمكىنىنى كۆرگەندە ياخشى سۆز بەرگىن،
بىچارە قۇللارغا ھىمايەت ياخشى.

قېرىلىق بىر دەرتتۇر، ئادەم ئۆلتۈرمەس،
ئۆلتۈرسىمۇ تىرىكلىكدە خۇشال-كۈلدۈرمەس.
ئورۇقلىقنى ھېچ بۆرىگە بىلدۈرمەس،
ئەلبەتتە دۈشمەنگە سىياسەت ياخشى.

---

* بۇ شېئىرلار مەختۇم قۇلىنىڭ شىنجاڭدا تارقالغان نەسىھەتلىرىدۇر. بۇلار ئۇنىڭ ئالغۇغا ئېلىنغان خەلق ناخشىلىرى ئاساسىدا تاللاپ رەتلەندى. شائىر مەختۇم قۇلىنىڭ تەرجىمىھالى ھەققىدە 143 - بەتتىكى ماقالىگە قاراڭ.

مەختۇم قۇلى، شۇكۇر، بىزگە تىل بەردى،
كۆچەتلەر يېتىشىپ، مىۋە-گۈل بەردى.
ئۇرۇغلەر رەيھانىغا ھەسەل-بال بەردى،
ئامان بول، دېگەنگە دىيانەت ياخشى.

مەختۇمقۇلى ئەيتار يارۇ ھەمدەمگە،
كېلىنىڭ، شۇكۇر ئېتەيلى دوستلار بۇ دەمگە.
ئەسلىدە سۆز پەھمى بىلمەس ئادەمگە،
مىڭ مەنا سۆزلىسەڭ قەدرىنى ھېچ بىلمەس.

3

تۇگۇرمەنچى قولىغا چۈشسە ئالغۇر تاس⑩،
قاناتدەن ئايرىلۇر، قەدرىنى ھېچ بىلمەس.
بىر چوپان قولىغا چۈشسە بىر ئالماس،
چاقماق تاشى ئېتەر، قەدرىنى ھېچ بىلمەس.

ئامال تاپماس بۇ شەربەتتىن تاتمىغان⑪
پەھىم ئەيلىمەس سۆز مەنىگە يەتمىگەن.
تېلبە-مەجنۇن ئىشق سىرى ئۆتمىگەن،
پەرىزاد-لەيلىنىڭ قەدرىنى بىلمەس.

ئارامنىڭ قەدرىنى بىلمەس ھارمىغان،
بەگلىك قىلا بىلمەس بىلىم بىلمىگەن.
چۆلدە ئاچلىق مۇشەققىتىن كۆرمىگەن.
ئۆيدە ئىسسىق ناننىڭ قەدرىنى بىلمەس.

ئۆتكەندىن كېيىن ئادەم ئويلار دەۋلەتىن،
بىلمەس دەۋلەت بىلەن ئۆتكەن نەۋبەتىن.
كىم تارتمىسا بىمارلىقنىڭ زەخمەتىن،
سەھەت-ساقلىقنىڭ قەدرىنى بىلمەس.

ئارقانىنى چىڭ باغلاپ لەڭگەر سالمىغان،
گىرداپقا سوقۇلار ھازىر بولمىغان.
كېمىسى سايازدا توختاپ قالمىغان،
قۇرۇق قارا يەرنىڭ قەدرىنى بىلمەس.

ئايرىلىش ئوتىدا يېنىپ-ئۆچمىگەن،
زالىملار زۇلمىدىن ئۆلكە ئاشمىغان.
ۋەتەندىن ئايرىلىپ يالغۇز چۈشمىگەن،
ئۆز ئېلىدە ئەل قەدرىنى ھېچ بىلمەس.

4

ھەر يىگىتنىڭ ئەسلىنى بىلەي دېسىڭىز،
مەرىكىدە ئولتۇش-تۇرۇشنى كۆرۈڭ.
بىراۋ بىلەن ئاشنا بولاي دېسىڭىز،
ئەۋەل ئىقرارىدا تۇرىشىن كۆرۈڭ.

ئۇزاق-يېقىن يولغا بارار بولسىڭىز،
مەردانىلىق قىلىچىن چالار بولسىڭىز.
بىر بىراۋنى سايلاپ⑫ ئالار بولسىڭىز،
سىنەسى-ساغرىسىن كېرىشىن كۆرۈڭ.

بىر پۇل چۈشسە بىر ناكەسنىڭ قولىغە،
كۆكسىن ئاچىپ كېزەر كىشىنىڭ يولىغە.
خېرىدار بولسىڭىز گۈزەل قىزىغە،
ئادەمنىڭ كېرىلىپ ئولتۇرۇشىن كۆرۈڭ.

نامەرتلەر بىردەم ئۆلۈمدىن قېچىپ،
ئۆيىگە كەلگەنگە زەھەرلەر ساچىپ،
مەرت يىگىتكە نالىپ، كۆكسىنى ئاچىپ،
نامەرتنىڭ مېھمانىنى كۆتىشىن كۆرۈڭ.

مەرت يىگىتنىڭ كۆڭلى دائىم ياز بولار،
مەرت يىگىتنىڭ سۆھبىتى ھامان ساز بولار.
ياخشىنىڭ كۆڭلىدە كىنە ئاز بولار،
ياماننىڭ كۆڭدە بىر ئۇرۇشىن كۆرۈڭ.

زالىملار ئۇنۇتار زىكرى ئاللاھنى،
ئەرزان ئېلىپ قىممەت ساتار غەللانى⑬
سۇدخور، نائىنساپلار ھالال تىللانى
ھارام پايدىسىغا بېرىشىن كۆرۈڭ.

قەدىردان، قەرداشتىن ئۇزاقداش بولۇپ،
قەدىرسىز، يات بىلەن قېرىنداش بولۇپ،
مەختۇمقۇلى نا سازلەرگە ⑭ دۇچ بولۇپ،
خۇجىنىڭ، سەيتىنىڭ كۈلىشىن كۆرۈك!

5

پەلەك ماڭا غەم بادىسىن بەرگەندە،
ۋىسال قايسى، ھىجران قايسى بىلمىدىم.
ھەق ئىشىگە تەن بەرمىشمەن كۆرگەندە،
ئارزۇ قايسى، ئارمان قايسى بىلمىدىم.

بەندە بولساڭ كۆزلە ھەقنىڭ رىزاسىن،
جەبىر قىلسە تارتىۋەرسۇن جاپاسىن.
ئەجەل بىر كۈن ئاتار تېغى قازاسىن،
يېپى قايسى، كامان قايسى — بىلمىدىم.

ئارىق بولساڭ قۇلاق سالغىن سۆزىمە،
بىر سۈرەتمەن بۇگۈن پاتماي ئۆزىمە.
دۇنيا تىلسىز كۆرىنىدۇ كۆزىمە،
دەۋر قايسى، دەۋران قايسى — بىلمىدىم.

ئاز ئۆمرۈمنى كۆپ سەۋداغە ساتىپمەن،
ئۆزىنى بىلمەي شۇ دەرياغا ئاتىپمەن.
نە ئۇمماندۇر⑭، نە گىردابتۇر ياتىپمەن،
پايدا قايسى، زىيان قايسى بىلمەدىم.

مەختۇمقۇلى يولىنىڭ ئالدى - ئارقى بار،
تارتار ئىكەن، ھەر يىگىتنىڭ دەردى بار.
يۈرىگىمدە دىلخاھشلىق زەردى بار،
دەرد قايسىۋ دەرمان قايسى بىلمىدىم.

6

بۇلبۇل سايراپ تۇرغان ھاۋالىق باغلار،
بۇلبۇل سەندىن كېتەر، پىغان توختىماس.

تۇمانلىق، يامغۇرلۇق، ئاق قارلىق تاغلارە
سەللەر سەندىن كېتەر، تۇمان توختىماس.

ئادەم يارىتىلمىش بەلەند ۋە پەسلىك،
ئەقىللىق، پىكىرلىق، ئاڭلىق ۋە ھېسلىق.
يىگىتلىك ئۆمرىدە بولۇپتۇر ياز پەسلى،
باھار سەندىن كېتەر، زامان توختىماس.

كەلگەنگە قارشى سۆز بولسە ماجالىڭ،
ياخشى تۇتىۋەرگىن نىيەتى - پەيلىڭ.
دۇنيا دەۋرانىدا ئۇچۇق تۇت قولۇڭ،
دەۋر سەندىن كېتەر، دەۋران توختىماس.

بۇ دۇنيا — غەۋغادۇر، بىر قالايمىقاندۇر،
بىرى بەرسە، يەنە بىرسى ئالادۇر.
يىگىتلەر، بۇ دۇنيا سەلگە مىسالدۇر،
بەرق ئۇرار ئاسماندا يۇلتۇز توختىماس.

بىر مەنزىلدۇر ئۈچ كۈن خوپ يەپ - ئىچكەن سوڭ،
ئۇر ناشىپ قىلۇرلار، بىلىڭ يەشكەن سوڭ.
ئۆزەڭگىن تار - تارلار تۆت كۈن ئۆتكەن سوڭ
بەش كۈندىن ئارتۇق مېھمان توختىماس.

قويىنىنى ئاچار يەر بىر كۈن سىنى كىمزلەر⑮
قارا قۇمغا تولار بۇ قارا كۆزلەر،
مۇنچە غادايىمغىن چىمەنزار قىزلەر،
چىمەن سەندىن كېتەر، سايران توختىماس.

مەختۇمقۇلى ئېيتار ئارىق دوستىغا،
كۈن قارا چۈشمەيىن ئەجەل دوستىغا،
پەلەك بىر كۈن تاشلار يەرنىڭ ئاستىغا،
ئاغزىڭدىن تىل كېتەر، زۇۋان توختىماس.

7

ساغلىقنىڭ قەدرىنى بىلگىن خەستە بولماستىن بۇرۇن،
خەستىلىك شۈكرىنى قىلغىن تاكى ئۆلمەستىن بۇرۇن،
بوز يەر قەدرىنى بىلگىن دەرياغا چۆكمەستىن بۇرۇن،
كېمىدە هۇشيار تۇرغىن گىرداپقا كەلمەستىن بۇرۇن،
ياشلىقنىڭ قەدرىنى بىلگىن تا قېرىماستىن بۇرۇن.

ئۇلغايدىڭ كۆڭلىڭدەدۇر يالغانچى هالىڭ قايغۇسى،
تىللىرىڭ بىران، هەق-يالغان سۆزلەر ئېيتقۇسى،
كۆزلىرىڭ گۈزەل كۆرۈپ سىنى گۇنادە قويغۇسى،
خاتىرىڭ يۈزمىڭ پەرىشان كەدخۇدالىق⑯ قايغۇسى،
نى ئەجەب خۇشال ئىدىڭ ئۆزۈڭنى بىلمەستىن بۇرۇن.

ياراتقان يادىڭدادۇر باشىڭ يامان هالدا ئىكەن،
يۈز كۆرۈلسە يادقا چۈشمەس تاكى هۇش هالدا ئىكەن،
ئۆمرۈڭنى بىهۇدە قىلما پۇرسىتىڭ قولدا ئىكەن،
تەگسە بىر بادى خازان سولدۇرىدۇ گۈلنى تىكەن،
گۈلنى يادىڭدىن چىقارما تاكى سولماستىن بۇرۇن.

ئەقلى-هۇشۇڭغا يېتىشدىڭ، ئەيلىدىڭ سەيلانە سەن،
ئىستەدىڭ، جەم ئەيلىسەڭ كۆللى⑰ پۇلۇ مالنى سەن.
هېچ خەۋىرىڭ بارمىكىن، بۇ دۇنيا مېهمانى سەن،
قىلمىدىڭ بىردەم قانائەت تەگرى بەرگەن نانغە سەن،
ئوزىقىڭ تەييار قىل كارۋانچى كەلمەستىن بۇرۇن.

قالمە مۇشكۇل، كونا دۇنيا رۇستەمى ئەرزالىگە،
مەغرۇر ئولمە نەچچە كۆنلۈك يېگەن-ئىچكەن مالىڭە،
هەقىقى ئالىمنى كۆر ئەتلەسنى بەردى شالىگە⑱،
تۇرسا هەر مەختۇمقۇلى يىغلار بۇگۈن ئۆز هالىغە،
ئەرتە تۇر، مەهشەر كۈنى تەرلەپ-ئۇيالماستىن بۇرۇن.

8

قارا تاشتىن قارا قوالنى تاپقان كۆڭۈل،
قەۋم-بالا كۆرگۈنچە ئۆزگە مېھماندۇر.
كەلگەن ئاش دەپ كەلمەس، سەن ئۆزمە-
گەن يۈز،
نانغا موھتاج ئەمەس سۆزگە مېھماندۇر.

ئاغىردۇر ھەر ئانلار، ئۇزاقدۇر يوللار،
ئەل سورار يىگىتلەر، سۆز سۆزلەر تىللار.
باھاردا ئېچىلغان رەڭمۇ رەڭ گۈللەر،
بىر پەسىل ئاچىلار، يازغا مېھماندۇر.

يىگىتنىڭ بولمىسا ئېتى، ياراغى،
شۇنى ياخشى بىلىڭكى، بولماس غەيرىتى.
قېرىغاندا كىتەر بەلىنىڭ قۇۋۇۋىتى،
يىگىتلىكنىڭ دەۋرى سىزگە مېھماندۇر.

بۇ دۇنيا ساڭا بىر شوخ كۈلكىدۇر،
جاپاسى كۆپ، قىلمىشلىرى زۇلۇمدۇر،
ھەر قانچە ياشىساڭ ئەخىر ئۆلۈمدۇر،
ئېزىز جانلار تەندە بىزگە مېھماندۇر.

مەختۇمقۇلى ئەيتار ئېللەر ئۆزۈمدە،
ئۆلۈم يادىمدەدۇر، قورقۇش كۆزۈمدە،
ھەرقانچە ياشىساق يەرنىڭ يۈزىدە،
ئادەم ئوغلى بەش كۈن ئۆزىگە مېھماندۇر.

9

«مەستان يۈرەي شەھەرلىكدەك» دەپ،
ئۈنۈپ-ئۆسكەن ئۆز يۇرتىڭدىن ئايرىلما.
بىر كەكلىكدەك لەپىسىڭنىڭ يوليدا،
دامغا چۈشۈپ قانىتىڭدىن ئايرىلما!

تەۋەككەل ئەت، خەلققە مېھرىڭ بېرىپ بار،
سەۋرلىك بول، بىسەۋرلىك ھەم بىكار.
ھەر يەردە ئىشلىسەڭ نىسۋەڭ ھەم بار،
«باي بولاي» دەپ ئىززىتىڭدىن ئايرىلما.

كۆپ يىگىتلەر ھەم نامەردلەر، ناچارلەر،
تائامىڭ يەپ، ئىشىڭ بولسا قاچارلەر.
سىرىڭنى پاش ئېتىپ، ئەيىبىڭ ئاچارلەر،
قەدرىڭ بىلگەن ئۆلپەتىڭدىن ئايرىلما!

گادالارنىڭ كۆڭلى شاھلىقنى ئىستەر،
نادانلارنىڭ كۆڭلى دۈشمەنلىك، دوستلەر.
بىقەدىرلەر يالغان سۆزۈڭنى «راست» دەر،
تەلىم بەرگەن ئۇستازىڭدىن ئايرىلما.

كىمسە قاشاق، كىمسە بولسا باي بولار،
ھەر كىشىنىڭ بەختى-ئىقبالى بولار،
ھەرنە كەلسە بېشىڭغا تىلىگەن كېلەر،
مەختۇمقۇلى ھەق يادىدىن ئايرىلما.

10

ئاقىل بولساڭ ياخشىلارغا ھەمدەم بول،
ئاخماق ئۆزى نادان بىلەن يار ئەيلەر،
چەن ئاشىقلار نازلىق يارىنىڭ جامالىن —
بىر كۆرسەم، دەپ كېچە-كۈندۈز زار ئەيلەر.

نامەرد غۇسسەسىدە قېلىپمەن دەرتكە،
كۆڭۈل ئارام تاپماس نامەرد بار يەردە.
مالى كۆپ، دەپ مېھمان بولما نامەرتكە،
پەقىر بولسا مەرد ھەم بىشەك ئار ئەيلەر.

نامەرد ئۆزى مەرتكە بىشەم سۆز ئېيتار،
نادان بولسا، ھەقىق ئۈچۈن دەرد ئارتار،
مەرت يىگىت مال تاپسا ھىممەتى ئاشار،
نامەرد تويسا كۆڭلىنى بەك تار ئەيلەر.

مەختۇمقۇلى، ئەمدى ئۆزۈڭنى كۆزلە،
ياخشىنى تەرىپلەپ، ياماننى تۈزلە!
ئاز يېگىن، ئاز ئۇخلىغىن، ئاز سۆزلە،
كۆپ سۆز ئاخىر ئەل ئىچىدە خار ئەيلەر.

11

ئىززەت-ھۆرمەت ھېچ كۈتمىگىل،
كۆرۈم كۆرۈلمىگەن يەردە.
ئاقىل بولساڭ سۆز ئېيتماغىل،
نۆۋەت بېرىلمىگەن يەردە.

ئەقلى ياخشىلار ئۇنۇتماس،
ئۇرۇق ياغاچ مېۋە بەرمەس،
ئەقىللىق زادى قەدەم باسماس،
كۈتۈپ، سۆيۈلمىگەن يەرگە.

مەرد كۆڭلىدىن ئەرز-داد چىقماس،
بەڭگىدىن مۇشكۇل-كۈشاد چىقماس.
ئىت ھاۋشىماس، مۇشۇك تۇرماس
ساچىق يازىلمىغان ⑲ يەردە.

نامەرد قۇش ئۈستىدە ھارار،
تويىماس ئاش ئۈستىدە زارلار،
يۈرۈش قىلىپ، قىلىچ تارتار،
دۈشمەن كۆرۈلمىگەن يەردە.

پاراسەت بىلەن كۆرۈپ «ھەق» دە،
مەرد يىگىتنى دائىم ماقتا.
مەختۇمقۇلى تىلىڭ ساقلا
سوراق سورالمىغان يەردە.

12

ئۆمرۈم بويى ساڭا نەسىھەت ئەيلەيىن:
ۋەتەننى تەرك ئېتىپ كەتكۈچى بولما،
ئۆزۈڭدىن كەم بولغان پەس-نامەردنىڭ
خىزمىتىگە قۇللۇق ئەتكۈچى بولما.

ئۇقماستىن ھەر كىمگە بەرمىگىن بۇيرۇق،
تەندە ئادەم گاھ سېمىز، گايىدا ئورۇق.
بىر يۈزى قارادۇر، بىر يۈزى يورۇق،
قارا، دەپ قاتتىق سۆز ئېيتقۇچى بولما.

ياخشىلاردىن ھەرگىز چىقماس يامانلىق،
ئەسلى يامان بولسا، چىقماس ياخشىلىق.
ئەسلىگە تارتىدۇ چاپقۇر، چەۋەنلىك ⑳
چاپقۇرنى چەۋەنگە ساتقۇچى بولما.

چاقىرغان يەرگە بار، ئولتۇر ۋە تۇرما،
چاقىرمىغان يەرگە بارما، ئولتۇرما!
ئۇياتسىز ئادەمگە سۈركەلمە، يۈرمە،
بۇيرۇمىغان ئىشنى ئېيتقۇچى بولما!

ئەگەر بولساڭ سەبى كەبى مۆلايىم،
مۆلايىم سەن بولساڭ قۇلۇڭ بولايىن.
قۇلاغىڭغا ئېيتار نەسىھەتىم شۇ:
كىشىگە قاتتىق سۆز ئېيتقۇچى بولما!

كۆكتىن نەم چۈشمىسە كوكات كۆكەرمەس،
يىغلىسا مىڭ قايغۇ بىر ئىش پۈتتۈرمەس،
ئەر يىگىت كۆڭلىگە قايغۇ كەلتۈرمەس،
نامەردنىڭ ئوغلىدەك قاچقۇنچى بولما!

مەرد ئوغلىدۇر ئەلگە يازار داستىخان،
توغرى سۆز ئۈستىدە بىرەر شىرىن جان.
ئۆمرىنى ئۆتكۈزەر ئېيتمايىن يالغان،
جەھد ئەيلەب يالغان سۆز ئېيتقۇچى بولما!

تاپساڭمۇ دۇنيادا مۈلكى ئىسكەندەر،
قارۇننىڭ مالى ھەم بولسا مۇيەسسەر.

ئاخىرى بولارسەن يەرگە بارابەر،
كۆڭلىمدە مەلمەنلىك ساتقۇچى بولما!

بىر ماقال بار ئېرۇر: پىلىگە ئىت ھۈرەر،
پەيلى يامان كۆرمىش ئۆزىدىن كۆرەر،
ئاخىرى بىر كۈن قىلارسەن سەپەر،
قارا كۆڭۈللۈك ئىشنى قىلغۇچى بولما.

كىتاب ئېچىپ ئوقىغاننى «موللا» دەر،
كۆكسىدۇ يامغۇر سۈيى بىلەن يەر،
ئالقىشقا ئېرىشەر دۇئا بىلەن ئەر،
مەزلۇمگە سىتەملەر قىلغۇچى بولما!

مەن ئېيتتىم بىرنەچچە پەند - نەسىھەت،
بىلسەڭ - نەسىھەتتۇر، يوقسە - پەسىھەت.
پەسىھەت بىلمىگىن، بارچە نەسىھەت،
يالغان - ياۋىداق سۆزنى ئېيتقۇچى بولما!

مەختۇمقۇلى، دىلىڭدا دۇر كۆپ ئەرمان،
تاپمىدىڭ دەردىڭگە ئاقىۋەت دەرمان!
يېتىشەر بىر كۈنى ھەقدىن بىر پەرمان،
غەپلەت تۆشىگىدە ياتقۇچى بولما!

13

ئىچكى سىرىڭ ئېيتما ھەربىر نامەردكە،
سىرىڭ ئەلگە يېيىپ پاش ئېتەر سېنى.
ئوغرى - كەززاپ بىلەن دوست - ئاداش بولما،
مىلىڭدىن ئاجرىتىپ ئاچ ئېتەر سېنى.

نادان بىلەن ئەسلا ئولتۇرما - تۇرما،
زىنھار، نامەرد بىلەن ھەمسۆھبەت بولما.
قەدىردان دوستۇڭدىن يۈزۈڭنى بۇرما،
بارساڭ ئۆز باشىڭغا تاج ئېتەر سېنى.

بىر مەرد يىگىت نازەنىنگە يار بولسا،
جامالىنى بىر كۆرمەككە زار بولسا،
ئارىلىقتا بىر شۇم رەقىب بار بولسا،
سۆيگەن يارىڭ بىلەن ئۆچ ئېتەر سېنى.

مەختۇمقۇلى، يىگىلىش ئېيتما سامانى،
سەھەر تۇرۇپ تىلە بارچە گۇناھنى.
ئېيتمىغىن غەيۋەت سۆز، قىلما زىنانى،
جەھەننەم ئوتىغا دۇچ ئېتەر سېنى.

لۇغەت:

① سالىشمە قىلماق — ئاپاق - چاپاق بولماق. ② چالىشمە قىلماق — ئارىلاش - تۇرۇۋەتمەك ③ بەدسۇخەن — يامان سۆز قىلماق. ④ «كەپىللەر سەخىل» — كېپىل بولغۇچى ئىلگىرى باسمايدۇ. ⑤ سالىغ — ئېغىرچىلىق كەلتۈرگۈچى، يارىماس. ⑥ ئاغرىسى ئالا — ئىتتىپاقسىز، چېچىلاڭغۇ. ⑦ چوق — جىق، بەك، كۆپ. ⑧ خورەك — ماش خوردا — تۈركمەن، ئۆزبېك خەلقلىرىدە بىر خىل دائىمى تاماق — پۇرچاق بىلەن ياسىلىدۇ، كۆپ يېيىلىدۇ. ⑨ (كۆپايەت — سەۋرە تاقەت مەنىسىدە. ⑩ ئالغۇر تاس — قارچىغاي. ⑪ تاتماق — تېتىماق. ⑫ سايلاپ — تاللاپ، خىللاپ، ⑬ غەللا — ئاشلىق، دان. ⑭ ئۇممان — دېڭىز - ئوكيان. ⑮ ناساز — ناباب، ناچار. ⑯ كىمىز - لىمەك — يوشۇرماق ⑰ كەد خۇدا — بالا - چاقا، خوتۇن - خەلاج ⑱ كوللى — جىمى، بارچە، پۈتۈنلەي، ⑲ شال — ماتا، بۆز. ⑳ ساچىق يازىلمىغان — داستىخان سېلىنمىغان ㉑ چەۋەن — قىرچاڭغۇ (ئاتقا قارىتىپ ئېيتىلغان)

نورۇز بايرىمى ۋە ئۇنىڭ تارىخىي قاتلىمى توغرىسىدا

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن

تەھرىر ئىلاۋىسى: نورۇز — ئۇيغۇر ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ھاياتىدا خۇددى مەشرەپلەردەك ئومۇم خەلق ئېيتىنىڭ مەدەنىيەت ھادىسىسى. ئۇ ئۆزىنىڭ تارىخىنىڭ ئۇزۇنلۇقى، كالېندارچىلىق ھېسابىنىڭ خاسلىقى ۋە پائالىيەت شەكلىنىڭ مۇجەسسەملىكى بىلەن داڭق چىقارغان ئېغىز ئەدەبىياتى ۋە يازما خاتىرىلەردە قەيت قىلىنىپ كەلگەن. نورۇز بايرىمىنىڭ فولكلور قىممىتىنى ۋە تارىخىي قاتلاملىرىنى تەتقىق قىلىشنىڭ ئەھمىيىتىنى مۇقام-مەشرەپ تەتقىقاتىغا تەققاس قىلىش مۇمكىن. ئۇ ئەنئەنىۋى مۇنەۋۋەر مەدەنىيەت بايلىقىنى كەڭ جارى قىلىپ، سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى بېيىتىشقا پايدىلىق.

بۇ ماقالە نورۇز بايرىمى توغرىسىدىكى بىرقەدەر ئەتراپلىق تەتقىقات نەتىجىسى بولغانلىقى، نورۇز — كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدىكى ئەڭ قەدىمكى ۋە ئەڭ ئىنچىكە تېما بولغانلىقى ئۈچۈن ژۇرنىلىمىزغا كۆچۈرۈپ باستۇق. ماقالە ئاپتور تەرىپىدىن قايتا تۈزىتىلدى ۋە تولۇقلاندى.

«كۆن ھەمەلگە كىردى ئەرسە كەلدى ئالەم نەۋرۇزى،
كەچتى بەھمەن زەمھەرىر سوقىش قالمادى قارى بۇزى»
— نەسرىددىن رابغۇزى

1. مۇقەددىمە. نورۇز — ئوتتۇرا ئاسىيا تەبىئەت ئىلاھچىلىقىنىڭ يالدامىسى

مۇشۇ ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرى تۇرمۇشتىن تەئقىپ قىلىنغان ئەنئەنىۋى ئېيتنىڭ بايرام — نورۇز بايرىمى يېقىنقى ھاياتبەخش يىللارنىڭ نۇرانە شولىسىدا خۇددى بۇلۇقتۇرۇلغان «نورۇز بۇلاق» كۆز ئاچقاندەك يېڭىباشتىن ئۆزىنىڭ قايناق مېلودىيىسى بىلەن كۆز ئالدىمىزدا جىلۋىلىنىشكە باشلىدى. ئۇ ئۆز بۇلىقىنى يوقاتقان چىمەن ۋە ئۆز چىمەنلىكىنى يوقاتقان بۇلاق قايتا قوشۇلغاندەك خەلقىمىز ھاياتىدا بىر قۇتلۇق پائالىيەت — نورۇز بايرىمى پائالىيىتى جۇش ئۇرۇپ چىقتى. سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىمىزغا ئەجىر سىڭدۈرۈپ، سوتسىيالىستىك زامانىۋى مىللەت ئۇيۇش-تۇرۇش كۈچىمىزگە تۆھپە قوشقۇچى بۇ خىل ئېيتنىڭ مەدەنىيەت پائالىيىتىنىڭ مۇن-

داق تېز، مۇلداق يارىشىملىق گۈل-چېچەكلەر بىلەن ئازادە جابدۇنۇپ ئۈلگۈرەلىگەنلىكىنى ئويلىغىنىمىزدا ئۇنىڭ نەچچە مىڭ يىللىق قەدىمىي ئىزنالىرى كۆز ئالدىمىزدا نامايان بولۇشى تەبىئىي.

«نورۇز» ئاتالمىسى خۇددى «مۇقام» ئاتالمىسىغا ئوخشاش ئۆزى ئىپتىدا بولغان ۋاقىتتىلا مەيدانغا چىققان ئەمەس! كىشىلەر تارىخىي ھەقىقەتلەرنى تېپىشتا تەمشىلگەندە، ئېتىمولوگىيە (لۇغەت مەنبەسى) ئىلمى بۇ ئوبيېكتنىڭ تارىخىي ئەسلى مەنبەسىنى ئېنىقلاشقا ھەر قاچان ئاجىزلىق قىلىدۇ. روشەنكى، ئېتىمولوگىيىلىك ئوبيېكت نەرسىنىڭ ئۆزىگە ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ مۇئەييەن قېلىپلاشقان ۋە بەلكى ئاخىرقى ۋارىيانتتىكى نام-ئاتالمىسىنى ئىزاھلاشنى ئوبيېكت قىلىدۇ، خالاس. ئەگەر ھەقىقەتلەر ئېتىمولوگىيىلىك ئىزاھات بىلەن ھەل قىلىنىدۇ، دېيىلىدىغان بولسا ئىلىم دۇنياسى «كولكۇ ئەينىكى» فىكۇرلىرىغا گىرىپتار بولغان بولاتتى!

ئەنە شۇ ئېتىمولوگىيە بويىچە بۇ ئىبارە شەرقىي ئىران — تاجىك تىلى تەلەپپۇزىدا «نەۋ» — يېڭى، «روز» — كۈن سۆزىدىن مۇجەسسەملەشكەن بولۇپ، «يېڭى كۈن» — «يېڭى يىل كىرگەن كۈن» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. كېيىنكى ۋاقىتلاردا توققۇز ئوغۇز دەپ تەرىپلەنگەن غەربىي ئۇيغۇر قەبىلىلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ قەدىمكى بۇرناق بايراملىرىنى «مەشرەپ» دەپ ئاتىغاندەك، يېڭى يىل — باش باھار بايرىمىنى تەخمىنەن زارائاسترىزم دىنىدىن كېيىن شەرقىي ئىران — تاجىك تىلى بويىچە «نورۇز بايرىمى» دەپ ئاتاشتى. شەرقىي ئۇيغۇرلار بولسا بۇ ئايەمنى ئۇزاقتىن-ئۇزاق «كۆك بۇرناق»، «سۈمۈلە ئايىمى»، «كۆك مەشرىپى» نامىدا داۋاملىق ئاتاپ كېلىشتى.

«نورۇز» كالېندارى ھەققىدە ھازىرغىچە روشەن بەلگىلىمە مەۋجۇت ئەمەس. ماقالە ياكى قامۇس ماقالىلىرىنىڭ مۇئەللىپلىرى تولا ۋاقىتلاردا ياكى ئاتەشپەرەسلەرنىڭ، ياكى زىرىۋانىزىم مۇخلىسلىرىنىڭ، ياكى خارەزمى، بىرۇنى، ئۆمەر ھەييام، ئۇلۇغبېك تۈزگەن زىچە-كالېندارلارنىڭ يىل بېشى كۈنىنى نورۇز كۈنى قىلىپ مۇتلەقلەشتۈرۈپ يېزىشىپ كېلىشتى. بەزى ئاپتورلىرىمىز ئۇنى دېھقان يىلى (خەنزۇ كالېندارى) بويىچە، بەزىلىرى قەمەرىيە بويىچە، بەزىلىرى شەمسىيە بويىچە، بەزىلىرى مىلادىيە بويىچە مۇئەييەنلەشتۈرۈشتى.

ئېيتىش كېرەككى، نورۇز — ئالدى بىلەن تەبىئەت بايرىمى. بۇ ھەقتە ئىران تارىخچىسى ئازەرگىشاسب ئۆزىنىڭ «قەدىمكى ئىران يوسۇن ئىراسلىرى» ھەققىدە (ئەيىن بەرگۇزارى چەشنخەيئىي ئىرانى بەشتان) ناملىق ئەسىرىنىڭ 56-بېتىدە بۇنداق يازىدۇ: «نورۇز — باھار كۈنى، ئورمۇزدا كۈنى ... گۈل ۋە خۇشبۇي گىياھلار مەۋسۇمى ... نورۇز — تەبىئەت دۇنياسىنىڭ ئۇلۇغ بايرىمى. بۇ چاغدا باھار شامىلى دالا ۋە ساھىللارنى يېشىللىققا پۈركەيدۇ. ئۆلگەن، چىرىگەن نەرسىلەرنى ئېلىپ كېتىدۇ، تەبىئەت يېڭىباشتىن ئۈستىباش كىيىدۇ»①. شۇنداق ئىكەن، نورۇز ھەممە تەبىئەت

① ئا. دوروشېنكو: «ئىراندا ئاتەشپەرەسلىك»، موسكۋا، 1982-يىل رۇسچە نەشرى، 71-بېتىدىكى نەقلىدىن ئېلىندى.

سەنئىتىگە بىرلا كالېندارلاردا كېلىشى مۇمكىن ئەمەس. بىزچە، جەنۇبىي جۇڭگودا يانۋار-فېۋرال ئايلىرىدا باھار بايرىمى قۇتلۇقلانغانلىقى بىلەن، قەدىمكى شىمالىي دىيار-ھون خەلقلىرى ئارىسىدا ئاپرېل - ماي ئايلىرىدا «ئەجدىھا بالىق» شەھىرىدە يېڭى يىل بايرىمى ئۆتكۈزۈدىغانلىقى، چارۋىچىلار قوي - يىلقىلىرىنىڭ ھېسابىنى ئالىدىغانلىقى، لايدىن ياسالغان كونا بەخت مۇئەككەللىرىنى چېقىپ، شۇ لايدىن يېڭى يىللىق بەخت مۇئەككەللىرى ياسايدىغانلىقى بۇنىڭ بىر دەلىلى، بۇ ھەقتە «تارىخنامە»، «شىمالىي جۇ كىتابى»، «ۋېينامە»، «سۈينامە» دەستۇرلىرىدا كۆپلەپ قەيت قىلىنغاندىن تاشقىرى «تۇرپان تېكىستلىرى» دىكى ئۇيغۇرچە بۇددا ۋە مانىخ دەستۇرلىرىدىمۇ مول مەنبەلەر ساقلانغان. 1863 — 1878 - يىللىرىغىچە شىنجاڭدا تۇرۇپ «غەربىي زېمىن ھەققىدە نەزمىلىك بايان» ناملىق تۆت جىلد كىتاب يازغان شاۋشۇن جەنۇبىي شىنجاڭدا ئۆتكۈزۈلىدىغان نورۇز بايرىمىنىڭ خەنزۇلار قوللانغان دېھقانچىلىق يىلى ئاساسىدا ئەمەسلىكىنى تەكىتلەپ، مۇنداق بىر نەزم يازغانىدى:

«ئۇندا شاتلىقلار توگەل ھۈنەر-ماھارەت بەيگىسى،
دوغا تىككەن زەر ۋە تىللا بەيگىلەر ئىنئامچىسى.
بەل تۇتۇپ، چېلىش قىلار پالۋان يىگىتلەر تۇشمۇ - تۇش،
تاللىنۇر پالۋان ئارا مەيدان بويىچە نوچىسى».

ئۇ كىتابىغا «ئۇيغۇرلارنىڭ يېڭى يىلى جۇڭگو ئايلىرىغا ئاساسلانمىغان» دەپ ئىزاھات يېزىپ قالدۇرغان.

ئۇنداقتا «نورۇز» قايسى كالېندارغا ئاساسلانغان؟ شۈبھىسىزكى، زارا ئاستېرىزىم ئېتىقادىدىن ئىلگىرىلا شەكىللىنىشكە باشلىغان ئوتتۇرا - مەركىزىي ئاسىيا خەلقلىرىنىڭ 12 ئاينى ئۆكەكتىكى 12 ھايۋان ياكى نەرسە نامىدا ئاتايدىغان ۋە قىيا سۈرەتلىرىدىكى ئاسترونومىيىلىك تامغىلاردا تەكرار گەۋدىلەندۈرۈلگەن ئىپتىدائىي توتېمىزم تەۋۋىچىلىقىغا ئاساسلانغان. باشقىچە ئېيتقاندا، ئۇ ھازىرقى ئىران دىيارىدا قوللىنىۋاتقان ئاي كالېندارى — قەمەرىيىگە ئوخشىمايدىغان، ئىپتىدائىي شەكىلدىكى شەمسىيە كالېندارىغا ئاساسلانغان. زارا ئاستېرىزىم بۇ خىل ئىپتىدائىي قۇياش كالېندارىنى قوبۇل قىلدى،① بىراق ئاي ناملىرىنى بىرلەمچى نەرسە (زات) نامىدىن ئىككىلەمچى ئابستراكت سۈپەت ئىبارىلىرىگە ئالماشتۇرۇۋەتتى.

روشەنكى، قۇياش ئىلاھىغا قوشۇمچە تەڭرىلەر قاتارىدا ئەمەس، بەلكى باش تەڭرى سۈپىتىدە ئېتىقاد قىلغان خەلقلەردىن كونا مىسىر (ئېگىپېت) لىقلار، ھەمدە مەركىزىي ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى مەشھۇر ئىدى. ۋەھالەنكى، قەدىمكى مىسىرلىقلار 2 - پىرئەۋن سېخېمدىن باشلاپ قۇياش ئىلاھى «را» غا بولغان ئېتىقادىنى پىرئەۋنىنىڭ

① «تۇرپان تېكىستلىرى» دە سوندى كالېندارى «NawsRdic» (نەۋسىردىپ) دەپ ئېھتىمال قىلىنغان.

شەخسىي ئېتىقادى قىلىپقويغان ۋە «ئامون»، «مائون»، «مائاموئات» ئىلاھلىرى تەسىرىدە «را» نىڭ دوپۇزى تۆۋەنلەپ كەتكەن بولسا، ئەكسىچە مەركىزىي ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى بۇ خىل تەبىئەت ئىلاھچىلىقى قاراشلىرىنى شامانىزم، زارا ئاسترىزم ۋە مانىي دىنى ئۈستۈنلۈك ئالغان پۈتكۈل دەسلەپكى ئوتتۇرا ئەسىرگىچە كەمكۈتمىسىز ئىزچىللاشتۇرۇپ كەلدى.

بۇ توغرىلىق ئا. دوروشېنكو «ئىراندا ئاتەشپەرەسلىك» ناملىق كىتابىدا، زارا ئاسترىزم ئۆز قاراشلىرىنى قۇياش كالېندارىغا ئاساسلىنىپ شەرھلىگەنلىكىنى، بۇ چاغدا بۇ جايلاردا مىسىرلىقلارنىڭ قۇياش كالېندارى بولمىغانلىقىنى تىلغا ئېلىش بىلەن بىللە، زارا ئاسترىزملىق قۇياش كالېندارى مىلادىدىن ئىلگىرىكى مىڭىنچى يىللارنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا ئوتتۇرا ئاسىيا بىلەن ئۇنىڭغا يېقىن شەرقىي ئىراندا شەكىللەنگەنلىكىنى تەكىتلەيدۇ①. ئا. دوروشېنكو ئۆز كىتابىدا تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ، زارا ئاسترىزم دىنىدىكى باش تەڭرى «ئاخرۇمازدا» (ئۇيغۇرلاردا ئورموز②) ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرىنىڭ قۇياش (كۈن) تەڭرىسى مىترادىن ئۆزگىرىپ ھاسىل قىلىنغان دېسە، ئۇ ئەبۇ رەيھان بىرۇنى (63 - بەتتە) ۋە ئۆمەر ھەييامنىڭ (68 - بەتتە) يىل بېشىنى بەلگىلەشتە قۇياشنىڭ «قوزى» (ھەمەل) بۇرجىغا توغرا كەلگەنلىكىنى ئۆلچەم قىلغانلىقى مۇئەييەنلەشتۇرۇلگەن③. ئەڭ قىممەتلىكى شۇكى، ھەتتا زارا ئاسترىزم مۇقەددەس كىتابى «ئاۋېستا» دىمۇ نورۇزنى قوزى بۇرجى بىلەن باشلىنىدۇ دەپ يېزىلغان④. ۋەھالەنكى، ئۇيغۇر خەلقى ئەزەلدىنلا قىش ئاخىرىنى بېلىق (ھوت) بۇرجى، يىل بېشىنى قوزى (ھەمەل) بۇرجى بىلەن ئاتاپ كەلگەن⑤.

يۈسۈپ خاس ھاجىب «قۇتادغۇبىلىك» داستانىدا:

«ياشىق ياندى بولغاي يانا ئورنىغا،
بالىق قۇيرىغىدىن قوزى بۇرنىغا»
(قۇياش ياندى بولغاي يەنە ئورنىغا،
بېلىق قۇيرۇقىدىن قوزى بۇرنىغا)

دەپ يازسا، رابغوزى:

«كۈن ھەمەلگە كىردى ئەرسە كەلدى ئالەم نەۋرۇزى،
كەچتى بەھمەن زەمھەرىر قىش قالمادى قارى بۇزى»
(كۈن ھەمەلگە كىرگەندە نەۋرۇزى ئالەم باشلىنىدۇ،
بەھرەمەندەك قىش كېتىپ قار - مۇزلىرىمۇ تۈگەيدۇ)

① يۇقىرىقى كىتاب 63 - بەت.

② 924 - 925 - يىللاردىكى گەنجۇ سېرىق ئۇيغۇرخانىنىڭ ئىسمىمۇ ئورمۇز ئىدى.

③ ④ يۇقىرىقى كىتاب 63 - بەت.

⑤ «تۈركىي تىللار دىۋانى» ۋە «قۇتادغۇبىلىك» كە قارالسۇن.

دەپ يازغان.

نورۇز — نوقۇل تەبىئەت بايرىمىلا ئەمەس، ئۇ خېلى ئۇزاق بىر زامان قۇياشقا، ئوتقا ۋە يورۇقلۇققا بولغان دىنىي ئېتىقاد تۈسىنىمۇ ئېلىپ كەلدى، بۇ زارا ئاستىرزىمدىن ئىلگىرىكى قۇياشقا چوقۇنۇش — تەبىئەت ئىلاھچىلىقى شەكلىدە ۋە زارا ئاستىرزىمدىن كېيىنكى ئاخرۇمازداغا سېغىنىش — دىنىي ئىلاھىيەتچىلىك شەكلىدە ئىككى باسقۇچنى بېشىدىن ئۆتكۈزدى.

شۇنى ئالدى بىلەن قەيت قىلىش ھاجەتكى، ھىڭگان تاغلىرىدىن ئورال تاغلىرىغىچە، جەنۇبىي سىبىرىيىدىن ھىندىقۇش چوققىلىرىغىچە بولغان بىپايان زېمىن ئىپتىدائىي ئىنسان گۇرۇھى ۋە باشلانغۇچ توتېمىزملىق مەدەنىيەتنىڭ ئەڭ كونا ئاپىرىدەگاھلىرىنىڭ بىرى ئىدى. ئومۇمەن ئوتتۇرا ۋە مەركىزىي ئاسىيادا ئۇزاق ھۆكۈم سۈرگەن مۇز دەۋرى ئاخىرلاشقىچە تەبىئىي غارلاردا قۇياشقا تەلمۈرۈپ، ئوتقا سېغىنىپ كەلگەن ئىپتىدائىي ئىنسان توركۈملىرى بىرقەدەر ئىلگىرىلا برونزا قوراللار ۋە ئاتلىقلار مەدەنىيىتىنىڭ ئىختىراچىلىرى بولۇپ مەيدانغا چىقىشتى. غار ۋە قىيالار ئات، بۇكۇسۇن (چاق)، قاڭقا (ھارۋا) ۋە ئاي-كۈن تامغىلىرىنى سىزىپ قالدۇرغان بۇ خەلقلەر دائىمىي يۆتكىلىپ تۇرۇش تۈپەيلى «ئالتۇن قوزۇق» يۇلتۇزىغا قاراپ تەرەپ بەلگىلەش، تەرەپلەرنى رەڭ بىلەن بەلگىلەش، ئەسىرلەرنى مۆچەلگە، يىلنى 12 بۇرچىقا (12 ئۆكەك، 12 راش) قاراپ پەسىل ۋە ئايلارغا ئايرىش ۋە ئۇنى بىۋاستە ھايۋان ياكى بۇيۇم نامىدا كونكرېت ئاتاش، پالنامە (كۆرۈم)، چۈش جوراش قاتارلىقلارنى خېلى ئىلگىرىلا دائىمىي تۇرمۇشىنىڭ ئەمەلىي كۈنتەرتىپى قىلغانىدى.

قۇياشقا چوقۇنۇش ئارىيان ئانتروپولوگىيىسى ۋە تۈركىي ئېتنولوگىيىسىگە ئالاقىدار ئوتتۇرا ۋە مەركىزىي ئاسىيا قەدىمكى خەلقلىرى ئىپتىدائىي مەدەنىيىتىنىڭ مەنىۋى تۈۋرۈكى بولۇپ شەكىللەندى. قۇياش — بىر قاراشتىلا ياز ۋە قىش ئىككى پەسىلدەك بىلىنىدىغان بۇ كەڭ زېمىندا ھايات سىمۋولى، مال-چارۋا سىمۋولى، تۆت تادۇ — تۆت قۇت ئىچىدىكى ئاتا تەڭرى نوپۇزىنى تىكلىگەنىدى. قىيا رەسىملىرىدىن بىز ئەڭ ئىپتىدائىي دىنىي مۇراسىملارنىڭ كۈنگە سىغىنىش مۇراسىمى بولغانلىقىنى، ئەڭ دەسلەپكى ئۇسۇل پىرلىرىنىڭ كۈنگە تالاۋەت قىلىش ئالامەتلىرى بىلەن تولغانلىقىنى كۆرىمىز①. بولۇپمۇ چوغاي تاغلىرىدىكى قۇياشقا چوقۇنۇۋاتقان يالغۇز ئەركەكنىڭ تەسۋىرى، پەرخانىدىكى سايمالتاش قىيالىرىغا سىزىلغان قۇياشقا تىلاۋەت قىلىپ پىرى ئۇسۇلى بىلەن مۇراسىم ئۆتكۈزۈۋاتقان كىشىلەرنىڭ تەسۋىرى، قازاقىستاندىكى تامغالىق يالپاق قىيالىرىغا سىزىلغان ھەيۋەتلىك تاغ تېكىسى (ئالەم) ئۈستىگە دەسسەپ تۇرغان توققۇز نۇر ھالقىلىق قۇياش ئىلاھى تەسۋىرى بۇ جەھەت-

① ئاپتورنىڭ «شىنجاڭ داشۆ ئىلمىي ژۇرنىلى»، 1992-يىللىق 1-سانىغا بېسىلغان «قەدىمكى مەركىزىي ئاسىيا قۇياش ئېتىقادى» ناملىق ماقالىسىگە قارالسۇن.

تىكى ماددىي ھۆججەتتۇر. ئېلىمىز يىلنامىلىرىدە بۇ جەھەتتە روشەن ئۇچۇر بېرىلگەن.

خۇددى قىيا تاشلارغا يۇمىلاق كۇن شەكلى چۈشۈرۈلگەندەك ① جەسەت قەبرىگاھلىقلىرىمۇ نۇرلانغان قۇياش سىمۋولىدا ئەتراپلىرىغا چەمبەرسىمان بىرقانچە قات قوزۇق قېقىش② ياكى تاشلار تىزىش بىلەن بەجا قىلىنىدىغان بولدى. قوللىرىغا مەشئەل- چەلپەكتوزلار كۆتۈرگەندەك، قىيالار — ئادەم ۋە مال - چارۋا شەكىللىرى يېنىغا يېنىۋاتقان ئوت سىيماسى بولغان «卐»تامغىسى چۈشۈرۈلىدىغان بولدى. يېڭى يىل مۇناسىۋىتى بىلەن لايدىن بەخت مۇئەككەللىرى ئوبرازى ياسىلىشتىن ئىلگىرى ئۇرۇقداش قەبىلىلەر ئات - قۇلان قۇربانلىق قىلىپ، غار تاملىرى ۋە قىيا تاشلارغا يېڭى چىققان ئاينىڭ، يېڭى كۆتۈرۈلگەن كۇننىڭ تامغىسىنى چېكىپ، دەسلەپكى يىلنامە ئەنئەنىسىنى باشلىدى.

مەركىزىي ئاسىيا خەلقلىرىنىڭ دىنى، مەدەنىيىتى، فولكلور ئەنئەنىلىرىنىڭ سالماقلىق بىر قىسمى ئىپتىدائىي قۇياش ئىلاھچىلىقى ئاساسىدا مەيدانغا كەلگەن.

مۇشۇ ئادەت قەبىلىلەر ئىتتىپاقلىرى دەۋرىدە «كۇن تۇغمىش»، «ئاي تۇغمىش»، «كۇن تېگىن»، «ئاي تېگىن» سەلتەنەت ناملىرىنىڭ كېلىپ چىقىشىغا، جۈملىدىن «كۇنچى»، «كۇنەس» توپونىمىلىك ئىسىملارنىڭ شەكىللىنىشىگە يول ئېچىپ بەردى.

كۆك (سۇمۇلە) مەشرىپى — ئەڭ قەدىمكى ئېتنىك مەدەنىيەت چەشمىلىرىنىڭ بىرى سۈپىتىدە ئىپتىدائىي تېرىقچىلىق ئالامەتلىرى، يېڭى تاش قورال دەۋرىنىڭ مۇناسىپ پەسىللىرىنىڭ بىردە ئاتا - بوۋىلىرىمىز ھاياتىغا يېڭى ھۆسن قوشتى. بۇ تېخى زارا ئاسترىزم دىنى شەكىللىنىپ ئۈلگۈرمىگەن، ئىسكەندەر قوشۇنلىرى شەرقىي ئىران ۋە ماۋرەننەھرگە قەدەم قويمىغان، ھېرودوتۇس، سترابون، كورتىنسىي رۇف، ئورىئان، پولىتارىخ قاتارلىق تارىخچىلار ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئارىسىدىمۇ خۇددى گرېتسىيىدىكى «دىئونۇس بايرىمى» دەك مەشرەپ (Mayxirəb) بايراملىرىنىڭ بارلىقى ھەققىدە تېخى قەلەم تەۋرەتمىگەن چاغلار ئىدى. «دىۋان لۇغەتت تۈرك» شۇ خىل خەلق بەزمە قوشاقلىرىدىن نەمۇنىلەر كۆرسەتكەندە بۇ بىر قوشاقنى خاتىرىلىگەنىدى.

«ئىنۇرىق باشى قازلايۇر،
ساغراق تولۇ كۆزلەيۇ.
ساقىنچ قوزى كەزلەيۇ
تۈن - كۇن بىلە سەۋنەلىم»

① كۆكتوقايدىكى ئامبالتاش، پەرغانىدىكى سايمالتاش قىيا رەسىملىرى بۇنىڭغا مىسال.

② لوپنۇردىن تېپىلغان يەتتە قاتار چەمبەرسىمان قوزۇققا ئورالغان كونا قەبرە ئۇنىڭغا مىسال.

بۇ قوشاقتىكى «مەي ئۆرۈقلىرى غازدەك تىكلەندى، قەدەھلەر كۆزى مەيگە تولدى» دېگەن سۆزدىن كېيىنكى جۈملىدىكى «قوزى» ئىبارىسى ئەگەر «قوزى يازغى يۇلتۇز باسا ئۆت كىلۇر» (قوزى باھار يۇلتۇزى، ئارقىسىدىن كالا كېلىدۇ) دېگەندىكىدەك باھار باشلانغان ئاينى ئىپادىلىسە، ئۇ چاغدا بۇ قوشاقنىڭ ھەقىقىي يەشمىسى مۇنداق بولىدۇ.

(ئۆرۈق بېشى غازدەك تىكلەندى،
قەدەھدە مەي بېلىق كۆزى بولدى،
كەلدى ئارقىدىن قوزى كۆرۈنۈپ،
كەل يار كۈن - تۈن ئوينايلى ئەمدى.)

كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ، بۇ نورۇز قوشاقلىرىدىن بىر نەمۇنە بولغان.

2. نورۇز بايرىمى ۋە زارا ئاستىرىزم ئېتىقادى

ھەممىگە ئايانكى، ئوتتۇرا - مەركىزىي ئاسىيا قەدىمكى قەبىلىلىرى ئۆز تارىخىدا كۆچۈش ۋە يۆتكىلىش ھادىسىسى، قوشۇلۇش، بۆلۈنۈش ۋە قايتا تەشكىللىنىش ھادىسى، دىن ۋە ئېتىقاد شەكىللىرىنى ئالماشتۇرۇپ تۇرۇش ھادىسىسىنى شۇنداق تەكرار، شۇنداق تېپىك گەۋدىلەندۈرىدۇكى، ئۇنى ئېتنولوگىيىدىكى گولفپستريم ئېقىمى قانۇنىيىتى دېيىش مۇمكىن! شەرققە يۈرۈش قىلغان دارا ۋە ئىسكەندەر زۇلقەرنەيننىڭ ئۇزۇل - كېسىل ھالاكىتىنىڭ پۇتۇنلەي ئەكسىچە، سۇمېرلار، ئارىيانلار، سىكتايماساگىتلار، ھون ۋە ئاۋارلار، سالجۇق ۋە موڭغۇللار، ئەڭ ئاخىرى تۆمۈرلەڭ ۋە بابۇر چەۋەندازلىرى قارا دېڭىز ساھىلى، مىسىر دىيارى، رىم ئىمپېرىيىسى، مېسوپوتومىيە ۋادىسى، ئېلام ئېگىزلىكى ۋە ھىند دەريا ۋادىلىرىغا مەڭگۈلۈك ئىزىنىڭ ھۆججىرە ۋە مەدەنىيەت ئۇرۇقلىرى چېچىپ كېتىشكەنلىكىنى ھېچكىم ئىنكار قىلالىغان ئەمەس.

مىلادىدىن ئىلگىرىكى ئۈچ مىڭىنچى يىللار بېشىدا تىگىر - ئېۋفرات ۋادىسىدا تۇنجى «شەھەر قەلئە» مەملىكىتى قۇرغان سۇمېرلىقلار قەدىمكى مېسوپوتومىيە ئەپسانىلىرىدا توپان بالاسىدىن كېيىن پەيدا بولغان خانلىق دەپ تىلغا ئېلىنىپ كەلدى. رىتو - سودرا (ئوتنا پەچىچىم) نامىدا ئاتالغان سۇمېر قەھرىمانىنىڭ ئىسمىمۇ ئارىيان تەلەپپۇزلىرىغا ئوخشايتتى. بۇنىدىن تۆت مىڭ ئالتە يۈز يىل ئىلگىرىكىگە مۆلچەرلەنگەن سۇمېر قەبىلىلىرىدىن چىققان تۆت چاسا تاغار شەكىللىك قوپال يۈڭ توقۇلما كىيىم بىلەن ئالتۇن، كۈمۈش، مىس ۋە قوغۇشۇن مېتاللار تارىخچىلار ئارىسىدا سۇمېرلىقلار بۇ كان قېزىلمىسى بولمىغان ھەم ھاۋاسى ئىسسىق دىيارغا ئوتتۇرا - مەركىزىي ئاسىيادىن كۆچۈپ كەلگەن دېگەن قاراشقا ئاساس سېلىپ قويىدى.

شىمالىي ئوتتۇرا ئاسىيا ئارىيانلىرىنىڭ ھىندىستان ۋە ئېلام ئېگىزلىكىگە قىسمەن

كۆچۈشلىرى ھىندىستان ۋە ئىران ئاھالىسى تارىخىدا يېڭى ئېتنىك قاتلام تەشكىل قىلدى. مىلادىدىن ئىلگىرىكى مىڭىنچى ئەسىرنىڭ باشلىرىدىلا سىكتاي (سكىف) چەۋەندازلىرى قارا دېڭىز ۋە كىچىك ئاسىيا زېمىنىنى ئەگىپ غەربىي ئاسىيا زېمىنىدا پەيدا بولغانىدى. ئاسۇرىيە پادىشاھى ئاسارخادون گەرچە قىزىل دېڭىزدا تولۇم كېمىلىرى بىلەن دەبدەبە قىلىپ يۈرگەن بولسىمۇ، سىكتاي چەۋەندازلىرى سەركەردىسى پارتا تۇۋاگا ئۆز قىزىنى بېرىشكە مەجبۇر بولغانىدى. ئىلەم ئېگىزلىكىدە «شاھنامە» دە تەسۋىرلەنگەن ئەپراسىياب (ئالب ئەرتۇڭا) بىلەن ئۇنىڭ ۋارىسلىرى پەيدا بولۇپ قالدى. زاراتۇسترىزم ئېتىقادى مانا مۇشۇنىڭدىن كېيىن ئوتتۇرا ئاسىيادا يۈز بېرىۋاتقان كەڭ كۆلەملىك تېرىقچىلىق ۋە ئولتۇراقلىشىش ھادىسىسىنىڭ ئىدېئولوگىيەلىك ئىپادىسى ۋە ھامىيسى سۈپىتىدە مەيدانغا چىقتى.

ئۆز سەھىپىلىرىدە ئەجدىھانى ئۆلتۈرگەن گىرشاسىپ بىلەن ئەپراسىياب سۆزلەنگەن① زاراتۇسترىزم ئىلاھىيەت كىتابى «ئاۋىستا» نىڭ «ياشتا» قىسمىدا، يەنە «تورا» ئىبارىسى ئاستىدا بارلىق سىكتاي (ساك، ماساگېت) قەبىلىلىرىنى ئاتاپ كۆرسەتكەن②، ساكلارنى بەزى تارىخچىلار پەرەز بىلەنلا ئېيتقاندەك قانداقتۇر ئىرانى خەلق دەپ ئەمەس، بەلكى تۇران دىيارىدا ياشىغۇچى جەڭگىۋار تۇرلار ③دەپ تىلغا ئالغان.

زاراتۇسترىزم دىنى ئوتتۇرا ئاسىيا ئاھالىلىرىنىڭ قەدىمكى قۇياش ۋە ئاتەش ئېتىقادىنى تەبىئەت ئىلاھچىلىقى ۋە ئانىمىزملىق (رەببۇننەۋى) شەكلىدىن ئابستراكتلاشقان دىنىي ئىلاھىيەتچىلىك باسقۇچىغا كۆتۈرگەندە، يېڭى يىل نورۇز كالېندارى ۋە نورۇز بايرىمى پائالىيەتلىرىگە يېڭى تۈس ۋە مەزمۇنلار بېغىشلىندى.

ئەبۇلقاسىم فىردەۋسى «شاھنامە» دە گەرچە جەمشىد زامانىدا نورۇز بايرىمى رەسمىي جاكارلانغانلىقىنى تەسۋىرلەپ:

«جاھانغا نۇر — زىيا ساچار پادىشاھ،
بۇ نەۋرۇز كۈنى بولدى تەخت ئۈزرەجا.
يىغىلدى ئۇلۇغلار، ھەممە شاد ـ خۇش،
مەي، ئۇسسۇل بىلەن چالغۇ تاپتى خۇرۇش».

دەپ تىلغا ئالسىمۇ، ئەپسانىۋى پىشالىتلار پادىشاھلىقى دەۋرىدە تېخى زاراتۇسترىزم دىنى شەكىللەنمىگەنىدى. بۇ ئۇلۇغ ئىران پوئېزىيە ئەزىمىتى جەمشىد ۋە نورۇز كە-

① «ئۆزبېكىستان س س ر تارىخى»، 1956 - يىل تاشكەنت نەشرى، 1 - توم، 59 - بەتكە قارالسۇن.

② ئا. دوروشېنكو: «ئىراندا ئاتەشپەرەسلىك»، 11 - بەتكە قارالسۇن.

⑧ «شەرق يۇلتۇزى»، 1983 - يىل، 9 - سان، 149 - بەت، تاشكەنت يىلنامىسىگە قارالسۇن.

ۋىرىنى خەلق رىۋايەتلىرىدىن ئالغان. غەيرىي يازما رىۋايەتتە قىرغاقچىلىقتا دۆچ كەلگەن پادىشاھ جەمشىد قانال قازدۇرۇپ، سۇغا مەدھىيە ئوقۇلغان تەنتەنىلەر ئۆيۈشتۇرغان، دېيىلگەن.

فىردەۋسى رىۋايەتلەرنىڭ بىر خىل بولماسلىقى ئالدىدا ئىككىلەنگەن ۋە ساسانىيلارغا مەنسۇپ «بەھرەم گور»، «خۇسراۋ پەرۋىز ۋە شىرىن»، «يەزدىگىر پادىشاھلىقى» داستانلىرىدا نورۇز ھەققىدە مۇنداق توختالغان:

«ئول مۇشكبۇي پەردەسىن يايغاندا ئالەم،
ئەنبەرگە بېكىتتى يۈزدىن قۇياش ھەم.
يەنە شىتاب ئەيلەپ بۇ چەرخى گەردۇن.
فەراغەت ئۇيقىدىن ئويغاندى مەمنۇن»

نەۋرۇزدا سالدىلار ئۇ شۇل جامەنى،
شادلىقتىن ئايرىتىپ ئول بەدكامەنى،
ئول جامە ئۈستىدە مەجلىس قۇردىلەر،
مەي ئىچىپ، كۆي تىڭلاپ ساپا سۈردىلەر.»

«پەقەت سادا چاغىدا نەۋرۇز پەسلى،
مۇيەسسەر بولار ئىدى بۇزرگۋار نەسلى».

ئەسلى ئىران ئەپسانىلىرىدە ساسانى پادىشاھلىرىدىن پېروز زامانىدا قۇرغاقچىلىق ھەددىدىن زىيادە بولغانلىقى ئۈچۈن، پېروز پادىشاھ ئادارخوررا تېغىغا چىقىپ باش ئەگرى ئاخرۇمازدادىن يامغۇر - يېغىنى تىلىگەن. نەتىجىدە يامغۇر ياغقان. پېرۇز بۇ تاغقا «قام-پېرۇز» ناملىق ئىبادەتخانا سالدۇرغان. بۇ «پېرۇز ئۈمىدى» دېگەنىدى، دېيىلىدۇ. ۋەھالەنكى، «قام» قامان — شامان ئېتىقادىدىكى ئىبارىگە ئوخشاپ كېتىدۇ. «شەرھى ئاسامىل مۇسلىمىن» دا ئېيتىلىشىچە، شامان باقشى — پەيغەمبەرلىرى ئىچىدە «ئامان»، «ئۈمىد»، «جىسام»، «ئەركىل»، «دېۋىل»، «تابقىر»، «ياۋقە» قاتارلىقلار بولغان.

زاراتۇستىرىزم دىنى ئىجادچىسى ئۇستىرا ئوتتۇرا ئاسىيا قۇياش ئېتىقادىغا ئاساسلىنىپ، شۇنىڭدەك ئوتتۇرا ئاسىيا تورانى خەلقلەر تۇرمۇش ئادەتلىرىگە تايىنىپ ئۆز قاراشلىرىنى تەشكىللىدى. ئۇ «ئاۋىستا» دا توران ئاھالىسىنىڭ ئەر باش تەگرىنى قۇياش، ئايال باش تەگرىنى يەر-سۇ دەيدىغانلىقىنى ئەكس ئەتكۈزدى. بۇ ئۇنىڭغا زامانداش تارىخچى ستىرابونىڭ: ماسساگېتلار قۇياشنى تەگرى بىلىپ، ئات قۇربانلىق قىلىدۇ دېگەن قاراشلىرىغا ئوخشايتتى. ئۇستىرا توران زېمىنلىرىدىكى قوش ئۆركەشلىك تۆگە ۋە ئىراندا چەكلىنىدىغان ئات قىمىزى، كالا گۆشى يېيىش ھەققىدە

راۋان سۆزلىگەندى. بىراق ئەھمانىلار — ئىران ئىمپېراتورلىرى زاراتاستىرىزىم قۇياش كالېندارىنى قوبۇل قىلمىدى، يەنىلا ئوتتۇرا ئاسىيا ئاتەشپەرەسلىكىنىڭ مۇھىم ئىستىقامەتگاھى بولۇپ قالدى. ئېھتىمال، ئۇيغۇر مەدەنىيەت چەمبىرىكىگە ئويۇشقان قەبىلىلەر ۋە خەلقلەر ئۆزلىرىنىڭ ئەنئەنىۋى يېڭى يىل بايراملىرىنى شۇندىن كېيىن «نورۇز» نامىدا قايتا ئاتىغان بولۇشى مۇمكىن.

ئەڭ كونا زاراتاستىرىزىم قۇياش كالېندارى بويىچە نورۇز كۈنى كېچە - كۈندۈز تەڭشەلگەن كۈن (ھازىرقى كالېندار بويىچە بىر قەرنەدىكى چوڭ - كىچىك يىللارنىڭ 9 — 21 - مارت ئارىسىدىكى كۈنلىرىدىن بىرى قىلىپ بېكىتىلدى. بىر يىل 365 كۈن دەپ قارالغان ئەنئەنە بويىچە، كونا يىلغا 360 كۈن توشۇپ، يېڭى يىلغا 5 كۈن قالغاندا نورۇز پائالىيىتى باشلىنىدىغان، بۇ چاغدا بارلىق ئاتەشپەرەسلەر بىر قانچە قاچىغا بۇغداي، ئارپا ۋە ماش تېرىپ، ئىسسىق جايدا ئۆستۈرۈشەتتى، ئۆينىڭ تۆت بۇلۇڭىغا تۆت جايغا ئوت قالاپ، «ئاۋېستا» دىكى قىرائەت سۈرىلىرى ئوقۇلاتتى، ئۆيگە قۇياش نۇرىغا قارىتىپ ئەينەك تىكلەپ قويۇلاتتى، بەش كۈن تولۇپ، يېڭى باھار كۈنى — نورۇز كۈنى كىرگەندە ھېلىقى ئەينەككە چۈشكەن نۇر ئارقىلىق كۆرۈپ، روھلىنىپ، چاچقۇلار چېچىشىپ بىر - بىرىنى تەبرىكلىشەتتى. شۇندىن باشلاپ نورۇز بايرىمى — ئاخرۇمازدا (ئورمۇز) تۇغۇلغان كۈن بايرىمى ئۆيدىن سىرتقا كېڭىيىپ 12 كۈن داۋام قىلاتتى. 13 - كۈنى ھەممە كىشى بۇ كۈننى ئەنخىرا مەينۇ (ئەخرىمەن) دېۋە كېلىدىغان بەختسىز قارا كۈن ھېسابلاپ، قايتىدىن ئۆيلىرىگە كىرىشىۋالاتتى.

«ئاۋېستا» كىتابىدا بىر يىلدىكى 12 ئاي ناملىرى ئۇيغۇر ئەنئەنىۋى كالېندارىدىكى كونكرېت ھايۋان ۋە بويۇم ناملىرىدىن ئاخرۇمازدا سۈپەتلىرىنى تەسۋىرلەيدىغان ئابستراكت — روھانىي ناملار بىلەن ئالماشتۇرۇلغان. بۇ ئىلگىرى - كېيىنلىك مۇناسىۋىتىنى ئىپادىلىگۈچى يەنە بىر دەلىلدۇر. مەلۇمكى، ئابستراكت — دىنىي ئىلاھىيەتچىل ناملار كېيىنكى تەسەۋۋۇر ياداملىرىدىن باشقا نەرسە ئەمەس! سېلىشتۇرما مۇنداق:

ئۇيغۇر ئەنئەنىۋى كالېندارىدا:

1 - قوزى
2 - ئۆي (كالا)
3 - ئېرەندىز (قوشماقلار)
4 - قوچىق (قىسقۇچ پاقا)
5 - ئارسلان
6 - بۇغداي بېشى
7 - تاروزا (ئۆلگۈ)
8 - چايان
9 - يا
10 - ئوغلاق
11 - سۇغا (كۆنەك)
12 - بېلىق

ئاۋېستا كالېندارىدا:

فەرۋەسى ياكى فەرۋەردىن (ئالەم روھى)
ئەشەۋەخىشقا (ئارتا يۇلتۇز نۇرى)
خەرۋەتەت (سالامەتلىك ئىلاھى)
تىشتىرىيە (بۆرە يۇلتۇزى)
ئامېرېتات (ئۆلمەس روھ)
مىترا (توختام، نۇر ۋە ئاسمان ئىلاھى)
ئاپو (سۇ ئىلاھى)
ئادار (ئوت)
داتۇش (ياراتماقلىق ئاخرۇمازدا بەلگىسى)

ۋاخۇماناخ (ياخشى پىكىر)
سېپىنتا ئارماتى (مۇلايىم، ئەدەبلىك)

شۇنى ئىزاھلاش كېرەككى، بۇ سېلىشتۇرما پەقەت ئاي ناملىرى سېلىشتۇرمىسى بولۇپ، ۋاقىت تەققاسلىقى سېلىشتۇرمىسى ئەمەس. «جۇنامە. غەربىي دىيار تەزكىرىسى» 50 - جىلدى بىلەن «كونا تاڭنامە» 198 - جىلدىدا: پېرسىيەدە (ئىراندا) 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى يېڭى يىل باشلىنىدۇ، دېيىلگەن. ئەمەلىيەتتىمۇ 1 - ئاي (قوزى)، 6 - ئايغا توغرا كېلىپ قالغان. مېنىڭچە، بىز كۆپ ھاللاردا نورۇز بايرىمى بىلەن ئىسسىق ۋە قۇرغاق ئىراندا 6 - ئايدا ئېلىپ بېرىلىدىغان سۇ تەلەپ قىلىش بايرىمى «ئەبرى زاغان» (ئەفرىدىغان، دەپمۇ تەلەپپۇز قىلىنىدۇ)نى ئارىلاشتۇرۇپ قويساق كېرەك.

ئۇيغۇرلاردا: «مەنتارىق ئاتلىق قوزى چېچەك» مەنتارىق ئاتلىق باش باھار گۈلى. «ئالتۇن يارۇغ»دا، «قوزى يازغى يۇلتۇز باشى ئۇد كېلۇر» (باھار يۇلتۇزى-نىڭ بېشى قوزى، كەينىدىن كېلىدىغىنى كالا. «قۇتادغۇ بىلىك»دە) دېگەن سۆز بىلەن بىللە يەنە قوزى سۆزىنى «سۆيۈملۈك» مەنىسىدە ئىشلىتىش ئومۇملاشقان. ئارغۇلار يەنە قوي، قوزىنى «قۇن» دەپ، قوي ئاران ئۆتىدىغان تارجىلارنى «قونجىرا» دەپ ئاتىشاتتى.

ئىسلامىيەتنىڭ ساسانىيلار پادىشاھلىقىنى ھالاك قىلىشىغا ئەگىشىپ زارائاستىرىزم ئالامەتلىرىگە بەرھەم بېرىلدى. خەلىپە مۇتەۋەككىلى (847 — 861) دەۋرىدىن باشلاپ بۇ خىل «كۇففار» كالېندار رىجىسىگە قارشى يېڭى كالېندار تەقۋىملىرى بەلگىلەش پائالىيەتلىرى ئېلىپ بېرىلدى. مۇسا خارەزمى، ئەبۇ رەيھان بىرۇنى، ئۆمەر ھەييام ۋە ئۇلۇغبېگ قاتارلىق ئالىملار ئوخشىمىغان دەۋرلەردە كالېندار بەلگىلەش پائالىيەتلى-رىگە قاتناشتى. بۇ جەھەتتە كۆرۈنەرلىك ئەسەر ئۆمەر ھەييام (1048 — 1131)نىڭ «نەۋرۇزنامە» سىدىن ئىبارەت. ئۆمەر ھەييام 33 يىلدا بىر قېتىم پۈتكۈل يىللار تەكرارلىنىپ ئۆز ئىزىغا چۈشىدىغانلىقىنى ھېسابلاپ، 33 يىلنى بىر ئايلانما قەرنە قىلىپ بېكىتتى. ئۇنىڭچە، 33 يىل ئىچىدە 25 يىل 365 كۈندىن، 8 يىل 366 كۈندىن بولۇپ، ئۇلار 8-، 12-، 16-، 28-، 33 - يىللار ئىدى. ئۆمەر ھەييام قەمەرىيە ھېسابى بويىچە 22 - مارتنى يېڭى يىل باشلانغان يىل ھېسابلىدى. بۇ زىچە گەرچە 1079 - يىلى ئىشقا كىرىشتۈرۈلگەن ھەم يېڭى يىل بېشى «نەۋرۇز» ئاتالغان بولسىمۇ زارا توستىرا مۇخ-لىسلىرى داۋاملاشتۇرغان ئوتتۇرا ۋە مەركىزىي ئاسىيا يېڭى يىل بايرىمى خاتىرە پائالىيەتلىرى مەزمۇنەن تەقىپ قىلىنغانىدى. كېيىنچە ئۇلۇغبېگ (1394 — 1405)، «زىچە جەدىد كورگانى» ناملىق يېڭى كالېندار تۈزۈپ، ھەممە يىلنى ئوخشاشلا 365 كۈن 6 سائەت 10 مىنۇت 8 سېكۇنتقا ئاجراتقان بولسىمۇ، ئۇ نورۇز بايرىمى ئىشلىرىنى ئۆز تەتقىقاتىنىڭ مۇئەييەن قاراتمىسى قىلمىغانىدى. ئۇلۇغبېگ زىچەلى-رىنى گرىگورىيان تولۇقلىدى.

نورۇز ھەققىدە خوجا ئابدۇللاھ مۇھەممەت ئىمىن ئەلى ئەل ئىمىن ھەسەن بىنىنى بەشەر ئەل ھەكىم ئەت تېرمىزى (قىسقارتىلمىسى خوجا ئەلى تېرمىزى، 859 — 932) «نەۋرۇزنامە» ناملىق تەسەۋۋۇپ ئەسىرى يېزىپ، ھەر يىلقى نورۇز ھەپتىسىنىڭ قايسى

كۈنى كىرسە شۇ يىلقى ھالەت قانداق بولىدىغانلىقى ھەققىدە توختالغان. بۇندىن باشقا ئۇ يەنە ھەربىر نورۇز قايسى مۆچەل يىلى كىرسە شۇ يىلقى ھادىسىلەر توغرىسىدا «رىسالەئى سالنامە» ناملىق ئەسەر يازغان.

3. نورۇز بايرىمى — ئۇيغۇر ئېتنىك مەدەنىيىتىنىڭ تەۋەررۇك تەركىبى

ئۇيغۇر ۋە ئۇنىڭ بىۋاسىتە ئېتنىك گەۋدىسىنى تەشكىل قىلغان غەربىي دىيار ئاھالىسى مەدەنىيەت تارىخىدا نورۇز ئىككى ئاساسىي باسقۇچنى — ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرىكى ۋە ئىسلامىيەتتىن كېيىنكى تارىخىي دەۋرلەرنى باشتىن كەچۈرۈپ كەلدى.

ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرى بۇددا ۋە مانىزىم ئېتىقادى دەۋرلىرىدە ئۇيغۇر قەبىلىرى يەنىلا قۇياش ئېتىقادى ۋە ئاتەشكە سېغىنىش ئالامەتلىرىنى ئەينى زامان دىنىي ئېتىقادى ۋە تۇرمۇش فولكلور قاتلىمىغا سىڭدۈرۈپ كەلدى. ئۇلار زارا ئاسترا دىنىنى «زىرۇۋچ»، مىترا، مىررا ئىلاھلىرىنى «تەڭرى ئوغلى ئېر سەزنەرن»، ئاخرۇمازدا ئىلاھىنى «ئۇرمۇز بۇرجان»① دەپ ئاتاشتى. موللېر ئېلان قىلغان تۇرپاندىن تېپىلغان ئۇيغۇرچە بۇددا تېكىستلىرىدە: «بىزنىڭ تاپىنىغۇ يۈكۈنگۈ ئېردىنى»، «بۈگۈن كۈنگە تېگى موغۇقلار ئوتقا تاپىنماق ئىلتاغى بۇ ئېرۇر». «بىزگە تېۋىنىش، يۈكۈنۈش ئادەت»، («بۈگۈن كۈن سىماسى بولغان ئوتقا چوقۇنماق خاھىشى مۇنداقتۇر») دېگەن جۈملىلەر ئۇچرىسا، لېكوك تۇرپاندىن تاپقان ئۇيغۇرچە مانى دۇئاسىدا: «يورۇقلۇق بىلەن تۆت تادو قوشۇلۇپ ئالەم تەڭرىسى ئۇرمۇزدىنىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلغان» دېگەن سۆزلەر پۈتۈلگەن.

بىز شىمالىي - جەنۇبىي سۇلالىلەر دەۋرىدە، كېيىنچە سۈي - تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدە غەربىي دىيار باھار — نورۇز پائالىيەتلىرىنىڭ چاڭئەن، لوياڭ، لياڭجۇلاردا داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرغانلىقىنى كۆرىمىز. شىمالىي جۇ سۇلالىسىنىڭ مەشھۇر تور كانى، ئوتتۇرا - مەركىزىي ئاسىيا مەدەنىيەت ۋە سەنئىتىنى ئوتتۇرا دىيارغا تونۇشتۇرۇشتا خىزمەت كۆرسەتكەن ئاتاقلىق خانىش ئاسىنە تەسىرىدە كۈسەنلىك سۇجۇب ۋە ئۇنىڭ 52 تېمپېراتسىيىلىك مۇزىكىشۇناسلىق نەزەرىيىسى بىلەن بىر ۋاقىتتا نورۇز پائالىيىتىمۇ چاڭئەنگە كىرگەن. ئۇ يۈەنداشياڭنىڭ تۇنجى يىلى (579) 11 - ئايدا ئاسىنە رىياسەتچىلىكىدە چاڭئەندە 5 - قېتىملىق نورۇز — سومۇز پائالىيىتى ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، پادىشاھ ئەمەلدارلىرى بىلەن بۇ پائالىيەتكە قاتناشقان. نورۇز — سومۇز پائالىيىتى تاكى كەيۈەن يىللىرىدىن كېيىن ئۈچكىلۈك (روشەن بۇخارى) — سۆيگۈن توپىلىڭى مۇناسىۋىتى بىلەن چاڭئەن-لوياڭلاردا داۋاملىشىشتىن توختىغان. شۇنداق بولسىمۇ نورۇز پائالىيىتىنىڭ چاڭئەندە ئىككى يېرىم ئەسىر ئىناۋەتلىك تەسىر كۆرسەتكەنلىكى تارىخىي رېئاللىق. خې چاۋنىڭ «مەيخانىدىكى خۇ قىزىغا ئاتاپ» دېگەن نەزمىسىگە قارىغاندا شۇ چاغدا چاڭئەندە نورۇز ناملىق مەيخانىلار بولغانلىقى مەلۇم. نەزم مۇنداق باشلانغان:

① «ئالتۇن يارۇق» قا قارالسۇن.

«باش باھار مەيخانىسىدا ئولتۇرۇر ئۇيغۇر قىزى،
قولىدا پەيتارى چالغۇ، تۈن ئارا جاڭ - جاڭ چېكىپ.
سۇس قىراۋ بولسىمۇ ئاستى، ئۈستىدە بولغۇن جۇگا،
قىپقىزىل شىرداق تۆپىگە ئاي تۇرار شولا چېچىپ».

لى بەي «باھار كېچىسى لوياڭدا نەي ئاڭلاش» دېگەن شېئىرىدا غەربىي دىيارلىق مۇساپىرلارنىڭ مەشھۇر يۇرت سېغىنىش كۈيى بولغان «سۇنغان تاللار» كۈيىگە نەي چالغىنىدا لوياڭدا تۇرۇپ قالغان باشقا يۇرتلۇقلارنىڭمۇ بۇ ئايەم كېچىسى ئۆز يۇرتىنى سېغىنىدىغانلىقىنى مۇنداق يازغانىدى:

«قايسى ئۆيدىن قاشتېشى نەينىڭ ساداسى مۇڭلىغان،
تولدى لوياڭ شەھىرىمۇ زوقۇ ھاۋاغا شۇ ھامان.
نەغمىدىن سۇنغان سۆگەتتال كۈيىنى ئاڭلاپ كېچە،
يوق كىشى يۇرتىنىڭ سېغىنچى قەلبىنى تولدۇرمىغان».

غەربىي دىيارنىڭ كۇسەن، ئىدىقۇت، قاراشەھەر، قەشقەر قاتارلىق جايلىرىدا كەڭ ئوينىلىدىغان نوروز مەشرەپ ئويۇنلىرىدىن بىرى «سۇمۇز» بەزمىسى بولغان. «سۇمۇز» مەشرىپى ھەققىدە قەشقەرلىق مەشھۇر بۇددا ئالىمى خۇيلان (737—820) «نوم سۆزلۈكلىرىنىڭ شەرھى»، دۇەن چېڭشى «يۇيياڭدا يېزىلغان خاتىرىلەر»، «كونا تاڭنامە. غەربىي رۇڭلار تەزكىرىسى». «يېڭى تاڭنامە. غەربىي دىيار تەزكىرىسى»، «جۇنامە. پادىشاھ شۈەندى خاتىرىلىرى»، «تاڭ تارىخىنىڭ مۇھىم بايانلىرى. 34- جىلد نەغمە بۆلۈم»، «قامۇسنامە»، «كىتاب مەھكىمىسىنىڭ ئەسلى پۈتۈكلىرى»، «ھۆججەتلەر ئۈستىدە ئومۇمىي مۇھاكىمە» ۋاڭ مىڭچاڭ يازغان «دەبدەبە نامە»، «بۈيۈك ياپون تارىخى. ئەدەب نەغمىلىرى» قاتارلىق ئەسەرلەردە كەڭ تەلقىن قىلىنغان. يۇقىرىقى كىتابلاردا شىمالىي - جەنۇبىي سۇلالىلەر ۋاقتىدا ئېيتىلگەن بۇ ئويۇننىڭ ۋۇزېتيەن زامانىدىن باشلاپ خانلىق ئىشتىراك قىلىپ، كۆرىدىغان ھالەتتە قانۇنلاشتۇرۇلۇپ، كەڭ ئومۇملاشقانلىقى ئىزاھلانغان. يۇقىرىقى كىتابلار بىردەك بۇ ئويۇننىڭ قىش ئاخىرلىشىپ باھار كىرىش ۋاقتىدا ئېلىپ بېرىلىدىغانلىقىنى، ۋۇ زېتيەننىڭ شېڭلۇڭ 2 - يىلى (705) 3 - ئايدا بۇ ئويۇن يەتتە كۈن داۋام قىلىنغانلىقى، جىڭيۈننىڭ 2 - يىلى (711) يىل ئاخىرىدا تاڭ شۈەندىنىڭ كېيىيۈەن 7 - يىلى (719) 3 - ئاينىڭ 9 - كۈنى بۇ ئويۇننىڭ ئوينالغانلىقى، سۇمۇز ئويۇنى بەزىدە «سارت مۇز»، «سامۇز» نامىدا چاڭئەننىڭ لىچۈەن مەھەللىسىدە، لوياڭنىڭ جەنۇبىي دەرۋازىسىدا ئوينالغانلىقى خاتىرىلەنگەن.

ئالاھىدە ئېيتىنىڭ تۇس ئالغان نوروز بەزمىسى «سۇمۇز»، «سوغۇقتا سۇ چېچىپ مۇزلىتىدىغان غوز ئويۇنى» (泼寒胡戏) بولۇپ، ئۇ قۇرغاق زېمىندىكى سۇغا بولغان

تەشنالىقىنى ئىزھار قىلىپ، سۇ تەلەپ قىلىدىغان مەزمۇنلار بىلەن تولغانىدى. بۇ ھەقتىكى خاتىرىلەر بىلەن خەلق ئارىسىدا ساقلانغان:

«يىل بېشى نورۇز كۆلى
ئالەم گۈلىستان بولغۇسى.
ئاسماندىن يەر يۈزىگە،
ئابۇ رەھمەت ياغقۇسى».

دېگەن بېيىت مەزمۇنلىرى ئوخشاش بولغان. تارىخىي مەنبەلەردە بۇ ئويۇن «كۆك كۆز، قىزغۇچ ساقال غەربىي دىيارلىق ئوغۇزلار تەرىپىدىن ئوينىلىدۇ»، «باشلىرىغا ئۈنچە ـ ياقۇت تاج كىيىپ ناخشا ـ ئۇسسۇل ئوينايدۇ»، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى گۈليوپۇقدالغان غوز تۇلپارلىرىغا مىنىشىپ مەيدانغا كىرسە، بىر قىسمى يېرىم يالىڭاچ، پىيادە مېڭىپ، قوللىرىغا سۇ تولدۇرۇلغان تۇلۇم تۇتۇپ مەيدانغا كىرىشىدۇ، «دەرھال قايىنام ـ چۇقانلىق»، «داقا ـ دۇمباقلىق ئۇسسۇل» مەنزىرىسى شەكىللىنىدۇ، «سۇ چېچىشىپ كۆڭۈل ئېچىشىدۇ»، ناخشا تېكىستلىرى تيەنباۋنىڭ 13 ـ يىلى (مىلادى 754 ـ يىلى) «تەشەككۇر شاھىمىزنىڭ شەپقىتىگە» دەپ ئۆزگەرتىلگەن، دەپ ئىزاھلانغان.

«سۇمۇز» گەرچە تۇلۇمغا سۇ ئېلىپ چېچىپ مۇز ھاسىل قىلىدىغان ئويۇن بولسىمۇ، ئۇ «كۆك مەشرىپى» ئىدى، «كۆك مەشرىپى» دەسلەپ «سۇما» ① ــ ئۇندۇرمە نامىدا ئاتالغان. سۇما مەشرىپىدە تەييارلىنىدىغان نورۇز تامىقى «سۇمۇلەگ» دېيىلەتتى.

نورۇز مۇناسىۋىتى بىلەن خان ئوردىسىدىمۇ بەزمىلەر ئۆتكۈزۈلگەن. جاڭخىۋ ئۆزىنىڭ «بورناچ ئۇسسۇلى» ناملىق شېئىرىدا نەۋ باھار مۇناسىۋىتى بىلەن شىڭچىڭ گۇڭ قەسرىدە ئۆتكۈزۈلگەن بەزمىدىكى ساقى (بورناچ) ئۇسسۇلى توغرىسىدا مۇنداق يازغانىدى:

«نەۋ باھار جەنۇبىي باغدا گۈل يۈزىن ئاچقانىدا،
لياڭجۇ بەزمىگە ئۇسسۇل ئەۋجىگىمۇ چىقتى يانا.
قولىدا ئالتۇن قەدەھ ئۇسسۇل توگەركى چاغىدا،
ئالدى شاھىم بىر كۈلۈپ تۇتقان قەدەھنى قولىغا.»

نورۇز بايرىمىدا ساقادى ئويناش ئەھۋالىمۇ يېزىپ قالدۇرۇلغان. جاڭ زۇ «ئوردا ۋە ئاۋام خاتىرىلىرى». «كونا تاڭنامە. رۇي زۇڭ خاتىرىسى» دېگەن كىتابلاردا شەنيەننىڭ 2 ـ يىلى (713 ـ يىلى) 1 ـ ئاينىڭ 15 ـ 16 ـ كۈنلىرى ئەنفۇمىن دەرۋازىسى سىرتىدا 20 جاڭ ئېگىزلىكتە ساقادى ــ پانۇس چىراغ چاقپەلىكى ئورنىتىلىپ ئۈچ

① «تۈركىي تىللار دىۋانى»، 3 ـ توم، 323 ـ بەتكە قارالسۇن.

كۆن بەزمە قىلىنغانلىقى، پادىشاھ رۇي زۇڭنىڭ بۇ ئويۇننى كۆرگىسى كەلگەنلىكى
ئۈچۈن شۇ يىلى 2 - ئاينىڭ 1 - 2 - كۈنلىرى يەنشىمىن دەرۋازىسى يېنىدا ساقادى
ئوينالغانلىقى، پادىشاھنىڭ غەربىي دىيارلىق ئاتەشپەرەس راھىب پوتو بىلەن
دەرۋازا راۋىقىدا ئولتۇرۇپ تاماشا قىلغانلىقى يېزىلغان. «جىڭ - چۇ سالنامىلىرى»
دا ساقادى — پىرقىرىغۇچ چاق ئويۇننى شىمالىي غۇز ئويۇنى دەپ ئىزاھلىغان.

سۇڭ سۇلالىسىدىن ئىدىقۇتقا كەلگەن ۋاڭ يەندى «ئىدىقۇتقا ئەلچىلىك خاتى-
رىلىرى» دا: «ئاياللار باشلىرىغا سومۇز دېگەن ياغ دوپپا كىيىدۇ؛ كۈمۈش ياكى
سېرىق مىس قاچىلارغا سۇ قاچىلاپ قىزغىنلىقتا بىر - بىرىگە سۇ چېچىشىدۇ» دەپ
يازغان.①

شۇنى تىركەپ كېتىش ھاجەتكى، قەدىمكى جەڭگىۋار تۇرلاردىن ماساگېتلار
بىلەن ياۋچىلارنىڭ ئېتنىك گەۋدىسىدىن ھاسىل بولغان ۋە جۇڭگو يىلنامىلىرىدا
«توققۇز چاۋۇپ ئۇيغۇرلىرى» دەپ ئاتالغان سوغدىلار ئىنچىل ھون، كۆكتۈرك ۋە
ئۇيغۇر خانلىقلىرى تەسىرىدە بولۇپ كەلدى ۋە قاراخانىلار دەۋرىدە ئۇيغۇرلىشىپ
كەتتى. سوغدىلار ئارىسىدا نورۇز (Nau-satd) پائالىيىتى خېلى قويۇق ساقلانغانىدى.
سوغدىلار ئەمەلىيەتتە بۇخارا - سەمەر قەنتتىن باشقا يەنە تۇرپان - لوپ ئويمانلىقلى-
رىدا، جەنۇبىي ئوردۇستىكى ئالتە سۇ رايونىدا ياشىدى. «تۈنيۇقۇق مەڭگۈ تېشى»
دا: «سوغۇق بۇدۇن قوب كېلىشى» (سوغدى ئىلى تولۇق كېلىشتى) دېيىلسە،
«مويۇنچۇر مەڭگۈ تېشى» دا: «سوغداق تاپقاچقا سىلەنكادا باي بالىق ياپتى بەرتىم»
(سوغدى بىلەن تاپقاچقا سېلىنگىدا باي شەھەر بەردىم» دېيىلگەن. «بىلكە قاغان
مەڭگۈ تېشى» دا: «سېكىز يىگىرمە ياشىما ئالتى سوپ سوغداق تاپا سۈلەتىم» (28
يېشىمدا ئالتە سۇدىكى سوغدىلار يېرىگە يۈرۈش قىلدىم) دېيىلگەن. ئەينى يىللاردا
سوغدىلار نورۇز پائالىيەتلىرىگە كەڭ قاتناشقان.

يەنە شۇمۇ دىققەتكە سازاۋەركى، جەنۇبىي جۇڭگودىكى تەيزۇ ۋە بۇلاڭ، بىڭ-
لۇڭ، ئاچاڭ قاتارلىق مىللەتلەرمۇ يېڭى يىل بايرىمىدا سۇ چېچىش پائالىيىتى ئېلىپ
بارىدۇ. تەيزۇچە «شاڭگەن» (尚干)، تايلاندە، لائوس ۋە كامبودژىدا
«سۇڭكەن» (宋干) دەپ ئاتالغان ۋە ئەسلى ئارىيانچە «چاغان» دەپ ئاتالغان باش
باھار بايرىمى ئەسلىدە ئارىيانچە، كېيىنچە سانسكرىتتە «پىرقىراش»، «يىل ئۆرۈلۈش»،
«پەلەك چەرخى پىرقىراش» دېگەن مەنىدە بولۇپ، دەل بىزنىڭ ساقادى ئويۇنىمىزدىكى
«ساقا» ئىبارىسىنى ئىپادىلەيدىكەن. ئۇلار مىنايا بۇددىزمى ۋاستىسى بىلەن 12
ئۆكەكتىكى بېلىق قوزا ئېيىغا ئۆتكەن ۋاقىتنى يېڭى يىل بېشى دەپ قارىغان. ۋە-
ھالەنكى، بۇۋاقىت تەيزۇكالېندارىنىڭ 6 - ئايغا، مىلادىنىڭ 4 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىغا توغرا

① تيەن بيەن شاڭشۇن: «شەرقىي ئوكيان مۇزىكا - تارىخى»، 116 - بېتىدىكى نەقىلدىن
ئېلىندى.

كېلىدىكەن. تەيزۇ كالېندارى «زۇپېڭگى لى» (祖朋鳴历) كالېندارى دەپ ئاتىلى-
دىغان بولۇپ، ئۇنى «شىدەن كالېندارى» (西坦历) دەپمۇ ئاتىشىدىكەن. ئۇلار
بۇ كالېندارنى تاڭ سۇلالىسى گۈەنجېڭنىڭ 3-يىلى — 638-يىلى 3-ئاينىڭ 22-
كۈنىدىن (يېڭى يىل كۈنى) باشلاپ ئىشلىتىشكە باشلىغان. ① بۇ نېمىنى
كۆرسىتىدۇ؟

بۇ قورغاق ئوتتۇرا ۋە مەركىزىي ئاسىيا رايونلىرىدىن پەرقلىق بولغان بۇ
سۇلۇق دىياردا نورۇز — ساقان بايرىمىنىڭ يېڭى يىلنى بېلىق بۇرجىدىن قوي
بۇرجىغا كىرىشتىن باشلايدىغان خەلقلەردىن — ئوتتۇرا ۋە مەركىزىي ئاسىيا
خەلقلىرىدىن قوبۇل قىلىنغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئوتتۇرا ۋە مەركىزىي ئاسىيا
خەلقلىرىنىڭ تۆت پەسىل روشەن بولغان كالېندارچىلىق قائىدىسى بۇ ئىسسىق
پەسىل، يامغۇرلۇق پەسىل، سالقىن پەسىلدىن ئىبارەت ئۈچ پەسىل ھۆكۈم سۈرىدىغان
سۇلۇق دىيارغا ئۇدۇلمۇئۇدۇل كەلمىگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئوتتۇرا ۋە مەركىزىي ئاسىيا
خەلقلىرىنىڭ قۇرغاقچىلىققا قارشى ھۆل-يېغىن تىلەش يۈزىسىدىن ئۆتكۈزۈدىغان
«سۇ مۇز» پائالىيىتى، بۇ سۇلۇق رايوندا ھاۋانىڭ قىزىپ كېتىپ، جىن-ئالۋاستى-
لارنىڭ باش كۆتۈرۈشىگە قارشى «سۇ چېچىش بايرىمى» شەكلىدە قوبۇل قىلىنغانلى-
قىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ بايرام زارا ئاستىرىزىم — بۇددىزىم ھىنايانا مەدەنىيەتلىرى
ئارىلاشقان زامانلاردا تارقالغاندەك قىلىدۇ. بىز بۇ سۇلۇق دىياردا يېڭى يىلنى
قېيىق بەلگىسى بىلەن ئۆتكۈزۈش ئادىتىنى ئويلىغىنىمىزدا، بايقال-لىنا دەرياسى
ئاغزىدىكى چىڭگىزخان جىلغىسىغا (بۇ نام كېيىنكى نام، ئەلۋەتتە) سىزىلغان قىيا
سۈرەتلىرىدىكى قېيىق بەلگىسى كۆرۈنۈشلىرىنى قەدىمكى نورۇز پائالىيەتلىرىنىڭ
تەسۋىرى دەپ ئاتاشقا ھەقلىقمىز.

ئىسلامىيەتتىن كېيىن ئۇيغۇر — توققۇز ئوغۇزلار ئارىسىدا نورۇز ئەنئەنىۋى
مىللىي بايرام سۈپىتىدە ئىزچىللىشىۋەردى. ئۇ پەقەت ئاتەشپەرەسلىك دىنىي
يېپىنچىلىرىنى چۆرۈۋەتتى، خالاس.

نورۇز پائالىيىتى ئەرەب سەركەردىلىرى قاتتىق باستۇرۇپ كىرگەن بۇخارا-
سەمەرقەنت رايونىدا قاتتىق تەقىپ قىلىندى. شۇنداقتىمۇ ئوتتۇرا ئاسىيا غوز
تۈركلىرى بۇ ئەنئەنىنى ئۇزاق زامان داۋاملاشتۇرۇشتى. ئۇلار بەزىدە بۇخارا
يېنىدا ئەپراسىياپ دەۋرىدىن قالغان سىياۋۇش قەبرىگە خۇددى «ئوغۇزنامە» دە
تەسۋىرلەنگىنىدەك ئاتەشرەڭلىك خوراز قۇربانلىق قىلىش باھانىسىدا زاراتاستىرىزىم
شەكلىدىكى نورۇز پائالىيىتى ئېلىپ بارسا، بەزىدە يىراق جىلغا ۋە غارلاردا نورۇز

⑯ جاڭ فۇسەن بىلەن جۇ گۇاڭيۈي يازغان «باشلانغۇچ ئادەم نەزەرىدىكى جاھان»
ناملىق كىتاب، يۈننەن مىللەتلەر نەشرىياتى، 1986-يىل نەشرى، 155 — 157-بەتلەرگە؛
جەن زۈلىن: «مۇز پەسلى ئويۇنى ۋە سۇ چېچىش بايرىمىنىڭ كېلىپ چىقىشى» (شاگىدا
ئەپەندىنى خاتىرىلەش ماقالىلەر توپلىمى) 100 — 103-بەتلەرگە قارالسۇن.

مەشرەپلىرى ئېلىپ بېرىشتى. راخمانوۋ «ئۆزبېك تىياتىر تارىخى» ناملىق ئەسىرىنىڭ 63 - بېتىدە كۆرسىتىشىچە، كاتتا قورغاندىكى ئەۋلىيا تېپە غارىدا يوشۇرۇن ئەر-ئايال مەشرەپلىرى ئۆتكۈزۈلگەن. قاراخانىلار ھۆكۈمرانلىقىدىن كېيىن قايتاجانلىنىشقا باشلىغان نورۇز پائالىيىتى يېقىنقى يىللارغىچە داۋاملاشقان. ئەرەب ئالىمى ئەل خۇسرەۋى 11-ئەسىردە بۇ جايلاردا نورۇز كۈنىدىن ئىلگىرى 12 قاچىدا بۇغداي، ئارپا، ماش، كۈنجۈت قاتارلىق «كۆك (سۈما)» لەر ئۆستۈرۈلۈپ، نورۇز كۈنى ناخشا ئوقۇپ، مەدھىيىلەر توقۇلىدىغانلىقىنى يازسا، 19 - ئەسىر بېشىدا كى. كېرتېر ياسانغان جامائەتنىڭ قالپاقلىرىغا قەغەز گۈللەر تاقاپ، ئىككى ئۇدۇل ئېگىزلىككە تىزىلىپ، ناغرا - سۇناي بىلەن ئوغلاق تارتىپ، مەرگەن ۋە پالۋانلىق كۆرسىتىپ، ساما ئوينايدىغانلىقىنى يازغانىدى. نورۇز ئالدىدا قالپاقلىرىغا قەغەز گۈللەر تاقاش دېگەنگە كەلگەندە كۆسەنلىك ئاقارى ماندا ئىشلىگەن «باھار بۇلبۇل ناۋاسى» كۈيىدىكى بېشىغا گۈلدىن تاج تاقاش يوسۇنى كۆز ئالدىمىزدا نامايان بولىدۇ. بۇ كۈيگە باغلانغان تېكىستتە: گۈل تاقاپ تۇرغان سىياقى «بەك گۈزەلدۇر ھەممىدىن» دېيىلگەن.

نورۇز پائالىيىتى شىنجاڭ ئۇيغۇرلىرى ئارىسىدا «زارا خەتمە» (زارا ئاستېرىزم) شەكلىدىن تاشقىرى، ئوچۇق - ئاشكارا «كۆك (سۈما) مەشرىپى» شەكلىدە، «نورۇز بايرىمى» شەكلىدە ئىزچىللىشىپ كەلدى. قىدان شاھزادىلىرىدىن يىلۇيچۇسەي (1190—1244) 1222 - يىلى غەربىي دىيارغا كەلگەندە نورۇز بايرىمى ئەمدىلەتىن ئاخىرلاشقانىدى. ئۇ «بىكەتتە نورۇز تامىقى يېيىش» ناملىق شېئىرىدا مۇنداق يازغانىدى:

«ئەمدى ئۆتكەن نورۇزنى ئۇنتۇپتىمەن ناگىھان،
تېتىپ كۆرمەكچى بولدۇم نورۇز تامىقىن بۇ ئان،
ياغاچ ئاياقتا يېدىم كۈمۈشتەك ئۈگرە چۆپنى،
قۇم قازاندا باشقىمۇ تائام بار قايناپ تۇرغان.

پىياز بىلەن كۈنجۈتنى تەكشى سۈرتكەن ئاق نانغا،
كۈدە سامساق كۆكىنى قوشۇپ يېمەك ھەم ئوبدان.
بىر قېتىم تويۇپ يېمەك پادىشاھلىق ھوزۇرى،
ھاجەت ئەمەس ھەمىشە زىياپەت يەپ ئولتۇرغان.»

ئۇيغۇر شائىرى سۈيۈنچ ھىيا (گۈھن يۈنشى 1286 — 1324) «ئەجدىھا سىزدىش نەزمىسى» ناملىق شېئىرىدا باھار يېتىپ كېلىشى بىلەن قارا بالىغاسۇندىكى ھون تەڭرىقۇتىنىڭ ئەجدىھا قەسرىسىدە باھار كۈتۈۋېلىنىدىغانلىقىنى ئەسلىتىپ مۇنداق يازغانىدى:

«ئۇچۇپ كەلدى ئەجدىھا قار مۇزدىن ياساپ دەريا،
ئىغىلداپ قالدى كۆللەر مەي تولغان قەدەھ گويا.
مەينى ئىچىپ ئەجدىھا كۈن چىقىشقا پۈركەپتى،
باھارغا چۆمدى ئالەم ئەجدەر قەسرىدەك مانا!»

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات نەمۇنىلىرىدىن سەككاكى:
«مىنىڭتەك گويىيا كۆردى يۈزۈڭنى ئەبرى نەۋرۇزى،
كۆزدىن ياشىدىن يەر يۈزى ۋەردى ياسىمەن بولدى»
(نورۇز بولۇقلىرى خۇددى مەندەك نىگارىڭنى كۆرۈپ قېلىپ يىغلىغاچقا، زېمىن بىراقلا ياسىمەنزارلىققا ئايلاندى)

دەپ يازسا، كلاسسىك ئۇيغۇر شائىرلىرىدىن مەۋلانا لۇتپى ئۆز داستانىغا «گۈل ۋە نەۋرۇز» دەپ نام بەردى. ئۇ داستان قەھرىمانىنى نەۋرۇز نامىدا ئاتاش بىلەن بىللە، باھار ئەييامىنى قارا قۇلۇلە قېپىدىن چىققان ئاپئاق مەرۋايىتقا ئوخشىتىپ مۇنداق يازدى:

«يېڭى يىلنىڭ بېشىدا روزى نەۋرۇز،
سەدەفتىن چىقتى بىر دۇرى شەب ئەفرۇز.
چەمەنلەر بولدى جەننەتتىن نەمۇدار،
ئاچىلدى گۈل، ساچىلدى مۇشكى تاتار».

ئەلىشىر نەۋائى «نەۋادىرۇش - شەباب» ناملىق غەزەللەر دىۋانىدا «نەۋرۇز» ھەققىدە غەزەل «يېزىپ: دەھرىدىن دەرد چەكسەڭ، كۆڭۈلگە غەم تېشىنى توپلىۋالما! شادلىق شارابىنى زامانىدىن ئۈزۈلدۈرمەي كۆتەرگىن! تەبىئەت كۆك بوز ئاتقا مىنگەندە سەنمۇ ياپيېشىل ياشىرىپ تۇر! ئالەم ئاتەشتىن قۇياش بىلەن جىلۋىلەنگەندە، سەنمۇ جامالىڭنى ئالمىدەك قىزارتقىن! چۈنكى ئىنسان ئۈچۈن كۆڭۈل دېگەن نەرسە سەيياد قولىغا يېڭىلاتىن ئۈگىتىلگەن ئوۋ قۇشىغا ئوخشايدۇ! دېگەن پىكىرنى ئىپادىلىدى. ئۇ مۇنداق يازغان:

«ۋىسال ئەييامى تاڭ ئاچسا رۇخسار،
كى دائىم ئاچىلۇر گۈل بولسا نەۋرۇز».
«قەدەھنى دەۋرىدىن تىندۇرمە بىردەم،
كۆڭۈلنى دەۋرىدىن تاپساڭ غەمەندۇز»

— نەۋائى

4. خاتىمە: نورۇزدىن نورۇزغا مول زەپەر قۇچۇپ ...

نورۇز ئۇيغۇر ئېتنىك ھاياتىدا ئۇزاق ئەگرى-توقاي يىللارنى باشتىن كەچۈرۈپ، يىپەك يولى خەلقلىرى ئالاقە تارىخىغا، ئېلىمىزنىڭ مەدەنىيەت تارىخىغا كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشقان. ئۇ گەرچە يىراق ئۆتۈشمە تەبىئەت ئىلاھچىلىقى ۋە ئاتەشپەرەسلىك پائالىيەتلىرىنىڭ مۇھىم بىر قىسمى بولغان بولسىمۇ، داۋاملىق راۋاجلىنىش ئاساسىدا پۈتۈنلەي ئەنئەنىۋى مىللىي بايرام خاراكتېرى ۋە تۈسىنى ئالغان.

نورۇز ئۇيغۇر ئېتنىك مەدەنىيىتىدە كۆپ قىرلىق، باپ ۋە رەڭگارەڭ فولكلور قاتلىمى ھاسىل قىلغان.

ئۇ بايرام سۈپىتىدە: «زارا خەتمە»، «نورۇز ئايەم»، «سۈمۈلە زاغان»، «نورۇز كالىندارى» (نەۋ سىردىچ)، «نورۇز كۆكى»، «نورۇز تامىقى»، «سۈمۈلەك»، «نورۇز بۇلاق»، «نورۇز بوۋاي» قاتارلىق پائالىيەتلەر تۈركۈمىنى شەكىللەندۈرگەن.

ئۇ مەشرەپ سۈپىتىدە: «سۇ مۇز بەزمىسى»، «نورۇز مەشرىپى»، «كۆك مەشرىپى»، نورۇز باياتى»، «نورۇز بۇزرۇك»، «نورۇز ناۋا»، «نورۇز ھۆسەينى»، «نورۇز خارە»، رىيپەكچىلەر نورۇز مەشرىپى)، «نورۇز مۇقام» قاتارلىق پائالىيەتلەر تۈركۈمىنى شەكىللەندۈرگەن.

ئۇ شېئىرىي ماھارەت سۈپىتىدە: «بالىلار نورۇزنامىسى»، «نورۇز قوشاقلىرى»، «باھارىيەت قەسىدىلىرى» قاتارلىق بېيىت-بېغىشلىما ئىجادىيەت سىكىلىنى شەكىللەندۈرگەن.

ئۇ تەنھەرىكەت سۈپىتىدە كۆپلىگەن ئويۇن-تاماشا ۋە بەيگى پائالىيەتلىرى تۈركۈمىنى شەكىللەندۈرگەن. بۇلارنىڭ ھەرقايسىسى خۇسۇسىدا باي مەزمۇنلۇق مەخسۇس ئەسەر يېزىش مۇمكىن.

نورۇز ھادىسىسى ئۇيغۇر خەلقىدە خۇددى مۇقام ھادىسىسىدەك ئۇزاق ۋە مۆتىۋەر مەدەنىيەت سەھىپىسى ياراتقان ھاياتبەخش ۋە ئىماھبەخش فولكلور مەكتىپى، سەنئەت-تەنھەرىكەت مەيدانى، شېئىرىيەت مۇنبىرى، دوستانىلىق بەلگىسى ۋە ئۈمىدۋارلىق مەشئىلى بولۇپ كەلدى. ئىشىنىمىزكى، خەلقىمىز ئۇنى ئىناقلىق ۋە زامانىۋى ئاڭ تەرغىپ قىلغۇچى ھېكمەت ۋە سەنئەت چېچەكلىرى بىلەن بېزەپ، سوتسىيالىستىك يېڭى مىللىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ كرىستال قىرلىق ئاجايىپ نادىر جاھانىنەماسى ۋە ئىپتىخارلىق قامۇسىغا ئايلاندۇرغۇسى.

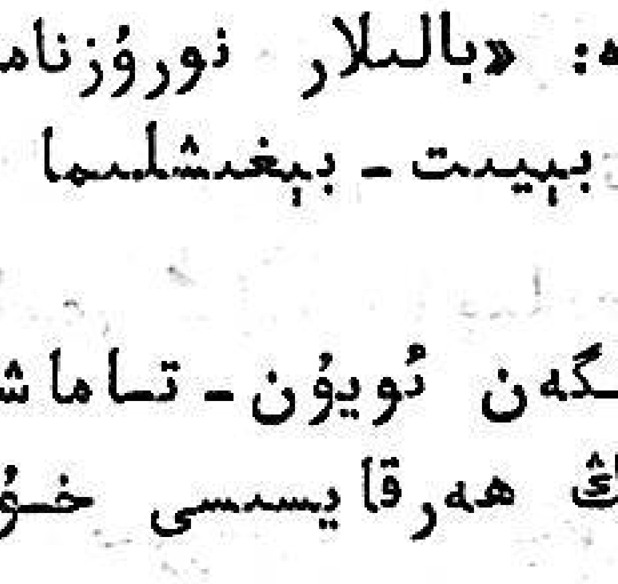

ئۇلۇغ تۈركمەن شائىرى — مەختۇمقۇلى

قادىر ئەكبەر

تۈركىي تىللىق مىللەتلەر ئەدەبىياتىنىڭ ناھايىتى ئۇزۇن تەرەققىيات تارىخى بەدىئىي ئىجادىيەت جەھەتتە مىللەتلەر ئارا بىر-بىرىگە تەسىر قىلىش، بىر-بىرىنى بېيىتىشتىن مۇستەسنا ئەمەس. بولۇپمۇ ئەدەبىي ھادىسىلەرگە ئىنتايىن باي تارىخىمۇ ناھايىتى ئۇزۇن بولغان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تەرەققىياتىدا ئەرەب، پارس ئەدەبىياتى تەسىرىدىن باشقا، تۈركىي تىللىق مىللەتلەردىن ئازەربەيجان، تۈركمەن ئەدەبىياتى نامايەندىلىرىنىڭ تەسىرىمۇ چوڭقۇر. بۇنى ئۇلۇغ ئەزەربەيجان شائىرى نىزامىي گەنجەۋى ئەسەرلىرىنىڭ ئۇيغۇر خەلقى ئىچىدە كەڭ تارقالغانلىقى بىلەن ئىسپاتلاش مۇمكىن.

مەشھۇر تۈركمەن شائىرى مەختۇمقۇلى ئەسەرلىرىنىڭمۇ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا سىڭىپ كىرگەنلىكى ھەمدە خەلق ئىچىدە، يازما بەدىئىي ئىجادىيەتتە بىلىنىپ-بىلىنمەي ئۆز تەسىرىنى كۆرسىتىپ كەلگەنلىكى ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان ئەدەبىياتشۇناسلىرىمىز نەزەرىدىن سىرتتا بولۇپ كەلدى.

مەختۇمقۇلى تالانتلىق شائىر، پەيلاسوف، جامائەت ئەربابى ۋە يېتىلگەن ئالىم بولۇش سۈپىتى بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيادا ۋە شىنجاڭدا ياشاپ كېلىۋاتقان تۈركىي تىللىق مىللەتلەر — ئۇيغۇر، ئۆزبېك، تاتار، قازاق قاتارلىق خەلقلەرنىڭ مەنىۋى ھاياتىدا 18-ئەسىردىن باشلاپ ئالاھىدە تەسىرگە ئىگە بولغان بىر نامايەندە. ئۇنىڭ دىداكتىك شېئىرلىرى، پەند-نەسىھەتلىرى، ئەقلىيە سۆزلىرى ھەرقايسى خەلقلەر ئىجتىمائىي تۇرمۇشىدا ئوخشىمىغان دەرىجىدە رول ئويناپ كەلدى. ئۇنىڭ شېئىر-روبائىيلىرى خەلق قوشاقلىرىغا، ناخشا-مۇزىكىلىرىغا ئايلاندى.

ئۇيغۇر 12 مۇقاملىرى تېكىستىدە ۋە خەلق ئەلنەغمىلىرىنىڭ بەزى ۋارىيانتلىرىدا مەختۇمقۇلى نەسىھەتلىرىمۇ قوبۇل قىلىنغان. بۇ تېكىستلەرنىڭ قاچان ۋە قانداق يوللار بىلەن خەلق ئىچىگە ئۆزلەشكەنلىكى ھازىرچە تەتقىق قىلىنمىدى. ھەتتا بۇ تېكىستلەر مۇئەللىپىنىڭ كىم ئىكەنلىكى بىلەن ھېچكىم قىزىقمىغان. ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرى ۋە ئەلنەغمە مەدەنىيىتىدە مەشھۇر شەرق كىلاسسىكلىرى ئىجادىدىن ئۇزۇق

ئېلىپ ئىجاد قىلىنغان، بارا-بارا خەلق مۈلكىگە ئايلىنىپ كەتكەن پارچىلار ناھايىتى كۆپ ئۇچرايدۇ. بۇنداق پارچىلار ئىچىدىكى غەزەل ۋە روبائىيلاردا شەرق شېئىرىيەت ئەنئەنىسى بويىچە شائىرنىڭ ئىسمى ياكى تەخەللۇسى كۆرسىتىلگەنلىرىدىن باشقىلىرىنىڭ ئاپتورى كىم ئىكەنلىكى بىلىنمەي كېتىۋەرگەن.

خەلقىمىزدە «سۇ ئىچكەندە قۇدۇق قازغۇچىنى ئۇنۇتما» دېگەن تەمسىل بار. ئەدەبىياتىمىز ۋە سەنئىتىمىزنىڭ راۋاجلىنىشى، گۈللىنىشى ۋە شانلىق تەرەققىيات يوللىرىنى يارىتىشىدا كىچىككىنە بولسىمۇ ھەسسىسى بار ھەربىر تارىخىي شەخسنى ئەسلەپ ئۆتۈش، ئۇنى چۈشىنىش ۋە بىلىش بىزنىڭ ھەققىي ئىنسانىي بۇرچىمىزدۇر.

مەن تۆۋەندە مەختۇمقۇلى ھەققىدە توختىلىپ ئۆتىمەن:

مەختۇمقۇلى 1733-يىلى تۈركمەنىستاننىڭ فاراغ دېگەن ئاۋۇلىدا مەشھۇر شائىر ۋە خەلق رەھبىرى دەۋلەت مۇھەممەت «ئازادى» ئائىلىسىدە تۇغۇلۇپ، 1793-يىلى ئۆز يۇرتىدا ۋاپات بولغان. ئۇنىڭ دادىسى «ئازادى» تەخەللۇسى بىلەن شېئىر يازىدىغان يېتۈك شائىر، مۇتەپەككۇر ئالىم ۋە ئاۋۇل رەھبەرلىرىدىن بىرى ئىدى.

مەختۇمقۇلى مەكتەپ يېشىغا يەتكەندە ئۆز ئاۋۇلىدىكى مەكتەپتە ئوقۇغان، كېيىن ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ ئەينى زاماندىكى بىلىم مەركەزلىرى — بۇخارا، خىۋە ۋە ئەندىجاندىكى مەدرىسلەردە بىلىم ئالغان. بۇ بىلىم يۇرتلىرىدا دىنىي پەنلەردىن باشقا، رىئال پەنلەر — تارىخ، جۇغراپىيە، ھەندەسە، فەلەكىيات (ئاسترونومىيە)، كىمىيا (مىتال-مەدەنچىلىك) قاتارلىق پەنلەرنىمۇ ئۆگەنگەن. بۇ پەنلەر 18-ئەسىر شارائىتىدا ئىلغار ئىلمىي نۇقتىئىنەزەرلەرنىڭ يېتىلىشىگە تۈرتكە بولاتتى.

مەدرىسنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن مەختۇمقۇلى زەرگەرلىك كەسپى بىلەن شۇغۇللانغان. مەدرىسىدە ئوقۇۋاتقان ۋاقتىدىلا شېئىر يېزىشقا كىرىشكەن ۋە «فەراغى» تەخەللۇسى بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەتنى باشلىغان.

ئۇ دۇنيانى بىلىش ۋە ئۆزىنى يېتىلدۈرۈش مەقسىتىدە ئافغانىستان، ھىندىستان، ئەزەربەيجان، ئىران قاتارلىق ئەللەرنى ساياھەت قىلغان. تېخى ھەققىتى ئېنىقلانمىغان بەزى رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، مەختۇمقۇلى ئەندىجاندا ئوقۇۋاتقاندا ۋە ھىندىستانغا بارىدىغان ۋاقتىدا ئىككى قېتىم قەشقەرگە كەلگەن ۋە ئاز ۋاقىت قەشقەر شەھىرىدە تۇرغان، دېيىلىدۇ.①

ساياھەت ۋە تىجارەتلەر داۋامىدا مەختۇمقۇلى ئوتتۇرا ئاسىيا، ئەزەربەيجان ۋە ئىران ئەدەبىياتى، فولكلورى ھەمدە خەلق ئېغىز ئىجادىنى ئەتراپلىق ئىگىلىگەن، فىردەۋسى، نەۋائى، نىزامى قاتارلىق كىلاسسىكلارنىڭ ئەسەرلىرىنى پۇختا ئۆگەنگەن.

① شائىرە مەرھۇم نۇرمەھەممەت ئېركىنىڭ 1982-يىلىدا قەشقەردە ئۆتكۈزۈلگەن سۆھبەتتە ئەقىل كەلتۈرگەن سۆزىدىن (سۆھبەت خاتىرىسى پېقىرنىڭ قولىدا — ق. ئە).

مەختۇمقۇلى ئىجادىدىن ھازىر 20 مىڭ مىسراغا يېقىن مىراس ساقلانغان بولۇپ، ئۇ لىرىك شېئىرلار، ئېپىك داستانلار، غەزەل ۋە نەسىھەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسى رېئال ھاياتنى كۈيلەش، ئىنسانىي خىسلەتلەرنى تەرەننۇم قىلىش، ياش ئەۋلادلارغا ۋەتەنپەرۋەر غايىنى سىڭدۈرۈش، مۇھەببەت، ۋاپادارلىق ۋە مېھىر-شەپقەتلىك بولۇشنى مەزمۇن قىلغان.

مەختۇمقۇلى پەقەت بىر شائىر بولۇپلا قالماستىن، بەلكى، ئۆز مىللىتىنىڭ روناق تېپىشى، ئىتتىپاقلىشىشى ئۈچۈن ھارماي كۈچ چىقارغان جامائەت ئەربابى ئىدى. تارىختىن مەلۇمكى، 17-، 18-ئەسىردە تۈركمەن ئۇرۇقلىرى ئىچىدە قەبىلىچىلىك-بۆلۈنۈش، ئىچكى نىزا ناھايىتى ئېغىر ئىدى. قەبىلىلەر ئارا زىددىيەت كۈچلۈك بولۇپ، بۇ خەلقنىڭ تىنچ تەرەققىياتىغا پۇتلىكاشاڭ بولاتتى. بۇ ئېغىر ئەھۋالنى توگىتىش ئۈچۈن، مەختۇمقۇلى دادىسىنىڭ ئىشلىرىغا ۋارىسلىق قىلىپ، قەبىلىلەرنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇش، ئۇرۇقلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتلەرنى مۇرەسسە قىلىپ، پۈتۈن تۈركمەن خەلقىنى بىرلەشتۈرۈش يولىدا جانپىدالىق بىلەن پائالىيەت ئېلىپ باردۇ. مەختۇمقۇلىنىڭ چارچىماس ئىجتىمائىي پائالىيىتى تۈركمەنلەر ئىچىدە زور دەرىجىدىكى بىرلىكنى بارلىققا كەلتۈردۇ. تۈركمەن خەلقىنىڭ مەختۇمقۇلىنى قەدىرلىشى ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى مۇقەددەس بىلىشى ئۇنىڭ خەلق ئىچىدىكى كەڭ ۋە چوڭقۇر پايدىلىق ئىجتىمائىي پائالىيەتلىرى بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك.

مەختۇمقۇلى تۈركمەن يازما ئەدەبىياتىغا ئوبرازلىق خەلق تىلىنى، ماقال ۋە تەمسىللەرنى بىرىنچى بولۇپ ئېلىپ كىردى. ھازىرقى زامان تۈركمەن ئەدەبىي تىلىنىڭ يارىتىلىشىدا، تۈركمەن بەدىئىي يازما ئەدەبىياتىنىڭ كېيىنكى تەرەققىياتىدا ئۆچمەس رول ئوينىدى.

مەختۇمقۇلى ئەسەرلىرى ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئارىسىغا كەڭ تارقالغان. ئۇنىڭ 100 گە يېقىن قوليازمىسى ھازىر تۈركمەنىستان، ئۆزبېكىستان ۋە ئەزەربەيجان پەنلەر ئاكادېمىيىلىرىدە ساقلانماقتا.

يېقىنقى 50 يىلدىن بۇيان تۈركمەنىستاندا مەختۇمقۇلى تولۇق ئەسەرلىرى نەشر قىلىندى. ئۇنىڭ رۇسچە، ئۆزبېكچە نۇسخىلىرىمۇ تاشكەنتتە نەشر قىلىندى. مەختۇمقۇلى ئەسەرلىرىنىڭ تىلى ناھايىتى ئاددىي بولۇپ، ئۇيغۇر تىلىغا كۆپ يېقىن، خەلقلەر ئۇنى ئىزاھسىز چۈشىنىدۇ.

تۆۋەندە مەختۇمقۇلى «نەسىھەت» لىرىدىن نەمۇنىلەر كەلتۈردۇم. بۇ شېئىرلار شىنجاڭدا تارقالغان ۋە ئۈنئالغۇ لېنتىسىغا چۈشۈرۈلگەن خەلق ناخشىلىرىدىن تاللاپ ئېلىندى.

غېرىپ-سەنەم *

نەشرگە تەييارلىغۇچى:

مەتقاسىم ئابدۇراخمان

ئانا غېرىپ بىلەن سەنەمنىڭ مۇنداق ئەيش-ئىشرەت قىلىپ يۈرگەنلەرىنى كۆرۈپ ئۆلگەن كۆڭۈللەرى ياشىرىپ كۆپ بىتاقەت بولۇپ قالدى. بۇ ئاقچىنىڭ ئەسلى شەھرى ھەلەپشىرۋادان ئىدى. شۇ شەھەردە ئاقچىنىڭ ئەكبەر خۇجە دەپ بىر دوستى بار ئەردى. ئاقچىنىڭ شۇ يارى ئېسىگە كېلىپ ئىدى.

ئەلقىسسە، غېرىپ بىلەن سەنەمنىڭ گۈللارنىڭ ئاراسىدا يۈرۈپ كۆڭۈللەرى خۇش ۋەقت بولۇپ، سەيلى-تەماشا بىلەن يۈرۈر ئەردى. ئاقچى ئانا ئۇلارنىڭ مۇنداغ ئەيش-ئىشرەت قىلىپ يۈرگەنلەرىنى كۆرۈپ، كۆڭلى بۇزۇلۇپ زار-زار يىغلاپ نېمە دەيدۇ قېنى:

قەبا فەلەكنىڭ دەردىدىن،
يۈرەكىمدە داغلار قالدى.
بۇلبۇل ئايرىلدىلەر گۈلدىن،
بىنەفشەلىك باغلار قالدى.

ھەلەفدە قالدى ۋەتەنىم،
جان ئاندادۇر مۇندا تەنىم.
يار بىرلە مۇھەببەت ئەتكەنىم،
قەدىمكى جايلار قالدى.

ئاسان ئەتكىل بۇ مۇشكىلنى،
يىراق تۈشكەن بۇ مەنزىلنى،
ئۇچۇردۇم شەيدا بۇلبۇلنى،
تېز ئاچىلغان گۈللار قالدى.

گۈلنىھال دەر ياندى بەختىم،
فەلەك بۇزدى ئۇستىخانىم.
ئەكبەر خوجە مېھرىبانىم،
يۈرەكىمگە ئوتلار سالدى.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم غېرىپجاننىڭ قولىدىن تۇتۇپ ئول راۋاقتىن ئېلىپ چۇسەنىپ:

— ئەي يارى مەھبۇب مېنىڭ، بىز ئىككىمىز باغنى سەيلى-تاماشە قىلىپ ئاقچى ئانىنى ئازمايىش قىلايمىز، — دېدى.

ئاقچىنى سىنىماق ئۈچۈن شاھ سەنەم غېرىپنىڭ جامالىغە قاراپ بىتاقەت بولۇپ بۇ بەيىتنى ئوقدى

كەل غېرىپجان سەيلى قىلالى بۇ باغنى،
گۈل كۆرسۇن بۇلبۇلنىڭ تەماشاسىنى.
مېنىڭ لەبىم ئۇستىگە قويغىل لەبىڭنى،
لەبلەر كۆرسۇن بالىمنىڭ تەماشاسىنى.

ئىلاھىم ياراتمىش جەننەتتۇ رىزۋان،
بۇ دۇنيادا بىزگە بەردى مىلك ئالۋان.

* بېشى ئۆتكەن ساندا

يارىم مېنىڭ ئۈچۈن بولۇپ سەرگەردان،
لەيلى كۆرسۈن مەجنۇننىڭ ماشاسىنى.

ئىشق ئوتى بىزلەرنى ئەيلەدى بەرباد،
ئۈچراغان بۇلبۇللار چەكتىلەر ناشاد.
ئىككى ئىقلىم تاغلارنى قازدىلەر فەرھاد،
شىرىن كۆرسۈن فەرھادنىڭ تەماشاسىنى.

ئىلاھىم ھەركىمگە سالدى مىڭ سەۋدا،
جەھان بازارىدا تىۋمەنىمىڭ غەۋغا.
ئون ئىككى يىل ئاقتىلەر دەريادا ئۈزرا،
ۋامىق كۆرسۈن ئۈزرانىڭ تەماشاسىنى.

ئىككى ئاشىق كەلدى سۇبھىدەم ئولۇپ،
سىنەلەرى داغلاغلىق كۆزى نەم بولۇپ.
سەن غېرىپسەن مەن سەنەمگە بىر بولۇپ،
ئاقچى كۆرسۈن غېرىپ- سەنەم تەماشاسىنى

ئەلقىسسە، ئاقچى شاھ سەنەمدىن.
مۇنداغ سۆزنى ئىشىپ ھانايىتى بىدىماغ
بولۇپ زار-زار يىغلادى. شاھسەنەم:
— ئەي ئانىكا، مېنىڭ مۇنداغ سۆزلەرىمگە ئەسلا مەلال بولماغىل. مەن سىزنى سىنىماق ئۈچۈن مۇنداغ سۆزلەر-نى قىلغان ئىدىم، — دەپ ئاقچىغا تە-سەللى بېرىپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى خۇپ ئۆستۈرۈپ، توققۇز بوغچىدا كىيىم-كېچەك ئالدىغا قويۇپ كۆڭلىنى ئالدى. ئاقچى ئانا شاھ سەنەمدىن كۆپ خۇرسەند بو-لۇپ بىجانىدىل خىزمەتكە بەل باغلادى. ئاندىن شاھ سەنەم:
— ئەي ئانا، مەن ئاتام قاشىغە بارىپ قىرىق كۈنلۈك رۇخسەت ئالىپ كېلەي. ئاندىن خاتىرجەم ئەيش-ئىشرەت قىلىپ تەماشا قىلايلى، — دېدى.
— ئاقچى خۇش بولغاي، — دەپ تەزىم بەجا كەلتۈردى. شاھ سەنەم يەنە:
— ئەي ئانىجان، يارىم غېرىپجاننى ئەۋۋەل-ئاخىرى بىرۇ بار ئاللاغا ئاما-نەت قىلدىم. سەن سەۋەبكارلىق قىلىپ ئۇنىڭ خىزمەتىدە مەھكەم تۇرۇپ جانىڭ-دەك ئاسرىغايسەن. ھەر ۋاقىتتا مېنى كۆرگەن كۆزدە كۆرگەيسەن. ئول غېرىپ مېنىڭ جانىمنىڭ ئارامىدۇر. ئۇنىڭ كۆڭلىنى ھەرگىز ئاغرىتماغايسەن، — دېدى.
موماي ئېيتتى:
— ئول غېرىپنى مەن ئۆز پەرزەنت-لەرىمدىن زىيادە ياخشى كۆرۈرمەن. ئۇ مېنىڭ كۆزۈمنىڭ رەۋشەنىدۇر، — دې-گەنىدى. شاھ سەنەم ناھايىتى خۇش ۋاقىت بولۇپ ئۇنىڭغا سەرۇپاي شاھان كىيدۈردى. ئاندىن سەنەم مومايگە قاراپ بۇ بەيتنى ئوقۇدى:

مەن بۇ كۈن بارۇرمەن ئاتام قاشىغە،
ۋەسىيەتىم غېرىپنىڭ كۆڭلىن ئاغرىتما.
ئىككى ئاشىق قوشۇلماقنىڭ شەئىنىغە،
ۋەسىيەتىم غېرىپنىڭ كۆڭلىن ئاغرىتما.

مەن تاپشۇردۇم بارىپ يەنە كەلگۈنچە،
شاھ ئەبباستىن باغنى تىلەپ ئالغۇنچە.
ھېچكىمگە بىلدۈرمە تا مەن كەلگۈنچە،
ۋەسىيەتىم غېرىپجاننىڭ كۆڭلىن ئاغرىتما.

پىنھان ساقلا شۇم رەقىبلەر كۆرمەسۇن،
مەرد يىگىتنىڭ كۆڭلى ئازار يېمەسۇن.
مېنى يوقلاپ كۆزدىن ياشلار تۆكمەسۇن،
ۋەسىيەتىم غېرىپجاننى ئاغرىتما.

نەرگەسىدەك كۆزىگە تولماسۇن ياشى،
ئاشكارا ئولماسۇن ئاشىقلار ئىشى.

ئەمدى بولغىل غېرىپجاننىڭ سىرداشى،
ۋەسىيەتىم غېرىپجاننى ئاغرىتما.

سەنەم ئايتۇر بولدۇم تولا سەرگەردان،
كېچە-كۈندۈز بولدى كۆزلەرىم گىرىيان.
ئاشىقلارنىڭ ئىشىنى ئەيلەگىل ئاسان،
ۋەسىيەتىم غېرىپنىڭ كۆڭلىن ئاغرىتما.

شاھ سەنەم غېرىپ بىلەن خوشلاشىپ چەھار باغدىن چىقىپ ئۇرداغە يېتىپ باردىلەر. ئاتاسى ئەبباسخان سەنەمدىن ھاردۇق سوراپ، يۈز-كۆزىنى سىلاپ تولا مەرھەمەت قىلدى. سەنەمجان ئىچكىرى ھەرەمخانىگە كىرىپ كەتتى. لېكىن غېرىپ يادىغە يېتىپ ئەتىسى ئاتاسىنىڭ قاشىغا چىقىپ قول قوشتۇرۇپ يۈزىنىڭ ئىلتىجالەر بىلەن:

— ئاتا، باھار ۋاقتى بولۇپتۇر، رۇخسەت بەرسىڭىز ئۇن-يىگىرمە كۈن چاھار باغدا سەيلى-تاماشا قىلىپ ئويناپ كەلسەم، — دېدى.

پادىشاھ ئەبباسخان نىھايەتى خۇش ۋەقت بولۇپ قىرىق كۈنلۈك رۇخسەت بەردى. قىزى شاھ سەنەم سۆيۈنۈپ خۇشال بولۇپ قىرىق كېنىزەكلەر بىلەن باغقا رەۋان بولدى. ئۇ يولدا كېتىپ بارغۇنچە كەنىزەكلەرگە قاراپ:

— ئەي كەنىزەكلەر! سىزلەرگە مېنىڭ بىر پىنھان سۆزۈم بار. ھەر قايسىڭىزلەر ئاشكارا قىلماسلىققا كۆڭۈل پۈتكىدەك قەسەم قىلىپ بېرىڭلار! ئايتاي، بولماسا ئايتماي، — دېدى،

كەنىزەكلەر دېدىكى:

— ئەي سەنەم، ھەرنە سۆزىڭىز بولسا ئايتىڭ. بىزلەر كىشىگە ئاشكارا قىلماسمىز.

ئاندىن شاھ سەنەم قىرىق كەنىزەككە قاراپ، غېرىپنىڭ ئاشىقى شەيدا بولغانىنى، غېرىپنىڭ چەھار باغدا بارلىقىنى بىلدۈرۈپ بۇ بەيتنى ئوقۇدى:

قۇلاق سالغىن كەنىزەكلەر،
غېرىپ يارىم باغدا قالدى.
بۇ سۆزۈمنى ئىشىتىڭلار،
مېنىڭ يارىم باغدا قالدى.

كىچىكلىكتە بىز تاپىشقان،
كۆز ياشىمىز تەك ئاقىشقان.
مىڭ مۇشكىلدە بىز تاپىشقان،
مۇڭلۇغ يارىم باغدا قالدى.

مەن بارۇرمەن يارىم ئۇچۇن،
ھەممىڭىزنىڭ باغرى پۈتۈن.
بىر ئاھ ئۇرسام چىقار تۈتۈن،
غېرىپ يارىم باغدا قالدى.
مېنىڭ يارىم دەردكە دەرمان،
ئىشق ئوتىدا چىقار بۇ جان.
يېڭى ئاچىلغان گۈل-گۈلىستان،
چەھار باغدا يىغلاپ قالدى.

سەنەم دەرلەر غەملىك باشىم،
كۆزدىن ئاقار قانلىق ياشىم.
كۆيەر بولدى ئىچى-تاشىم،
جان ئارامىم باغدا قالدى.

شاھ سەنەم:

— ئەي قىزلار، مەن غېرىپنىڭ بۇ جايدا بارلىقىدىن بەك خىجىلدۇرمەن. سىزلەردىن تولا ئىيبا قىلمەن، — دېدى.

قىزلار:

— بىزلەر ھېچ قايسىمىز بۇ سىرنى كىشىگە ھەرگىز ئىزھار قىلمايلى، — دەپ بىر-بىرىدىن قەسەمياد قىلدىلەر. ئاندىن سەنەم قىزلار بىلەن باغقا كىردى. سەنەم ئاقچى ئانىنى چىللاپ ئايتتى:

— ئەي ئانىكا، غېرىپنى بۇ يەرگە ئېلىپ كەلگىن، — دېدى. سەنەم غېرىپنى كۆرگىسى كېلىپ ھەر بىر كۆزى پىيالىدەك بولۇپ ھېچ تاقىتى قالمىدى. ئاقچى دەرھال غېرىپنى ئېلىپ كەلدى. بۇلار بىر-بىرلەرى بىلەن كۆرۈشۈپ، ھال-ئەھۋال سوراشىپ، ئاندىن مەجلىس باشلاپ نەچچە كۈن شاھانە مەجلىس تۈزۈپ، ئەيش-ئىشرەت ۋە سەيلى-تاماشا قىلىپ ئوينىدىلەر.

بىر كۈنى غېرىپ تاھارەت سۇندۇرغىلى بىر خالى يەرگە بېرىپ تاھارەت سۇندۇرۇپ يانىپ كېلىۋاتاتتى. بىر كىم كېلىپ غېرىپنىڭ بوينىنى تۇتۇپ قايرىپ بىر بۇسە ئېلىپ قېچىپ كەتتى. غېرىپ ھەيران بولۇپ، ئارقاسىدىن قوغلاپ يېتىپ بېرىپ قارىسا سۇچۇك ئاتلىغ كەنىزەك ئىكەن. ئۇ قىز غېرىپقا ئاشىق ئىكەن. ئۇنىڭ ئاشىقلىقىنى غېرىپ بىلمەس ئىدى. غېرىپ دەرغەزەب بولۇپ، كەنىزەكنى تۇتۇپ ئاغزىغا بىر كاچات ئۇردى. سۇچۇكنىڭ ئاغزىدىن قان ئاقىپ، قان ئىچكەن ئىتتەك بولۇپ، پادىشاھقا مەلۇم قىلغىلى ئىزتىراپ بىلەن ئوردىغە قاراپ يۈگۈردى. غېرىپ بۇ ئىشتىن ناھايىتى خەپا بولۇپ، سەنەمنىڭ قاشىغە كەلدى.

سۇچۇك دېگەن قىز بارغىنىچە پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— داد، ئەي پادىشاھى ئالەم، سۇلتانى باكەرەم، داد، — دېدى.

پادىشاھ

— ئەي كېنىزەك، يەنە نېمە ۋاقىئە بولۇپ، ساڭا كىمدىن زۇلۇم يەتتى، — دېدى.

— ئەي پادىشاھى ئالەم، ماڭا ھېچ كىمدىن زۇلۇم يەتمەدى. مەگەر سىزنىڭ كۈيئوغلۇڭ غېرىپتىن زۇلۇم يەتتى، — دېدى. پادىشاھنىڭ ھوشى باشىدىن ئۇچۇپ ئېيتتىكى:

— ئەي جەللادلار بارمۇسەن؟ — دەپ ئەردى يەتتە جاللاتلار يۈگۈرۈشۈپ كىرىپ، تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، كىمنىڭ ئۆمرى ئاخىر بولدى؟ قىلىچلىرىمىز ئادەم قېنىغا تەشنادۇر. قىلىچ بىلەن بىر قويساق بۇ ئالەمدىن ھاياتلىق رىشتىسى ئۈزۈلسە، — دەپ ئىدى، پادىشاھ ئېيتتىكى:

— تۇت بۇ بىدىكنى، مەندەك پادىشاھنىڭ پاك ۋە مەسۇم قىزىم سەنەمجانغا بوھتان قىلغان سۇچۇك دېگەن بىدىكنىڭ جېنىنى جەھەننەمگە ئىبەرگەيلەر، ئۆز خوجاسىغە مۇنداغ بوھتانلارنى قىلماسۇن، ئالەم خەلقى بۇنىڭدىن ئىبرەت ئالسۇن، — دەپ ئىدى. ھېلىقى كەنىزەك ھوشىدىن كېتىپ يەنە ھوشىغە كېلىپ ئېيتتىكى:

— داد، ئەي پادىشاھى ئالەم، پادىشاھ دېگەن شۇنداقمۇ بىئەقىل بولۇرمۇ؟ مەن نەچچە ۋاقىتتىن بۇيان كەلمەكچى بولغانىدىم. مەگەر مۇشۇنداغ بولماسۇن دەپ كەلمەگەن ئىدىم.

پادىشاھ:

— ھە، ئېيتقىل، — دېدى. سۇچۇك ئېيتتى:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، مېنىڭ

جانابلىرىغە قىلدىغان ئەرزىم شولىكى،
بىرنەچچە كۈندىن بۇيان غېرىپ دېگەن
ئوغۇل بەغداد شەھىرىدىن يېتىپ كېلىپ
باغدا قىزىڭىز بىلەن ھەممىشە ئەيش-ئىش
رەت قىلادۇر. ئېيتاي دېسەم ھېلىقىدەك
قىلماسۇن دەپ غەزەبلىرىدىن قورقتۇم.
ئېيتماي دېسەم، ئۆلارنىڭ ئىشى ھەددى-
دىن ئېشىپ كەتتى. ئاخىر قاشلارىغە
كەلدىم، — دەپ سۆزىنى توگەتتى.

ئەلقىسسە، پادشاھ ئەبباسخان سۇ-
چۇكتىن سورىدىكى:

— نەچچە كۈننىڭ بۇيانىدا كېلىپ
يېمىشقا بالدۇرراق ئېيتمادىڭ، تېزرەك
ئېيتساڭ بولمامدۇ، — دەپ ئىدى، كەنىزەك:

— ھېلىقىدەك، چاپاننى ئاياغىدىن
كىيمەسۇن، دەپ بالدۇر ئېيتماغانىم
راست، — دېدى.

بۇ گەپلەرنى ئىشتىپ پادشاھنىڭ
غەزىپى بېشىغا ئۆرلىدى.

ئەلقىسسە، غېرىپ خەفا بولۇپ، شاھ
سەنەمنىڭ قاشىغە كەلدى. شاھ سەنەم
غېرىپقا قاراپ كۆردىكىم، غېرىپنىڭ
كۆڭۈللەرى نىھايەتى پەرىشان، قاتتىغ
مالال بولغانىغە ئوخشايدۇر. سەنەم غېرىپ-
نى بۇ ھالدا كۆرۈپ:

— ئەي غېرىپ نېمە ۋاقىئە بول-
دى؟ — دېدى. غېرىپ ئايتتىكىم:

— سۇچۇك دېگەن كەنىزەك بۇسە
ئالىپ قاچتى. ئارقىسىدىن قوغلاپ بارىپ
ئىنەكىگە بىر كاچات ئۇردۇم. ئاغزى-
بۇرنى قاناپتۇر.

ئول ۋاقتىدا شاھ سەنەم غېرىپتىن
بۇ سۆزنى ئىشتىپ:

— ئەي غېرىپ، ۋادەرىخا! ئەمدى
بۇ ئىش يامان بولۇپدۇر، بۇ ئىشنى يا-
مان قىلىپسەن، ئاتامنىڭ قەھرى-غەزەبى
يامان‌دۇر. ئەگەر كىشى ئىبەرتىپ بىز
ئىككىمىزنى تۇتۇپ ئالسا، ئىككىلەمىزنىڭ
ھالى نېچۇك بولۇر، ئىككىمىزنى ئۆلتۈرە-
دۇر، — دەپ غېرىپقە باقىپ تەئنە بى-
لەن بۇ بەيتنى ئوقۇدى.

غېرىپ سېنىڭ بائىسىڭدىن،
دۇشمەن بولۇر ئالەم ماڭا.
بۇگۈن مېنىڭ سۇد ئىشىمدىن،
سەن ئەيلەدىڭ زىيان ماڭا.

مېنى پەچاقسىز ئۆلتۈردۈڭ،
گاھ يىغلاتىپ، گاھ كۈلدۈردۈڭ.
بىر گۈل ئېردىم سەن سولدۇردۇڭ،
ئۇردى بادى خەزان ماڭا.

ئول بارسە ئاتام يانىغە،
زامىن بولۇرمەن قانىڭغە.
قەسد ئەتسە شىرىن جانىڭغە،
جەھان بولۇر زىندان ماڭا.

دۇشمەنلەر بىزگە قەسد قىلۇر،
ئىقبالىمىزنى پەست قىلۇر.
ئۆلتۈرمەككە ھەۋەس قىلۇر،
كەلمەس بولدى دەۋران ماڭا.

شاھ سەنەم دەر: ئەي مېھرىبان،
مېنى قىلدىڭ ئاخىر سەرسان.
جەھان بولدى ماڭا زىندان،
بولدى ئاخىر زەمان ماڭا.

غېرىپ سەنەمدىن بۇ سۆزلى ئىشى-
تىپ كۆڭۈللەرى بۇزۇلۇپ:
— ئەي سەنەم، ماڭا مۇنداق تەئنە
سۆزلەرنى قىلماغىل. ھەقتەئالا سېنىڭ
ئىشقى مۇھەببەتىڭنى مېنىڭ دىلىمگە
سالىپتۇر. شۇ كۈندىن بېرى مەن بۇ جا-
نىمنى سېنىڭ ئۈچۈن فىدا قىلىپدۇرمەن.
ئاتاڭ شاھى ئاببباسخاننىڭ مېنى ئۆلتۈ-
رۈشىدىن زەررە كۆڭلۈم مالال بولمايدۇر.
قەدىمكى ئاشىقلارمۇ جانلىرىنى مەئشۇقىنىڭ
بولىدا قۇربان قىلىپ بۇ دۇنيادىن ئۆتۈش-
كەن. ھەتتاكى پەرۋانىمۇ ئۆزىنى ئوتقا
ئۇرۇپ ھەلاك قىلىدۇ. ئىلگەرى ئۆتكەن
ئاشىقلاردىن فەرھاد شىرىننى دەپ جان
بەردى. مەجنۇن لەيلىنى دەپ جان بەر-
دى. تاھىر زۇھرانى دەپ جان نىسار
قىلدى. يەنە قالغان ئاشىقلارمۇ ئۆز مەھ-
بۇبىنى دەپ جان نىسار قىلدى. مەن
غېرىپمۇ «ئاھ سەنەم» دەپ ئاتاڭنىڭ
جەللادلارىنىڭ قىلىچلارىدا ئۆلسەم نە
ئەرمان قالسۇن، — دەپ نەچچە تەمسىل
كەلتۈردى. ئاندىن جان-جىگىرىدىن ئاھ
تارتىپ نېمە دەپ يىغلادى:

ئەگەر ئاتام بىلدى، دەپ قايغۇ يېمەگىل،
بىزگە بىر تەقدىرى باردۇر، سەنەمجان.
ماڭا مۇنداغ ئاچچىغ سۆزنى دېمەگىل،
ئاشىقلارنىڭ راھەتى ئۆلۈم، سەنەمجان.

ئاتاڭ بىلسە خەلقى مېنى تۇتادۇر،
بۇ زەماندا تۇتۇپ ئالىپ كېتەدۇر.
سېنىڭ ئۈچۈن مېنى شەھىد ئېتەدۇر،
بۇ باشىمغە بىر ئۆلۈم باردۇر سەنەمجان.

قىغان ئېتەر بۇلبۇللار ئايرىلسا گۇلدىن،
جانىنى نىسار ئەيلەمىش ئاھۇ ئەفغاندىن.
قايتماسمەن يۈز پارە قىلسا ئۆلۈمدىن،
ئاشىقلارغە يانماق يوقتۇر، سەنەمجان.

كېچە-كۈندۈز ئاقتارمەن كۆز ياشىمنى،
زەھەر-زەققۇم قىلدىڭ ئىچكەن ئاشىمنى.
رازىدۇرمەن قەتل قىلسا باشىمنى،
مىڭ جان بولسا قۇربان بولسۇن، سەنەمجان.

دۇتار بولدى مېنىڭ نازۇك نىھالىم،
يۈرەكىمدىن كەتمەس داغى ھىجرانىم.
فىراقىڭدا كۆيەر بۇ خەستە جانىم،
يوللارىڭدا فىدا بولسۇن، سەنەمجان.

غېرىپ ئايتۇر: فەلەك بىزلەرگە باقماس،
ئۆلگەنلەرنىڭ خاتىرلەرىنى قىلماس.
ئاتاڭ سېنى ئاخىرى ماڭا بەرمەس،
ئۆلتۈرسە ئۆلتۈرسۇن رازى، سەنەمجان.

غېرىپ بۇ سۆزنى قىلغاندىن كېيىن
شاھ سەنەم ئاقچىغا قاراپ:
— ئەي ئاقچى، غېرىپجاننى كىشى
كەلسە تاپالماغۇدەك يەردە يوشۇرۇپ پىن-
ھان قىلغايسەن، كۆڭلى ئازار يېمە-
گەي، — دېدى. ئاقچى باغباننى تاپىپ:
— ئەي باغبان، غېرىپنى كىشى
تاپالماغۇدەك يەرگە يوشۇرغىل، — دېدى.
باغبان غېرىپنى ئۆيگە ئالىپ كىرىپ،
بىر ساندۇققا بەركىتتى. ئۆزى ھەر تە-
رەپتە يۈرسىمۇ كۆزى ئۆيدە بولدى.
ئەلقىسسە: غېرىپ ئۇرۇپ ئاغزى قا-
ناغان كەنىزەك پادىشاھ ئابباسخاننىڭ ئال-
دىغا كىرىپ ئەرز قىلىپ ئۆتكەن ۋاقىئە-
نى بىر-بىر بەيان قىلدى. پادىشاھنىڭ
ئاتەش غەزىپى جۇش ئۇرۇپ بەدەنىدەكى
موي‌لارى نەشتەردەك ئەتىدىن تېشىپ چىقتى.
— جەللاد، بارمۇسەن! — دەپ قىچ-

قىردى. توققۇز جەللاد يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ:
— دەۋلەتىڭىزدە تىغلارىمىز هازىر، كىمنىڭ ئەجەلى خەزانىسىدىن تاشىپ-دۇر؟ قەتل قىلغايمىز، — دېدى.
پادىشاه ئايتتى:
— ئەي جەللادلار، قىزىم سەنەم بىلەن غېرىپ هازىر باغدا ئىمىش، دەر-هال تۇتۇپ مۇندا كەلتۈرۈڭلار!
تۆت يۈز جەللاد چاهار باغقا ئات قوي-دى. يېتىپ بېرىپ باغنىڭ ئىچىنى ئىزلەپ هېچ تەرەپتىن غېرىپنىڭ دېرەكىنى ئالال-مادى. يانىپ پادىشاهنىڭ قاشىغا كېلىپ:
— ئەي پادىشاهىم، هېچ يەردىن غېرىپنىڭ دېرەكىنى ئالالمىدۇق، — دېدى.
پادىشاه قۇرئەندازلارنى، يىغىپ دېدىكىم:
— سىڭلىمنىڭ ئوغلى غېرىپنى بەغداد شەهرىگە ئالتە ئايلىق يەرگە سۈرگۈن قىلىپ ئېردىم. هەلى غەممازلەر، «غېرىپ بىلەن سەنەم مەجلىس تۈزۈپ ئوينىدى» دەپ مەئلۇم قىلدى. كىشى ئىبەرسەم تاپالماي قايتىپ كەلدى. ئوب-دان بىر قۇرئە سالىڭلار، بەغدادتىمۇ يا-كى باغدىمۇ، ئويناپ يۈرگىنى راستىمۇ، يالغانمۇ؟
قۇرئەندازلار كىتاب ئاچىپ قۇرئە سالىپ كۆرۈپ دېدىكىم:
— ئەي پادىشاهىم، غېرىپ بۇ شەهەر-گە كېلىپ چەهار باغدا ئويناغانى راست ئىكەن. ئىستەپ بارغاندا ساندۇقتا ئىكەن. هەلى چىقىرىپ قويۇپتۇر. قىزلارى بىلەن مۇهەببەت قىلىپ ئويناپ يۈرۈپتۇر.
پادىشاه يەنە جەللادلارنى غەزەپ بىلەن چاهارباغقا بارىپ غېرىپنى تۇت-قالى بۇيرۇدىلار. .
ئەلقىسسە، ئەمدى گەپنى چەهارباغ-دىن ئىشتىمەك كېرەك. شۇ چاغدا باغ-بان ئۆيدە ئولتۇرۇپ كۆڭلى ئۆيدى. ئول قۇرئەندازلىقتە تولا بىنەزىر ئىدى. كۆڭ-لىدە: «ئىشنى كاداڭدىن سوراڭ، ئاشنى باداڭدىن سوراڭ، دېگەن ئىكەن. غېرىپ ئۈچۈن بىر قۇرئە سالىپ باقاي» دەپ كىتابىنى قولىغە ئالىپ كۆردىكىم، غې-رىپتىن مۇنەججىملەر خەبەر بېرىپتۇر. غېرىپنى تۇتقالى جەللادلار كېلىپتۇر. موماي «غېرىپ تۇتۇلسا ئۆلۈپ كېتىدۇ. بىر ئىش قىلىپ غېرىپنى ئۆلۈمدىن قۇ-تۇلدۇرماق زەرۇردۇر» دەپ دەرهال شاه سەنەم قاشىدىن غېرىپنى قىچقارىپ چىق-تى. باغنىڭ ئىچىدە بىر كۆل بار ئىدى، ئول كۆلنىڭ تېگىدە ئۆي بولۇپ، ئۇنىڭ-غە سۇ باشلىسا ئۆيگە هېچقانداق زەرەر بولمايتتى. باغبان غېرىپنى شۇ ئۆيگە سولاپ ئاغزىنى مەهكەم ئېتىپ بولۇپ، تۆپەدەكى كۆلگە لىق توشقازىپ سۇ باش-لادى. بۇ كۆل تېگىدەكى ئۆينى باغبان-دىن بۆلەك هېچ كىشى بىلمەس ئېردى. غېرىپ بۇ ئۆيدە بەهۇزۇر ياتتىلار. ئان-دىن پادىشاهنىڭ جەللادلەرى باغ ئىچىدە غېرىپنى ئىزدەپ چەهار باغنى ئاختاردى. هېچ يەردىن غېرىپنىڭ نىشانىنى ئالال-ماي جەللادلار يانىپ پادىشاهنىڭ قاشىغە كېلىپ دېدىلەركىم:
— ئەي پادىشاهىم، چەهارباغنى ئىزلەپ قېزىۋەتتۇك. غېرىپ ياكى ئۆزگە بىرەر ئەر كىشىنىڭ دېرەكىنى ئالالما-دۇق. ئۆزلەرىگە ئېهتىمال شاه سەنەم توغ-راسىدە يالغان، بوهتان سۆز مەلۇم بولۇپتۇر.
پادىشاه دەرغەزەب بولۇپ:
— مېنىڭ دۇنيالىقتا بىرگىنە قىزىم

بولسا، بۇ قىزىم ھەنۇز تېخى بالاغەتكە
يەتمىگەن بولسا، تالاغا چىقارماسام،
مۇنداق بوھتان قىلىۇرمۇ، — دەپ، ھېلىقى
سۆچۈك دېگەن كەنىزەكنى، قۇرئەنداز
مۇنەججىملەرنىڭ ھەممىسىنى ئالدۇرۇپ
كېلىپ ئۆلتۈردىلەر. بۇ خەبەرلەرنى ئاڭ-
لاپ، دۇشمەنلەردىن خەلاس بولۇپدۇرمىز،
دەپ سەنەمجان باغبانغا ئەدەدسىز
خەزىنە ئىنئام قىلدى. «پىنھانلىق بى-
لەن دۇشمەنلەردىن خەلاس بولۇپدۇرمىز»
دەپ خۇداغا يۈزمىڭ شۈكرلەرنى قىلدى.
ئاندىن سەنەمجان ئاقچىغا قاراپ:
— ئەي ئاقچى، غېرىپنى بۇ كۆلدىن
چىقارىپ ئالدۇرۇپ كەلسىڭىز ئەمدى تىنچ-
لىق بولدى. ئۇنىڭ ھال-ئەھۋالىنى
سوراپ باقاي، — دەپ ئاقچى ئاناگە با-
قىپ دەردى سوز بىلەن نېمە دەيدۇ قېنى:

ئاقچى بۇ كۈن تەندىن جانىم
چىقماستە غېرىپجاننى كەلتۈر.
كۆڭلۈم خۇشى، جان ئارامىم،
ئول بەختى خەنداننى كەلتۈر.

مىسىر ئېلىندە يۇسۇف كەنئان،
راھەت بېرىپ، مېھنەت ئالغان.
جەفا تىغى پارە قىلغان،
باغرى بىريان قاننى كەلتۈر.

سوراي خەستە دىل ھالىنى،
قىلاي نەسىھەت سۆزىنى.
تويغۇنچە كۆرەي يۈزىنى،
بارغىل، غېرىپجاننى كەلتۈر.

ھەققە يەتتى ئۇرغان ئاھىم،
كەلتۈر ماڭا، كۆڭۈل شادىم.
بەدتەر بولدى مېنىڭ ھالىم،
جانغا جانانىمنى كەلتۈر.

شاھ سەنەم دەر: قارا بەختىم،
كەلتۈر مېنىڭ تاجۇ تەختىم.
ساڭا بېرەي نېسى نەقدىم،
بارغىل، غېرىپجاننى كەلتۈر.

ئاقچى ئانىكاسى بۇ سۆزنى ئىشىد-
تىپ شاھ سەنەمگە رەھمى كېلىپ، بارىپ
غېرىپنى كۆل ئاستىدىكى مېھمانخانەدىن
چىقارىپ ئالىپ كەلدى. ئول ۋەقتىدە
سەنەم غېرىپ بىلەن كۆرۈشۈپ ئۇنىڭدىن
ھال-ئەھۋال سورادى، ئاندىن باغبان
موماينىڭ ئالدىغا توققۇز دانە گەۋھەر
ۋە توققۇز بوغچا ئىگىنىنى قويدى.
باغبان موماي ناھايىتى خۇشال بولۇپ
توققۇز تەئزىم قىلدى. ئاندىن سەنەم
غېرىپنىڭ بويىنىغا قول سالىپ بۇرۇن
ئۆتكەن ئاشىقلارنىڭ ئۆز يارى يولىدا
تارتقان مېھنەت-مۇشەققەتلەرنى بىر-بىر
بەيان قىلىپ نەچچە ۋاقىئەلەرنى تەمسىل
كەلتۈرۈپ، غېرىپقا كۆپ ئۆزرلەر ئايتىپ
قايىسى سۆزنى ئايتتى قېنى:

ئاشىق بولۇپ جەبرى مېھنەت چەكمەسە،
ئانىڭ ئاشىقلىقىنىڭ ئېتىبارى ئولماس.
كۆيۈپ يانىپ خۇنابەلەر يۇتماسە،
ئانىڭ ئاشىقلىقىنىڭ ئېتىبارى ئولماس.

سەن تەكەببۇر-تەمەننالار قىلماغىل،
ئەقىل تۇخمىن ھەر تەرەفكە ساچماغىل.
سەبىر قىلغىل ھەرگىز قايغۇ قىلماغىل،
ناشاد ئولما، خۇشۋەقت يۈر، زىيان ئولماس.

جۇدا بولدۇم مەن ھەم قايغۇ - ھەسرەتدە،
بىر نەچچە ئاشىقلار يەتتى مەقسەدكە.
كۆتەرگىل باشىڭنى بولغىل سۆھبەتتە،
گۈلنى كۆرگىل ھەرگىز خارۇ زار ئولماس.

ئىبراھىمدەك ئۆزىنى نارغە سالماسا،
ئاشىق ئەمەس ھەمزەدەك باشىنى بەرمەسە.
يەئقۇپ كەبى ئىككى كۆزىن ئويماسە،
مۇنداغ ئاشىقلارنىڭ ئېئتىبارى ئولماس.

يۇسۇف كەبى چاھ ئىچىدە قالماسا،
زىلەيخادەك زارۇ گىريان بولماسا،
يۇنۇس كەبى بالىق قارنىدە ياتماسا،
ئانىڭ ئاشىقلىقىنىڭ ئېئتىبارى ئولماس.

جەرجەس كەبى ئۆزىنى پارە ئورماسە،
پەرۋانەدەك ئۆزىنى ئوتقا ئورماسە،
مەنسۇر كەبى «ئەنەلھەق» دەپ ئۆلمەسە،
ئانىڭ ئاشىقلىقىنىڭ ئېئتىبارى ئولماس.

سەنەم ئايتور: بولدۇم قايغۇ ھىجرانە،
ئاشىقلارنىڭ دەردىگە يوقتۇر دەرمانە،
بىر كۈن كېلۇر ئەجەل، تولۇپ پەيمانە،
بۇ دۇنيا ھېچكىمگە ۋەفادار ئولماس.

سەنەم غېرىپجانىنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇپ تەسەللى خاتىرە بېرىپ ئەيش-ئىشرەتكە مەشغۇل بولدىلار. بەش-ئالتە كۈن خوپ ياخشى ئەيش-ئىشرەتلەر بىلەن ئويناپ كۈن ئۆتكۈزدىلەر.

پادىشاھ ئەبباسخان كۆڭلىدە پىكىر قىلىپ ئايتۇر ئىدىكى: «مۇبادا غېرىپ راستىنلا باغقە كەلگەن بولسا مېنى خەلق ئاراسىندا بىر مەلامەتكە قويماسۇن» دەپ.

كۈنلەردىن بىر كۈن يەنە بىر غەمماز سۇخەنچىن دۇشمەن پادىشاھقە مەئلۇم قىلدىكى: «سەنەم غېرىپ بىلەن چەھار باغدا مەجلىس تۈزۈپ ئويناپدۇر» دەپ. پادىشاھ ئاببباسخان غەزەپكە تولۇپ ئابدۇللا شاتىرنى قىرىق جاللاد بىلەن شاھ سەنەم بىلەن غېرىپنى تۇتماققا ئىبەرتتىلەر. بۇلار تېزدىن چەھار باغقە رەۋان بولدى. سەنەم بىلەن غېرىپ بىخەبەر ئىدى. بۇلار چاھار باغقە كېلىپ باقسا، غېرىپ بىلەن سەنەم راستلا تەخت ئۈستىدە ئەيش-ئىشرەت قىلىپ ئولتۇرۇپدۇر. ئابدۇللا شاتىرى بۇلارنىڭ ئىشلارىنى كۆرۈپ «پادىشاھ ئول كۈن سۆچۈك دېگەن قىز بىلەن قۇرئەندازلارنىڭ سۆزىنى قەبۇل قىلماي ئۆلتۈرۈپ ئىردى. ئۇلارنىڭ سۆزى ھەق ۋە راست ئىكەن. بۇلارنى ئەمدى تۇتۇپ پادىشاھنىڭ قاشىغە ئېلىپ بارىپ شەرمەندە شەرمەسار قىلاي» دەپ غېرىپ بىلەن سەنەمنى تۇتماقغە قەست قىلدىلار. سەنەم ئابدۇللا شاتىرغا قاراپ:

— سىزگە يەتتە سەر ئالتۇن بېرەي، مېنىڭ سىرىمنى پاش قىلماڭ، — دەپ خۇدايىتەئالانى ئاراغە سالىپ يالبارىپ ئەرز ئەھۋالىنى ئابدۇللا شاتىرغە ئايتىپ ئىدى، ئابدۇللا شاتىرى شاھ سەنەمنىڭ سۆزىنى قەبۇل قىلدى: شاھ سەنەمگە رەھىمى كېلىپ يەتتە سەر ئالتۇننى ئېلىپ پادىشاھنىڭ ئالدىغە يېتىپ كەلدى. «ئۇلارنىڭ ھېچ ئىشلارى يوق ئىكەن» دەپ تىنچلىق خەبەرىنى بەردىلەر. ئابدۇللا شاتىردىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ پادىشاھنىڭ كۆڭۈللەرى خاتىرجەم بولدى. ئول ۋەقتىدە شاھ سەنەم قۇتۇلۇپ غېرىپقا باقىپ ئايتتىكىم:

— ئەي غېرىپ، ئەمدى ئىش يامان

بولدى، ئۆز ۋەقتىدە ئۈزۈگنى جايلا. دۈشمەنلەر بىزلەرنى تۇتماي قويماس، — دېدىلەر. شاھ غېرىپ بۇ سۆزنى ئىشتىپ كۆڭۈللەرى بۇزۇلۇپ:

— ئەي سەنەم جان، مېنى پارە-پارە قىلغانىڭ بىلەنمۇ كەتمەسمەن، — دەپ سەنەمگە باقىپ قېيداپ تۇرۇپ ئىدى. ئابدۇللا شاتىرى يەنە كېلىپ:

— ئەي سەنەم، سىزلەرنى پادىشاھقە غەممازلەر چاققان ئىكەن، مېنىڭ سۆزۈمگىمۇ پەرۋا قىلمادى، سىزلەرنى پادىشاھ قاشىغە ئالىپ بارماغۇنچە ھېچ ئىلاجى يوققە ئوخشايدۇر، قاچان ئاپارسامىمۇ سىزلەرنىڭ گۇناھىڭلارنى پادىشاھدىن تىلەپ ئالاي، — دەپ ئىدى. شاھ سەنەم ئابدۇللا شاتىرىغە قاراپ نېمە دەيدۇ قېنى:

ماڭا تۇشگەن تەئنە سۆز ساڭا ھەم تۇشەر،
تۇتماغىل سەن يارىمنى ئەللاھ ھەققىدە.
تۇتۇپ ئالساڭ يارىمنى ئەقلى ھەم شاشار،
تۇتماغىل سەن يارىمنى ئەللاھ ھەققىدە.

ئاتام ئىبەرمىش سېنى مۇندا فەرمانىغە،
نە ئىشىڭ بار سېنىڭ ياخشى-يامانىغە.

قۇلاق سالغىل بۇ كۆڭ سىرى پىنھانە،
تۇتماغىل سەن يارىمنى ئەللاھ ھەققىدە.

زەھەر-زەقۇم مىڭ زارە مېنىڭ دىلىمدە،
ھەرنە قىلساڭ ئىختىيار سېنىڭ قولۇڭدە.
جاللادلارنىڭ باردۇر ساغۇ سولۇندە،
تۇتماغىل سەن يارىمنى ئەللاھ ھەققىدە.

بىزنى ئالىپ بارساڭ ئاتام يانىغە،
زامىن بولۇرسەن ئىككىمىزنىڭ قانىغە،
سەن قالۇرسەن مەلامەتنىڭ بارىغە،
تۇتماغىل سەن يارىمنى ئەللاھ ھەققىدە

شاھ سەنەم دەر، بىرەي دۇنيا زەررىنىنى،
تۆكەي خەزىنەمدىكى بارۇ يوقۇمنى،
پىنھان ئەتكىل ئاشىقلارنىڭ سىرىنى،
تىلەيمەن ئۇنى سەندىن ئەللاھ ھەققىدە.

بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئابدۇللا شاتىرىنىڭ شاھ سەنەمگە رەھمىسى كېلىپ، ئىچى ئاغرىپ پادىشاھغە دېمەس بولدى، شاھ سەنەم ئابدۇللا شاتىرغا قىرىق سەر ئالتۇن بەردى، ئابدۇللا شاتىرى ناھايىتى خۇرسەن بولدى، ئۇ جەللادلار بىلەن ئورداغە يانىپ مەلۇم قىلدىكى:

— ئەي پادىشاھىم، بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى بىھۇدە يالغان ئىكەن، شاھ سەنەمگە بوھتان قىلىپتۇر.

پادىشاھ ئاببابسخان دەرغەزەب بولۇپ ئول چېقىمچىنى ئۆلتۇردىلەر.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەمدىن سۆز ئاڭلايلى. شاھ سەنەم غېرىبقا ئايتتىكىم:

— ئەي غېرىب، سەن ھەلەف شىرۋانغە بارىپ بىر نەچچە كۈن تۇرۇپ كەلسەڭ بولۇرمىكىن، يەنە بىر دۇشمەن كېلىپ بىزلەرنى چاقىپ، مەسخىرە قىلسا ياخشى ئەمەس، — دەپ غېرىبقا قاراپ تۇرۇپ نېمە دەپتۇرلەر:

يارىم غېرىب قىل غەمىڭنى،
دۇشمەنلەر چاقماستىن بۇرۇن.
يەنە بىر كۈن ئاتام ئاڭلاپ،
پەرمان قىلماستىن بۇرۇن.

پەرمان قىلسا جەللاد كېلۇر،
تۆرت تەرەپتىن قورشاپ ئالۇر،
بىزگە قارا كۈنلەر سالۇر،
قاچقىنىل تۇتماستىن بۇرۇن.

قۇتۇلۇپ مۇندىن قاچىپ،
كۆزۈك يۇمۇپ، مەندىن كېچىپ.
بىر ئەژدارھا ئاغزىن ئاچىپ،
دەم ئەيلەمەستىن بۇرۇن.

ھەقغە يەتكەي بۇ فەريادىڭ،
يۈز كەلتۈرۈر كۆڭۈل شادىڭ،
ئەرمان بىلەن بىر سەيىيادىنىڭ،
دامىغا چۈشمەستىن بۇرۇن.

شاھ سەنەم دەر: ھىجران غەمى،
تۆرت تەرەفتىن ئىستەر مېنى،
باشىڭدىكى ئۆمرۈك گۈلى،
خەزان بولماستىن بۇرۇن.

ئەلقىسسە، غېرىب سەنەمدىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ:

— ئەي سەنەم! ماڭا مۇنچە تەئىنە سۆزلەرنى قىلارسەن، كۆڭلۈڭدە ھەرقانداق خەيالىڭ بولسا ئايتقىن، — دېدى.

سەنەم ھېچ جاۋاب بەرمەدى.

غېرىب:

— ئەي سەنەم، ئاتاڭ مېنى ئۆلتۈرسە ئۆلتۈرسۈن! سېنىڭ يولۇڭدا ھېلىغۇ بىر جېنىم بار، ئەگەر يۈزمىڭ جېنىم بولسىمۇ قۇربان قىلاتتىم. ئاتاڭ ئاببابسخاننىڭ قىلىچىدا شېھىت بولماغۇنچە كۆڭلۈم ئارام تاپماس. مۇقەددەم ئۆتكەن ئاشىقلارمۇ يار يولىدا جان پىدا قىلماغۇنچە ئارام ئالماغان ئىكەن، — دەپ شاھ سەنەمگە قاراپ بۇ بەيتلەرنى ئوقۇدى:

ماڭا كەتمەك ياخشى ئېرمەس،
ئاتاڭ تۇتۇپ ئالماغۇنچە.
خەلىل كەبى مەنجەنەقتە،
ھەجر ئوتىغە سالماغۇنچە.

باش قويۇپ ئاتاڭ دارىغە،
جان باغلاپ زۇلغۇڭ تارىغە.
قۇچقاردەك قۇربان يارىغە،
جاننى قۇربان قىلماغۇنچە.

جانىم باردۇر شىرىن تەندە،
مەن بولۇپمەن ساڭا بەندە.
جىنازەمنى كۆتەرگەندە،
گورغە ئېلىتىپ قويماغۇنچە.

سەن يىغلارسەن كۇلاھ كىيىپ،
خال ئۇستىگە خاللار كىيىپ.
قەقنۇس كەبى ئوتتا كۆيۈپ،
پەيمانىمىز تولماغۇنچە.

غېرىپ ئايتۇر: ئاخىر مەقسەد،
بۇ ئەجەلگە يوقتۇر فۇرسەت.
غەنىمەتتۇر ئۇشبۇ سۇھبەت،
كېتەرىم يوق ئۆلمەگۈنچە.

سەنەم بۇ سۆزنى ئىشىتىپ بىتاقەت بولۇپ غېرىپنىڭ بويىنىغە قول سالىپ ئايتتىكىم:

— ئەي مېھرىبان غېرىپىم، مېنىڭ سەندىن بىر سائەت ئايرىلىشقا تاقەتىم يوقتۇر. سەندىن ئايرىلغۇنچە جانىمدىن ئايرىلغانىم ياخشىدۇر. مېنىڭمۇ بىر جانىم بار. ئەگەر يۈزمىڭ جانىم بولسا سېنىڭ يولۇڭدا پىدا قىلدىم. ۋە لېكىن بەش - ئون كۈن دۇشمەنلەرنىڭ غەۋغاسى پەسەيگۈنچە ھەلەف شىرۋاندا تۇرۇپ كەلسەڭىز ياخشى بولۇرمىكىن، ئەگەر ئىبەرمەي دېسەم ئاتامنىڭ قەھرى غەزەبىدىن قورقارمەن. مۇبادا بىرەر دۇشمەن كىرىپ ئاتامغە سېنىڭ چەھار باغدا بارلىقىڭنى دېسە، ئاتام ساڭا ۋە ماڭا ئەتىلا رەھم قىلماي ئۆلتۈرەدۇر، — دەپ تولا يىغلادى.

غىرىپ بۇ سۆزنى ئىشىتىپ:

— ئەي سەنەمجان، ئەمدى ھەلەف شىرۋانغە كەتسەم، يەنە قايتىپ سېنىڭ قاشىڭغە كەلمەسمەن. سەن مەندىن ئۈمىدىڭنى ئۈزگىن، — دەپ، غېرىپ نېمە دەيدۇ قېنى:

مەن كېتەرمەن بۈگۈن ئانام قاشىغە،
سەنەم دوستۇم، يەنە قايتىپ كەلمەسمەن.
كۆپ سەۋدالەر تۈشتى غېرىپ باشىغە،
ئىشقىڭ بىلەن كېتەرمەن، ھەرگىز كەلمەسمەن.

ئەجەل ياستۇقىنى قويساڭ باشىڭغە،
ئۆلسەڭمۇ، ئەي سەنەم، ھەرگىز كەلمەسمەن.
مەرد يىگىتنىڭ يانماقى يوقتۇر شەھرىڭگە،
قايتىپ يەنەسەنەمجان ھەرگىز كەلمەسمەن.

بىر دەيمىشلەر ئاشقلارنىڭ يولىنى،
سەن سولدۇردۇڭ مۇھەببەتنىڭ گۈلىنى.
سەندىن ئۆزگە كىشىلەرنىڭ قولىنى،
تۇتارمەن ئەي سەنەم، ھەرگىز كەلمەسمەن.

يىراق يۇرتقە باشىم ئالىپ كېتەرمەن،
بىلەلمەدىم مۇرادىم قاچان يېتەرمەن.
ئۆزگەلەرنىڭ ئېلىكلەرىن تۇتارمەن،
قايتىپ كەتسەم، ئەي سەنەم، ھەرگىز كەلمەسمەن.

سېنى دەبان كەچتىم مۇشفىق ئانادىن،
ئەرمان بىلەن ئۆتەر بولدۇم دۇنيادىن.

ۋىسالىڭنى ئىزدەرمەن قادىر خۇدادىن،
ئۆلەرمەن، ئەي سەنەمجان، ھەرگىز
كەلمەسمەن.

غېرىپ ئايتۇر: ئەمدى بۇزدۇڭ شانىمنى،
ئۇتقا سالدىڭ گەۋھەر ھەجرى كانىمنى.
رەسۋا قىلدىڭ مېنىڭ شىرىن جانىمنى،
كەتكەنىم كەتكەندۇر، ھەرگىز كەلمەسمەن.

دەپ بىر ئاھ ئۇردى. غېرىپنىڭ ئاغزىدىن ئۇيدەك ئوت شۇئۇلە ئۇرۇپ ئانداقىنە كېلىپ، چاھار باغنىڭ دەرۋا-زەسىغە تېگىپ ئۇنى كۆيدۇرۇپ كۈل قىلىۋەتتى. ئاندىن غېرىپ ئايتتىلەركىم:

— ئەي سەنەم، سەن مەندىن بەك زېرىكىپ قالغان چېغىڭ بار. زېرىكىپ قالغان بولساڭ، چەھار باغىڭ ئۆزۈڭگە قالسۇن. مېنى ئەمدى بۇندىن كېيىن ئىزدەپ تاپالمايسەن.

غېرىپ يامانلاپ، چەھار باغدىن چىقىپ، ھېچكىمگە قاراماي يولغا رەۋان بولدى. شاھ سەنەم غېرىپنىڭ دەردۇ فىراقىدا ۋە ئاتەش ئىشتىياقىدا زار زار يىغلاپ ئارقاسىدىن قاراپ داغى ھەسرەتتە قالدى.

ئەلقىسسە، بىر كۈنى سەنەمجان ئاقچى ئاناغا قاراپ يىغلاپ ھوشىدىن كەتتى. بىر سائەتتىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ.

— ئەي ئاقچى ئانا، مېنىڭ غېرىپ يارىمنى تېپىپ ئەكېلىپ بەرسىڭىز نە بولار؟ — دەپ زار-زار يىغلاغالى تۇردى ۋە «چىرلاپ ئەكېلىپ بەرسىڭىز» دەپ سەنەم ئاقچىغا يالبارىپ نېمە دەيدۇ قېنى:

پىدايىلىق بولاي گۈلنىھال ئايىم،
ھەلەق شىرۋانغە بارساڭ نە بولغاي.
قىرىق كۈن بولدى كەتتى ھەلەق شىرۋانغا،
غېرىپجاننىڭ ھالىنى سورىساڭ نە بولغاي.

سەندىن بۆلەك يوقتۇر مېنىڭ سىرداشىم،
مېنىڭ ئەمدى ئادا بولماس بۇ داغىم.
قارا زاغلار قونار بولدى بۇ باغىم،
باغ خىرمەنىنى بەرسەڭ نە بولغاي.

مەن ئولتۇراي تاكى مۇندا سارغارىپ،
سەن تاپماساڭ ئۆزۈم ئىستەي ئاختارىپ،
سەندىن ئۆزگە خالايىقتا يالبارىپ،
ئاياغىڭغا باشىم قويسام نە بولغاي.

شاھ سەنەم دەر: ئۆلەر ۋەقتىم يېقىندۇر،
ئەمدى يارخەيالىغە كۆڭلۈم تۈشۈپدۇر،
كۆيگەن يارىم كۆزۈمدىن ئەمدى ئۇچۇپتۇر،
غېرىپنى كەلتۈرۈپ بەرسەڭ نە بولغاي.

ئەلقىسسە، غېرىپ شۇ يۈرگەنلەرىچە نەچچە مەنزىل مەراھىللەرنى تەي قىلىپ، بادىيەلەرنى قەتئ ئەيلەپ دەمەشق دې-گەن شەھەرنىڭ چېتىگە يېتىپ باردى. بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھى بىر مۇنچە لەشكەر بىلەن شىكارغا چىقىپ ئەردى. غېرىپ پادىشاھنى يىراقتىن كۆرۈپ ئالدىغە بارىپ تەئزىم بىلەن سالام قىلدىلەر. پادىشاھ جاۋاب سالام بېرىپ غېرىپقا ئېيتتىكىم:

— ئەي ئوغلۇم، سىز پادىشاھزادە ئەۋلادىدىن بولغاندەك قىلىنسىز. سىزنىڭ پېشانىڭىزدىن ئىشق-مۇھەببەت زاھىر

بولۇپ تۇردۇ. قايسى باغنىڭ گۈلى ۋە
قايسى چەمەننىڭ بۇلبۇلىسىز؟ قايسى
ۋىلايەتتىن كەلدىڭىز ۋە قايسى تەرەفكە
بارۇرسىز؟ — دەپ سورىدى ۋە ئاتتىن
چۈشۈپ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشتى، ئاندىن
دەستۇرخان هازىرلاتتى.

تەئامدىن كېيىن پادىشاھنىڭ غېرىپ-
تىن سوئال سورىغانى، غېرىپ باشىدىن
ئۆتكەن دەرد - ئەلەمنى بىر - بىرلەپ
تەئرىبلەپ بەيان قىلغانى:

شاه:

خوش كېلىپسەن باشىم ئۈززە ئەزىزىم،
سۆزلە، جانىم، سۆزلەگىل، قايدىن كېلۇرسەن؟
باشىڭدىن ئۆرگۈلەي ساهىب تەمىزىم،
سۆزلە، جانىم، سۆزلەگىل، قايدىن كېلۇرسەن؟

غېرىپ:

ئەي سۇلتانىم، دىيارى بەكرى شەهرىدىن،
شەهرىڭىزگە غايىبانە كېلۇرمەن.
سەنەم بىرلە جۇدالىقنىڭ دەردىدىن،
هەجر ئوتىغە يانە - يانە كېلۇرمەن.

شاه:

بارمۇ سېنىڭ ئاتا - ئانا يولداشىڭ،
داد ئايتۇرغە يوقمۇ سېنىڭ سىرداشىڭ.
قايدا قالدى سېنىڭ قەۋم - قارىنداشىڭ،
سۆزلە، جانىم، سۆزلەگىل، قايدىن
كېلۇرسەن؟

غېرىپ:

مەن نەيلەيىن ئاشنا يارىم يات بولدى،
بىر سۆزبىرلە ياندىم باغرىم، ئوت بولدى،
كېچە - كۈندۈز ئىشىم ئاهۇ زار بولدى،
يانىپ يانە سەيلانە - سەيلانە كېلۇرمەن.

شاه:

نە سەۋدالەر چۈشتى سېنىڭ باشىڭغە،
فەلەك تىترەر كۆزدىن ئاققان ياشىڭغە،
رازىدۇرمەن هەرنە قىلغان ئىشىڭغە،
سۆزلە، جانىم، سۆزلەگىل قايدىن
كېلۇرسەن؟

غېرىپ:

سەنەمجانىم ماڭا قاراپ كۈلەردى،
مەنمۇ كۈلسەم ئۇ قاشىمغە كېلەردى،
ئاتاسىدىن قورقۇپ مېنى قوغلادى،
مەجنۇن كەبى سەرگەردانە كېلۇرمەن.

شاه:

نە سەبەپدىن باش ئالىپ چىقتىڭ بۇ يەنە،
كىملەرنىڭ ئىشقىدا بولدۇڭ ۋەيرانە،
قايسى نامەرد قىلدى سېنى غەمخانە،
سۆزلە، جانىم، سۆزلەگىل قايدىن
كېلۇرسەن؟

غېرىپ:

غېرىپ دەرلەر: بىلگىل مېنىڭ ئاتىمنى،
قۇلاق سېلىپ ئىشتكىل مېنىڭ دادىمنى،
سەنەم بىلەن جۇدا بولغان دەردىمنى،
پەرۋانەدەك يانە - يانە كېلۇرمەن.

شاه:

نەچچەند يىراق ئۇزاق يولدىن كېلىپسەن،
ئۆز هالىڭدىن ماڭا خەبەر بەرگەيسەن،
بۇ يەرلەردە هەيرانلەر بولۇرسەن،
بۇ يەرلەرگە نەدىن يىغلاپ كېلۇرسەن؟

غېرىپ:

مەنزىلىمدىن قىرىق كۈندە كېلىپمەن،
شاه سەنەمنىڭ دەردىدە يىغلاپ يۈرۈرمەن.

دىلبەرىمنىڭ دەردىدە خەزان بولۇپمەن،
بۇ شەھەرگە ھىجرانلىقتىن كېلىپمەن.

بۇ سۆزلەردىن كېيىن پادىشاھ غېرىپتىن نىھايەتى خۇرسەند بولۇپ، چەكسىز ئىززەت-ئىكرام بىلەن غېرىپنى ئۆز شەھىرىگە ئالىپ ياندىلار ۋە غېرىپنى ئوبدان مېھمانخانا تەييار قىلدۇرۇپ، پادىشاھانە بىساتلارنى سالىپ ئورۇنلاشتۇردى. غېرىپ ئۇ يەردە راھەت-پاراغەت بىلەن ياتتىلار. پادىشاھ غېرىپ ئۈچۈن ياخشى سازەندەلەرنى تاپتۇرۇپ كېلىپ، سازەندەلىك قىلدۇرۇپ بەردىلەر. نەچچە كۈن شۇ يوسۇندا مېھرىبانلىق قىلىپ غېرىپنى ياخشى كۈتتىلەر. خۇدائى تەئاللا غېرىپنىڭ ئىشق-مۇھەببەتىنى پادىشاھنىڭ كۆڭلىگە سالدىلار.

سەنەمنىڭ غېرىپتىن بىر سائەت ئايرىلىشقا تاقەتى يوق ئىدى. شۇنىڭ بىلەن قىرىق كۈن ئۆتتى. ئەمدى سەنەمجاندىن بىر سۆز ئىشىتمەك كېرەك.

شاھ سەنەم غېرىپنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتىپ قويغانىغە ھەسرەت-نەدامەتلەر قىلىپ، غېرىپنىڭ ئىشق-پىراقىدا بىر ئاتقا مىنىپ شاھ غېرىپنى ئىزدەپ چاھارباغدىن چىقتى. يەتتە كۈن يول يۈرۈپ ھەلەف شىرۋان شەھىرىگە يەتتىلەر. شاھ سەنەم ئاتنى بىر جايغا قويۇپ شەھەرگە كىرىپ غېرىپنى ئىزدەپ يۈرۈر ئېردى. كۈن كېچە بولدى؛ مىرشەپلەر شاھ سەنەمنى تۇتۇپ ئاپارىپ زىندانغا سالدىلەر. ئەرتىسى ھەلەف شىرۋاننىڭ پادىشاھى زىندان ياقاسىغا چىقىپ زىندانغا نەزەر سالدىلار. كۆزدىكىم، مىسلى ئافتابىدەك بىر قىز زىندانغا تۈشۈرۈپدۇر. پادىشاھ مۇنى كۆرۈپ مىرشەپ جەللادلارغا:

— بىر قىز زىندانغا تۈشۈپدۇر، نېچۈكدىن تۈشتى؟ — دېدىلەر.

مىرشەبلەر:

— ئەي پادىشاھ، بىزلەر شەھەرنىڭ كوچالىرىنى چارلاپ يۈرسەك ئۇچراپ ئىدىلەر، تۇتۇپ ئالىپ زىندانغا سالىپ ئىدۇك، — دېدىلەر. پادىشاھ بۇ سۆزنى ئىشىتىپ:

— بۇ قىزنى زىنداندىن چىقارىڭلار، — دەپ ئەمر قىلدىلەر. سەنەمنى زىنداندىن چىقاردىلەر. پادىشاھ سەنەمنى ئالدىغا چىرلاپ ھال-ئەھۋال سورادىلار. شاھ سەنەم باشىغە كەلگەن ۋاقىئە سەرگۈزەشتىلەرنى بەيان قىلدىلار. پادىشاھنىڭ سەنەمگە رەھمى كېلىپ بىسيار ئىززەت-ئىكراملار قىلىپ بىرمۇنچە مال-مۈلۈك بېرىپ ئۆز يۇرتىغە ياندۇردىلار.

كۈندىن-كۈنگە شاھ غېرىپنىڭ ئىشقى مۇھەببەتىدە شاھ سەنەمنىڭ كەيفى زىيادە بولدىلار. بارغانسارى بىتاقەت بولۇپ ئاش-غىزادىن قالۇر بولدى. ناگاھ بىر كۈن ئاقچى ئىنىكئاناغە:

— ئانا، ماڭا رەھمىڭ كەلمەمدۇ؟ مېنىڭ ئۈچۈن غېرىپنى ئىزدەپ تاپساڭچۇ؟ — دەپ زار-زار يىغلادى.

ئاقچى مومايىنىڭ سەنەمگە رەھمى كېلىپ سودىگەر سۈرەتىدە بولۇپ، ئەرەنچە لىباسلارنى كىيىپ، ئاتىغە سەۋرە بولۇپ يولغە رەۋان بولدىلار. شول يۈرگەنلەرىچە نەچچە مەنزىل مەراھىللارنى تەي قىلىپ، بادىيەلەرنى قەتئى ئەيلەپ ھەلەف شىرۋان شەھىرىگە يەتتى. نەچچە كۈنلەرگىچە غېرىپنىڭ خەبەرىنى ئالالماي ئول شەھەردىن چىقىپ يول يۈرۈپ يەنە

ئۈچ كېچە - كۈندۈزدە دەمەشق شەھرىگە
يېتىپ كەلدىلەر. شەھەرگە كىرىپ غېرىپ-
نى ئىزدەپ يۈرۈر ئېردى، پادىشاھنىڭ
ئوردىسى تەرەپتىن غېرىپ توپچاق ئاتقا
مىنىپ چىقىپ كېلەدۇر. غېرىپنى بۇ
دەبدەبە، ئەسئەسلەر بىلەن كۆرۈپ ئاقچى
موماي ھەسرەت بارماقلارىنى تىشلەپ
غېرىپقە سالام قىلدىلار. غېرىپ ئاقچى
ئانانى تونۇپ مېھمانخانا ئۆيگە باشلاپ
كىردى. ئاقچى ئانانى مېھمان قىلدىلار.
تائامدىن فارىغ بولۇپ ئاقچى ئانا غېرىپ-
تىن ئەھۋال سورادىلار. شاھ غېرىپ
ئاقچىغا قاراپ ھال - ئەھۋال بەيان
قىلىپ بۇ بەيتنى ئوقۇدى. ئىمە دەيدۇ
قېنى بىزلەر ئىشتەيلى:

ئاقچى:
باشىڭدىن ئۆرگۈلەي گۈل يۈزلۈك غوجام،
نە سەبەبتىن يۈردۈڭ مۇنداغ يەرلەردە.
سەنەمجاننىڭ ئەھۋالدىن ھالىدىن،
سۆزلەي ساڭا مەن شىرىن تىللاردە.

سېنىڭ ئۈچۈن دىيارى بەكرى شەھرىدىن،
سالام ئالىپ كەلدىم ئۇزاق يوللارى.
شاھ سەنەم يىغلايدۇ سېنىڭ دەردىڭدىن،
كۆزدە ياشى قۇرىماس ھەرگىز تۈنلەرى.

غېرىپ.
ئەمدى ھەرگىز بارماسمەن دىيارى بەكرىگە،
يارىم سالدى مېنى تۈگىمەس دەردىگە.
ئول مېنى قويماسا يالغۇز بۇ يەرگە،
باشىم ئالىپ كېتەرمەن ئەلدىن ئەللەرگە.

ئاقچى:
نېگە مۇنداغ سۆزلەرنى دەرسەن،
بىرگىنە سۆز بىلەن جانىم ئالۇرسەن.
سەن كېتىپ باغىڭ قالدى ئىگەسىز،
باغۋەن بولۇپ گۈللارىڭنى سۇغار سەن.

غېرىپ:
كۆڭۈل قۇشى پەرۋاز قىلىپ ئۇچماسۇن،
ئاشىق بولغان ئۆز ياردىن كەچمەسۇن.
سەنەمنىڭ يۈزىگە يۈزۈم قوشماسۇن،
باشىم ئالىپ كەتسەم ئەلدىن - ئەللەرگە.

ئەمدى ماڭا مەنزىل بولماس مەكانە،
ئاتەش كەبى ئوتلار سالدىڭ بۇ جانە.
قىزىلگۈلگە ئاشىق بولغان بۇلبۇلدەك،
دۇنيادىن ئۆتەرمەن ئەمدى مەستانە.

ئاقچى:
ئەي غېرىپجان، مېنىڭ بىلەن كەتمەسەڭ،
بىر بىچارە مۇرادىغە يەتمەسەڭ.
مېنىڭ دېگەن سۆزۈمنى قەبۇل ئەتمەسەڭ،
مەن كېتەرمەن بۆلەك يۇرتلارغا دىلبەرىم.

غېرىپ:
ئايرىلىپمەن دىيارى بەكرى شەھرىدىن،
ھەجر ئوتىدا ھەيران بولۇپ يۈرۈرمەن.
سەنەم بىلەن جۇدالىقنىڭ دەردىدىن،
زارى يىغلاپ ھەيران بولۇپ يۈرۈرمەن.

سەنەمجانىم ئول كۈن مېنى قوغلادى،
مەن خەستەنى ھەجر ئوتىغە داغلادى.
شاھى ئەبباس ئۆلتۈرمەككە چاغلادى،
مەجنۇن كەبى سەرگەردانە يۈرۈرمەن.

نە قىلارمەن جۈملە ئالەم خەلقىنى،
يارىم بىلەن ئۆتكۈزەي يازۇ قىشىنى.

گەر بارماسام كۆرمەسكەنمەن يارىمنى،
سېنىڭ ئۈچۈن يار ئالدىغا بارارمەن.

دەپ غېرىپ ئاقچى بىلەن كەتمەكچى بولۇپ، دەمەشق پادىشاھىنىڭ ئالدىغا رۇخسەت سورغالى كىرىپ ئەردى، پادىشاھ غېرىپكە بىر تاۋاق ئالتۇن بەردى.

ئەلقىسسە، ئاقچى بىلەن غېرىپ يولغا راۋان بولدى. ئاقچى ئانا «غېرىپ مەن شاھ سەنەمگە ئاشىق، دەپ تولا لاپ ئۇرادۇر. قېنى مەن بىر سىناپ باقاي» دەپ ھىيلەلەر ئىشلىتىپ، مەست تاۋۇستەك ياسىنىپ غېرىپنىڭ ئالدىغە كېلىپ بۇ بەيتنى ئوقىدى:

كۆپ جەفالەر تارتىپ كەلدۈك ئىككۆيلەن،
زەۋقى سەفا قىلادۇرغان جاي ئىكەن.
ئىككى ئاشىق بىر-بىرىگە قوشۇلۇپ،
مۇرادىغا يېتەدۇرغان جاي ئىكەن.

بىز كېلۈرمىز بىر-بىرىسگە ئوخشاشىپ،
ئوينىشايلى گۈلزارلىقتا ياتىشىپ،
ئۈستۈمدىكى تونلارىمنى بوشاتىپ،
قۇچاغلىشىپ ياتادۇرغان جاي ئىكەن.

مېنىڭ كۆڭلۈم پەرۋاز ئېتەر بۇ گۈلگە،
گۈل ئاچىلدى فىغان چۈشتى بۇلبۇلگە.
ھەق يەتكۈزدى تۇرفە تاپىپ مەنزىلگە،
مۇراد ھاسىل قىلادۇرغان جاي ئىكەن.

مېنىڭ كۆڭلۈم پەرۋاز ئېتەر قوزغالىپ،
نامۇس قويۇپ، ساڭا ئەمدى سۆز قىلىپ.
بۇلبۇل بىلەن گۈلگە ئوخشاش چىرماشىپ،
مۇرادىغە يېتەدۇرغان جاي ئىكەن.

مېنىڭ ئىشقىم پەرۋاز ئېتەر قوزغالىپ،
نامۇسۇمنى تەرك ئېتىپ ساڭا يالبارىپ،
قىزىل گۈلدەك تال بويۇڭغا چىرماشىپ،
ئىشرەت ئېتىپ ياتادۇرغان جاي ئىكەن.

ئاقچى ئايتۇر: بىر-بىرىسگە ياندىشىپ،
قۇچاقلاشىپ مۇندا ياتىپ ئوينىشىپ،
باشىمىزدىن ئۆتكەن ئىشنى سۆزلەشىپ،
پىنھان سۆزنى ئايتادۇرغان جاي ئىكەن.

ئەلقىسسە، ئاقچىدىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ غېرىپنىڭ ئاچچىقى كېلىپ ئايدىكى:

— ئەي موما، سەن ئۆز نەفسىڭ ئۈچۈن مېنى ئالىپ كەلگەن ئىكەنسەن. ئەگەر سېنىڭ خەيالىڭ بۇ ئىشتا بولسا ئەمدى سېنىڭ بىلەن ھەرگىزمۇ بارمايمەن، — دەپ ئارقاسىغە ياندى. ئاقچى قىلغان سۆزىگە ناھايىتى پۇشەيمانلار قىلىپ، غېرىپنى تۇتۇپ ئالىپ:

— ئەي غېرىپ، مەن سېنى ئازمايىش قىلماقچى ئىدىم. ئەمدى بىلدىم. ھەق ۋە راست شاھ سەنەمگە ئاشىق ئىكەنسەن. مېنىڭ بۇ سۆزۈمگە ھەرگىز مەلۇل بولماغىل، — دەپ غېرىپنىڭ كۆڭلىنى ئالماق ئۈچۈن بۇ بەيتنى ئوقۇدى:

كەل غېرىپجان يانغىل شۇبۇ فەيلىڭدىن،
زىنھار-زىنھار ماڭا ھەزەر ئەيلەمە.
مېنىڭ شۇبۇ ھەزىل قىلغان سۆزۈمنى،
راستلىقتا سەن ئانى باۋەر ئەيلەمە.

سۇندۇرماغىل مۇھەببەتنىڭ گۈلىنى،
ئۆلتۈرمەگىل خىجالەتتە سەن مېنى.
تەۋبە قىلدىم ئەمدى قىلغان ئىشىمنى،
بۇگۈن ئەمدى بۇ سۆزنى باۋەر ئەيلەمە.

يالغان ئايتقان ئېردىم شۇبۇ سۆزۈمنى،
قارا قىلسۇن خۇدايىم مېنىڭ يۈزۈمنى،
مېنىڭكى ئوينىشقان ھەزل سۆزۈمنى،
راستلىققا سەن ئانى باۋەر ئەيلەمە.

كەتمەگىل سەن توغرا يوللاردىن ئاشىپ،
ئاقچېنىڭ سۆزىدىن باشىڭ ئايلانىپ.
مېنىڭكى بولماغان سۆزۈم ئىشىتىپ،
ئول سۆزۈمنى ھەرگىز باۋەر ئەيلەمە.

غېرىپ بىلەن ئاقچى نەچچە كۈن يول يۈرۈپ سەنەمجاننىڭ باغىغە يەتتىلەر. ئەلقىسسە، سەنەمجان بۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ كۆرۈشۈپ زار-زار يىغلادى. ئاقچى ئۇلارغا قاراپ نىمە دەيدۇ قېنى:

فەرھاد بىلەن شىرىن ئۆتتى دۇنيادىن،
ئۇلاردىن ئات قالدى، مەندىن قالمادى.
لەيلى بىلەن مەجنۇن ئۆتتى دۇنيادىن،
ئۇلاردىن ئات قالدى، مەندىن قالمادى.

ھەر كىمنىڭ ئىشقىنى قىلدى زىيادە،
يارۇ يار دەپ كېچە-كۈندۈز ئاۋارە.
يۇسۇف بىلەن زىلەيخا ئۆتتى دۇنيادە،
ئۇلاردىن ئات قالدى، مەندىن قالمادى.

بىر تۈننىڭ ئىچىندە سۇرەتىن كۆرۈپ،
سەيفۇلمەلىك نەچچە يىل يار ئۈچۈن يۈرۈپ،
ئاخىر تاپتى جانىدىن ئۈمىدىن ئۈزۈپ،
ئۇلاردىن ئات قالدى، مەندىن قالمادى.

بىر نەچچە ئاشىقلار يار ئۈچۈن ئۆلدى،
بىر نەچچەلەر دۇنيادا مۇرادىن تاپتى.
ھەر كىمنىڭ ئۆزىگە لايىق ئەتا قىلدى،
ئۇلاردىن ئات قالدى، مەندىن قالمادى.

سىزلەر غېرىپ بىلەن سەنەم بولارسىز،
بۇ دۇنيادىن ئات كۆتۈرۈپ ئۆتەرسىز.
ئاراڭلاردا مەن گۇلنىھال تەلەيسىز،
سىزلەردىن ئات قالدى، مەندىن قالمادى.

ئەلقىسسە، غېرىپ ئاقچى ئانىمىزغا قاراپ ئاقچى ئانىمىزنىڭ كۆڭلىنى خۇش قىلماق ئۈچۈن بۇ بەيتنى ئوقۇدى:

ئاقچى ئانا، سۆزلەر سۆزۈڭگە قۇربان بولايىن،
جانىمنى ئالدى شىرىن سۆزلەرىڭ.
ساڭا كەلگەن دەردنى ساتقىن ئالايىن
قانىمنى تۆكتىلەر قارا كۆزلەرىڭ.

ئاشىق بولغانلار جانىدىن ئۈمىدىن ئۈزەر،
كېچەلەرى ئۇخلاماس نەۋھەلەر تۈزەر،
چەشمەلەر ئىچىندە غازلاردەك يۈزەر،
ياشىل-ياشىل سەۋسەنە كۆكلەكلەرىڭ.

غېرىپ ئاشىق بۇلبۇل كەبى زارىدۇر،
كۆرگەن دېسۇن ئول كىمنىڭكى يارىدۇر.
خاللارىڭ كۆزلەرىمگە دارىدۇر،
ئۆپەي قەدەملەرىڭدىكى گەردلەرىڭ.

ئەلقىسسە، شاھ غېرىپنىڭ ئاقچى مومايىغا رەھمى كەلدى. شاھ سەنەم غېرىپنى كۆرۈپ، ئاقچى بىلەن بىللە ھەمراھ بولۇپ كەلگەنگە خەفا بولۇپ:
— ئەي غېرىپ، مەن سېنىڭ دەردىڭ فىراقىڭدا ئۆلەر ھالەتكە يەتسەم كەلمەدىڭ. ئەمدى ئاقچىنى ئىبەرسەم كېلىپسەن. زادى سېنىڭ ئاقچى بىلەن

خېلى ئىشلارىڭ بار ئوخشايدۇ. مەن بىلە
مەپتۇرمەن، — دېدى.

غېرىپجان كۆڭلىدە «ھەي، بۇ
شاھ سەنەم كۆڭلۈمدىكى مەقسەدنى
ئۇقماي ئاقچى بىلمەن بىللە كەلدى
دەپ مەندىن خەفا بولۇپ ماڭا قىپىداۋا-
تىدۇ. شاھ سەنەمنىڭ كۆڭلىنى ئالاي»
دەپ غېرىپجان شاھ سەنەمگە بىر كاسا
شەراب قۇيۇپ تۇتتى. سەنەمجان ناز
بىرلە:

— مەن نامەردنىڭ قولىدىن شەراب
ئىچمەيمەن، — دەپ بەيت ئايتىپ نېمە
نەيدۇر قېنى:

چچە ۋەقتىن ئاھ ئۇرۇپ مەن يار دەپ،
اشقا يارىڭ بار ئىكەننى بىلمەدىم.
سېنىڭ مەندىن بۆلەك يارىڭ باردۇر،
ئۆزگە يارىڭ بار ئىكەننى بىلمەدىم.

بۇ سۆزلەرنى قويدۇڭ مېنىڭ بويىنۇمغە،
ساچلارىڭنى چىرماشتۇرۇپ بويىنۇمغە.
بۇلبۇل قوندى مېنىڭ قىزىلگۇلۇمغە،
ئادىمزاد بىۋەفاكەن بىلمەدىم.

بىلدىم ئەمدى ئاغۇ تۈشتى ئاشىمە،
رەھىم ئەتمەدىڭ كۆزدىن ئاققان ياشىمە.
گۈل ئېتىپمەن سانجىپ ئىدىم باشىمە،
قۇرۇپ خەزان بولارىنى بىلمەدىم.

مېنى سالدىڭ بۇ كۈن ھەجران ئوتىغە،
كىملەر يېتەر بۇكۈن مېنىڭ ھالىمە،
يارۇ يار دەپ نەچچە باردىم قاشىڭە،
قەقنۇس كۆيگەن نار ئىكەننى بىلمەدىم.

ھەر سۆزلەرىڭ مېنى سالدى ئۆلۈمگە،
سېنى كۆرۈپ لەرزى چۈشتى ئىچىمگەم
ھېچ كەلمەدىم مەن سېنىڭكى يادىڭغە،
ئۆزگە يارىڭ بار ئىكەننى بىلمەدىم.

مەئيۇس بولماڭ چىن ئاشىقمەن غېرىپىم،
سەندىن ئۆزگە بۇ جەھاندا يوق كىشىم،
سېنى كۆرسەم ئاچىلۇر سولغان گۈلۈم،
سەن يارىمسىز شاد بولۇشنى بىلمەدىم.

كۆڭلۈم ئېچىپ شەربەتىڭگە قانماغان،
يۈزۈڭدەكى رۇخسارىڭغە قانماغان.
قىزىلگۇلدەك لەبلەرىڭگە سۆيمەگەن،
قۇچاقلاشىپ چىرماشىشنى بىلمەدىم.

ۋەسلىڭ ئۈچۈن كۆزلەرىمدىن ياش تۆكۈپ،
كېچە-كۈندۈز ئىشقىڭدا مەن ئاھ ئۇرۇپ،
غېرىپجان دەپ يوللارىڭغە تەلمۈرۈپ،
ۋەسلىڭ ئۈچۈن زار ئولۇشنى بىلمەدىم.

سەنەم ئايتۇر: كۆڭلۈم ساڭا بەند بولدى،
سېنى يارىم دېدىم ماڭا فەند بولدى.
مۇھەببەتىنىڭ نۇرى ئەمدى بەند بولدى،
قىلغان ئىشىم ئار ئىكەننى بىلمەدىم.

شاھ سەنەمدىن بۇ سۆزنى ئىشى-
تىپ، غېرىپنىڭ ئاچچىقى كېلىپ
پەرىشان بولۇپ:

— ئەي سەنەم، بۇ نېچۈك سۆزدۇر،
ھەر دائىم ماڭا تۆھمەت قىلىسەن. ئەگەر
مۇنداق تۆھمەت قىلۇر بولساڭ. تۈزۈك
قىلغىن، — دەپ كۆڭۈللەرى بۇزۇلۇپ،
شاھ سەنەمگە باقىپ بۇ بەيتنى
ئوقۇدىلەر:

ماڭا مۇنداق يالغان، تۆھمەت قىلغۇنچە،
قىلۇر بولساڭ، بىلىپ تۆھمەت قىل، سەنەم.

كۇندە ئاچچىق سۆزلەپ جانىم ئالغۇنچە،
قىلىۇر بولساڭ، بىلىپ تۇھمەت قىل، سەنەم.

سېنىڭ شۇنداق خەيالىڭنى بىلىپ مەن،
بىلمەي ئۆزەم مەن نېچۇكتىن كېلىپمەن.
بىر يار ئۈچۈن ئەزىز جاندىن كېچىپمەن،
مېنى دېسەڭ، بۇ ھالىمنى بىل، سەنەم.

سەنەم قىلىۇرسەن كۇندە يۈزمىڭ بەھانە،
زۇلۇم بىلەن ئوت سالۇرسەن بۇ جانە.
كېتەر بولدۇم بۇگۈن ھەلەف شىرۋانە،
مۇندا قالساڭ غېرىپ بىلەن بول سەنەم.

غېرىپدۇرمەن دەردىم ئايتتىم ھەر بارە،
ئۆمرۈم ئۆتەر كۇندە يۈزمىڭ يالبارە.
بۇ سۆز بىرلە ئۆزۈم سالدىم بازارە،
خەرىدار سەن مېنى ساتىپ ئال سەنەم.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەمجان غېرىپ-تىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ دېگەن سۆزىگە يۈزمىڭ پۇشەيمان نەدامەتلەرنى قىلىپ غېرىپكە ئۇزرەلەر ئايتتى:
— ئەي غېرىپ، سېنى مەن ئۆزگە-گە كۆڭۈل بېرىپدۇرمۇ ياكى بەرمەپدۇرمۇ دەپ يەنە ئازمايىش قىلماق ئۈچۈن، بۇ سۆزنى ئايتىپ ئىدىم. سېنىڭ بۇ قىلغان سۆزلەرىڭگە ئىشەندىم،— دەپ غېرىپنىڭ كۆڭۈللەرىگە تەسكىن خاتىرە بەردى. غېرىپ بىلەن شاھ سەنەم بىر-بىرلەرى بىلەن يارىشىپ ئەيش-ئىشرەتكە مەش-غۇل بولدىلار. ئاندىن غېرىپ بىلەن سەنەمجان ھەلەف شىرۋانغە قاچىپ كەت-مەكچى بولدى. بۇ سۆزنى ئاقچى ئاڭلاپ «مېنىڭ ئەكپەر خوجە يارىمغا سالام دەڭلار» دەپ غېرىپ بىلەن شاھ سەنەم-گە قاراپ نېمە دەيدۇ قېنى:

مۇندىن كېتەر بولساڭلار شىرۋان شەھرىگە،
مېنىڭ ئەھۋالىمنى بايان دېگەيسەن،
ئەكپەر خوجە يارىمغە، شىرىن جانىمغە،
مېنىڭ سۆزلەرىمنى ئەيان دېگەيسەن.

ئول بارىپ تۇتۇپدۇر ھەلەفدە ۋەتەن،
ياددىن چىقىپتۇر ۋەئدىلەر ئەتكەن.
ماڭا مۇندا زەقۇمدۇر يېگەنۇ ئىچكەن،
مەندىن دۇئا-سالام چەندان دېگەيسەن.

بۇ دىياردا يەتىممەن ئۆزگە كىشىم يوق،
دەردۇ ئەلەم تارتسامۇ ئايتۇر كىشىم يوق.
تۆرت تەرەفكە باقسام كۆڭۈل خۇشۇم يوق،
كەڭرى جەھان ئاقچىگە زىندان دېگەيسەن.

مېنىڭ ئۈچۈن ئۆزى مۇندا كەلمەسە،
كېلىپ مېنىڭ ھالىمدىن خەبەر ئالماسە
غېرىپ-مىسكىن ھالىمغە ھەمدەم بولماسە،
ئايتقان ۋەئدەلەرىڭ يالغان دېگەيسەن.

سەن كېتەرسەن بۇگۈن كۆرگەن مەنزىلغە،
ھەمنىشىن بول ئەكبەر خوجە يارىمغە.
باغبانلىق قىلمايىن تازە گۇللارغە،
غۇنچەلىكدە خەزان بولدى دېگەيسەن.

گۇلنىھال دەر: ئەجەب دەردگە قالىپمەن،
ئۆز باشىمغە ئۆزۈم سەۋدا سالىپمەن.
جەمالىغە تەگرىم مۇشتاق بولۇپمەن،
ئويلانماسۇن سائەت زەمان دېگەيسەن.

بۇلار بىر نەچچە كۈن باغدا ئەيش-ئىشرەت قىلدىلار. كۈنلەردىن بىر كۈن شاھ سەنەمنىڭ كۆڭلىگە دەھشەت تۇشۇپ ئايتتىكى:
— ئەي غېرىپ، بىزلار قاچانغىچە-

لىك ئىككىمىز ئاۋارە بولۇپ يۈرۈرمىز.
ئەمدى ئىككەيلەن ھەلەپ شىرۋانغە
قېچىپ كېتەيلى، ئاندا بارغاندىن كېيىن
مېنى ئۆز نىكاھىڭغا ئالغىل.

غېرىپ شاھ سەنەمدىن بۇ سۆزنى
ئىشىتىپ جان-دىلى بىلەن قەبۇل قىلى-
دىلەر. ئاندىن ئىككەۋلەن بىردىن ئىككى
ئاتقە سەۋارە بولۇپ ھەلەپ شىرۋان
تەرەپكە رەۋان بولدى. شۇ بۇ يۈرگەنلە-
رىچە يەتتە كېچە-كۈندۈزلۈك يولنى ئۈچ
كېچە كۈندۈزدە باسىپ كەلدىلەر. ئات-
لارى يولنىڭ يامانلىقىدىن ماڭالماي
ئۆلدى. نائىلاج ئىككەۋلەن پىيادە يولغە
كىردىلەر، ئەرتەدىن ئاخشامغەچە يول
ۋرۇپ ئەردى، شاھ سەنەمنىڭ پۇتلارى
اپارىپ ماڭالمادىلار. غېرىپنىڭ شاھ
سەنەمگە رەھمى كېلىپ ئۈنى يۈدۈپ
ماڭدىلار. ئۈچ كۈنگىچە يۈدۈپ ماڭدى.
ئاخىرى غېرىپ ھارىپ، دەرمانسىزلاندى
ۋە بىر تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ بىر
سائەت ئارام ئالدىلار. شاھ سەنەم تىللا
تارغاقىدا ساچلارىنى تاراپ ئولتۇرۇپ
ئەردى. پادىشاھى ئەبباسخان يىگىتلەرى
بىرلە شىكار قىلىپ چىقىپ كەلدىلەر.
شاھ سەنەم مۇنى كۆرۈپ غېرىپنى
ئويغاتىپ ئايتتىكى:

— ئەي غېرىپ، قوپقىل، ئاتام
شاھى ئەبباسخان كېلىپدۇر. شەھەرى
بەغدادغە كەتكىل. مۇبادا سېنى كۆرسە
تۇتۇپ ئالادۇر.

غېرىپ بۇ سۆزنى ئىشىتىپ ئور-
نىدىن قوپۇپ يولغا رەۋان بولدى. شاھ
سەنەم غېرىپنىڭ كەتكەنىگە ئەفسۇس
نەدامەتلەر قىلىپ غېرىپنى خۇدائى
تەئالاغە سىفارىشلەر قىلىپ خۇن جىگە-
رىدىن چىقارىپ نىمە دەيدۇ قېنى:

كەرامەتلىك قادىر خۇدا،
غېرىپنى ساڭا تاپشۇردۇم.
ئاتامىز ھەزرەتى ئادەم،
غېرىپنى ساڭا تاپشۇردۇم.

بۇ دەردىمنى ئايتادۇرمەن،
بولالمادىم ساڭا ھەمدەم،
داۋۇد ئوغى ئول سۇلەيمان،
غېرىپنى ساڭا تاپشۇردۇم.

باشىم ئۆزرە تۇشتى سەۋدا،
تۇر تاغىدا ھەزرەتى مۇسا،
پىرىمىز يۇسۇف ھەم زىلەيخا،
غېرىپنى ساڭا تاپشۇردۇم.

ئۇچتى سەنەمنىڭ بۇلبۇلى،
سولدى ئاشىقلارىنىڭ گۈلى،
مەدەد ئەيلەك ھەزرىتى ئەلى،
غېرىپنى ساڭا تاپشۇردۇم.

ئەلقىسسە، سەنەم شۇبۇ يەردە
ياتىپ قالدى. ئەمدى ئىككى كەلىمە
سۆزنى پادىشاھى ئەبباسخاندىن
ئىشىتىمەك كېرەك.

پادىشاھ بۇ كۈنى شىكارغا چىقىپ
ئەردى. سەنەمجان بەياباندا كېتىپ بارۇر
ئىدى. قۇلاقىغە ئاتنىڭ شەپىسى كەل-
دى. دەرھال قاراسەلەر ئاتاسى شاھى
ئەبباسخان ھەر تەرەفكە ئاتلارىنى يۈگۈر-
تۈپ يۈرۈر. سەنەمجان ئايتتىكى
«ئەمدى مەن رەسۋا بولدۇم، خۇدايا،
خۇداۋەندا! بىرلىك ۋە بارلىقىڭنىڭ
ھەققى ھۆرمەتى، ئاتامنىڭ يىگىتلەرى-
نىڭ ئاراسىدا مېنى شەرمەندە قىلماغاي-
سەن» دەپ ئەللاھ تەئالاغە يىغلاپ بۇ
بەيتنى ئوقۇدى:

قادىر ئەللاھ، دەرگاھىڭغە سېغىندىم،
بۇ يەردە مەن نېچۈك سەۋەب ئەيلەرمەن.
قاناتىم يوق ئۇچۇپ چىقسام ئاسمانغە،
مەن ئاتامغە نېچۈك جەۋاب ئەيلەرمەن.

ئۇلارغە يەتكۈزگىل كۆيۈك دەردىنى،
نەۋكەرلەرى بىلمەسۇن يارىم بارىنى.
كۆڭلىمگە سالغايسەن ئىشىق ئوتىنى،
قۇتۇلماقغە ئۆزۈم سەۋەب ئەيلەرمەن.

مەن بۇزارمەن ئاشىقلىقنىڭ شەئىنىنى،
ماڭا كىيگۈزدىلەر مەجنۇن تونىنى،
جىلۋە بىلەن ئالسام ئاتام جانىنى،
بىر كۈن مەيدانلىقغە ھېساب ئەيلەرمەن.

يۈزۈمگە يەتكۈزگىل ئۇزرانىڭ نۇرىدىن،
تىلىمگە يەتكۈزگىل ۋامۇقنىڭ تىلىن.
كۆزۈمگە بېغىشلا لەيلىنىڭ كۆزىن،
كۆرگەنىڭ باغرىنى كەباب ئەيلەرمەن.

سەنەم دەر: مەن مۇندا مۇسافىر بولدۇم،
بىر تازا گۈل ئەردىم ئەمدى مەن سولدۇم.
ئاتام ئەبباسخانغا مەن دۇچار بولدۇم،
قايسى بەدبەختلىقىمنى بەيان ئەيلەرمەن.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم ئاندا ئولتۇرۇپ ئەردى. پادىشاھ ئەبباسخان يىراقتىن ئات يۈگۈرتۈپ كەلدى. شاھ سەنەم ئاتاسىنى كۆرۈپ دەرھال بىر پىنھاندا تاھارەت ئالىپ ئىككى رەكئەت نەماز ئوقۇپ قولىنى دۇئاغا كۆتەرىپ:

— ئەي بارا، خۇدايا، مەن يەتىمنىمۇ بەندەم دەيدىغان بولساڭ، ئەۋۋەلقىدىن يۈز ھەسسە ساھىبجەمال قىلغىن، ئاتام كۆرۈپ ئىشىق دەردىنى بىلەسۇن، — دېدىلەر.

ئاللا تەئالا شول زەمان سەنەمنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلدى. ئەۋۋەلقىدىن يۈز ھەسسە ساھىبجەمال قىلدى. پادىشاھ ئەبباسخان نەۋكەرلەرى بىرلە كېلىپ كۆردىلەركى، تاغنىڭ باشىدا چەشمە ياقاسىدا بىر ساھىبجەمال قىز ئولتۇرۇپدۇر. شاھ سەنەمنىڭ ئىككى قاشىنىڭ ئاراسىدىن بىر ئوق چىقىپ شاھى ئەبباسخاننىڭ سىينە ساندۇقىدا بەرقەرار بولدى. پادىشاھ ھوشىدىن كېتىپ، ئاتتىن مۇئەللەق ئۆرۈپ يەرگە يىقىلدىلەر. خۇدايى تەئالا سەنەمنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىپ پادىشاھقا بىر پەرىزاد نەسلىدەك كۆرسەتىپ، قۇدرەت ئىلاھى بىرلە ئاڭا بىر ئىشتىياق ئوتىنى سالدىكى، پادىشاھ يىگىتلەرى بىلەن كېلىپ بىھوش بولۇپ دۇم يىقىلدى. شاھ سەنەم دەرھال پادىشاھى ئەبباسخاننىڭ يىقىلغانىنى كۆرۈپ شۈكرى سەنا ئەدا قىلدى. پادىشاھ بولسا ئۆزىدىن بىخەبەر ياتار ئەردى. سەنەمجان دەرھال پادىشاھنىڭ بورداغ ئاتىغە مىنىپ بىر ئات قويدىكى، دىيارى بەكرى شەھرىگە كېلىپ توختادى. كېيىن چاھار باغىغە يېتىپ كېلىپ ئاندا ئاقچى ئانىكەسى بىلەن كۆرۈشتى. ئاقچى سەنەمجانىدىن ھاردۇق سوراپ ئايتتىكى:

— ئەي شاھ سەنەم، ئول كۈنى غېرىپ بىلەن چىقىپ كېتىپ ئەردىڭ، غېرىپنى نېمە قىلدىڭ؟

شاھ سەنەم خەفا بولۇپ غېرىپنىڭ يولدا قىلغان دىلدارلىقلارىنى، ئاتاسى بارىپ قالىپ غېرىپدىن ئايرىلىپ كەتكەنىنى بىر-بىر بەيان قىلدى. ئاقچى

سەنەمجانگە قاراپ جان جىگەرىدىن ئاھ
تارتىپ بۇ بەيتنى ئوقۇدى:

بىر ئەرزىم بار ئىشىت گۈل يۈزلۈك سەنەم،
بىللە يۈرگەن غېرىپجاننى نەيلەدىڭ؟
نە سەۋدالار تۈشتى ئانىڭ باشىغە،
غەمگە قالغان ناتەۋاننى نەيلەدىڭ؟

نەۋەجھىدىن فەلەك چەرخى ئاينىدى؟
نە ۋەجھىدىن خۇدا سېنى ئايردى؟
قىسمەت نەدۇر، غېرىپجاندىن ئايردى؟
سۆزلە، ھالى فەرىشاننى نەيلەدىڭ؟

مۇرادىغە يەتمەي كەتكەن دىلدارىڭ،
نولۇگىغا ئالدىڭمۇ يارى مۇرادىڭ،
شىرىن ئۈچۈن نەلەرچەكتى فەرھادىڭ،
ئۇ شول ھالى فەرىشاننى نەيلەدىڭ؟

قانداق چىداپ ياردىن جۇدا بولماقغە،
نېچۈك يۈردۈڭ ئاندىن ئايرىلىپ قالماقغە،
قورقمادىڭمۇ تەگرىم ئوتغە سالماقغە،
تېز ئاچىلغان گۈلىستاننى نەيلەدىڭ؟

گۈلنىھال دەر: نېچۈك قىسمەت يازىلدى،
نە سەبەبدىن ئوبدان ئەھدىڭ بۇزۇلدى،
نېچۈك بولۇپ ئاندىن كۆڭۈل ئۈزۈلدى،
بەختى قارا سەرگەرداننى نەيلەدىڭ؟

ئاندىن شاھ سەنەم ئاچىغا قاراپ
نېمە دەيدۇر قېنى:

غېرىپ بىلەن ئىكەۋلەن قىلدۇق مەسلەھەت،
ئەلۈدا مۇھەببەتىم قەرار ئەيلەدى،
قاچىپ يولغە كىردۇق ھەلەپ شىرۋانغە،
ئۇلان سۆزنى نېچۈك گۈزەر ئەيلەدى.

يولغا كىردۇق «ئەللاھ» دەبان ئەھد ئەيلەپ،
ئىككى ئاشىق كېتەر بولدۇق جەھد ئەيلەپ.
ئۈچ كۈن يۈردۇق بادىيەلەر تەي ئەيلەپ،
فەلەك بىزگە يۈزمىڭ جەفا ئەيلەدى.

بارار ئەردۈك ئىككىمىز ئەھدىلەر ئەيلەپ،
جاننى جانغە قوشتۇق شۈكرىلەر ئەيلەپ،
ئۈچ كۈن قاچتۇق يولدا ئۈزرىلەر ئەيلەپ،
فەلەك بىزگە قەستىنى گۈزار ئەيلەدى.

چىدىيالماي غېرىپ مېنى كۆتۈردى،
تەندە جاننى ماڭا نىسار ئەيلەدى.
فەلەك بىزنى نېچۈك قەسد ئەيلەدى،
ھەركىمسەنى بىر ئەزاپقا تاشلادى.

ئەگەر ئايتسام ئادا بولماس قىسسەسىن،
بىزلەرگە ئىچۈردى ھەيران شەربەتىن.
سەنەم دەرلەر: ئاخىر بەردىم جەۋابىن،
يارىم «خوش» دەپ بۆلەك دىيار ئەيلەدى.

ئەلقىسسە، ئاقچى بۇ سۆزنى ئىشىتىپ غېرىپكە ئەفسۇسلانىپ يىغلادى. ئەمدى يەنە بىر سۆزنى پادىشاھ ئەبباسخاندىن ئىشىتمەك كېرەك.

ئەلقىسسە، پادىشاھ ئول تاغدا شاھ سەنەمنى كۆرۈپ ھوشىدىن كېتىپ يىقىلىپ ئېردى، بىر سائەتتىن كېيىن يىگىتلەرى يېتىپ كېلىپ، شاھنى بۇ ھالدا كۆرۈپ، دەرھال يۈزىگە گۈلاب سەپتى. پادىشاھ ھوشىغە كېلىپ قارىسا، پەرىزادمۇ يوق، ئاتى ھەم يوق. ھەممەسى غايىب بولۇپ كېتىپدۇر. ئاندىن پادىشاھ يىگىتلەرىگە قاراپ نېمە دەيدۇ قېنى:

ئەي يارانلار، دىيارى بەكرى شەھرىدىن،
ئەقلىم ئالدى ئاھۇ كۆزلۈك بىرپەرى.

ئەمدى ئۆلسەم كېرەك ئانىڭ دەردىدىن،
جانىم ئالدى ئاھۇ كۆزلۈك بىر پەرى.

تاۋۇس كەبى بىر پەرىدۇر ياسانمىش،
قاشى بىلەن ھىجران ئوتىنى ئاتارمىش.
ئاشىقلارنى ئۆلتۈرمەككە تۈزەتمىش،
قانىم تۆكتى ئاھۇ كۆزلۈك بىر پەرى.

تىللا تارغاقىدا تارار ساچىنى،
كىمگە ئايتاي مەن بىچارە دەردىنى.
ھېچكىم بىلمەس بۇ كۆيۈكنىڭ دەردىنى
ئەقلىم ئالدى ئاھۇ كۆزلۈك بىر پەرى.

شاھ ئەبباس دەر: مۇنداق جاننى ئالايىن،
ئۆلگۈنچە شول يارنى كۆرۈپ ئۆلەيىن.
ئەمدى ئاشىقلىقنىڭ يولىن بىلەيىن،
قانىم تۆكتى ئاھۇ كۆزلۈك بىر پەرى.

ئەلقىسسە، پادىشاھ ئەبباسخاننىڭ بىر ئاقىل ۋەزىرى بار ئىدى. سەنەمجاننى تونىدى. ئايتتىكى:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، قىزلارى سەنەمجان ئۈچ كۈن بولدى يوق ئىدى. غېرىپجان بىلەن قاچىپ چىققان ئىكەن، شول سەنەمجانىمكىن. پادىشاھ ئابباسخان:

— ئاھ تەۋبە، ئىشىق ئوتى تولا يامان ئىكەن، قىزىمنى غېرىپنىڭ ئوتى ناھايىتى كۆيدۈرگەن ئىكەن. ئەمدى قىزىمنى غېرىپغە بەخشەندە قىلىپ بەردىم. قايداغ قىلسا شۇنداق قىلىشۇەرسۇن، — دەپ پادىشاھ نىمە دەيدۇ قىنى:

مەۋج ئۇرۇپ كۆيدۈردى ئىشتىياق ئوتى،
ئىشىق ئوتى يامان ئىكەن، دوستلارىم.
سەنەمجاننى غېرىپجانغا قوشايىن،
ئىشىق ئوتى يامان ئىكەن دوستلارىم.

يارىپ ئەئلەم بىلەن مۇفتى كەلتۈرۈڭ،
ۋەزىرىم گۇل بولۇپ سىز ھەم ئولتۇرۇڭ.
ئاشىقلارنى مۇرادىغا يەتكۈزۈڭ،
ئىشىق ئوتى يامان ئىكەن، دوستلارىم.

قەبا فەلەك سالدى بىزگە بۇ غەمنى،
كۆڭلۈمدىن چىقماس بۇ دەردۇ ئەلەمنى.
غېرىپغە تاپشۇردۇم ئەمدى سەنەمنى،
كۆيۈك ئوتى يامان ئىكەن، دوستلارىم.

شاھ ئەبباس دەر: قىلغان ئىشىم مەلامەت،
جانىمنى قۇتقۇزسام ئاندىن سەلامەت.
بويىنۇمدا قالماسۇن قەرزى قىيامەت،
ئىشىق ئوتى يامان ئىكەن، دوستلارىم.

ئەلقىسسە، پادىشاھ شىكاردىن يانىپ شەھەرگە كىردى. ئاقچىنى قىچقارتىپ:

— ئەي ئاقچى، غېرىپ بىلەن ئاناسىنى تاپقىل، — دەپ ئەمىر قىلدى.

ئاقچى زار-زار يىغلاپ نىمە دەيدۇ:

يۇرت قەدرىنى شاھلار بىلمەس،
باشقا يۇرتقا چىقماغۇنچە.
ياخشى يارنىڭ قەدرىن بىلمەس.
بىر يامانغە تۇشمەگۇنچە.

قول ئۇزارتسام قولۇم يەتمەس،
يارىسىزنىڭ ئىشى پۇتمەس.
ياخشى-ياماننى پەرق ئەتمەس،
بىر يامانغە تۇشمەگۇنچە.

گۇلنىھالىمەن بويان كەلدىم،
يار دەردىگە مەن ئۆلمەدىم.

ئاشىق قەدرىن مەن بىلمەدىم.
ئۆز باشىمغە تۈشمەگۈنچە.

پادىشاھ ئەببەسخان غېرىپنى ئىستەپ ھېچ يەردىن تاپالمادى.

ئەلقىسسە، غېرىپ سەنەمنى يولدا قويۇپ، ئۆزى باياباندا كېتىپ قالدى. بىر كۈنلەرى بىر يەردە «باباخان شاتىرى» دېگەنگە ئۇچرادى:

— ئەي باباخان شاتىرى، سىز مۇندىن بارسىڭىز مېنىڭ سەنەمجان يارىمغە سەلامىمنى يەتكۈزگەيسىز، — دەپ غېرىپ شاتىرى باباخانغە قاراپ بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

مۇندىن بارساڭ سەنەمجانىڭ قاشىغە،
غېرىپ ئۆز ھالىنى ئايىتتى دېگەيسەن.
كىملەر يېتەر ئەمدى مېنىڭ دادىمغە،
مەندىن سەلام ئايىتىڭ كۆڭۈل شادىمغە.

يەتتە يىلدىن بېرى سورمادى ئۆزى،
مەندىن ساغىنىپ سەلام دېگەيسەن.
يۈرىشىم مەكانىم ھەلەپ شىرۋانلەر،
ئاندا بارساڭ ئەلبەتتە سەلام دېگەيسەن.

غېرىپ ياد ئەيلەدى ئۆز نىگارىنى،
يەتتە يىل تەرك ئەتتى ئۆز دىيارىنى.
نىگارە ئەيلەدى كۆڭۈل يادىنى،
يولغە چىقىپ يىغلاپ قالدى دېگەيسەن.

دەپ دۇئايۇ سەلام ئايتىپ باباخان شاتىرى بىلەن خوشلاشىپ، نەچچەند زەماندىن كېيىن ھەلەف شىرۋانىغە كېلىپ، بۇ شەھەردە مۇسافىر بولۇپ، يەتتە يىل يۈردى. ھېچكىم غېرىپنى تانىمادى. بىر كۈنى غېرىپقا مۇسافىرچىلىق ئەسىر قىلىپ، زار-زار يىغلاپ خۇن جىگەردىن نېمە دەيدۇ قېنى:

قەزا فەلەك بىزنى سالدى بۇ جايغە،
مەن نەيلەيىن ئاشنا يارىم بولماسا.
يارۇ يار دەپ ئۆلەر بولدۇم بۇ چۆلدە،
ئۇچۇپ كەتسەم قانات-قۇيرۇق بولماسا.

مۇندا يۈرسەم مېنىڭ كۆڭۈل خۇشتۇم
يوق،
ئاتا-ئانام ۋە يا قېرىنداشىم يوق.
مۇساپىرلىق دەردىدىن تانور كىشىم يوق
كۆيۈپ يانىپ ئۆلۈپ قالاس بولماسا.

بىر جانىبىدىن سىزنى ئالسام قولۇمغە،
بۇ يەردە قالمىغايمەن يازۇ قىشىدغە.
ئىشق مېنى قويمادى يۈرەر يولۇمغە،
شەكلى بولۇر مەقسەدىم ھاسىل بولماسا.

غېرىپ ئايتۇر ھەجر ئوتىدا تاۋلاندىم،
بىھال بولۇپ ئۆز جانىمغە ئايلاندىم.
سەنەمجانىڭ كۆيگەنىمنى يادلاندىم،
قايدا باراي قانات - قۇيرۇق بولماسا.

ئەلقىسسە، سەنەمجاندىن سۆز ئىشتىڭ:
سەنەم غېرىپتىن ئايرىلغالى يەتتە يىل بولدى. غېرىپنىڭ ھېچ يەردىن خەبەرى بولمادىلەر. ئەمدى غېرىپنى يادىمدىن چىقارىپ شۇبۇ كۆيەك ئوتىدىن بىر خالاس بولاي دەپ، سەنەمجان نېمە دەيدۇ قېنى:

غېرىپ - غېرىپ دەبان ئۆمر كەچۈردۈم،
ئەمدى غېرىپ دەرگە ھالىم قالمادى.

ئەمدى كۆرمەس بولدۇم يارنىڭ دەردىدىن،
غېرىپ ئۆچۈن يىغلاپ دەرمان قالمادى.

كېچە - كۈندۈز يىغلايمەن ئانىڭ دەردىدىن
ئەرزىمنى ئايتۇرغا ھالىم قالمادى.
ياردىن ماڭا قىسمەت ئاخىر بۇ بولدى،
ھەر بىر كۈنۈم ئايدۇر، ئايىم بولدى.

دېسەم ئەدا بولماس قايغۇ ئەندىشە،
يار - يار دەپ ئۆتەر بولدۇم ھەمىشە.
تەڭرىم سالدى بىزلەرگە بۇ تەشۋىشە
خەزان بولدى تازا گۈلۈم قالمادى.

قىسمەتىم شول بولدى ياراتقان رەھمان،
ئىچىمدىن كەتمەدى ئوت كەبى ئارمان.
ھەممەنىڭ كۆزىگە كۆرۈندۈم يامان،
مۇندا ئەسلى قېرىنداشىم قالمادى.

دەپ بۇ بېيىتنى ئوقۇپ ئىدى، ئاندىن ئاقچى ئېيىتتىكى:

— ئەي سەنەمجان، باغقە چىقىپ سەيرى - تاماشا قىلىپ كۆڭلىمىزنى ئاچىپ كىرەيلى، — دەپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئاچىلىپدۇر بۇ كۈن فەسلى بەھارە،
كەل سەنەمجان بۇ كۈن باغقا بارالى.
بىنەفشەلەر ئۈنۈپدۇر باغدا كەنارە،
كەل سەنەمجان بۇ كۈن باغقا بارالى.

سۆيگۈ كۆزۈڭ ئاچىپ باقغىل جەھانە،
نەۋبەتى يوق دۇنيادا باردۇر خەزانە.
يارىڭ قاچىپ كەتتى ھەلەف شىرۋانە،
كەل سەنەمجان بۇ كۈن باغقا بارالى.

گۈلنىھال دەر: ساڭا جانىم قۇرباندۇر،
بۇ دۇنيانىڭ مەقسەدى ھەم بەش كۈندۇر،
سېنىڭ ئۆچۈن ئىزىز جانىم قۇرباندۇر،
كەل سەنەمجان بۇ كۈن باغقا بارالى.

دەپ ئىدى، سەنەمجان يىغلادى، ئاندا ئايجەمال دەپ بىر قىز بار ئىدى. نەچچە يىل كۆيەك دەردىنى تارتقان قىز ئىدى. ياردىن جۇدا بولۇپ كەتكەن ئىدى. دەردىنى خۇدادىن ئۆزگە كىشى بىلمەس ئەردى. ئول قىز «جۇدالىق دەردىنى مەندىن ئىشتىڭلار» دەپ سەنەمجانغا قاراپ بۇ بەيتىنى ئوقۇدى:

ئەي سەنەمجان، مەجرۇھ بولۇپمەن،
گۈل ياردىن ئايرىلغالى.
ئۇ لەتافەت گۈلشەنى،
غەمخاردىن ئايرىلغالى.

بۇلبۇلى سەۋدايىمەن،
گۈلزاردىن ئايرىلغالى.
تۇتىئى شىرىن سۇخەن،
گۇفتاردىن ئايرىلغالى.

بولماغاي ھېچ ئىش خۇدادىن،
بىسەبەب، ئەي دوستلارىم.
دەردىگە ھەم زارىمەن،
بىر ياردىن ئايرىلغالى.

تەڭرىم گۈل نىگارىمگە،
غەزەب قىلدى، ئەي دوستلارىم.
تىنمادىم شامۇ سەھەر،
قان يىغلادىم، ئەي دوستلارىم.

بەكرى دەشتىدە قىلىپەن،
تەشنەلەب، ئەي دوستلارىم.
ھەۋزى كەۋسەر ساقىسى،
مۇختاردىن ئايرىلغالى.

دەردىمەن رەھم ئەتكەلى،
ئالدىمدا يوقتۇر ھېچ كىشىم.
كەمتەرىن بىر يارمەن،
بىر ياردىن ئايرىلغالى.

يەتمەدى مەقسۇدىغە،
تەگرىم ئاڭا بەردى زەۋال.
قالمادىكىم تاقەتىم،
دىلداردىن ئايرىلغالى.

يىغلابان ئۆز ھالىنى،
ئالدىڭدا ئايتۇر ئايجەمال.
ئەلبەگ ئاتلىق يارىم،
گۆلناردىن ئايرىلغالى.

سەنەمجان غېرىپنى كەتكۈزۈپ ئاتقانىغە كۆپ پۇشەيمان يەپ بىتاقەت بولۇپ، غېرىپتىن بىر خەۋەر بولۇرمىكىن دەپ رەۋاق ئۈستىگە چىقىپ ئەترافى ئالەمگە قاراپ تۇرۇر ئىدى. ھەلەف شىرۋان تەرەفىدىن بىر مۇنچە كارۋان كەلدى. سەنەمجان رەۋاقىدىن چۈشۈپ كارۋانلارگە تەئزىم بەجا كەلتۈرۈپ، كارۋانلارنىڭ ئاتىنىڭ جىلاۋىنى تۇتۇپ تۇرۇپ غېرىپنى سورادى.

— ھەر قايسىڭىزلار غېرىپ ئاتلىق بىر يىگىتنى كۆردۈڭىزلارمۇ؟ — دەپ كارۋانلارغا قاراپ سەنەمجان بۇ بەيتنى ئوقۇدى:

يەتتە يىلدۇر شۇڭقارىمنى ئۇچۇردۇم،
كۆرگەن بارمۇ، بىلگەن بارمۇ، يارانلار؟
قايغۇ - ھەسرەت بىلەن ئۆمر كەچۈردۈم
كۆرگەن بارمۇ، بىلگەن بارمۇ، يارانلار؟

كىشىنىڭ دىلدارى شۇنداغ بولۇرمۇ؟
ئۆز يارىدىن ھېچكىم جۇدا بولۇرمۇ؟
كەر بالادا ئىككى كۆزىن ئويۇرمۇ؟
كۆرگەن بارمۇ، بىلگەن بارمۇ، يارانلار؟

يارىمىنىڭ سەۋداسى چۈشتى باشىمغە،
بىر سىرداش تاپالمادىم كەلسۇن قاشىمغە
يازىلىپتۇر مۇنداق قىسمەت باشىمغە،
كۆرگەن بارمۇ، بىلگەن بارمۇ يارانلار؟

مەن يارىمدىن ئايرىلىپمەن دۇنيادە،
ھەجر ئوتىدا باغرىم كۆيۈپ زىيادە.
بىر نامەردنىڭ سۆزى ئۆتتى ئارادە،
كۆرگەن بارمۇ، بىلگەن بارمۇ، يارانلار؟

سۆزلەمەسلەر ھېچكىم كۆڭۈل خوشىمە،
قايغۇ - مېھنەت چۈشتى مېنىڭ باشىمغە.
بۇ كۈن كېچە يارىم كىردى چۈشۈمە،
كۆرگەن بارمۇ، بىلگەن بارمۇ، يارانلار؟

يەتتە يىلدۇر فەلەك چەرخى چۆرگۆلدى،
شاھ سەنەمجان گۈل يارىدىن ئايرىلدى.
ئىككى كۆزى ھەر تەرەفكە تەلمۈردى،
كۆرگەن بارمۇ، بىلگەن بارمۇ يارانلار؟

كارۋانلار سەنەمجاندىن بۇ سۆزنى ئىشتىپ:

— ئەي سەنەمجان، بىزلەر غېرىپ ئاتلىق يىگىتنى كۆرمىدۇق، ھەلەف شىرۋاندا بارلىقىنى ھەم ئاڭلامادۇق. خۇداۋەندەئى كەرىم سىزنى ئول يىگىتكە قاۋۇشتۇرغاي، — دەپ سەنەمجانغە تەسەللى خاتىرە بېرىپ شەھەرگە ئۆتۈپ كەتتى.

سەنەمجان چاھاز باغىقە يانىپ

كەلدى. يەنە ئۆلتۈرسا - قوپسا غېرىپنى
ياد ئېتىپ كۈندىن - كۈنگە چىرايى
سارغايىپ يىغلار ئىدى. ئاقچى ئىنىنىڭ
ئانانىڭ سەنەمگە ئىچى ئاغرىپ:
— ئەي بالام، يارىڭ غېرىپنىڭ
ھېچ بىر خەۋەرى بولدىمۇ؟ — دەپ سورا-
دى.
سەنەمجان يىغلاپ ئايتتىكى:
— ئەي ئانا، غېرىپ دوستۇمنىڭ
ھېچ يەردىن خەۋەرى بولمادى. ھەلەپ
شىرۋاندىن بىر مۇنچە كارۋانلار كېلىپ-
دۇر. سورىسام غېرىپنىڭ بار - يوقلىقى-
نى بىلمەيدۇر.
شاھ سەنەم ساچلىرىنى ۋاست -
ۋاست يۇلۇپ «ئاھ غېرىپ» دەپ ئۆزىنى
يەرگە تاشلاپ سىينەسىنى ھۆل يەرگە
ياقىپ ياتتى. شول كۈندىن بېرى
سەنەم ئاش - تەئامدىن قالدى. رەڭگى -
رويى سارغايىپ، قەددى يادەك ئېگىل-
دى. شول ھالەتدە بىر خاتۇن كېلىپ:
— ئەي سەنەمجان، مېنىڭ ئوغلۇم
ھەلەپ شىرۋانغە سەۋداغە كېتىپ ئىدى.
ھالا ئوغلۇم كەلدى ۋە ماڭا خەبەر
قىلدىكى، غېرىب ھەلەپ شىرۋانىغە بار-
غۇچە يولدا ئۆلۈپ ئىكەن، — دېدى.
شاھ سەنەم بۇ سۆزنى ئىشىتىپ
يۈرىكى سىقىلىپ بىر نەرسە قامال
قىلىپ ئالدىلار، سەنەمجان:
— ئەمدى غېرىپنى ئىزدەپ باشىم-
نىڭ كەتكۈنچە، ئاياغىمنىڭ يەتكۈنچە
ئىزدەي. ئاھ غېرىپ دەپ غېرىپنىڭ
يولدا ئۆلەرمەن، — دەپ ئۆزى ئىستەپ
چىقماقچى بولدى، ئاتاسى قاشىغە بارىپ:
— ئەي ئاتا، مەن بۇ كۈن ئار-
نامۇسنى تاشلادىم. ھەلەپ شىرۋانىغە
بارۇرمەن. ھالا مەئشۇقۇم ئۆلۈپ-دۇرمىش،
غېرىپ يارىمنىڭ يولىدا جانىمنى پىدا
قىلدىم. ئەگەر ئاڭا ئوناماسىڭىز جەللاد-
لارغە بۇيرۇپ دەرھال ئۆلتۈرۈڭ. ماڭا
ئەمدى بۇ شەھەردە تۇرارغە تاقەت
قالمادى. مېنىڭ جانىم ئاغزىمدىن چىقق-
غۇچە «ئاھ غېرىپ» دەپ ئۆلۈرمەن، —
دەپ ئاتاسىغە ۋە ئەھلى قايىشلارىغە
باقىپ بۇ بەيتنى ئوقۇدى:

كېتەرمەن ھەلەپ شىرۋانغە،
قېرىنداشلار خوش قال ئەمدى.
غېرىپ ياتقان شول جايلارغە،
كېتەر بولدۇم خوش قال ئەمدى.

توققۇز ئاي ئون كۈن كۆتۈرگەن،
كەمالىغە يەتكۈرگەن.
كۆللى مېھنەتتىن ئايرىلغان،
بېخىل ئانام خوش قال ئەمدى.

قۇرۇلدى مەھشەر بەزارى،
رەقىب ئىچرە بولدۇم خارى.
كەنىزەكلەرنىڭ سەردارى،
مەندان گۈلۈم خوش قال ئەمدى.

يۈرەكىمدە كۆپدۇر داغىم،
ھەقغە يەتمەس مېنىڭ ئاھىم،
مېھنەتتە سالغان چەھار باغىم،
شاھ دېتىلار خوش قال ئەمدى.

بىرەۋ كېلىپ خەبەر ئايتتى،
يۈرەكىمدىن دەرمان كەتتى.
سەنەمجاننىڭ ئەقلى كەتتى،
دنيار بەكرى خوش قال ئەمدى.

سەنەمجان تامام لىباسىنى ئەرەنچە كىيىپ، قولىغە بىر ئاسا ئالىپ يولغە رەۋان بولدى. پادشاھ كىشى چىقارىپ ئانچىنان قورقۇتۇپ باقتى. سەنەمجان ئۇنامادى.

ئەلقىسسە، پادشاھ سەنەمنى غېرىپقا بەرمەي قوغلاپ چىقارغانىغە تولا پۇشەيمان قىلىپ، قىزىغە ئىچى ئاغرىپ، سەنەمجان كەتكەن يولغە چىقىپ قاراپ تۇرۇپ قالدى. سەنەمجان شۇبۇ يۈرگەنلەرىچە باشى يالاڭ، ئاياغى يالاڭ بىر نەچچە كۈن يول يۈرۈپ ئاياغلارى قاپارىپ، تىرناقلارى تۆكۈلدى. ئۇسسۇزلۇق ۋە تەشنالىقتا ھېچ ھالى قالمادى. ماڭغۇچەلىك دەرمانلارى يوق نىم جان بولۇپ، «ئاھ غېرىپجان، ئاھ غېرىپجان» دەپ كېتىپ بارۇر ئىردى. بەناگاھ سەنەمنىڭ كۆزىگە بىر دەريا كۆرۈندى. ئول دەرياني «تۇر دەرياسى» دەر ئەردى. بۇ دەرياغا سەنەم قارىسا بىر سەيياد دەرياغا تور سالىپ يۈرۈپدۇر. سەنەمجان بۇ سەييادنىڭ ئالدىغە كېلىپ:

— ئەي سەيياد، بۇ دەريادىن غېرىپ ئاتلىق قارا كۆز يىگىت ئۆتتىمۇ؟ — دەپ ئول سەييادغە قاراپ بۇ بەيتنى ئوقۇدى:

مېنىڭ ئۈچۈن ھەجر ئوتىغە تۇتاشىپ،
تۇر دەريادىن غېرىپ يارىم ئۆتتىمۇ؟
ئىشقىمدا يىغلاپ كېچەنى كۈندۈزگە ئۇلاپ
يارو يار دەپ غېرىب يارىم ئۆتتىمۇ؟

تاقەتىم يوق مۇندا يارسىز تۇرماقغە،
ئەجەل كېلىپ تەندىن جانىم چىقماقغە.
بۇ شىكەستە ھالىمدىن خەبەر ئالماقغە
تۇر دەريادىن غېرىپ يارىم ئۆتتىمۇ؟

مېنىڭ مۇندا يارسىز يوقتۇر قەرارىم،
ھېچكىم بىلەن بولماس مېنىڭ بارارىم.
تىرىكلىكىم خۇشى ئەيشى مەدارىم،
تۇر دەريادىن غېرىپ يارىم ئۆتتىمۇ؟

سەنەمجان دەر: بۇ ئىشغە قىلماغىل ھىيلە،
ئەگەر ھەققى ماڭا راستىڭنى سۆزلە.
يارىم بىلەن نە ئۈچۈن كەتمەدىم بىللە،
تۇر دەريادىن غېرىپ يارىم ئۆتتىمۇ؟

بۇ سەييادنىڭ سەنەمجانغە رەھمى كېلىپ دېدىكىم:

— ئەي مەزلۇمە، بۇ يەردىن سەن ئېيتقان نىشانەلىك ئادەم ئۆتمەدى.

ئول سەييادنىڭ بىر قىزى بار ئىدى. ئول قىز ھەم ئىشق دەردىنى تولا تارتقان قىز ئىدى. ئول قىز سەنەمجاننى ئۆيىگە باشلاپ كىرىپ گۇنا گۇن نازۇ - نېمەتلەرنى قويۇپ بېرىپ ئىدى. سەنەمجان ھېچقايىسىغە ئىلتىفات قىلمادى. ئاندىن ئول قىز سەنەمجانغە:

— ئەي خېنىم ئەمدى سىز ئۆيىمىزگە يانىڭ. بۇ قىلمىشىڭىز جاھىللىق جۈملەسىدىن بولۇر، ئىككىنچىدىن، ئۆزىڭىز مەزلۇم كىشى، تەقدىرگە تەن بېرىپ قايتىپ كېتىڭ، — دەپ تولا نەسىھەتلەرنى قىلدى. سەنەمجان كەينىگە يانىپ بىر نەچچە كۈن يول يۈرۈپ يەنە دىيارى بەكرى شەھرىگە كەلدى. ئاقچى بېچارە سەنەمجاننىڭ ئالدىغە چىقىپ ھاردۇق سوراپ ھال - ئەھۋاللاشتى. ئارادىن بىر نەچچە كۈن ئۆتتى.

ئەلقىسسە، بىر كۈنى سەنەمجان:

— ئەي ئاقچى ئانا، مەن غېرىپنى ئىستەپ بېرىپ، قەبرىسىنى زىيارەت

قىلىپ كەلمەسەم بولمايدۇ، — دەپ زار-زار يىغلاپ غېرىپنىڭ پىراقىدا خۇن جىگەرىدىن ئاھ تارتىپ نېمە دەيدۇر قېنى:

ئەمدى مەن كېتەر بولدۇم ھەلەف شىرۋانغە،
قەبرەسىنى كۆرمەيىن قەرار ئەتمەسمەن.
زەررەچە قايغۇرماس بولدۇم بۇ جانغە،
ياردىن بۆلەك كىشىنى قەرار ئەتمەسمەن.

زىيارەت ئەيلەسەم بارىپ مەزارىن،
باشىغە سالسامەن ئىشقى بەزارىن.
تەڭرىم ئوتىغە سالسۇن بەكرى دىيارىن،
مەزارىن تەۋاف قىلماي ھەرگىز كەلمەسمەن.

يارىم تۇتتى ھەلەف شەھرىدە ۋەتەن،
دۇنيادا بارمىكىن بىزلەردەك ئۆتكەن.
جانىم پەرۋاز قىلىپ چىققۇنچە كەتكەن،
ئۆزگە بىرلە ھېچ مۇھەببەت ئەتمەسمەن.

مۇندا يۇرسەم ئىشىق ئوتى مېنى ئۆرتەر،
كۇندە يۈز مىڭ جەفالار باشىمدىن ئۆتەر.
سەنەم ئايتۇر، بۇ جەھاندا ئىچكەنىم زەھەر،
ئەمدى زۇھرەچىلىك قىسەم ئەيلەرمەن.

ئەلقىسسە، پادىشاھنىڭ باباخان شاتىر دەپ بىر ئادىمى بار ئىدى. سەنەمجان ئانىڭ ئالدىغە بارىپ:

— ئەي باباخان شاتىرى، مېنىڭ يارىم غېرىپ ھەلەف شىرۋان شەھرىگە كەتكىلى ئۇزۇن زەمان بولدى. غېرىپنىڭ ئول مۇساپىرچىلىق شەھرىدە ھالى نېتەكەندۇر. مېنىڭمۇ ھەم ھېچ تاقىتىم قالمادى. ئەگەر غېرىپ ئۆلگەن بولسا قەبەرەسىنى زىيارەت قىلىپ كەلسەك، ھەيات بولسا بىللە ئالىپ كەلسەك. مېنىڭ سىزدىن باشقە ھېچ غەمخارىم يوق ئىكەن، سىز مېنى باشلاپ بارسىڭىز، — دەپ زار-زار يىغلاپ نېمە دەيدۇر قېنى:

سەندىن ئۆزگە ئاغلارىم يوق مېنىڭ،
كىچىككىنە بالا ئەردىم قولۇڭدا.
ئانامنىڭ ئورنىدا تەربىيە بەرگەن،
سەندىن ئۆزگە مەدەدكارىم يوق مېنىڭ.

يىغلاماقتىن ئۆزگە ھەرگىز ئىشىم يوق،
سەندىن ئۆزگە سىرىم ئايتۇر كىشىم يوق.
مېنىڭ مۇندا ھەرگىز كۆڭۈل خوشۇم يوق،
قولۇم تۇتار يارى دوستۇم يوق مېنىڭ.

مېنى ئالىپ بارغىل ھەلەف شىرۋانغە،
مۇندا كۆزۈم چۈشتى ياخشى-يامانغە.
ئۆمرۈم بولدى مېنىڭ بادى خەزانغە،
كۆڭلۈم ئايتار يارۇ دوستۇم يوق مېنىڭ.

يارىمنىڭ مەزارىدىن تەۋاف ئەتمەسەم،
تۇرارىم يوق بۇ يەردىن قايتىپ كەتمەسەم.
ئىستەپ تاپىپ قەبرەسىدە ياتماسەم،
بۇ ۋەتەندە كۆڭۈل خۇشۇم يوق مېنىڭ.

سەنەم ئايتۇر غېرىپ سالدى ھىجرانغە،
مېنى سەن باشلاغىل ھەلەف شىرۋانغە،
نەچچە دېسەم رەھمىڭ كەلمەس بۇ جانغە،
تىرىكلىكتە ئېتىبارىم يوق مېنىڭ.

دەپ ئىدى. سەنەمجاننى بابا شاتىرى بىللە ئالىپ بارماقچى بولدى. سەفەر جابدۇقىنى راست قىلىپ ئاندىن بۇلار يولغە رەۋان بولدى. نەچچە مەنزىل مەراھىللارنى تەي قىلىپ، بەيابان-

لارنى قەتئ ئەيلەپ بىر باياۋانغە يەتتى-
لەر. بەناگاھ شەيتان لەئىن ئازغۇزۇپ،
يولدىن چىقارىپ قازاق ۋىلايەتىگە كې-
لىپ قالدى. نەچچەن كۈن يول يۈرۈپ
بىر تاغقا يەتتىلەر. ئاندىن باباخان
شاتىرى سەنەمجاننىڭ كۆڭلىنى خۇش
قىلماق ئۈچۈن ئۇشۇل كۆرۈنگەن تاغقا
قاراغىل، ھەلەف شىرۋاننىڭ مۇنارى
دەپ ئىدى. ئاندا سەنەمجاننىڭ كۆڭلى
بۇزۇلۇپ بۇ بەيتنى ئوقۇدى:

شۇكرى بۇ كۈن كەلدىم ھەلەف شىرۋانغە،
يار مەزارى بولغان جايغە يېتىشتىم.
يەتتە يىلدىن يارىم شۇندا ياتىپدۇر،
ئېرىپ يارىم ئۆلگەن يەرگە يېتىشتىم.

نەچچە تاغ-نەچچە يەردىن ئۆتۈپدۇر،
ئۆزنى ئىشىق بازارىغە سالىپدۇر.
مېنىڭ ئۈچۈن ئارمان بىلەن ئۆلۈپدۇر،
يارىم تۇپراق بولغان يەرگە يېتىشتىم.

مېنىڭ ئۈچۈن ئۆزنى سالىپ ھىجرانە،
مەن يارىمنى سۆيەي دېدىم غايىبانە.
مۇساپىر بولۇپدۇر ئاندا نە خانە،
ئەرمان بىلەن ئۆلگەن يەرگە يېتىشىم.

يەتتە يىل ئايرىلدۇق ناتەۋان بىلەن،
بىر كۆرۈشۈپ ئالمادۇق غېرىپجان بىلەن.
يارىم ئۇلفەت بولۇپتۇ بىر ئۆزى بىلەن،
مۇسافىرلىق كەلگەن يەرگە يېتىشىم.

بارىپ سالدى ئۆزنى ھىجران ئوتىغە،
قايىلمەن غېرىپنىڭ ئايتقان سۆزىگە.
يازۇ يار دەپ مېنىپ ئەجەل ئاتىغە،
جىنازەسى قالغان يەرگە يېتىشىم.

سەنەم كەلدى غېرىپ ئۈچۈن جان بېرىپ،
غېرىپ ئۈچۈن ئۆلەر كۆڭلىن تىندۇرۇپ.
شىرۋان ئېچرە «ئاھ غېرىپىم» دەپ يۈرۈپ،
شاھ غېرىپجان ئۆلگەن يەرگە يېتىشتىم.

سەنەمجان بۇ بېيتنى ئوقۇغاندىن كېيىن باباخان شاتىرى:
— ئەي سەنەمجان، مەن سېنى قازاق ۋىلايەتىگە ئالىپ كەلدىم. ئەمدى، غېرىپنى تاشلاپ مېنى دېگىل. ئۆلۈك ئارسلاندىن تىرىك ساچقان ئەۋزەلدۇر، — دەپ ئەردى، سەنەمجان:
— مەن غېرىپنىڭ فىراقىدا ئۆلۈكدەك يۈرسەم، مېنى ئازدۇرۇپ بۇلەك ۋىلايەتكە ئالىپ كېلىپسەن. ئەگەر ئانداغ خەيالىڭ بولسا مانا شۇبۇ قىرىق تەڭگە پۇلغا شەھەردىن يېگۈلۈك تائام، مېنىڭ ئەقدىمگە بىر نەرسە ئالىپ چىققىل. ئاندىن بىزلەر ئەيش-ئىشرەت قىلالى، — دەپ ئاڭا قىرىق تەڭگە پۇل بەردى.
ئاندا باباخان شاتىرى شەھەرگە كىرىپ كەتتى.
سەنەمجان ئايتتىكى، «كىشى كىشىگە ئىشىنىپ ئاقىبەت بۇ كۈنگە قالۇرمۇ. ئاخىرى باباخاندىنمۇ ۋەفا كەلمەدى» دەپ بۇ دۇنيانىڭ بىۋافالىقىغە بۇ بەيتنى ئوقۇپدۇر:

ئەرز ئەيلەبان بۇ دۇنيانىڭ ۋەسفىدىن،
ئىشەنچىلىك شاھ ئاتامنىڭ قەسرىدىن.
كۈشاد قىلغىل ئىلاھىم بۇ مۇشكىلدىن،
نەچچەنى ئۆتكۈزدى فانى دۇنياسى.

سېنىڭ ئەقدەڭنىڭ راستى بولۇرمۇ،
غېرىپدىن ئۆزگە سەنەمنىڭ دوستى بولۇرمۇ،

ھەلەفكە بارۇرمەن دەپ مۇندا كېلىۋرمۇ،
بىزلەرگە باقماغان فانى دۇنياسى.

شىرۋانغە بارماققە تاقەت قالمادى،
سەنەمجاننىڭ سەندىن ئىشى پۈتمەدى.
شاتىر ئىدى مۇرادىغە يەتمەدى،
بەش كۈنلۈك قۇرۇلغان فانى دۇنياسى.

دەپ سەنەمجان قاچىپ كەتتى. ئاخىرى كۈن كەچ بولدى. بىر يەرگە بارىپ ئاتتىن چۈشۈپ ياتتى، تۈن ھەسسە بولۇپ ئىدى. يولنىڭ قاراۋۇللارى چارلاپ كېلىپ بىچارە سەنەمنى تۇتۇپ ئالىپ «سەن نە يەرلىك، نېمە مەزلۇمسەن؟ مەستانىمۇسەن، يا دىۋانىمۇ سەن؟ سېنى پادىشاھىمىزغا ئۇچۇرلايمىز» دەپ ئالىپ كېلىپ، گۇندەخانەغە قامادى. سەنەمجان بىچارە گۇندەخانەدە خۇدايى تەئالاغە مۇناجەت قىلىپ جەمئى ئەۋلىيا پەيغەمبەرلەرنى شەفىئ كەلتۈرۈپ بۇ مۇناجاتنى ئوقۇدى:

ئالەمنى ياراتقان قادىرى سۇبھان،
سەندىن باشقا يوقتۇر پاناھىم مېنىڭ،
قىسمىتىم نە بولدى، نەدۇر گۇناھىم،
ئۆزۈك يەتكىل ھالى - زارىمغە مېنىڭ.

ھەممەلەرنىڭ ئاتاسى ھەزرەتى ئادەم،
پەيغەمبەرلىك ئاڭا بولدى مۇسەللەم.
بۇ چاھنىڭ ئىچىدە قولۇم تۇت بۇ دەم،
ئۆزۈك يەتكۈز ھالى زارىمغە مېنىڭ.

پەيغەمبەرگە ۋەھى بەرگەن جەبرائىل،
ئىبراھىمنىڭ ئوغلى خەلىل ئىسمايىل،
ھەقنىڭ پەرمانىغە بولۇپدۇر قايىل،
رەھم ئەيلەگىل ھالى زارىمغە مېنىڭ.

يۇسۇفنىڭ ئاتاسى ھەزرەتى يەئقۇب،
زىنداندا بولۇپدۇر خۇپ ئىلە ناخۇب.
ھەقنىڭ بەلاسىغە سەبر ئەيلەپ ئەييۇب،
ئۆزۈك يەتكىل ھالى زارىمە مېنىڭ.

سولانىپ ياتىپ مەن غەمدە ھەر زامان،
ھەقنىڭ دوستى بولغان، يا فەخرى جەھان،
تۆرت يارنىڭ بىرىدۇر، يا شاھى مەردان،
رەھم ئەيلەگىل ھالى زارىمغە مېنىڭ.

ھەزرەتى يۇنۇس تاپتى كەرامەت،
بېلىقنىڭ قارنىدىن چىقتى سەلامەت
بۇ گۇندانىدا ماڭا ئەرسات قىيامەت،
ئۆزۈك يەتكىل ھالى زارىمغە مېنىڭ.

بۈگۈن مېنى گۇنداندىن ئەيلەگىل خەلاس،
گۇمراھلارنى باشلىغان، يا غەۋسۇ غىياس.
ھەققى ھۆرمەتى، يا ھەزرەتى ئىلياس،
رەھم ئەيلەگىل ھالى زارىمغە مېنىڭ.

ھېچ كىشىم يوق مېنىڭ بۇ يەردە غەمخار،
مۇسافىرمەن ماڭا ھەق ئۆزى ھەمكار.
ئاندىن پىرىم سۇلتانىسەن قۇرئان مەدەتكار،
رەھم ئەيلەگىل ھالى زارىمغە مېنىڭ.

بۇ كۈندە تىلەرمەن ھەممەدىن ئەمان،
ئىگەم بەرگەي مۇرادىمنى ھەر زەمان.
ھەسەن بىلەن ھۇسەيىن شاھى شەھىدان،
ھەمراھىم بولۇپدۇر قاراڭغۇ زىندان.
سەنەمنىڭ پىرىدۇر، يا فەتھۇل جەھان،
رەھم ئەيلەگىل ھالى زارىمغە مېنىڭ.

دەپ بۇ مۇناجاتىنى ئوقۇپ يىغلاپ
ئەردى. ھەق سۇبھانە ۋەتەئالا سە-
نەمنىڭ بۇ مۇناجاتىنى دەرگاھىدا
قەبۇل قىلىپ، گۇندىپايلارنىڭ رەھمىسى
كېلىپ پادىشاھقە ئاڭلاتتىلەركىم:

— ئەي پادىشاھىم، كىچىككىنە
بىر مەزلۇمنى تۇتۇپ ئالىپ سولاپ قو-
يۇپ ئىدۇق. ئانىڭ نالە - پىغانىغە بىزلەر
تاقەت قىلالمادۇق، ئىلتىفات قىلىپ بىر
سوراپ باقسالار، مۇنداغ دەردمەنىد
مەزلۇممۇ بولۇرمۇ؟

پادىشاھ:

— ئالىپ كېلىڭلار، مەن بىر كۆ-
رەي،— دەپ ئەمىر قىلدى.

شۇل زەمان سەنەمنى پادىشاھنىڭ
ئالدىغە ئالىپ كەلدى. ئۇل پادىشاھى
قاراخانىنىڭ ئەۋلادىدىن بولۇپ، ئاتى
بۇغراخان ئەردى. بۇغراخان سەنەمجانى-
دىن سوئال سوراپ ئايتتىكى:

— ئەي مەزلۇم، سەن نەيەرلىك؟
ئەسلى نەسەبىڭ نەيەردىن؟ بۇ ۋىلايەت-
كە نە ۋەجىدىن كەلدىڭ؟ ئەمدى نەيەر-
گە بارۇر ئىردىڭ؟

سەنەمجان پادىشاھقە جاۋاب بەر-
مەك ئۈچۈن ئاھ تارتىپ نېمە دەيدۇر
قېنى:

بىر يىگىتنىڭ تىفەيلىدىن،
تۈگەمەس دەردكە يېتىشتىم.
ئوتلار سالدى بۇ جانىمغە،
چۆلدىن بوستانغە يېتىشتىم.

ماڭا بولماس كىشى ھەمدەم،
ئىشىم بولدى كۈندە ماتەم.
ياخشىلىق كۆرمەدىم بىردەم،
كۈندىن - كۈنگە فىغان چەكتىم.

ئاخىر ئۆلەرمەن بۇ غەمدىن،
دەردىم تولا دەمبەدەمدىن.
ئايرىلدىم ئاتا - ئانامدىن،
مەجنۇن كەبى چۆلگە تۈشتۈم.

شاتىرى ئالىپ كەلدى مۇندا،
ساق ئەردىمەن ئۆز يۇرتۇمدا.
مېنى تۇتتى قىلدىم نىدا،
ئاخىر بۇ يەرگە يېتىشتىم.

شاھ سەنەم دەر: شاھ زەمانە،
مېنى قىلغىل سەن ئازادە.
سەندىن تاپقۇمدۇر مۇرادە.
غېرىپلىق شەھرىگە يېتىشتىم.

پادىشاھ بۇغراخانىنىڭ سەنەمگە رەھ-
مى كېلىپ گۇنداخانەغە يالاپ سالغان
كىشىنى ئالدۇرتۇپ كېلىپ، سەنەمجاننى
بىگۇناھ سولاپ سالغانىغە دەرغەزەپ
بولۇپ گۇناھكار قىلىپ قوغلاپ چىقاردى.
بۇغراخان سەنەمجانغە بىر شاتىرى قو-
شۇپ بەردى. ئايتتىكى:

— سەن بۇ خېنىم سەنەمجاننى ئۆز
شەھرىگە ئاپارىپ قويۇپ يانىپ كەلگىل.

پادىشا قوشۇپ بەرگەن شاتىرى
بىلەن سەنەمجان نەچچەند مەراھىللەرنى
تەي قىلىپ ۋە بادىيەلەرنى قەدەم ئەيلەپ،
ئاخىرى دىيارى بەكرى شەھرىگە يېتىپ
كەلدىلەر. ئاندا ئاقچى سەنەمجاننى يىراق-
تىن كۆرۈپ، ئالدىغە بارىپ كۆرۈشتى-
لەر. سەبنەم ئاڭا قاراپ بۇ بەيىتنى
ئوقۇدى:

باباخاندىن بۇ يىل بولدۇم جۇداغە،
يارىم سالدى مېنى جەۋرى جەفاغە.
ئازغۇرۇپ ئاپاردى مېنى قازاغە،
ھېچكىمدىن ياخشىلىق ئەجەب كۆرمەدىم.

غېرىپ كەتكەن ئىكەن ھەلەپ شىرۋانە،
مېنى قويدى تۆكمەس دەرد - ھىجرانە.
دەردىمگە تاپمادىم ھېچ دەرمانە،
سىردىمنى ئايتقالى بىر يار تاپمادىم.

سەنەم ئايتۇر سۆزلەشتىم بۇغراخان بىلەن،
دەردىمنى سورىغان قەدىرداڭ بىلەن.
بۇ دۇنياغە كېلىپمەن غېرىپجان بىلەن،
فەراغەت، خۇشاللىق زىنھار تاپمادىم.

ئول كېچە ئاقچى جەمى ئەۋلىيا-ئەنبىيالارنى، غېرىپنى چۈشىدە كۆردى. ئەرتەسى سەنەمنىڭ قاشىغە كېلىپ:

— ئەي سەنەمجان، مەن بۇ كېچە بىر چۈش كۆرۈپدۇرمەن. غېرىپجان ئۆلمىگەن بولغاي. كۆرگەن چۈشۈم رۇھانىيمىكى يا شەيتانىمىكى، — دەپ زار - زار يىغلاپ نېمە دەيدۇ قېنى ئىشتەيلى:

بۇ كېچە چۈشۈمدە غېرىپنى كۆردۈم،
رەھمانىيمىكىن ئۇ ياكى شەيتانىي،
شەيتانىيمىكىن دېدىم بىلدىم رەھمانىي،
ئەرەنلەرنىڭ ئىزھارىنى قىلغانى.

ئەرەنلەرنىڭ ئىزھار ئېتەر ئېلى بار،
غەۋسۇ غىياس ھەققىنىڭ ئەزىز قەۋلى بار،
كەربەلادا شەھىد بولغان ئىمام بار،
غېرىپجاننىڭ تىرىكدۇر، يوقتۇر ئۆلگەنى.

سوفىلارنىڭ پىرى باردۇر دىلىندا،
باشىدا تاجى باردۇر قۇشى قولىندا،
يالغان سۆزلەر يوقتۇر بۇ ئەھۋالىمدا،
ئەرەنلارنىڭ يوقتۇر يالغان ئايتقانى.

پېسەنددۇركى شىرىنغە ئول ئابىھەيات،
چاھار باغ ئىچىندە بەندەدۇر ھەيات.
سەنەمجانغە كەلدى بىر ھۆر پەرىزاد،
ئاقچىنىڭ يوقتۇر بىر يالغان ئايتقانى.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم ئاقچىدىن بۇ سۆزنى ئىشتىپ چالا بوغۇزلانغان كەپتەردەك يۇمۇلانىپ، كۆپ بىتاقەت بولۇپ «مەن ئەمدى بۇ يەردە يۈرۈپ مۇرادىمغە يېتەلمەدىم. يارىم غېرىپنى ئىستەپ جانىم ئاغزىمدىن چىققۇنچە ئاھ غېرىپ، ئاھ غېرىپ دەپ، يۈرگەن يوللاردە ئۆلمەسەم زادى بولمايدۇر» دە، زار - زار يىغلاپ بۇ بەيتنى ئوقۇيدۇر:

ھېچ تاقەتىم قالمادى ئاھ بۇ تەندە،
سەدقەڭ بولايىن گۈلنىھال ئايىم.
مەن يارىمنى تىلەيمەن خۇدادىن كۈندە،
مۇرادۇ مەقسەدىم: كۆرسەم غېرىبىم.

يانا بارىپ كۆرسەم يارىم يۈزىنى،
بارىپ تەۋاپ ئەيلەسەم باسقان ئىزىنى.
غېرىپجان ئۇنتۇدىمۇ ئەبباس قىزىنى،
مۇرادۇ مەقسەدىم: كۆرسەم غېرىبىم.

سەنەم ئېيتۇر، غېرىپ ئۈچۈن زار بولدۇم،
بىر تازا گۈل ئىدىم، ئەمدى خار بولدۇم،
غېرىپجاننى بىر كۆرگەلى زار بولدۇم،
مۇرادۇ مەقسەدىم: كۆرسەم غېرىبىم.

ئاندىن سەنەمجان ئايتتى:

— ئەي ئاقچى ئانا، سىز ھەلەپ

شىرۋانغه بارىپ يارىم غىرىپنىڭ بار-
يوقىنى بىر خەبەر ئالىپ كەلمەدىڭىزه
قولىڭىزدىن هېچ ئىش كەلمەدى. ئەمدى
غېرىپجاننىڭ فىراقىدا ئۆلگەنىم ئۆلگەن،—
دەپ يىغلاپ كۈندىن - كۈنگە ئاش-
سۇدىن قالدى، كىشى قاراپ سۆز سو-
راسا، ئەسلا كۆزىنى ئاچماس ئەردى. ئان-
دا پادىشاھ مۇنادىگەرلەرىنى هازىر قىلىپ:

— ئەي مۇنادىگەرلەر، سىزلەر شە-
ھەر - شەھەرلەرگە بارىپ مۇنادى قىلىڭلار،
ھەر جايدا تەبىب ۋە ھۆكەما بولسا ئالىپ
كېلىڭلار. ھەر كىشى قىزىم سەنەمجاننى
دەفئى دارۇ قىلىپ ساقايتسا، قىزىمنى
ئول كىشىگە بېرورمەن،— دەپ يارلىق
قىلدى.

مۇنادىگەرلەر شەھەر - شەھەرگە
يۈردىلەر. ئەمدى ئىككى كەلىمە سۆزنى
غېرىپجاندىن ئىشتمەك كېرەك.

ئەلقىسسە، غېرىپجان چۆل - بەيابان-
لارنى كېزىپ يىغلاپ كېتىپ بارۇر ئېر-
دى. بەناگاھ يولدا ھەزرەتى خىزىر
ئەلەيھىسسالام ھازىر بولدىلار. غېرىپجان
ھەزرەتى خىزىر ئەلەيھىسسالامغا سەلام قىل-
دى. خىزىر ئەلەيھىسسەلام جاۋاب بېرىپ:

— ئەي غېرىپ، سەن ئەمدى ھەلەف
شىرۋانغه بارىپ بىر تەبىبنىڭ سۇرىتىدە
بولۇپ ئولتۇرغىل. سېنىڭ شۇندا مۇرا-
دىڭ هاسىل بولۇر،— دەپ قوينىدىن بىر
پارچە رەم كىتابىنى ئالىپ غېرىپقا بەر-
دىلەر، ئاندىن ئۇلا پەندۇ نەسىھەتلەرنى
قىلىپ غايىپ بولدىلار.

ئاندىن غېرىپجان شۇبۇ يۈرگەنلەر-
چە نەچچە كۈندە ھەلەف شىرۋانغە بار-
دى. بارىپ شەھەرنىڭ بىر سۇفىسىگە
چىقىپ، رەم كىتابىنى ئاچىپ قويۇپ
ئولتۇرۇر ئەردى. دىيارى بەكىردىن كەل-
گەن مۇنادىگەرلەر پادىشاھ دېگەنىدەك
مۇنادى قىچقىرىپ ئىدى. بىر كىشى:
«فەلانى گۈزەردە بىر سۇففىدە بىر
ئاخۇنۇم كىتاپ ئاچىپ ئولتۇرۇر. ئۆزى
يىراق شەھەردىن كەلگەن ھۆكەماغە
ئوخشايدۇر» دېدى. ئۇلار كېلىپ غېرىپ-
نى كۆردى. تونىمادى. غېرىپ مۇسافىر-
چىلىق شەھىرىگە كەلگەلى ئۇزۇن زەمان
بولۇپ ئەردى. بۇلار پادىشاھنىڭ قىزى
سەنەمجاننىڭ كېسەل بولغانىنى، پادىشاھ
ھەر كىشى دەفئى دارۇ قىلىپ ساقايتسا
قىزىمنى شول كىشىگە بېرورمەن دېگەن
سۆزىنى بەيان قىلىپ ئەردى. غېرىپجان
كۆرگەنلەرىنى بەيان قىلىپ نېمە دە يدۇرقېنى:

شىددەتىمنى كۆرۈك قەزا فەلەكنى،
مېنى فەلەك ئۆز يۇرتۇمدىن ئايىردى.
غېرىپ ئۆلگەنلەرنىڭ باردۇر سوراغى،
كۆيدۈردى، ياندۇردى، ياردىن ئايىردى.

بىر ياندىن قايغۇسى، بىر ياندىن داغى،
بىر ياندا لالەلىك بوستانلىق باغى.
بىر ياندىن ئاتەشى، بىر ياندىن داغى،
بىر ياندىن لالەدەك ياردىن ئايىرىلدى،

بۇ مۇھەببەت غەمىدە ئاخىر ئۆلەرمەن،
مۇسافىرلىق خاقانىغە ئوخشارمەن،
گۈل يارىمنى كۆرۈر بولغان ئوخشايمەن،
تېز ئاچىلغان يېڭى گۈلدىن ئايىرىلدى.

تۆگەمەس بەلاغە تۈشتىمۇ باشىم،
يارىسىز ئۆتۈپدۇر ياز بىلەن قىشىم،
توپان كەبى ئاقادۇر كۆزۈمدىن ياشىم،
تەگرى مېنى ئوشۇل ياردىن ئايىردى.

غېرىپ ئايتۇر، ئەمدى بىلمەي سۆزۈمدىن،
يار ئۈچۈن ئاققاندۇر ياشىم كۆزۈمدىن،
ئايرىلىپمەن جەفا ئىلەن يۇرتۇمدىن،
قەبا فەلەك سەنەمجاندىن ئايردى.

ئەلقىسسە، بۇلار غېرىپنى ئالىپ
يىگىرمە بىر كۈندە دىيارى بەكرى
شەھرىگە كەلدىلەر. پادىشاھ ئايتتىكى:
— ئەي تەبىب، دۇنيالىقتا بىر
قىزىم بار ئەردى. كېسەل بولۇپ قالدى.
ئاڭا ھېچ ئىلاج دارۇ مەنفەئەت قىل-
مادى. سىز بۇ قىزىمغە دارۇ قىلىپ
ساقايتىپ بەرسىڭىز، قىزىمنى سىزگە
بېرەي. پادىشاھلىقىمغا شېرىك قىلاي.
سىزنى دۇنيادىن بىھاجەت قىلاي.
غېرىپجان سەنەمنىڭ ياتقان يېرىگە كى-
رىپ، سەنەمگە دارۇ بەرگەن بولۇپ تۇردىلار،
سەنەمجان غېرىپنى كۆرۈپ بوي ئالىپ،
ساقايىپ ئورنىدىن قوپتى. كۈندىن-
كۈنگە تەئامغە كىرىپ، سەلىمۇلئەئزا
بولۇپ ساقايدى. ئاندىن كېيىن پادىشاھ
بۇلارنىڭ تويىنى قىلماقچى بولدى.
پادىشاھ ئەبباسخان ئايتدىكى:
— ئەي تەبىب، سىز قايسى ۋىلا-
يەتتىن بولۇرسىز؟ كىملەرنىڭ ئەۋلادىدىن؟
ئەسلى نەسەبىڭىزنى بەيان قىلىڭ.
غېرىپ تائەۋۋەلدىن ئاخىرىغىچە باشىغە
كەلگەن كۈنلەرنى بەيان ئەيلەپ نىمە
دەيدۇر قېنى:

يۇرت قەدرىنى شاھلار بىلمەس،
باشقا يۇرتغە چىقماغۇنچە،
ياخشى يارنىڭ قەدرىن بىلمەس،
بىر يامانغا چۈشمەگۈنچە.

قول ئۇزارتسام يارغا يەتمەس،
يارسىز مېنىڭ ئىشىم پۈتمەس.
ياخشى - يامانى پەرق ئەتمەس،
بىر نامەردكە چۈشمەگۈنچە.

پادىشاھ بۇ بەيتنى ئاڭلىغاندىن
كېيىن، غېرىپنى تونۇپ، بۇلارغە رەھمى
كېلىپ ئايتتىكى:
— خۇدانىڭ ئىرادەسىدىن تاشقارى
ھېچ ئىش يوق ئىكەن. سەنەمنى غېرىپقا
بېرەيلى دېسەم بۇ كەم ئەقىل خاتۇنۇم
«ئاتاسى يوق يەتىم بالىغە قىز بېرىپ
بولماس» دەپ، مېنىڭ ئالدىمنى توساپ،
باشىمنى تولا ئايلاندۇرۇپ خۇدانىڭ
ئىرادەسىگە بويسۇنماي ئۇناماغان ئىدى.
ئاخىرى بەرمەي بولمايدۇرغانىغە ئوخشاي-
دۇر، ھېلى ئاتاسى بولماغان بىلەن ئەۋ-
ۋەلدە بار ئىدى. ئەجەل يېتىپ ئۆلۈپ
كەتكەن ئىدى. خۇدايىتەئالا بۇلارنىڭ
نىكاھىنى قوشۇپ ئىكەن.
ئاندىن پادىشاھ ئەبباسخان ئۆز
ھالىغە زار يىغلاپ بۇ بەيتنى ئوقۇدى:

مەۋج ئۇرۇپ كۆيدۇردى ئىشتىياق ئوتى،
ئىشق ئوتى يامان ئىكەن، دوستلارىم.
شاھ سەنەمنى غېرىپجانىغە قوشايىن،
ھىجران ئوتى يامان ئىكەن، دوستلارىم.

بارىپ قازى بىلەن مۇفتى كەلتۈرۈڭ،
ۋەزىرىم گۇل بولۇپ سىز ھەم ئولتۇرۇڭ.
ئاشىقلارنى مۇرادىغە يەتكۈزۈڭ،
ئىشق ئوتى يامان ئىكەن دوستلارىم.

قەزا فەلەك بىزنى سالدى بۇ غەمگە،
كۆڭلۇمدىن چىقماغان دەردۇ ئەلەمگە،
غېرىپنى تاپشۇردۇم قىزىم سەنەمگە،
ئىشىق ئوتى يامان ئىكەن، دوستلارىم.

ئەبباسخان دەر: قىلغان ئىشىم مەلامەت،
جانىمنى قۇتقۇزسام ئاندىن سەلامەت.
بوينۇمدا قالماسۇن قەرزى قىيامەت،
كۆيۈك ئوتى يامان ئىكەن، دوستلارىم.

ئەلقىسسە، بەغداددىن غېرىپنىڭ ئاناسى ۋە سىڭلىسىنى يۈز مىڭ ئىززەت ئىكراملار بىلەن شەھەرگە ئالدۇرۇپ كېلىپ، ئۇلارغا ئۆزرەخاھلىق ئايتتى. ئاندىن غېرىپ بىلەن سەنەمنىڭ توينى قىلماقچى بولۇپ، توي ئەسبابلارىنى راست قىلىپ، قىرىق كېچە-كۈندۈز توي بۇنياد ئەيلەپ، سەنەمنى غېرىپغە ئەقدەئى نىكاھ قىلىپ ئالىپ بەردىلەر. غېرىپ بىلەن سەنەمنىڭ تويىغە شەھەر-شەھەرلەردىن، يۇرت-يۇرتلاردىن، سەھرا-سەھرالاردىن ئۇلۇغ ئۇششاق، ئايماق-ئايماق، سانجاق-سانجاق، قەبىلە-قەبىلە، گۇرۇھ-گۇرۇھ كىشىلەر كېلىشىپ تويغە داخىل بولۇشۇپ، ئاش-ماش، گۆش-مۆش، چاي-پاي، قەند-گەزەك، مانتۇ-چۆچۈرە، قاتلىمىلارنى شورپالارغە چىلاشىپ نىھايەتى سېيراپ بولۇپ، ئاب-ئاش سىرۇپاي، ھەرقايسىنىڭ مەنسەبىگە لايىق تون-ئىگىن، ئىنئاملارنى ئالىشىپ، ئەللاھ-ئەللاھ، هاي-هۇي قىچقارىشىپ، ھەر قايسىلارى ئۆز يۇرتىغە تارقاشتىلار. پادىشاھ توينى ئۆتكەزىپ، مېھمانلارنى ياندۇرۇشتىن ئىلگەرى غېرىپنى ئۆز ئورنىدا پادىشاھ قىلىپ، پادىشاھلىق تەختىگە چىقارىپ، ھەممە تابىئەلەرى بىرلە مۇبارەك يادلىق قىلدى. غېرىپ ئانداغ ئەدالەتلىك پادىشاھ بولدىكىم، پادىشاھ ئەبباسخان نىھايەتى شاد-خۇرەم بولۇپ، ئۆزلەرى خاس ھۇجرەلەرىغە كىرىپ خىلۋەت نىشىن بولۇپ، پادىشاھلىق ھۆكۈمەت مۇھرىنى غېرىپقا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، ئاندىن فۇقەرالارى بىلەن رازىلىشىپ خۇدايىتەئالاغە تائەت ئىبادەت قىلماققە مەشغۇل بولدىلار. غېرىپ ھەم خۇدايى تەئالاغا شۈكرى بەجا كەلتۈرۈپ، شاھ سەنەم بىلەن يۈتۈشكەن ۋاقتىنىڭ بۇيانىدا تارتقان رەنج-مىھنەتلەرىنى، بىر كېچىدە راھەت ياستۇقىغا باشلارىنى قويۇپ، كام دىل ھاسىل قىلىپ، سەنەمجاننىڭ نەچچە يىل بۇيانىدا تارتقان داغلارىنىڭ ئەجرىنى بىر كېچىدە ياندۇرۇپ، خىزمەتىنى ياخشى قىلىپ، سەنەمنىڭ رەھمەتىنى ئالىپ ھەم ئۆزى خۇرسەند بولۇپ، تارتقان مۇشەققەتلىرىنىڭ ئەجرىنى بېرىپ، خۇدايىتەئالا دۆلەتكە مۇشەررەپ قىلغانىغە يۈز مىڭ شۈكرى-سەنالارنى ئايتىپ، كۈندىن-كۈنگە ياخشى ئات ئابروي بىرلە ئالەمدىن ئۆتتىلەر. ئادىللىق بىلەن يۇرت سوراپ مۇرادىغە يەتتىلەر.

ھەجىنىڭ قوبۇل بولۇشى

باغداد شەھىرىدە ئېلى موزدۇز دېگەن بىر ياماقچى بار ئىكەن. ھەر كۈنى ياماقچىلىق قىلىپ بەش تەڭگە پۇل تاپاۋەت قىلىدىكەن. كۆڭلىدە ھەج قىلىشنى نىيەت قىلىپ، ھەر كۈنى تاپقان بەش تەڭگە پۇلىدىن ئۈچ تەڭگىنى ئائىلىسىگە خىراجەت قىلىپ ئىككى تەڭگىنى ئىقتىساد قىلماقچى بوپتۇ ۋە كىچىك بىر ساندۇقچە ياساپ ھەر كۈنى تاپقان پۇلىدىن ئىككى تەڭگىنى ئاشۇ ساندۇققا سېلىپ تۇرۇپتۇ. ساندۇق تولغاندا ھەج سەپىرىگە ماڭماقچى بوپتۇ. ئايلار ئۆتۈپتۇ. يىللار ئۆتۈپتۇ، ساندۇق پۇل بىلەن تولۇپتۇ. ئېلى موزدۇز ھەج سەپىرىگە ماڭماقچى بوپتۇ. بىر كۈنى ياماقچىنىڭ ئايالى تاماق ئېتىشكە تەمشەلسە، ئۆيىدە ئوت ئالدۇرغۇچ تۈگەپ قاپتۇ. قوشنىسىنىڭ ئۆيىگە ئوت تىلەپ كىرىپتۇ. قارىسا قوشنىسى ئەر-خوتۇن پىشۇرۇلغان بىر قوي گۆشىنى داستىخاندا قويۇپ ئىككى بالىسى بىلەن يېيىشىپ ئولتۇرۇپتۇ. ياماقچىنىڭ خوتۇنىنىڭ گۆشنى كۆرۈپ يېگىسى كېلىپ كېتىپتۇ. بۇلار ئۇنى گۆش يېيىشكە تەكلىپ قىلماپتۇ. ئاخىر تاقەت قىلالماي:

— گۆشتىن ماڭىمۇ بېرىڭلار، — دەپ ئىلتىجا قىپتۇ. گۆشتىن بۇ ئايالغا بەرمەپتۇ. ئىككىنچى قېتىم يەنە گۆشتىن بېرىشنى تەلەپ قىپتۇ. قوشنىسى:

— بۇ گۆش بىزگە ھالال، سىزگە ھارام، — دەپتۇ-دە، باش كۆتۈرمەي گۆشنى يەۋېرىپتۇ. ياماقچىنىڭ خوتۇنى ئۆيىگە قايتىپ بېرىپ، ئەھۋالنى ئېرىگە ئېيتىپتۇ. ئېلى موزدۇز خوتۇنىدىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ قوشنىسىنىڭ ئۆيىگە كىرىپتۇ. قارىسا دېگەندەك بىر قوينىڭ گۆشىنى يەپ ئولتۇرغىدەك. ئېلى موزدۇز بۇلارغا:

— خوتۇنۇم ئۆيۈڭلەرگە كىرسە گۆشتىن بەرمەپسىلەر. «بۇ گۆش بىزگە ھالال، سىزگە ھارام دەپسىلەر» بۇ زادى قانداق گەپ؟ — دەپ سوراپتۇ.

قوشنىسى ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ:

— بىرنەچچە كۈندىن بېرى يېگىلى يوق، ئىچكىلى يوق، ئاچ قالدۇق. بىر يىلدىن ئاشتى، بىر چىشلەم گۆش ئېلىپ يېيىشكە قادىر بولالمىدۇق. خوتۇن-بالىلىرىم گۆش دەپ يىغلاشتى. تۈنۈگۈن ئاخشام يولدىن ئۆتۈپ كېتىپ بارسام، ئىككى كىشى ھارام بولۇپ قالغان بىر قوينى يول بويىدىكى بىر جايغا كۆمگىلى

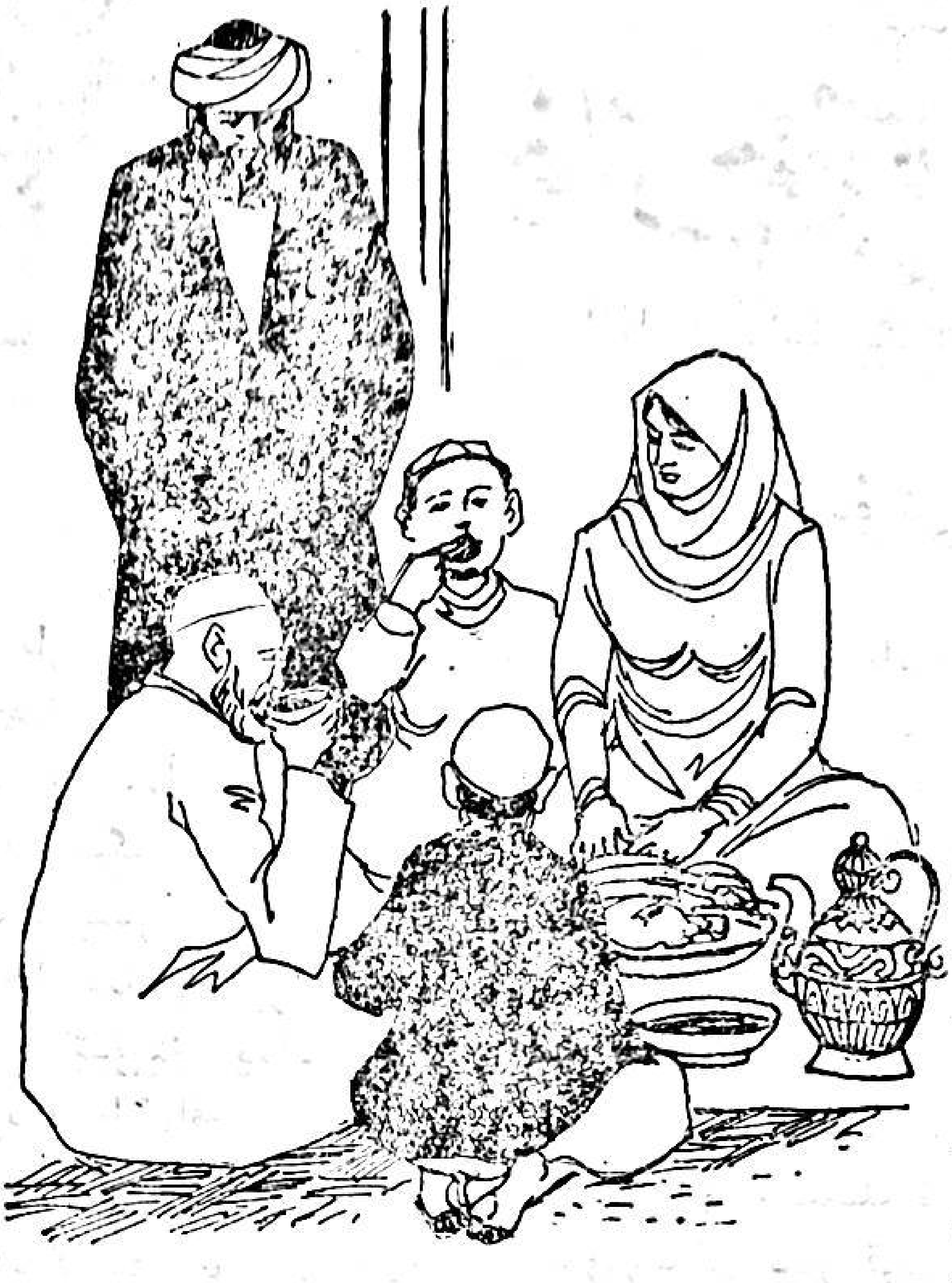

تۇرغانىكەن. ئۇلار قويىنى كۆمۈپ قويۇپ قايتىپ كەتكەندىن كېيىن، قويىنى ئۇ يەردىن ئېچىپ ئۆيگە ئېلىپ كېلىپ پىشۇرۇپ ئەمدى يېگىلى تۇردۇق. شۇڭا بۇ گۆشنى سىزنىڭ ئايالىڭىزغا بېرىشنى راۋا كۆرمىدۇق. بۇ گۆش بىزگە هالال، ئەمما سىلەرگە هارام، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ئېلى موزدۇز بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئەهۋالنى چۈشىنىپتۇ. بۇلارنىڭ هالىغا ئېچىنىپتۇ. ئۆز ئىچىدە: «بۇ يىل هەج قىلىشقا بارمىسامۇ بارماي، ئاۋۋال قوشنامنى بۇ قىيىن تۇرمۇشتىن قۇتۇلدۇراي» دەپ ئويلاپتۇ. هېچ ئىككىلەنمەستىن دەرهال ئۆيىگە بېرىپ، هەج قىلىشقا هازىرلىغان پۇلىنىڭ يېرىمىنى ئېلىپ كېلىپ قوشنىسىغا بېرىپتۇ. قوشنىسى پۇلنى ئېلىپ ئېلى موزدۇزغا رەهمەت ئېيتىپتۇ، تەڭرىگە تەشەككۇر بىلدۈرۈپتۇ.

ئەمدى گەپنى هەرەمدىكى مىسىرلىق هاجىدىن ئاڭلايلى.

مىسىرلىق هارۇن دېگەن بىر كىشى، مىسىردىن هەج قىلغىلى كېلىپ كەبىنى تاۋاپ قىلىپ هاجى بولۇپتۇ. بۇ هاجى بىر كۈنى كەبە مەسچىتىگە پېشىن نامىزىنى ئوقۇغىلى كىرگەنىكەن، نامازدىن كېيىن ئايەت ئوقۇپ ئولتۇرسا، غايىبتىن بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپتۇ. بىرىنچى ئاۋاز:

— بۇ يىل هەج قىلغىلى كەلگەنلەرنىڭ هەممىسىنىڭ قىلغان هەجى ئاللانىڭ دەرگاهىغا قوبۇل بولدى، — دەپتۇ.

ئىككىنچى ئاۋاز:

— ياق، هەج قىلىشقا كەلگەنلەرنىڭ هەممىسىنىڭ قىلغان هەجى تولۇق قوبۇل بولۇپ كېتىشى ناتايىن. هەج قىلىشقا كەلگەنلەر هەر خىل نىيەت بىلەن كېلىدۇ، ئۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ساپ نىيەت بىلەن هەج قىلىش پەرزىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن كەلسىمۇ، يەنە بەزىلىرى ساپ نىيەت بىلەن كەلمەيدۇ. بەزىلىرى «هاجى» دېگەن نامغا ئىگە بولۇپ ئابروي قازىنىش ئۈچۈن كېلىدۇ. بەزىسى دورامچىلىق قىلىپ كېلىدۇ. يەنە بەزىلىرى ساياهەت قىلىشقا كېلىدۇ، يەنە بەزىلىرى سودىگەرچىلىك

قىلىپ پۇل تېپىش ئۈچۈنلا كېلىدۇ. بەزىلىرى كىشىلەرنىڭ ھەققىنى ئىگىلىۋېلىپ شۇنىڭ بەدىلىگە ھەج قىلغىلى كېلىدۇ. شۇڭا مۇنداقلارنىڭ قىلغان ھەجى تەڭرى دەرگاھىدا قوبۇل بولمايدۇ، — دەپتۇ.

بىرىنچىسى:

— بۇ يىلقى ھەج ئۆتكەن يىللارغا ئوخشىمايدۇ. مەلۇم بىر كىشىنىڭ ھەج قىلىشقا ھازىرلىغان پۇلى بىلەن قوشنىسىنى قىيىنچىلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ، ساۋابلىق ئىش قىلغانلىقىنىڭ خاسىيىتىدىن، تەڭرى تائالا بۇ يىلقى ھەجنى تامامەن قوبۇل قىلدى، — دەپتۇ.

ئىككىنچىسى:

— بۇ ساۋابلىق قانداق ۋەقە ئىكەن، — دەپ سوراپتۇ.

بىرىنچىسى جاۋاب بېرىپ مۇنداق دەپتۇ:

— باغداد شەھىرىدە ئېلى موزدۇز دېگەن بىر ياماقچى بولۇپ، ئۇ قوشنىسىنىڭ قىيىن تۇرمۇشتا قىينالغانلىقىنى ئۇقۇپ، ھەج قىلىشقا ھازىرلىغان پۇلىنى قوشنىسىغا بېرىپ قىيىنچىلىقتىن قۇتۇلدۇردى. قوشنىسى ئاللا تائالادىن مىننەتدار بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئېلى موزدۇز گەرچە ھەج قىلىشقا كەلمىگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ ھەج قىلىش نىيىتى تەڭرى تەرىپىدىن ھاجىلار قاتارىدا قوبۇل قىلىندى. ھەجى مەقبۇل بولدى. ھەممە ئۇنىڭ خاسىيىتى بىلەن بۇ يىل ھەج قىلىشقا كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ھەجنى قوبۇل قىلىۋەتتى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن ئاۋاز توختاپتۇ. بۇ سۆزلەشكەنلەر پەرىشتىلەر ئىكەن.

مىسىرلىق ھاجى بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بۇ ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى بىلىش ئۈچۈن باغداد شەھىرىگە كەپتۇ. كىشىلەردىن سورا-سورا، ئېلى موزدۇزنى ئىزدەپ تېپىپتۇ. ئېلى موزدۇز بۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىپ، ئۆزىنىڭ ھەج قىلىشقا ھازىرلىغان پۇلىنى قىيىن كۈنگە قالغان قوشنىسىغا بېرىۋەتكەنلىك توغرىسىدىكى ھېكايىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ.

مىسىرلىق ھاجى تەڭرىنىڭ ئىككى پەرىشتىسىنىڭ قىلىشقان سۆزلىرىنى ئېلى موزدۇزغا ھېكايە قىلىپ بېرىپ، ئېلى موزدۇزنىڭ ھاجى بولغانلىقىنى مۇبارەكلەپتۇ ۋە مۇنداق دەپتۇ:

— تەڭرى ھەجىڭنى قوبۇل قىلىپلا قالماستىن، سېنىڭ ھەج قىلىشقا ھازىرلىغان پۇلۇڭنى قىيىنچىلىقتا قالغان قوشناڭغا بېرىۋەتكەنلىكىڭنىڭ شاراپىتىدىن بۇ يىل كەبىگە ھەج قىلىشقا بارغانلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ھەجنى قوبۇل قىلدى، — دەپتۇ.

ئېلى موزدۇز مىسىرلىق ھاجىدىن بۇ خۇش خەۋەرنى ئاڭلاپ، خۇشاللىقتىن كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى: مۆمىن ئاخۇن

رەتلىگۈچى: ئابدۇراخمان مۆمىن

جازانىخورنىڭ ۋاپاسىزلىقى

مەلۇم بىر شەھەردە قاسىم دېگەن بىر جازانىخور بار ئىكەن. يۇقىرى ئۆسۈم بىلەن قەرز تارقىتىپ جازانىخورلۇق قىلىدىكەن. قەرزنى دېگەن قەرەلدە تاپشۇرمىسا، ئۆسۈم ئۈستىگە قوشۇپ تۇرىدىكەن. نۇرغۇن كىشىلەر بۇنىڭغا قەرزدار بولۇپ، يەر-زېمىن، ئۆي-ۋاقىلىرىدىن ئايرىلىپ كېتىپتۇ. قاسىم ئۆزى ھېچبىر ئەمگەك قىلماي تىرىكتاپلىق بىلەن جازانىخورلۇق قىلىپ تاپقان كىرىم بىلەن ئەيش-ئىشرەت، كەيپ-ساپا بىلەن پەيز سۈرىدىكەن. بۇنىڭدا قىلچە رەھىمدىللىك يوق ئىكەن. بۇ جازانىخور يامان ئىشلارنى تولا قىلغاچقا، خەلقنىڭ قىساسى تۇتۇپ، ئاخىر ۋەيران بوپتۇ. ھەتتا نەچچە كۈنلۈك ئاچ قاپتۇ. ئەمگەك قىلاي دېسە، ئەمگەك ئېغىر كەپتۇ، ئەمگەك قىلىشتىن نومۇس قىپتۇ. ئاخىر ئاچلىققا چىدىيالماي ئۆزىنى دەرياغا تاشلاپ ئۆلۈۋالماقچى بوپتۇ. دەريا تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. ماڭا-ماڭا دەريا بويىغا كەپتۇ. قارىسا دەريا سۈيى دولقۇنلاپ ئېقىۋاتقان. جازانىخور دەريانىڭ قېشىغا كەلگەندىن كېيىن ئۆزىنى دەرياغا ئاتاي دېسە قورقۇپتۇ. جان بەرمەك ئۇنىڭغا تەس كەپتۇ. دەريا بويىدا ئىككى خىيالدا قاپتۇ. دەرياغا ئۆزىنى تاشلاپ ئۆلۈۋېلىش كېرەكمۇ ياكى باشقا يول تۇتۇش كېرەكمۇ، دېگەنلەرنى ئويلاپ، بىردەم ئۆزىنى دەرياغا تاشلىماقچى بولۇپ دەرياغا دېۋەيلەپتۇ. بىردەم ئارقىغا داجىپتۇ. شۇنداق قىلىپ سەككىز-ئون قېتىم تەكرارلاپتۇ. دەريا ياقىسىدا بىر قومۇشلۇق كۆل بولۇپ، بۇ كۆل بىر توپ ياۋا غازلارنىڭ ماكانى ئىكەن. بىر ياۋا غاز ئۇنىڭ نورمالسىز ھەرىكىتىنى كۆرۈپ دىققەت نەزەرى بىلەن قاراپ تۇرۇپتۇ. بۇ ئىشقا تەئەججۈپلىنىپتۇ. ئەركەك غاز چىشى غازغا:

— مەن ئاستا سۇ ئاستى بىلەن بېرىپ ئۇنىڭ ئەھۋالىنى كۆزىتىپ كېلەي، ئۇ نېمە ئادەمكىن؟ — دەپتۇ.

چىشى غاز ئەركىكىگە:

— بارما، ئەگەر ئۇ يامان نىيەتلىك ئادەم بولسا ھاياتىڭغا خەۋپ يېتىدۇ، — دەپتۇ.

ئەركەك غاز چىشى غازنىڭ گېپىگە قۇلاق سالماي، سۇ ئاستى بىلەن ھېلىقى ئادەمنىڭ قېشىغا كەپتۇ.

غاز:

— ھەي ئىنسان، نېمانداق بىردەم سۇغا سەكرىمەكچى بولىسىز، بىردەم ئارقىغا

داجىپ كېتمىسىز، يا قايتىپ كەتمەيسىز، بۇ نېمە قىلغىنىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

جازانىخور:

— بىرنەچچە كۈن بولدى، يەي دېسەم يوق، ئىچەي دېسەم يوق. ھالىمغا ۋاي. ئاخىر جېنىمدىن تويۇپ، دەرياغا ئۆزۈمنى تاشلاپ ئۆلۈۋالاي دەۋاتىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ، غازنىڭ بۇ ئادەمگە رەھمى كەپتۇ ۋە مۇنداق دەپتۇ:

— نېمىشقا ئاسانلا جاندىن تويدىڭىز، ئۆزىڭىزنى ئۆلتۈرۈۋالماڭ. مەن سىزگە ياردەم بېرەي، دەپلا سۇ ئاستىغا چۆمۈپ كىرىپ كېتىپتۇ. جازانىخور بۇ ئىشقا ھەيران بولۇپ، قاراپ تۇرۇپتۇ. بىردەمدىن كېيىن غاز ئاغزىدا بىر دانە گۆھەرنى چىشلەپ چىقىپتۇ. بۇ گۆھەر جازانىخورنىڭ كۆزىنى قاماشتۇرۇۋېتىپتۇ. غاز بېشىنى بىر سىلكىگەن ئىكەن، گۆھەر جازانىخورنىڭ ئالدىغا چۈشۈپتۇ. بۇنى كۆرگەن جازا-نىخورنىڭ كۆزلىرى ئالاق-جالاق بولۇپ خۇدىنى يوقىتىپتۇ. كاپ قىلىپلا گۆھەرنى ئالغىنىچە ھېچ نەرسىگە قارىماي شەھەرگە چېپىپتۇ. جازانىخور بۇ گۆھەرنى گۆھەر-پۇرۇشقا سېتىپ باي بولۇپ كېتىپتۇ. ئۆزىگە خەيرىخاھلىق قىلغان غازنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپتۇ.

بۇ گەپ مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن، ئەمدى گەپنى بۇ ياندىن ئاڭلايلى.

بىر كۈنى شەھەردە بىر گەپ تارقىلىپتۇ. پادىشاھنىڭ مەلىكىسى ساقايماس يامان كېسەلگە گىرىپتار بوپتۇ. بىر دانا ھۆكۈما مەلىكىنىڭ كېسىلىنى كۆرۈپ:

— بۇ كېسەلگە ناھايىتى ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگەن ياۋا غازنى تۇتۇپ كېلىپ، ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئېلىپ ئىسسىقىدىلا يېگۈزۈپ، غازنىڭ قېنىنى مەلىكىنىڭ ئىككى مۈرىسىگە ئېقىتسا شىپا تاپىدۇ، — دەپتۇ.

پادىشاھ ھۆكۈمادىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ پۈتۈن ئەلگە ھۆكۈم چىقىرىپتۇ. كىمكى ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگەن ئەركەك غازنى تىرىك تۇتۇپ ئەكەلسە، بەرسە يۈز تىللا ئىنئام قىلىدىكەن، يەنە ئۇنىڭغا ئوردىدىن كاتتا ئەمەل بېرىدىكەن.

جازانىخور بۇ گەپنى ئاڭلاپلا دەريا تەرەپكە قاراپ چېپىپتۇ. غازنىڭ ماكانى قومۇشلۇق كۆلگە كەپتۇ:

— ئەي مېنىڭ ئالىيجاناب مېھرى-شەپقەتچىم. سەن قەيەردە. بېشىمغا كۈن چۈشتى. مېنى پالاكەت باستى. قاتتىق ئازابقا قالدىم. سەندىن ياردەم تىلەيمەن، — دەپ غازنى چىللاپتۇ.

غاز جازانىخورنىڭ ئاھ-زارىنى ئاڭلاپ جازانىخورنىڭ قېشىغا كەپتۇ.

— بېشىڭغا يەنە نېمە كۈن چۈشتى؟ — دەپ سوراپتۇ.

بەدنىيەت جازانىخور ئىنتايىن بىچارە قىياپەتتە:

— مەن نېمە دېگەن بىتەلەي. يەنە بېشىمغا كۈن چۈشتى. قېشىمغا يېقىنراق كېلىپ گېپىمنى ئاڭلىساڭ، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ.

— غاز سۇدىن چىقىپ جازانىخورنىڭ قېشىغا يېقىن كېلىشى، بىلەن كاپ قىلىپلا غازنى

تۇتۇۋېلىپ ئالدى-كەينىگە قارىماستىن شەھەرگە قاراپ چېپىپتۇ.

غاز جازانىخورنىڭ پەيلىنى بىلىپ قورقۇپتۇ ۋە ئۇنىڭدىن:

— مېنى قەيەرگە ئېلىپ بارىسەن، — دەپ سوراپتۇ.

— سېنى شەھەرگە ئېلىپ بېرىپ پادىشاھقا تەقدىم قىلىپ نۇرغۇن ئالتۇنغا ۋە كاتتا مەنسەپكە ئېرىشىمەن. بۇ گەپنى ئاڭلاپ غاز قاتتىق چۆچۈپتۇ ۋە جازانىخورغا يېلىنىپ تۇرۇپ:

— مېنى قويۇۋەتكىن، يەنە بىردانە گۆھەر ئاچىقىپ بېرەي. ھېلىگەر جازانىخور مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ:

— سېنىڭ گۆھىرىڭنى كىم كۆرمىگەن. ئەمدى ئۇنداق گۆھىرىڭنىڭ كېرىكى يوق. پادىشاھنىڭ مەلىكىسى سېنىڭ يۈرىكىڭنى يېمەكچى. ئۇ چاغدا مەن پادىشاھ ئوردىسىدا چوڭ ئەمەلگە ئېرىشىمەن. ئابرويۇم ئاشىدۇ. دۆلەتمەن بولىمەن. نۇرغۇن ئالتۇن-تىللاغا ئىگە بولىمەن. نۇرغۇن خىزمەتكارلار مېنىڭ خىزمىتىمدە بولىدۇ. ھا...ھا...

غاز جازانىخوردىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئۆزىنىڭ نامەرد جازانىخور تەرىپىدىن ئالدانغانلىقىنى بىلىپتۇ ۋە «ۋاپاغا جاپا» دېگەن مانا شۇ — دەپ ئۆزىنى توختىتالالماي يىغلاپتۇ، غازنىڭ كۆزىدىن ئېقىپ چۈشكەن ياش يەرگە چۈشۈپلا مەرۋايىت بولۇپ پارقىراپ تۇرۇپتۇ. ئاچكۆز جازانىخور مەرۋايىتنى كۆرۈپ كۆزلىرى قىزىرىپ، دەرھال ئوڭ قولى بىلەن غازنى تۇتۇپ تۇرۇپ، سول قولى بىلەن يەردىكى مەرۋايىتنى تېرىپتۇ. مەرۋايىت سول قولىغا پاتماي غازنى يەرگە قويۇپ ئوڭ قولى بىلەن مەرۋايىتنى تەرگىلى تۇرۇپتۇ. غاز ۋاقىتنى غەنىيمەت بىلىپ دەرھال ئورنىدىن قوزغىلىپ، قانات كېرىپ پەرۋاز قىلىپ ئاسماننىڭ قەرىگە چىقىپ كېتىپتۇ. غاز ئۇچۇش بىلەن تەڭ جازانىخورنىڭ پۇت-قولى سەزمەس پالەچ بولۇپ قاپتۇ. بەدەنىيەت جازانىخور ھېچ تەرەپكە ماڭالماي شۇ جايدا ئولتۇرۇپ قاپتۇ. يېمەكلىك تېپىپ يېيەلمەي ئاچلىقتىن ئۆلۈپتۇ. ۋاپاغا جاپا قىلغان نائەھلى جازانىخورنىڭ تەقدىرى ئاشۇنداق ئېچىنىشلىق بىلەن ئاخىرلىشىپتۇ.

كىمكى قىلسا كىشىگە ۋابالىق،
ئاخىر ئۆزىگە تاپار زاۋاللىق.

ئېيتىپ بەرگۈچى: مۆمىن ئاخۇن

توپلاپ رەتلىگۈچى: ئابدۇراخمان مۆمىن

ساندۇقتىن چىققان ۋەسىيەتنامە

بۇرۇنقى زاماندا مال-دۇنيالىرى كۆپ، تۇرمۇشى غەمسىز ئۆتىدىغان بىر بوۋاي ئۆتكەنىكەن. بوۋايىنىڭ ئۈچ ئوغلى بولۇپ ئوغۇللىرىنى تولىمۇ ياخشى كۆرىدىكەن. بوۋاي بالىلىرىغا ئۆزى يېمىگەننى يېدۈرۈپ، كىيمىگەننى كىيدۈرۈپ تولىمۇ ئەتىۋارلاپ بېقىپ چوڭ قىپتۇ. ئاخىرى بالىلىرىنى ئۆيلۈك-ئوچاقلىق قىپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىردە بوۋاي كېسەل بولۇپ يېتىپ قاپتۇ. ئۇ ئۆز ھاياتىدىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ: «بالىلىرىم مەندىن كېيىن قالغاندا، مېنىڭدىن قالغان مال-دۇنيانى بۆلۈشەلمەي، بىر-بىرى بىلەن ئاداۋەتلىشىپ يۈرمەسۇن، كۆزۈمنىڭ ئوچۇق چېغىدا پۈتكۈل مال-دۇنيالىرىمنى بالىلىرىمغا تەقسىملەپ بېرىۋېتەي» دەپ ئويلاپ، ئۆيىدىكى مال-مۈلۈك، قولىدىكى دەپى-دۇنيانىڭ ھەممىسىنى ئۈچ ئوغلىغا تەقسىملەپ بېرىپتۇ. ھەمدە يۇرت چوڭلىرىنى چاقىرتىپ كەلتۈرۈپ خەت-چەك قىلدۇرۇپ پۈتۈن ۋەجىلىرىنى بالىلىرىغا مىراس قىلىپ بېرىپتۇ. بىراق بوۋاي كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن كېسەلدىن ساقىيىپ قاپتۇ. بوۋاي ئۆزىنىڭ ھەممە مال-مۈلۈك، پۇل-دۇنيالىرىنى بالىلىرىغا ئۆلمەي تۇرۇپ تەقسىملەپ بېرىۋەتكەچكە بالىلىرى ئۇنى ئۆز ئۆيلىرىگە تۇشۇپ كېتىپتۇ. دادىسى ياتقان ئۆي بىساتسىز قۇرۇقدىلىپ قاپتۇ. كۈنلەر ئۆتكەنسېرى بوۋاي تاماقتا قىسىلىپتۇ. بالىلىرى دادىسىنى بېقىپ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشنى بىر-بىرلىرىگە ئىتتىرىشىپ بوۋاي بىلەن كارى بولماپتۇ. بوۋاي ھەر كۈنى ئاچ قالىدىغان، ئىشىكتىن بىرەر بالىسىنىڭ ئاش-نان ئېلىپ كىرىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتىدىغان بولۇپ قاپتۇ.

بىر كۈنى بوۋاي پۈتۈن بىر كۈن ئۆيدە ئاچ قورساق يېتىپتۇ. ئۇ ماغدۇرسىزلىنىپتۇ. ئاخىرى بالىلىرىغا مىراس قالدۇرغاندا ئوتتۇرىدا گۇۋاھ بولۇپ مىراس قالدۇرۇش خېتىگە مۆھۈر باسقان يۇرت چوڭىنىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ. يۇرت چوڭى بوۋايىنى تولىمۇ قىزغىن كۈتۈۋېلىپ ياخشى تائاملار بىلەن غىزالاندۇرۇپتۇ. قورسىقى قانغۇچە تويغان بوۋاي كۆزىگە ياش ئېلىپ يۇرت چوڭىغا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپتۇ. ئۆز ئەھۋالىنى بايان قىلىپ بالىلىرىنىڭ ۋاپاسىزلىقىدىن يۇرت چوڭىغا شىكايەت قىپتۇ. ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان يۇرت چوڭى بوۋايىنىڭ ئەھۋالىغا ئېچىنىپتۇ-دە، مەسلىھەت بېرىپ، مۇنداق دەپتۇ:

— بۇ ئىشنى ئوڭشاشنىڭ چارە-ئامالى بار. سىز ئەتە كەچقۇرۇن ئوغۇللىرىڭىزنى مېنىڭ ئۆيۈمگە باشلاپ كېلىڭ. نەتىجىسىنى كېيىن كۆرىسىز.

بوۋاي قايتىپ كېتىپتۇ. ئەتىسى كەچقۇرۇن بوۋاي ئۈچ ئوغلىنى باشلاپ يۇرت ئاقساقىلىنىڭ ئۆيىگە كەپتۇ. يۇرت ئاقساقىلى بوۋاي ۋە ئۇنىڭ ئوغۇللىرىنىڭ ئالدىغا داستىخان سېلىپ چايغا تەكلىپ قىپتۇ. دۇئادىن كېيىن ئۇ كىشى بوۋايغا:

— ئۆزلىرى ماڭا: «قېرىغىنىمدا لازىم بولار» دەپ بۇ ساندۇقتىكى ئىككى مىڭ

تىللانى ئامانەت قويغان ئىدىلە، مەنمۇ ياشنىپ قالدىم. بۈگۈن ئۆزلىرى ئوغۇللىرى بىلەن بىللە بىر داستىخاندا تۇرۇشۇپلا، ئامانەتلىرىنى ئېلىۋالسىلا ئىكەن، — دەپ ساندۇقتىكى قۇلۇپنى ئېچىپ 2 مىڭ تىللا پۇلنى بوۋايغا ساناپ بېرىپتۇ.

بوۋاي پۇللارنى ساناپ ئالغاندىن كېيىن يەنە ساندۇققا سېپتۇ. بۇ پۇللارنى ئوغۇللىرى تولۇق كۆرۈپتۇ. بوۋاي ساندۇقنى ئوغۇللىرىغا كۆتەرتىپ ئۆيىگە قايتىپتۇ. كۆز باغلانغاندا بالىلىرى بوۋاينى چوڭ ئۆيدە يالغۇز قالدۇرۇپ ئۆز ئۆيلىرىگە قايتىشىپتۇ. شۇ كېچىسى بوۋاي ساندۇقتىكى 2 مىڭ تىللا پۇلنى يۇرت ئاقساقىلىغا قايتۇرۇپ بېرىپتۇ. قۇرۇق ساندۇقنى ئۆز يېنىدا قويۇپتۇ. «دادىمىزنىڭ يېنىدا تۇرغان ساندۇقتا 2 مىڭ تىللا بار.» دەپ تونۇغان ئۈچ ئوغۇل دادىسىنى كۆڭۈلدىكى پولۇ، مانتۇ، هالۋا، ئېسىل مېۋە-چېۋىلەر بىلەن بېقىشىپتۇ.

ئارىدىن بىرقانچە ئايلار ئۆتۈپتۇ. بوۋاينىڭ ئوغۇللىرى دادىسىدىن ساندۇقتىكى 2 مىڭ تىللا پۇلنى ئۆزلىرىگە تەقسىملەپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپ دادىسىنى قىستاپتۇ. بوۋاي:

— بالىلىرىم، هازىر مەن تېخى هايات، كۆزۈم يۇمۇلغىنى يوق، مەن ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ساندۇقتىكى پۇلنى ئۆزۈڭلار تەقسىملەپ ئېلىڭلار! مەن بۇ ھەقتە ۋەسىيەتنامە يېزىپ، ساندۇققا سېلىپ قويىمەن، — دەپ ساندۇقنى هەرگىز ئاچماپتۇ.

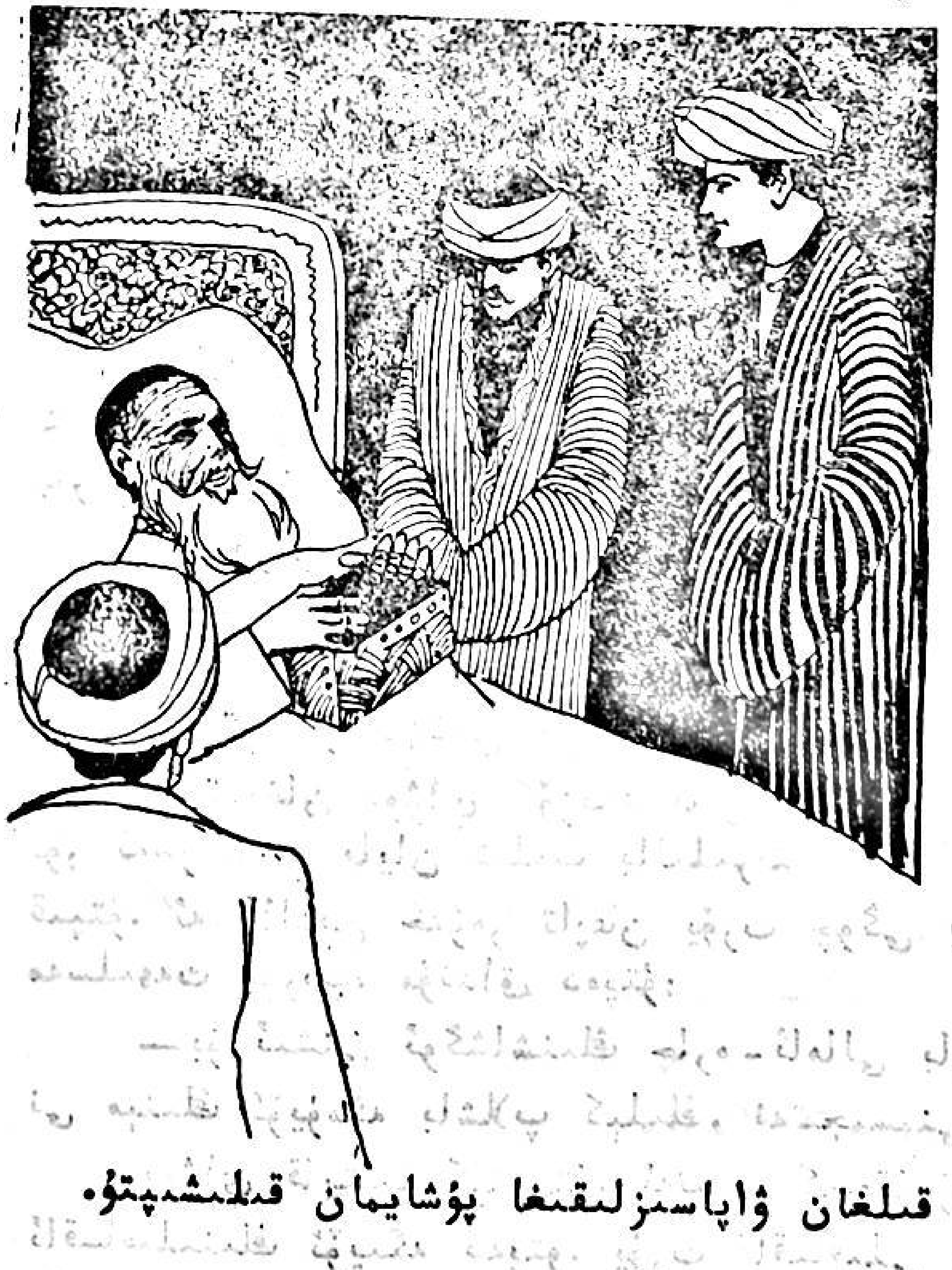

ئارىدىن بىرقانچە يىللار ئۆتۈپتۇ. بوۋاي قايتا كېسەل بولۇپ يېتىپتۇ. شۇ ياتقانچە ساقىيالماي ۋاپات بولۇپتۇ.

دادىسى قازا قىلغاندىن كېيىن ئوغۇللىرى دادىسىنىڭ يانچۇقىدىن ئاچقۇچنى ئېلىپ ساندۇقنى ئېچىپ قارىغانىكەن. ساندۇقتىن پۇل ئەمەس، بەلكى بىر پارچە ۋەسىيەتنامە چىقىپتۇ. ۋەسىيەتنامىدە مۇنداق يېزىلغانىكەن: «كىمكى هايات ۋاقتىدا ئۆزىدىكى مال-مۈلۈكلىرىنى ئۆزىگە قالدۇرماي، بالىلىرىغا مىراس قىلىپ بېرىۋەتسە، شۇ كىشى ئاخىر خارلىققا قالغاي.» دەپ يېزىلغانىكەن. ئاتىسى قازا قىلغاندىن كېيىن ساندۇقتىكى تىللانى بۆلۈشۈپ ئالىمىز دەپ ئاچ كۆزلۈك بىلەن شۆلگەيلىرىنى ئېقىتقان ئوغۇللار ۋەسىيەتنامىنى ئوقۇپ كۆرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ بۇرۇن ئاتىسىغا قىلغان ۋاپاسىزلىقىغا پۇشايمان قىلىشىپتۇ.

/ ئېيتىپ بەرگۈچى: يېڭىسار ناھىيە بازارلىق ھۆكۈمەتتىن — هاجى قۇربان
رەتلىگۈچى: يۇنۇس سەمەت

لەتىپىلەر

گەپ بەرمەس لەتىپىلىرىدىن

دۆت هايۋان

بىر كۈنى موللىسى گەپ بەرمەستىن تۇيۇقسىزلا سوراپتۇ:

— گەپ بەرمەس ئېشەك، قانداق هايۋان؟ گەپنىڭ ئۇرامىنى پەملىگەن گەپ بەرمەس دەرھال جاۋاب بېرىپتۇ:

— موللام ئېشەك، دۆت هايۋان.

تېزراق ماڭسىمۇ بارغىلى بولىدۇ.

گەپ بەرمەس ئىشىك ئالدىدا ئويناپ ئولتۇرغىنىدا بىر بىكار تەلەت يولۇچى ئۇنى كولدۇرلاتماقچى بولۇپ:

— گەپ بەرمەس، سېنى هەممە ياقنى بەش قولنى بىلگەندەك بىلىدۇ دەيدۇ. هالال باغقا مۇشۇنداق ماڭسا، بارغىلى بولامدۇ، — دەپ سوراپتۇ.

ئۇنىڭ مەقسىتىنى چۈشەنگەن گەپ بەرمەس بېشىنى كۆتۈرمەي تۇرۇپ:

— بۇنىڭدىن تېزرەك ماڭسىمۇ بارغىلى بولىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

يالماۋۇز بولۇپ كېتەتتىلە

بىر كۈنى يۇرتىنىڭ قازىسى كۆرەڭلىگەن پېتى كېلىپ گەپ بەرمەستىن سوراپتۇ:

— يولۋاسنى ئىنتايىن كۆچتۈڭگۈر دەيدۇ. مەنمۇ يولۋاسقا ئوخشايمەنمۇ قانداق؟

— تازا ئوخشايلا، — دەپتۇ گەپ بەرمەس، — ئەگەر كاللىلىرىدىكى سەللىلىرىنى ئېلىۋەتسىلە يولۋاستىن ئېشىپ يالماۋۇز بولۇپ كېتەتتىلە.

يالاقلىرى بىكار بولسۇن دەپ

گەپ بەرمەس بىر زالىم باينىڭ ئۆيىدە يىللىقچى بولۇپ ئىشلەپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە هويلىدىكى سۇپىدا ئولتۇرۇپ تاماق يەۋاتقان باي غەزەپ بىلەن ۋارقىراپتۇ.

— ساڭا شۇنچە گەپ قىلىپمۇ هېچ بىر ئاڭلىتالمىدىم. ئاڭلىمىغان قۇلاقنى كۆتۈرۈپ يۈرگىچە كېسىپ ئىتقا تاشلاپ بەرسەڭ بولمامدۇ.

— خېلىلا بۇرۇن شۇنداق قىلماقچىدىم، — دەپتۇ گەپ بەرمەس، — ئالدىلىرىدىكى يالاقلىرى بىكار بولسۇن دەپ ساقلاپ تۇردۇم.

تەستىق

يۇرتقا يېڭىدىن كەلگەن ئامبال جامائەت يىغىلغان بىر سورۇندا ماختىنىپ:

— پەقىر كەلگەندىن بېرى ھەممىلا يەردە باياشاتچىلىق بولۇۋاتىدۇ. ئىشەنمىسەڭلار قاراپ بېقىڭلار، يۇرتىمىزدا قوينىڭ دۈمبىسىدە تورغاي ئۇۋىلاۋاتىدۇ، — دەپتۇ.

— توغرا ئېيتتىلا، — دەپتۇ گەپ بەرمەس ئامبالنىڭ سۆزىنى تەستىقلاپ، — ئېتىزلاردا تورغاي چوقۇغىدەك دان تاپالمىغاچقا قويلارنىڭ دۈمبىسىدىكى قۇرتلارنى يېيىش ئۈچۈن شۇ يەرگە ئۇۋا ياساشتى.

ئۆزلىرىنىڭ كۈچۈكلىرى

گەپ بەرمەسنىڭ لەقىمى «ئۆچكە» ئىكەن. ئۇنىڭ باشقىلار بىلەن تولا ئۇرۇشۇپ «ئىت» دەپ لەقەم سىڭىپ قالغان بىر قوشنىسى بار ئىكەن، بىر كۈنى ئۇ قوشنىسى نامازشام ۋاقتى بىلەن گەپ بەرمەس بىلەن بىرگە كېتىۋېتىپ، ئۆينىڭ يېنىغا كەلگەندە خالتا كوچىدىن تۈكلىرى پاخپىيىپ كەتكەن بىر كۈچۈكنىڭ چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، گەپ بەرمەسنى مەسخىرە قىلماقچى بولۇپ:

— ئاۋۇ كېلىۋاتقان سىلىنىڭ ئوغلاقلىرىمۇ؟ — دەپتۇ.

— يوغسۇ، — دەپتۇ گەپ بەرمەس قوشنىسىغا قاراپ، — ئۇ سىلىنىڭ كۈچۈكلىرى.

قازىلىقنى ساڭا بەرسىچۇ

يۇرتنىڭ قازىسى كوسا ئادەم بولۇپ، دائىم ساقىلىنىڭ يوقلۇقىدىن ۋايساپ يۈرىدىكەن.

بىر كۈنى ئۇ كوچىدا گەپ بەرمەسنى ئۇچرىتىپ ئۇنىڭ ساقال-بۇرۇتلىرىنى ماختاشقا باشلاپتۇ:

— سېنىڭ ھەقىقەتەن بەختىڭ بار ئىكەن. خۇدا ساڭا ئەجەب كېلىشكەن ساقال بېرىپتۇ:

— ھەي شۇ خۇدا بۇ ساقالنى سىزگە بېرىپ، قازىلىقنى ماڭا بەرسىچۇ، — دەپتۇ گەپ بەرمەس.

ئوغرى يوق

ھەر كۈنى «يوقالغان نەرسىلەرنى تاپىمەن» — دەپ كىشىلەرنىڭ ئۆيلىرىنى خالىغانچە ئاختۇرۇپ مالىماتاڭ قىلىدىغان مىرشاپ بىر كۈنى بازارغا كېتىۋاتقان كىشىلەرنىڭ خۇرجۇن-قاچىلىرىدىكى نەرسىلىرىنى ئاختۇرۇپ، كۆزى چۈشكەنلىكى نەرسىلەرنى قوينىغا سېلىشقا باشلاپتۇ. نۆۋەت گەپ بەرمەسكە كەلگەندە مىرشاپ ئۇنىڭ سېۋىتىدىكى ئەنجۈرلەرنى مالتىلداغاچ بىرنى ئاغزىغا سېلىشقا تەمشەلگەنىكەن. بۇ ئىشقا ئاچچىقى كەلگەن گەپ بەرمەس دەرھال مىرشاپنىڭ قولىدىكى ئەنجۈرنى تارتىۋېلىپ:

— خاپا بولمىسىلا تەخسىر، ئەنجۈرنىڭ ئىچىدە ئوغرى يوق، — دەپتۇ.

— قويلىرىم يازدىن بېرى يېشىل ئوت يەپ ئۆگىنىپ قېلىپ ئەمدى سامان قويۇپ بەرسەم زادىلا يېمەيۋاتىدۇ، قانداق قىلسام بولار؟ — دېگەنىكەن، گەپ بەرمەس دەرھاللا:

— سامانىنى يېشىل رەڭدە بوياپ بەرسىلە، — دەپتۇ.

بېلىق باقىمەن

گەپ بەرمەسنىڭ قوشنىسى چوقۇر ئادەم بولۇپ ھە دېسىلا گەپ بەرمەسنى گەپتە سۇندۇرۇشنىڭ كويىدا يۈرىدىكەن. بىر كۈنى گەپ بەرمەسنىڭ دۈمبىسىگە ئازراق يارا چىقىپ تېڭىۋالغانلىقىنى كۆرگەن قوشنىسى خالايىقنىڭ ئالدىدا ئۇنى بىر مات قىلماقچى بولۇپ:

— گەپ بەرمەس، سەن تولا ھەددىڭدىن ئاشما، بولمىسا ھېلى دۈمبەڭدىكى كۆتەكتە ئۇتۇن يارىمەن جۇمۇ، — دەپتىكەن، گەپ بەرمەس قىلچە ھودۇقماستىن:

— سەنمۇ تولا ھەددىڭدىن ئاشما، بولمىسا يۈزۈڭدىكى كۆلچەكتە بېلىق باقىمەن، — دەپتۇ.

ھەر ئىككىسى

بىر كۈنى بىرسى گەپ بەرمەستىن:

— ئاغىنە، جان تاتلىقمۇ پۇلمۇ؟ — دەپ سورىغانىكەن، گەپ بەرمەس دەرھال:

— پۇلى بارغا جان تاتلىق، جېنى بارغا پۇل تاتلىق، ھەر ئىككىلىسى ئاچچىق ئەمەس، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ئاچچىق ۋە تاتلىق

گەپ بەرمەستىن بىرسى سوراپتۇ:

— دۇنيادا ھەممىدىن نېمە ئاچچىق؟

— ھەسەتخورنىڭ تۆھمىتى ئاچچىق.

— دۇنيادا ھەممىدىن نېمە تاتلىق؟

— يارانلارنىڭ سۆھبىتى تاتلىق.

— دۇنيادا ھەممىدىن نېمە قاڭسىق؟

— لاۋزا ئادەمنىڭ سوئالى قاڭسىق.

ئۇنىڭغىمۇ ئۆتىدۇ

قازىنىڭ بىر ئەركە بالىسى بولۇپ داۋاملىق ئۇششاق بالىلارنى ئۇرۇپ ئارام بەرمەيدىكەن، كىشىلەر قازىغا ئەرز-دات قىلسا قىلچە پىسەنت قىلمايدىكەن. بالا بارا-بارا چوڭ ئادەملەرنىمۇ ئۇرىدىغان بولۇۋاپتۇ. بىر كۈنى بۇ بالا قولىدا بىر چىۋىقنى ئات ئېتىپ ئويناۋېتىپ گەپ بەرمەسنى كۆرۈپ قاپتۇ-دە، سېنى مۇشۇ قامچا بىلەن بىرنى ئۇرۇۋېلىپ قامچىنى ساڭا بېرەيمۇ؟ — دەپتۇ.

ئۇنىڭسىزمۇ تاياق يېيىشكە كۆزى يەتكەن گەپ بەرمەس «ماقۇل» دېيىشىگە، قازىنىڭ بالىسى كېلىشتۈرۈپ بىرنى ساپتۇ، ئاندىن مۆكچىيىپ ئولتۇرۇپ قالغان گەپ بەرمەسكە قامچىسىنى تاشلاپ بېرىپ كېتىپ قاپتۇ. گەپ بەرمەس نېمە قىلارىنى بىلەلمەي ئولتۇرسا، يىراقتىن قازىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ، ئۇ قامچىسىنى قولىغا ئېلىپ تەييار تۇرۇپ، قازى ئالدىغا كېلىشىگە ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، قازىنى كېلىشتۈرۈپ بىرنى ساپتۇ. ئاندىن:

— تايىقىمىنى قايتۇرۇپ بېرىپ،

خاتىرجەم بولسىلا

گەپ بەرمەس بىر كۈنى مېھماندار-
چىلىقتا بېرىپتۇ. ئۇ يەرگە قازىمۇ ئۆزد-
ىنىڭ ئەركە ئوغلىنى بىرگە ئېلىپ كەل-
گەنىكەن. بالا سۇپىنىڭ لېۋىدە ئول-
تۇرۇپ ئاچكۆزلۈك بىلەن داستىخاندىكى
نەرسىلەرنى بۇزۇپ چاچقىلى تۇرۇپتۇ.
بۇ ئىشتىن سەل ئوڭايسىزلانغان قازى
بالىسىغا تەنبىھ بېرىپ قويۇش نىيىتىدە:
— بالام جىم ئولتۇر، ئارقاڭغا يىق-
ىلىپ چۈشمىگىن يەنە، — دەپتۇ.
— خاتىرجەم بولسىلا تەخسىر، —
دەپتۇ گەپ بەرمەس، — بەگزادە شۇ تاپتا
ئالدىغا يىقىلىپ چۈشسە-چۈشىدۇكى،
ھەرگىز ئارقىسىغا يىقىلىپ چۈشمەيدۇ.

قويۇندىكىنى قوشۇپ...

گەپ بەرمەس بىر ئاشپۇزۇلدا شا-
گىرت بولۇپ ئىشلەۋاتقاندا، بىر خېرىدار
كىرىپ بىر تەخسە لەغمەن بۇيرۇتۇپتۇ، ئۇ
خېرىدار ئاشنى يەپ بولۇپ تەخسە بىلەن
پىيالىنى قوينىغا سېلىۋاپتۇ. ئاندىن پەم
بىلەن كېلىپ، — ئاشنىڭ باھاسى نەچچە
سوم؟ — دەپ سوراپتۇ.
— ئون سوم، — دەپ جاۋاب بېرىپ-
تۇ گەپ بەرمەس.
— نېمانچە قىممەت؟
— قورساقتىكى بىلەن قويۇندىكىنى
قوشۇپ ھېسابلىدىم.

ئەزان توۋلاپ ئالدىم

بىر كۈنى گەپ بەرمەسنىڭ ئۆيىگە
ئوغرى كىرىپ ئۇرغۇن نەرسىلىرىنى ئېلىپ
چىقىپ كېتىپتۇ. گەپ بەرمەس ماللىرىنى
ئىزدەپ بازار ئارىلاپ يۈرسە ھېلىقى
ئوغرى ماللارنى يېيىپ قويۇپ ئۈنىنىڭ
بارىچە «ئەرزانغا بېرىۋېتىمەن، ئەرزاند-
غا...» دەپ ۋارقىراۋاتقىدەك.
گەپ بەرمەس ماللارنىڭ ھەممىسىنى
يىغىپ بىر تاغارغا قاچىلاپتۇ-دە، «ئاللا-
ھۇئەكبەر، ئەللاھۇئەكبەر...» دەپ ئۈنلۈك
ئەزان توۋلاپ قويۇپ تاغارنى يۈدۈپ
مېڭىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئوغرى ھەيران
بولۇپ:
— ھوي، بۇ نېمە قىلغانلىرى، — دەپ
سورىغانىكەن، گەپ بەرمەس:
— ھالال ماللىرىمنى ئەزان توۋلاپ
قايتۇرۇۋالدىم دەپ يولىغا راۋان بوپتۇ.

ئاندىن ئوقۇسىلا

بىر كۈنى بىر كىشى گەپ بەرمەس-
نىڭ ئالدىنى توسۇپ يانچۇقىدىن بىر
پارچە خەتنى ئاپتۇ-دە، يىراقتىكى تاغ-
نى كۆرسىتىپ:
— مەنغۇ ئاشۇ تاغنىڭ ئۈستىدە بىر
تال قارا چېكىت بولسا شۇنى كۆرەلەي-
مەن، ئەمما يېقىندىكىنى كۆرەلمەيمەن.
مۇشۇ خەتنى بىر ئوقۇپ بەرسىلە، دېگەن-
كەن، گەپ بەرمەس دەرھاللا:
— ئۇنداق بولسا بۇ خەتنى ئاشۇ
تاغنىڭ ئۈستىگە چاپلاپ قويۇپ، قايتىپ
كېلىپ ئاندىن ئوقۇسىلا، — دەپتۇ-دە،
يولىغا راۋان بوپتۇ.

يېشىل بوياپ بەرسىلە

بىر كۈنى بىرسى گەپ بەرمەسنى
كولدۇرلاتماقچى بولۇپ:

بالىلىرىنىڭ قاپچىسىنى ئېلىۋالسىلا، — دەپ قاپچىنى تاشلاپ بېرىپتۇ.

ئىشنىڭ تېگى-تەكتىگە چۈشەنگەن قازى:

— ھەي ئەخمەق، ئېشەككە كۆچۈڭ يەتمىسە ئۇر توقۇمنى قىلامسەن؟ — دەپتىكەن. گەپ بەرمەس دەرھاللا:

— توقۇمنىڭ ئاستىدا ئېشىكى بولغاندىكىن ئۇنىڭغىمۇ ئۆتىدۇ، — دەپتۇ.

ئالدىن خەۋەر قىلغاچ تۇراي

گەپ بەرمەستىن ئىنتىقام ئېلىشنى كۆزلەپ يۈرگەن قازى يازنىڭ پەژغىرىم ئاپتاپلىق بىر كۈنى گەپ بەرمەسنى چاقىرىپ:

— مەن قۇمباغ مەھەللىسىگە بىر سىنىڭكىگە مېھماندارچىلىققا بارىمەن. سەن پىيادە ئالدىن بېرىپ ئۆي ئىگىسىگە خەۋەر يەتكۈزۈپ قويغىن، — دەپتۇ.

ئۇ مەھەللىگە بارغىچە ئارىلىقتا ناھايىتى چوڭ بىر قۇملۇق بار ئىكەن. گەپ بەرمەس پەژغىرىم ئاپتاپتا قۇملۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۇسسۇزلۇقتىن ھالىدىن كېتەي دەپ قاپتۇ. شۇ چاغدا قازى ئېتىنى چاپتۇرۇپ كەپتۇ. قازى ئۇنى كۆرۈپ ئېتىدىن چۈشكەندىكەن، گەپ بەرمەس چاچراپ ئورنىدىن قوپقىنىچە قازىنىڭ ئېتىغا مىنىپتۇ. ئاندىن:

— قازىكا، مەن ئالدىدىراق بېرىپ خەۋەر قىلغاچ تۇراي، بولمىسا ئۆي ئىگىسى ئالدىلىرىغا چىقالماي قالمىسۇن، — دەپتۇ-دە، ئاتقا قامچا ئۇرۇپ ئۇچقاندەك كېتىپ قاپتۇ.

ئالىقاچان تاشلىۋەتتىم

گەپ بەرمەسنىڭ موللىسىنىڭ ئايالى ئىنتايىن سەت ئايال بولۇشىغا باقماي، داۋاملىق باشقىلار بىلەن چىراي تالىشىپ مەنمەنلىكنى قويمايدىكەن. ئۇ ئايال بىر كۈنى گەپ بەرمەسكە زارلىنىپ:

— چىراي دېگەنمۇ ئادەمگە دۈشمە نەرسىكەن، خەقلەر كەينىمدىن ھەرخىل گەپلەرنى تېپىپ يۈزۈمنى كۆتۈرۈپ يۈرگىسىز قىلىۋەتتى، — دەپتۇ.

گەپ بەرمەس دەرھاللا:

— ئۇنى بىر دېمىسىلە، ئەگەر سىلىنىڭ يۈزلىرى مەندە بولىدىغان بولسا ئۇنى كۆتۈرۈپ يۈرمەي، ئالىقاچان تاشلىۋەتكەن بولاتتىم، — دەپتۇ.

توپلاپ رەتلىگۈچى: لېتىپ رازاق

ھېكمەتلەر

كىمكى ئىلىم-ھېكمەتلەرنى ئۆگەنمەن دېسە، ئۇنى ياشلىق چاغلىرىدىن باشلىسۇن، تەن سالامەتلىكى ياخشى بولسۇن، ئەدەب-ئەخلاقلىق بولسۇن، سۆزىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقسۇن، يامان ئىشلاردىن ساقلىنالايدىغان بولسۇن، خىيانەت ۋە ھىيلە-مىكىردىن يىراق لسۇن، دىيانەتلىك بولسۇن، بارلىق ئىدە-قانۇنلارنى بىلسۇن، بىلىمدان ە ناتىق بولسۇن، بىلىملىك ۋە دانا كىشىلەرنى ھۆرمەت قىلسۇن؛ بىلىم ۋە بىلىم ئەھلىدىن مال-دۇنياسىنى ئايىمىسۇن، بارلىق رېئال ۋە ماددىي نەرسىلەر توغرىسىدا بىلىمگە ئىگە بولسۇن.

* *

ئىلمىي مەسىلىلەر بىلەن يېتەرلىك شۇغۇللانمايدىغان ھەمدە تۈمەن-تۈرلۈك ئىشلارغا بېرىلگەن ئادەملەرگە كەلگەندە، ئۇلارنىڭ ئىشلىرىدا تەرتىپمۇ، سىستېمىمۇ بولمايدۇ.

* *

نەزەرىيىۋى بىلىملەردىن ھاسىل قىلىنىدىغان چۈشەنچىلەر ئۇزاق ۋە چوڭقۇر چۈشىنىش، تەكشۈرۈش، ئىجاد ۋە كەشپ قىلىش، تەلىم ئېلىش ۋە باشقىلارغا تەلىم بېرىش يولى بىلەن قولغا كېلىدۇ.

— ئەبۇنەسىر فارابى.

ئەگەر تىلىڭنى يىغمىساڭ، تىزگىنىڭنى شەيتانغا تۇتقۇزۇپ قويىسەن.

— زەمەخشەرى.

ئىنسان تىل ئارقىلىق باشقا ھايۋانلاردىن ئىمتىيازلىق ۋە ئۇ ئارقىلىق باشقىلارغا نىسبەتەن ئەۋزەلرەك بولىدۇ.

* *

كىشىنىڭ قەلبى تىل خەنجىرىدىن جاراھەتلەنسە، يۇمشاق سۆز ۋە شېرىن تىل ئۇنىڭغا مەلھەم بولىدۇ ھەم راھەت بېغىشلايدۇ.

* *

تىلى يامان كىشى خەلق كۆڭلىگە جاراھەت ئېلىپ كەلگىنىدەك، ئۆز بېشىغىمۇ ئاپەت ئېلىپ كېلىدۇ.

* *

كۆڭلۈڭدە نېمىكى بولسا تىلىڭغا كەلتۈرۈۋەرمە.

* *

تىلىڭنى ساقلاش گەرچە دىلىڭغا ئېغىر كەلسىمۇ، ئەمما سۆزنى چېچىۋەتمەك بېشىڭغا ئاپەتتۇر.

— ئەلىشىر نەۋائى

*   *

سۆز ئۆلۈكنى تىرىلدۈرىدۇ، تىرىكنى ئۆلتۈرىدۇ.

— ئەھمەد يۈكنەكى.

*   *

سۆزنىڭ تۈرلىرى كۆپدۇر، يالغاندىن يامانراق تۈرى يوقدۇر.

*   *

بىراۋ كىم ئېرۇر راستلىقدىن يىراق،
ئانىڭدەك كىشى بولمىغان ياخشىراق.

*   *

سۆز ئەگەر گۈزەللىك بېزىكى بىلەن بېزەلمىگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭغا چىنلىق بېزىكىنىڭ ئۆزى يېتەرلىك.

*   *

يالغانچىنىڭ سۆزى ھەرقانچە چىرايلىق بولغىنى بىلەن قەبىھدۇر.

— ئەلىشىر نەۋائى.

*   *

بۇ ئايلىنىپ تۇرغۇچى گۈمبەز ئاستىدا ياخشى سۆزنىڭ ساداسىدىن يېقىملىقراق بىرەر يادىكارلىقنى تاپالمىدىم.

— ئەبدۇرەززاق سەمەرقەندى.

*   *

ئەقىل ئىگىلىرى، ۋىجدان ساھىبلىرى ھەرۋاقىت بىلگەن ۋە قىلغانلىرىنىڭ ھەقىقىتىنى ۋە توغرىسىنى سۆزلەيدۇ ... سۆزدىكى توغرىلىق: ھەرقانداق ۋاقىتتا راست سۆزلەشتۇر.

— ئەبدۇللا ئەۋلانى.

*   *

مۇلايىم سۆز — ۋەھشىيلەرنىمۇ دوستقا ئايلاندۇرىدۇ.

*   *

سۆزۈڭنى ئېھتىيات بىلەن سۆزلە. ۋاقتىدا ئېيتىلمىدىغان سۆزنى ئايىما، ئېيتمايدىغان سۆزنىڭ ئەتراپىغا يولىما.

*   *

پايدىسىز سۆزنى كۆپ سۆزلىمە، پايدىلىق سۆزنى ئاڭلاشتىن يانما.

*   *

ئاغزىغا كەلگەننى دېيىش نادانىنىڭ ئىشى.

— ئەلىشىر نەۋائى.

*   *

ئەخلاق ئىگىسى، ئىپپەت ساھىبى قەلبىنى، ۋىجدانىنى پاك ۋە تىلىنى يالغان، غەيۋەت، بۆھتانغا ئوخشاش يامان سۆزلەردىن ساق تۇتىدۇ ... بېشىمىزغا كېلىدىغان يامان كۈلپەت ۋە زەخمەتلەرنىڭ تولىسى يامان تىلىمىزدىندۇر، ئۇ كۆپىنچە ئەندىزىدىن ئارتۇق سۆزلىگىنىمىزدىن كېلىدۇ.

— ئابدۇللا ئەۋلانى.

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مېھرىگۈل تۇرسۇن.
«ھېكمەتلەر گۈلدەستىسى» ناملىق كىتابتىن ئېلىندى.

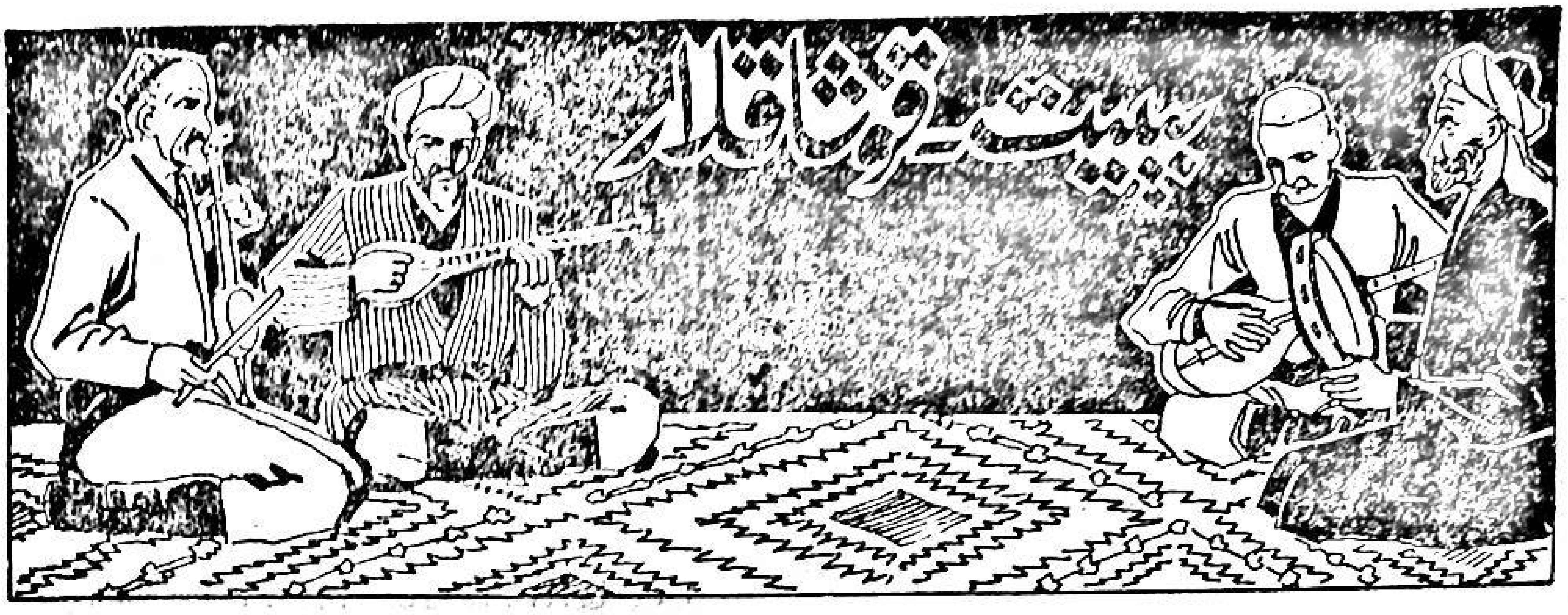

لوپنۇر قوشاقلىرىدىن

تۆۋەندىكى توققۇز كۇپلېت قوشاق، ئېيتىپ بەرگۈچىنىڭ مەلۇمات بېرىشىچە، ئاشلىق ئالۋىڭى يىغقىلى چىققان مانجۇ ئەمەلدارلىرىغا قارىتىپ كۆزلەكلىك① تېپىلدى دېگەن كىشى تەرىپىدىن توقۇلغانىكەن.

ئاڭىزنى چارلاپ چىقتى،
داڭزا② تۇتۇپ قولۇغا،
بىزگە ئۇۋۋال قىلغانغا
يولبارس تۇرسۇن يولۇغا.
تىل تۇتار تۇمارىنى
ئاسۋالسۇن بويىنۇغا.
كېچەسى ئۇخلاغاندا،
ئازرائىل كىر قويىنۇغا.
ئازرائىل كىر قويىنۇغا،
كېسەل سالىپ باشىغا.
ئۆزۈمنۇ تېۋىپ قىلىپ
يۈگۈرۈپ باراي قاشىغا.
بۇ ئۇۋالچى چاچلىقنىڭ③
كۇچۇل④ سالاي ئاشىغا.

كۇچۇلادىن قورقساڭلار،
جادۇ قىلىڭلار ياستىققا.⑤
ئىسلامدا ھەر نېمە بار،⑥
ئاخىر ئولسۇن چاچلىققا.
مۇنۇ ئۇۋال بولماس دەپ،
ئاتلىق كىرىپ ئاشلىققا.

ئىككى مىڭ كۆرە ئاشلىقنى
خەتلەۋاپتۇ داڭزىغا.
قاراپ قالدى كۆزلەكچى،
سەركار بەگنى ئاغزىغا.
بىزگە زار، ئۇۋال قىلىپ،
باسىپ تۇرار باڭزىغا.⑦

① كۆزلەك — جاي ئىسمى. ② داڭزا — ھۆكۈمەت ئالاقىسى ياكى بىرەر خەت پۈتۈلگەن قەغەز.
③ چاچلىق — مانجۇ (چىڭ سولالىسى) ئەمەلدارلىرى. ④ كۇچۇل — كۇچۇلا، ئوغا، زەھەر.
⑤ ياستىق — يادنۇق. بۇ مىسرادا «ئۇنىڭ ياتىدىغان يېرىگە ئۇنى جايلىۋېتىشنىڭ ئامالىنى قىلىڭلار» دېمەكچى، ⑥ ئىسلامدا ھەر نېمە بار — ئىسلام دىنىدا ئۆزىنى ئاقلاشنىڭ پەتىۋالىرى جىق، دېگەن مەنىدە.
⑦ باڭزا — كالتەك

ئالىم ئاخىرنۇم بولسا
گەپكە توغرا تۇرار ئىدى.
كۆچۈلا بىرۇر بولساڭ
ئۆمۈرلۈك قۇرار ئىدى.
چاچلىتىنىڭ زورلۇقىدىن،
يۇرتىمىز قۇتۇلار ئىدى.

كەتتى ئاتىمىزنى چۆرۈلۈپ،
غۇدۇرانى① قويما سۇغا.
قارالاشىپ يۈرۈسەڭ،
يۇرت قالار قايغۇسىغا
هالالى يوق جانىنىڭ،
هارام قوش ئۇيقۇسىغا.

كەلگەلى بىر ئاي بولدى،
كۈنىگە ئۈچ قوي يەيدى.
ئاچ قالغانىمىز ئۆيدە،
بىرچە② تويدۇم دىمەدى.

بالاسى بولۇر بىزگە،
ئۇگالىنى بىلمەدى.

نەدىن پۈتۈپ ئالغاندى،
كۆزلەكنى يايلاقىنى.
لوپنۇك③ ئۇشۇراسىغا④
مىنىپ كەلگەن نايلاقىنى.
ئىچكىرىدىن ياساپ كىلۇر،
لوپقا ئاتاپ تاياقىنى.
ئورنۇنۇ ئوبدان ياساپ،⑤
مازارغا قىل ئاياغىنى،

سەركار بەگىم ئۇسادى،
قاۋۇن پىچىكلار ئاسىغداپ.⑥
پىچىكلار تاتىتقىنىنى،
ئىچىگە ئاغۇ چالىقاپ.⑦
چوكتۇر كۆمۈپ ئىتىكلار،
كەتمەسۇن ساسىق تاراپ.

× ×

تۆۋەندىكى ئۈچ كۇپلىت قوشاق بۇنىڭدىن تەخمىنەن 200 يىللار ئىلگىرى بىر قانچە ئون ئىشچىسى بار كۆن-چەم كارخانىسىدا بىر پارچە كۆن يوقاپ كەتكەندە، كارخانا خوجايىنى ياۋاش، ياش بىر ئىشچىنى «كۆننى سەن ئىلىۋالدىڭ»، دەپ تۆهمەت قىلىپ ئازار بەرگەندە تۆهمەتلەنگەن هىلىقى ئىشچى تەرىپىدىن توقۇلغان.

مەن جانىمنى ئاياماي،
تۆكسەم بۇندا قانىمنى.
پەچاقتا بوغۇزلاڭلار،
قىيناماڭلار جانىمنى.
جانىم چىقار ئوخشايدۇ،
كىم ئاڭلايدۇ هالىمنى.

---

① غۇدۇرا — جاي ئىسمى. ② بىرچە — بىرەر قېتىم
③ لوپ — لوپنۇر. ④ ئۇشۇراسى — ئۆشرە — زاكات؛ ئالۋاڭ — ياساق، ⑤ بۇ مىسرا ئۇنى كۆمۈلگەن يەرنى ئوبدان تاللاڭلار، دىمەكچى. ⑥ ئاسىغداپ — ئاسىغ — مېهمان، ئاسىغداپ — مېهمان قىلىپ، ⑦ ئىچىگە ئاغۇ چالقاپ — قوغۇننىڭ ئىچىگە ئوغا — زەهەر سېلىپ چايقاپ. دىمەكچى،

ئۆلتاڭنى ئالدى دېمە،
خالايىق قىلۇر جەمە.①
پىچاق كەسمەگەن كۆڭنى.
ئادەمنى يەيدۇ دېمە.
بارار يېرىم بولماسا،
مەن كۆڭنى قىلاي نېمە؟

باي ئاتامقۇ ئۇنىماي،
بېرىپسىلەر چوقا پوشكال.②
بىر ئۇتلام سوق سۇ بەرمەي،
ماڭا قىلدىڭلار ئۇكال.
بوغۇزۇم قۇرۇپ قالدى،
بولماسۇن ماڭا زۇكال.

ئۇزۇن مەمەت قوشاقلىرىدىن:

ئۇزۇن مەمەت (ئۇ قامەتلىك، ئېگىز ئادەم بولغاچقا شۇ لەقەم بىلەن ئاتالغان) پۈتۈن لوپنۇر خەلقىگە تونۇشلۇق دەل جاۋابلىق، تونۇق قوشاقچى بولۇپ، ئۇنىڭ توقۇغان قوشاقلىرى لوپنۇرنىڭ ھەممە يېرىگە كەڭ تارقىلىپ، كىشىلەر ئارىسىغا سىڭىپ كەتكەن. ئۇنىڭ قوشاقلىرى دەل جاۋابلىق، يۇمۇرلۇق خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولغاندىن باشقا، يەنە بىر ئەھمىيەتلىك يېرى شۇكى، ئۇ ئۆز قوشاقلىرىدا باي-بەگلەرنى، ئۇلارنىڭ بېخىل، ئاچكۆز-نەپسانىيەتلىكلىكىنى روشەن، ئۆتكۈر ھەجۋىي تىللار بىلەن قاتتىق قامچىلىغان. ئۇزۇن مەمەتنىڭ ئاچچىق تىل قامچىسىدا ساۋىدالغان باي-بەگ، شاڭيۇلار ئۇنىڭغا ياخشىچاق بولۇش يولىنى تۇتۇشقا مەجبۇر بولغانى، ئۇنىڭ چىشىغا تېگىپ قويۇپ تېخىمۇ بەتتەر قامچىلىنىشتىن ھەزەر ئەيلەشكەن. بۇ توغرۇلۇق لوپنۇر خەلقى ئارىسىدا نۇرغۇن ھېكايە بار. شۇ ھېكايىلاردىن بىرىنى مىسالغا ئالساق، ئۇزۇن مەمەت بىر مەزگىل ئىشلەپ بەرگەن بىر باي ئۇنى ئازراقلا بىر نەرسىنى بېرىپ يولغا سالماقچى بولغان. ئۇزۇن مەمەت شۇ يەردىلا باينىڭ بېخىل، ئاچكۆز، نامەردلىكىنى سۆكۈپ قوشاق توقۇپ، باينىڭ بەرگەن نەرسىسىنى تاشلىۋېتىپ ماڭغان. گەپكە چىدىمىغان باي، ئادەملىرى ئارقىلىق ئۇزۇن مەمەتنى ئەدەبلىمەكچى بولغان. شۇ مەيداندا بىر شاڭيۇ: «ئۇنىڭغا چېقىلىپلا قويساڭ، ئۇنىڭ تىلىدىن قۇتۇلالمايسەن، تېخىمۇ رەسۋالىشىسەن. ياخشىسى، ئۇنى رازى قىلىپ يولغا سال، دېگەن.

ئۇزۇن مەمەت ئۆزى توقۇغان قوشاقنىلا ئېيتقان، باشقىلار تەرىپىدىن توقۇلغان قوشاقلارنى تەكرارلاپ يۈرمىگەن. ئۇ بىر ئۆمۈر قوشاقچىلىق بىلەن ئۆتكەن بولسىمۇ، مەن ۋاقتىنىڭ يار بەرمىگەنلىكى تۈپەيلىدىن ئۇنىڭ ئىنتايىن ئاز، بىر قىسىم قوشاقلىرىنىلا يىغالىدىم.

ئۇزۇن مەمەت 1983-يىلى 99 يېشىدا ۋاپات بولغان.

— رەتلىگۈچىدىن.

① جەمە — گەپ-سۆز. ② چوقا پوشكال — كۆمەچ (چوغ-ئوقاسقا كۆمۈپ پىشۇرغان نان).

يېزىت بايلىرىنىڭ ئادىتى

«يېزىت لەقەملىك جەمەت ئىچىدىكى بىر باي ئوغلىنىڭ تويىدا بايلارنىلا كۆتۈش بىلەن بولۇپ، كەڭ يۇرت جامائىتىگە قارايدىغان كىشى چىقمىغان. بۇ تازا قارا-قىش مەزگىلى بولۇپ، ئۇلارغا ئاش تارتىلمىغاچقا، يۇرت پۇقرالىرى قايتىپ كېتەلمەي، تالا-تۈزدە توڭلاپ تۇرۇپ قالغان. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن ئوزۇن مەمەت: «تۇرغانلارغا ئاش ئۇسىمامسىلەر» دېسە، غوجىدار: لېكەن بولمىسا نېمىگە ئۇسىمىز، تۇمىقىڭنى ئەكەل، ئاش ئۇسۇپ بېرەيلى دېگەن. ئوزۇن مەمەت چاقچاق ئورنىدا «مانا» دەپ تۇمىقىنى تۇتسا، راست دېگەندەك غوجىدار ئۇنىڭ تۇمىقىغا بىر كەپكۈر ئاش تۆكۈپ بەرگەن. بۇ، ئوزۇن مەمەتكە چوڭ ئاساس بولغان-دە، تۇماقتىكى ئاشنى كۆتۈرگىنىچە ئادەملەرنى ئارىلاپ يۈرۈپ تۆۋەندىكى قوشاقنى توقۇغان:

بۇ جاماتنىڭ ① ئادەتى،
ئۆز ئىچىدىن چام② ئالىپ.
يېزىت بايلار توپلاشتى،
باخىللاردىن ③ قىز تاپىپ.
تويغا ئاتاپ ئاش ئېتىپ،
ئاشى پىشماي خام قالىپ.

پىشماي قاتتى خام قاپتۇ،
قازان كىچىك ئوخشايدۇ.
باخىل يېزىت بايلادى،
يەيدۇ، يەيدۇ تويمايدۇ.
يېگەن ئاشى هارامدىن،
خۇدا يىمىدىن قورقمايدۇ.

هالى قالماي ئاشىغداپ ④،
باي-بەگلەرگە قوي سويۇپ.
ئۆزلۈرۈ يەپ گۆشۈنۈ،
بىزگە سۆڭەكنى قويۇپ.

قارا قىشتا ساقلاتىپ،
بىزنى قويدى توڭلۇتۇپ.

ئاش ئېتىشنى ئۆگەنىپ،
ئۇستا تۇتۇپ شاگىرتكە.
تويىنى داڭقى ئاڭلاندى،
يىراقتىكى مەكىتكە.
قىز تاپساڭلار چۆكۈتۈپ،
پۇلغا ساتقىن يېزىتكە.

كېرەم ئىگەم خۇدايا،
ئەقىل بەرمەي ئەخمەققە.
توي ئاشىدا لېكەن يوق،
ئۇسۇپ بەردى تۇماققا.
تۆكۈپ بېرەي ئىتىمگە،
چېكىپ كېتىپ بەلباغقا.

هەي يېزىتلار، يېزىتلار،
خام ئاشىڭنى ئىت يېمەي.

① جامات — جامائەت. ② چام — خۇي، مىجەز. ③ «يېزىت» جەمەتى ئىچىدىكى «بېخىل» لەقەملىك يەنە بىر بايغا قارىتىلدى.

① قارۇنا — گۆشى ئىنتايىن ئاچچىق بىر خىل قۇش.

ئەپسىگىنىڭ يامانلىقى،
يەۋىرىپسەن خام دېمەي.
قارۇنامۇ ① كېلىگىدىن،
ئۆتۈپ كېتەر بىلىنمەي.

كۆركۈدەيسەن ماختىنىپ،
يۇرتقا قازان ئاستىم، دەپ.
كۆز كۆرمەگەن گۆشۈگىنى،
پۇتلاپ-پۇتلاپ باستىم دەپ.
پىشماغان خام ئاشىڭنى،
يىلغا چىققىن ئۆزۈڭ يەپ.

قىش بويى يەپ ئۆتەرسەن،
قازان بىلەن توكلىتۇپ.
بۇزۇلمايدۇ يازدىمۇ،
سوقۇۋالساڭ قۇرۇتۇپ.
نەزىر-چىراغىڭ پۈتتى،
بىر يىللىق ياغ پۇرۇتۇپ.

يېگىلى ئاش-تاماق يوق،
چىرايلىرىمىز ئارۇق ②.
ماڭماققا ھېچ چارە يوق،
پۇتنى قىستادى چارۇق ③.
بۇ يېزىتنىڭ بايلارى،
باخىللىقتا بەك تانۇق ④.

ھاجى خوجامغا يىغلاپ،
ئالىپ چىقتى پەتىۋا.
بەگلەر بېگى ئالاي دەپ،
سېنى قىزىڭ ئەتىۋا(ر).
تۈگگۈز تۇمشۇق بايچەم ⑤،
ئەمدى بولدى شاتىۋا.

مەن قارغىسام تېگەدۇ،
تىكەن دېگەن يالغۇزغا.
بىرەر يىلچە قوي باقتىم،
يېزىت دېگەن تۈگگۈزغا.
ھەممە ئادەم كۆز سالار،
بېگىم ئالغان قوڭغۇزغا.

باي قىزىنى ماختايدۇ،
مەن پۈتمەدىم يالغانغا.
بەككە شايى كۆرۈندى،
پەتىۋاغا ئالغانغا.
قوي گۆشىنى ئۆزى يەپ،
كالا گۆشى مېھمانغا.

× × ×

قويلارىنى باقىشقا،
مېنى ئالسۇن يىللىققا.
ھەجگە بارساڭ يول بولغاي،
كىرىپ قالغىن جىنلىققا.
جانىڭ چىقسۇن ئىلاھىم،
يارىماي بىر تىنىققا.

× ×

تۆت ھوشۇقنىڭ ئىرىسقى، ⑥
ئۇنى ئازدۇردى يولدۇن.
قىمار ئويناپ ئۇتتۇرۇپ،
بىرمۇ قالمادى قويدۇن.
كۈن ئالماقى تەس بولدى،
بىرنى ساتتى ئوغۇلدۇن.

باللارى تىلەپ يەپ
ئۆزى قالدى پەس بولۇپ.
ئايالىنى تاشلادى،

② ئارۇق — ئورۇق. ③ چارۇق - چورۇق. ④ تانۇق - تونۇلغان، مەشھۇر، نامدار.
بايچەم—باي قىزى.
⑥ ئىرىسقى - ھەۋەس.

كۈن ئالماقى تەس بولۇپ،
يۇرت ـ خالايىق ئىچىدە،
قارغىش ئالدى تەس بولۇپ.

ئىرسىق قىلما ھۇشۇقتا،
بالالارغا قويۇدۇ.
پۇل ـ مالىڭدىن ئايرىلىپ،
قاناتلارىڭ سۇنۇدۇ.
ئاغىر كېلىپ ھەسرىتى،
كىشى جاندىن تويۇدۇ.
* *
مەندۇرمەن ئۇزۇن مەمەت،
شاڭيۇ بەككە ئەرزىم بار.
باخىلغا چاكار بولۇپ،
قۇرۇق قالغان دەردىم بار.
ئوتتۇز تەڭگە سورايمەن،
ئاتمىش تەڭگە قەرزىم بار.

كىشى قويۇپ ئوينايمەن ئارالىقتا،
يارىم قالدى مۇڭلانىپ قاغىلىقتا.①
ساڭا ئوخشاپ يۈزۈمنى قارا قىلسام،
بەش ئوغلۇڭ تەڭ كەلمەيدۇ يامانلىقتا.

ھاسان قازى ئورۇپتۇ تورغايىمنى،
ئەرزىم خۇداغا، جانىنى ئالسۇن.
تاغى② كېلىپ كەتسۇن دەپتۇلا،
بارمايمەن، بۇغدايىنى ئورۇۋالسۇن.

ئۆزى ئورسۇن بۇغدايىنى بارمايمەن،
ئەمدى ھاسان قازىغا قۇل بولمايمەن.
ئەل ـ خالايىق مېنى نامەرد دېمەڭلار،
مەن يارىمنى ئالىپ قاچماي قويمايمەن.

ئۆز مەلەمدىن بىر يار تۇتسام بۇلمادى،
بەش كۈن ئۆتمەي بەگچە بىلەن ئوينادى.

ئاخىرەتتە سوراغى بار ئەي خانىم،
باي پۇلىدا كۆڭلۈڭىزنى بۇلغادى.

كۆڭلۈڭىزنى باي بۇلغادى پۇلىدا،
قوتان ـ قوتان قوي بولغاچ قولىدا.
بىلىپ قويۇڭ بىر ئۆمۈرلۈك يار تاپتىم،
يارىم كۈتەر مېنى تارىم بويىدا.

پۇل ـ بايلىقتا بەگچەڭىزگە يەتمەيمەن،
گۇپالىقتا ئۆزەمگە تەڭ ئەتمەيمەن.
ئۇلۇغ تارىم گۇۋا بولسۇن سۆزۈمگە،
سىز خانىمدەك ياردىن تانىپ كەتمەيمەن.

خېنىم، تېگەي دەپسىز لەنجا③ ئىمىنگە،
كۆڭلۈڭىزنى بېرىپ بولۇپ تىۋىنگە④.
مەن بولسام تۇكۇرەردىم قارالاپ،
شۇنداق يالغان ۋەدە بەرگەن لىۋىڭگە.

تېگەي دەپسىز يەنە ھاجى توختىغا،
نەرق ـ بايىڭىز⑤ توختاپ بىر قاپ پاختىغا
ئۆرلەپ قالار يەنە نەرقى ـ بايىڭىز،
چىقىۋېلىڭ ئېگىز يەردە تاختىغا.
* *
ئالتە شەگە داڭ كەتتى،
قاغىلىقتا تارىلغا.
ياناي دېسەم يۇرتۇمغا،
چىدامايمەن يارىمغا.
كۆڭلۈم يەنە تارتىدۇ،
ئويناپ ئۆسكەن تارىمغا.

ئېرىنىڭ مىڭ تىلى بار،
مەن ئۇچۇن يەيدۇ تاياق.
گۇيا قىلىپ ۋەدەمگە،
مەنمۇ كېلىمەن ياياق.

---

① قاغىلىق ـ كورلىنىڭ يۇخۇي يېزىسىدىكى بىر جاي ئىسمى. ② تاغى ـ تېغى.
③ لەنجا ـ لەقەمنىڭ بىر تۈرى. ④ تىۋىس ـ ئادەم ئىسمى. ⑤ بايىڭىز ـ باياھىڭىز.

ئۆمۈرلۈككە تۇتۇشقان،
باشتا ۋەدىمىز شۇنداق.

باشتا ۋەدىمىز شۇنداق،
يوللۇرۇمغا قارايدۇ.
تۆۋەن يانچى يامان خەق،
ئاڭلاسا قاۋالايدۇ①،
دۈشمەنلەرىم سىغدۇرماي،
باياۋانغا پالايدۇ.

بىزنىڭ ئۆيلەر سۇ باشى،
غوداي ② يولى ئارالدا.
تۈگۈرمەنلەر بوشاپتۇ،
كەلمەيدۇ سەن قارالدا ③.
ئېغاڭلايدۇ تورغايىم،
ياغلىقلارىڭ شامالدا.

ساڭا خالتا ئېبەردىم،
ئېرىپ قويغىن بەختەككە.
ئالەمدە كىم تەڭ كېلەر،
مەلەڭدىكى پوستەككە.
سالدامچى ④ يامان ئەرلەر،
يۆكلەپ قويدى ئېشەككە⑤.

يۆكلەپ قويدى ئېشەككە،
تۇرغۇزمايدۇ يۇرتۇدا.
تالا-تۈزگە چىقمايدۇ،
تانا بارمۇ پۇتۇدا ⑨.
مەن ئەمدى قانداق چىداي،
كالتە ⑦ يازنىڭ ئوتۇدا.

ياز بويى بوشامايدۇ،
غوداي مەلە سەيلەسى.

ئارامىزنى بۇزۇپتۇ،
قاغىلىقنى دەللەسى.
چاخچاق قىلسام چىلق كەتتى،
كالتە خوتۇن غەلۋەسى.

دادلانىپتۇ شاڭيۇغا،
بۇ مەلەدىن كەتسۇن، دەپ.
يارىم مېنى تاشلاپتۇ،
يالغۇز يۈرۈپ ئۆلسۇن، دەپ.
يارىم مېنى قاغاپتۇ،
جانى يەرگە كىرسۇن، دەپ.

گۆر-گۆرۈڭدىن ئۆتەلمەي،
ئاران كەلدىم مەلىگە.
سىدىق تۈلۈم بېرىپتۇ،
ئون مىڭ سەرنى ئۆتىنگە.
سىدىق تۇلۇم كەلمەيدۇ،
قويۇپ بەرسۇن مەيلىگە.

مەيلى قويۇپ بېرىڭلار،
تەڭ بولماڭلار پەيلىگە.
بەدگۇپانى قوغلاشما،
كىرمە ئۇنىڭ كەينىگە.
نېسىپ بولسا ئوينايمەن،
قارا پاچاق لەيلىگە.

ئېگىز بولغاچ بوي-بويۇم،
ئۇزۇن مەممەت دەيدۇلا.
مېنى بوزەك ئەتكەن باي،
ئۆز پوقىنى يەيدۇلا،
ئۆمۈر بەرمەس پۇل مالى،
جان ئوقىنى يەيدۇلا.

---

① قاۋالايدۇ- غۇدۇرايدۇ، ۋالاقشىيدۇ.
② غوداي- لۇپنۇردىكى بىر جاي ئىسمى. ③ قارال- قەرەل.
④ سالدام- لۇپنۇردىكى بىر جايىنىڭ ئىسمى. بۇ سۆزنىڭ ئەسلى لېكسىكىلىق مەنىسى؛ لوپنۇلۇقلار دەرەخ ئۈستىگە ياسىلىدىغان ساتىما ياكى چەللىنى سالدام دەيدۇ. ⑤ مەنىسى ئېشەككە مىندۈرۈپ باغلاپ قويدى، دېگەن بولىدۇ. ⑥ پۇتى چۈشەكلىكمۇ. دېگەن مەنىدە.
⑦ كالتە- پاكار.

خادا دۆلۈ ھاشار قوشىقى

ھادا دۆلۈ ھاشار قوشىقى، شىلۇ شىسەي دەۋرىدە غوداي (لوپنۇردىكى بىر جاينىڭ ئىسمى) نىڭ يۇقىرىسى، شايار توقىيىنىڭ ئارىلىقىدىكى كۆك يۇلغۇن — ساۋۇت سالىتاك كېمىسى دېيىلدىغان يەردە قىيىقى دەرياسىنى چېپىش ھاشىرىغا قاتناشقان چوڭ كۆللۇك يۇنۇس دېگەن كىشى تەرىپىدىن توقۇلغان. ئېيتىپ بەرگۈچى قوشاقنىڭ توقۇلغان كونىكرىت ۋاقتىنى ئەسلىيەلمىگەن بولسىمۇ، بەزى سۆز ئىبارىلەرنىڭ مەزمۇنىدىن قارىغانىدا، بۇ قوشاقنىڭ شىلۇ شىسەينىڭ تېخى «ئىلغار» لىق نىقابىدا يۈرگەن چېغىدا توقۇلغانلىقى ئېنىق.

ئەجەپمۇ يىراق ئىكەن،
بىزنىڭ يۇرتىمىز سالدام.
ئەجەپ ئادىل سورادى،
لوپنوردا بىزنى شەنجاڭ.
ۋاڭ كېجاڭنىڭ قۇدىسى،
غۇپۇر ئەپەندى دۇيجاڭ.
بىز بارالى چوڭ يولغا،
باشچى بولدى ھېيت سۇڭجاڭ.

جانىمىزنى ئاز قويدى،
يېگەن تاياق، دەردىمىزە
يۇرتىمىزغا قايتۇرسۇن،
باش دۆبىسىگى، ئەرزىمىزە
ئوتتۇز كويدىن توختاپتۇ،
نان يېگەنگە قەرزدىمىز.
تۇردى بەنجاڭ تىللاما،
ئايۇپ دۇيجاڭ باغلاسۇن.
مېنىڭدە گۇناھ بولسا،
ۋاڭ كېجاڭغا بىڭلاسۇن①.
ھاشار دەردىنى،
شىلۇ دۇبەنى ئاڭلاسۇن.

ئۇچۇپ كەلگەن قاغىلار،
قونادىكەن تېرەككە.

لەگچى باللا يىغلايدۇ،
ئۆلۈپ قالغان ئىشەككە.
كالتەك، قامچىسى تەگدى،
گۆشتىن ئۆتۈپ يۈرەككە.
ئامان قارىم ئېلىپتۇ،
شايالىقنى لەگىنى②.
ئىشەك ھايداغان باللا،
يەپ كېتىپتۇ تېگىنى.
ھۆججەت قىلىپ بەرمەپتۇ،
چار قىلىقنى شۇگىنى

ئەجەپ ئوبدان سالىپتۇ،
ئوتتۇز ئېغىزلىق دەننى.
كىشى يۇرتتا مۇساپىر،
سالامەت قىلسۇن تەننى.
باشلىقلارىمىز ئادىل،
تاسقاپ بېرەدۇ لەگنى.

ئاياغقا چامغا چۈشتۇم،
قاپىرىپ كەتتى قولۇم.
ئىتتىك چاپ دەپ تىللايدۇ،
باشىمدا بۇللا تۇلۇم.
ئالتە پۇلدىن چىقىپتۇ،
مۇكاپاتى سەي پۇلۇم.

① بىڭلاسۇن — مەلۇم قىلسۇن.

② لەڭ — ئاشلىق.

هاشارچىدىن هال سوراپ،
غۇپۇر ئەپەندى كەلدى.
«ئادالەتلىك هۆكۇمەت،
ئىككى جىڭدىن لەڭ بەردى.
چىدىغىلى بولمايدۇ،
يېرىلغان قولنى دەردى.

بىرىنچىلىكىكە ئۆتتى،
لوپنۇرلۇقلار چاپقان يەر.
ئىنجۇ①، باشلىقلار ماختاپ،
بىزنى ياخشى، باتۇر دەر.
قېنى ئىنجۇ، باشلىقلار،
بىزگە مۇكاپاتنى بەر.

كۆردۈڭلارمۇ بۈگۈرلۈك،
كەتمەن چاپقان قوللارنى.
لەڭ يېمەي كەلدىڭلارمۇ،
چالا تاشلاپ سوللارنى.
قاراڭلار بىز تۈگەتتۇق،
چامدىن باشقا يوللارنى.

ئىنجۇلارمۇ ئۇچۇرۇپ،
ئىمىننى پەرسىسىنى.
ئاخمۇناقما② كېيىپتۇ،
ئۆشەكنى تېرىشىنى.
ئەرز - دەرد يېزىپ بارالى،
هاشارنى نامىسىنى.
بايراغىنى كۆتەردى،
بىر - بىرىگە كۆرسەتىپ.
كۆزلەرىگە كۆرۈنگەن،
دۆڭ بولسىلا ئۆزگەرتىپ.
هايداپ ماڭدى تىكەنگە③،
يوكۇمىزنى كۆتەرتىپ.

يوكۇمىزنى كۆتەرتىپ،
ئاغرىپ كەتتى پۇتىمىز.
رەھمە قىلغىن هۆكۇمەت،
نەدە قالدى يۇرتىمىز.
يىغلاماڭلار باللار،
نېسىپ بولسا يانۇرمىز.

× ×

ئوسمان چۇيجاڭ باش بولدى،
خەلقى ئالەم ئاڭلىسۇن.
كىچىكى - چوڭ ھەممەسى
تال باشلامدا④ قالماسۇن.
هۆكۇمەتنى ئىنئامى،
بىزگە ئازاپ سالماسۇن.

هۆكۇمەتنى ئىنئامى
دىيەنخۇا سوقۇپ ماڭۇرمۇ.
داۋۇتقىچە باش بولۇپ،
تېكە ساقال قالۇرمۇ.
تۇرپانغا ئېشەك هايداپ،
پاسا سەپەر سالۇرمۇ.

پاسا تۇكۇر بەگ بولۇپ،
ئالۋاڭنى قويۇپ ئېغىر.
يالاڭ دۈمبىگە ئارتىپ،

① ئىنجۇ — ئىنژىنىر.
② ئاخمۇناق — ئادەم ئىسمى. ③ تىكەن — تىكەنلىك (جاي ئىسمى)
④ تال باشلام — جاي ئىسمى

ئېشەكلەر ساپلا يېغىر،
يالاڭ ئاياق ماڭامىز،
كاۋاپ بولدۇ بېغىر.

پۇتلار كۆيۈپ ماڭالماي،
چاچاق①بىلەن ئورايمىز.
ئالغان سۇلار توگەيدۇ،
باشقىلاردىن سورايمىز.
بىر چىنە ئاچچىق سۇنى،
باھا قويۇپ تالايمىز. ②

كىرادىن تاپقان پۇلۇم،
يەتمىدى سۇ ئالغىلى.
مېنى ئېشەكتىن قويدى،
يوقسۇزلۇقنى زارلىقى.
كۈن ئالماقىم تەس بولدى،
بۇ، زامانىنىڭ تارلىقى.

شەنجاڭ دارىن يۈرۈيدۇ،
ئېرىقنى ئىچى بىلەن.
بۇللا شاڭيۇ يۈرگۈدەك،
كارى يوق كىشى بىلەن.
ئاياغچىغا③ سۇ تاتتۇق،
دىلدىرام④ ئىزى بىلەن.

ئاياغچىغا سۇ تاتتۇق،
دىلدىرامدا بارسۇن دەپ.
بىر كۈن تۇرۇپ خۇي⑤ ئاچتى،
ئەر خەقلەرنى كەلسۇن دەپ.

خاندىن كەلگەن گۈڭسىدا⑥
دەريانى چات⑦ كۆمسۇن دەپ.
كەتمەننى تېز چېپىڭلار،
يىلنى ۋاقتى يېتىپتۇ.
ما شەنجاڭما⑧ بىلمەپتۇ،
لايسۇلۇقلار⑨ كېتىپتۇ.
تۇردى مازما باش بولۇپ،
ئۇزۇن ياسىق⑩ ئېتىپتۇ.

ياندۇردۇ، چاپتۇردۇ،
تۇردى مازما ياراتماي.
ئۆيگە يانىپ بارغاندا،
ما شەنجاڭغا قاراتماي.
قاچقانلارنى قويمايدۇ،
زىندانىغا سولاتماي.

ئېرىقنى ئىچى بىلەن
مارايدۇ ئۇننى تىڭلاپ.
بىر كۈن ئاچ قېلىپ ياتتۇق،
شايار لېگىنى جىڭلاپ،
شايار لېگى بەردۇق دەپ،
كەتتىمىز خانغا بىڭلاپ.

شايار لېگى كەپتۇ دەپ،
بۇللا شاڭيۇ گوللاپتۇ.
ئاياغچى دېگەن يەردەت
توختى تازما ئۇنلەپتۇ،
ئاجىزلار چارىسىنى
توختى مىراب كۆرمەپتۇ.

توپلاپ رەتلىگۈچى: مويىدىن سايىت

① چاچاق — سۇيا قۇشۇش. ② تالايمىز — تالىشىمىز.
③، ④ جاي ئىسىملىرى. ⑤ خۇي (خەنزۇچە) — يىغىن. ⑥ كۈگسى (خەنزۇچە — ئالاقە.
⑦ چات — توغرىلىغا.
⑧ ماشەنجاڭ — مايۇت شەنجاڭ. ⑨ لايسۇلۇق — دۆڭتو تانلىقلارنى كېسىشتىپ ئېتىلغان
سۆز. ⑩ ياسىق — دەريا تېشىپ كېتىدىغان جاي.

يېڭى خەۋەرلەر

پىشقەدەم يازغۇچى، ئەدەبىياتشۇناس شۈكۈر يالقىننىڭ تۇغۇلغانلىقىنىڭ 75 يىللىقى، ئىجادىي پائالىيىتىنىڭ 60 يىللىقى تەبرىكلەندى

26 - دېكابىر بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى «بۇلاق» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى ۋە شىنجاڭ ئۆزبېك تىل - ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتى قاتارلىق ئورۇنلار تەرىپىدىن پىشقەدەم يازغۇچى، ئەدەبىياتشۇناس شۈكۈر يالقىن تۇغۇلغانلىقىنىڭ 75 يىللىقى، ئىجادىي پائالىيىتىنىڭ 60 يىللىقى تەبرىكلەندى.

تەبرىكلەش پائالىيىتى ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ يىغىن زالىدا ئۆتكۈزۈلدى.

يىغىنغا مۇناسىۋەتلىك ئورگانلاردىكى بىر قىسىم مەسئۇل يولداشلار، پىشقەدەم ئەربابلار، ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكى بىر قىسىم يازغۇچى، شائىرلار، ئەدەبىياتشۇناسلار، ئاخباراتچىلار ۋە شۈكۈر يالقىننىڭ ئۇرۇغ - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرىدىن بولۇپ 200 دىن ئارتۇق كىشى قاتناشتى.

يىغىندا ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى قەييۇم تۇردى، پىشقەدەم يازغۇچى ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋۇدۇن، ھازىرقى دەۋر ئەدەبىيات تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئەنۋەر ئابدۇرېھىم قاتارلىق يولداشلار سۆزگە چىقىپ، پىشقەدەم يازغۇچى، ئەدەبىياتشۇناس شۈكۈر يالقىننىڭ 75 ياشقا تولغانلىقىنى قىزغىن تەبرىكلىدى. ئۇنىڭ ئىجادىي مېھنەت ۋە ئىلمىي پائالىيەت بىلەن ئۆتكەن 60 يىللىق ھايات مۇساپىسىنى ئەسلەپ، ئىجادىيەت، ئىلمىي تەتقىقات ئىشلىرىدا قولغا كەلتۈرگەن مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى مۇئەييەنلەشتۈردى ۋە ئۇنىڭغا يۇقىرى باھا بەردى.

بىر قىسىم شائىرلار ۋە ھەۋەسكارلار شۈكۈر يالقىننىڭ شېئىرلىرىنى دېكلاماتسىيە قىلدى.

يازغۇچىلار جەمئىيىتى، ئۆزبېك تىل - ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتى قاتارلىق ئورۇنلار شۈكۈر يالقىنغا تون يېپىپ ۋە بادام دوپپا سوغا قىلدى. «بۇلاق» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى شۈكۈر يالقىنغا رادىئولۇق ئۈنئالغۇ تەقدىم قىلدى. ئۇنىڭدىن باشقا بىر قانچە ئورۇنلار ۋە شەخسلەر ئارقا - ئارقىدىن ھەرخىل ماددىي بۇيۇملارنى ۋە گۈلدەستىلەرنى تەقدىم قىلدى.

يىغىن ئەھلى پىشقەدەم يازغۇچى، ئەدەبىياتشۇناس شۈكۈر يالقىننىڭ كېيىنكى ئىجادىي، ئىلمىي پائالىيىتىگە يەنىمۇ زور مۇۋەپپەقىيەتلەرنى تىلىدى.

خاسىيەت روزى خەۋىرى

源　泉（布拉克）（维吾尔文）总43期

MAGAZINE OF BULAK

新疆人民出版社编辑出版
（乌鲁木齐市建中路54号）
新疆新华印刷厂印刷
乌鲁木齐市邮局发行
中国国际图书贸易总公司国外发行
全国各地邮局订阅

国内统一刊号：CN 65—1063/I
本刊代号：58—108　定价：2.60元
国外代号：Q 1118

بۇلاق (ئومۇمي 43-سان) (يەسىللىك ژۇرنال)

(UIGHUR LANGUAGE) QUARTERLY

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جيەنجۇڭ كوچىسى № 54)
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلدى
جۇڭگو خەلقئارا كىتاب سودىسى باش شىركىتى چەت ئەللەرگە تارقىتىدۇ
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى:
ۋەكالەت نومۇرى: 108—56　باھاسى: 2.60
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ۋەكالەت نومۇرى: Q 1118